Маркіян
ШАШКЕВИЧ

Іван
ВАГИЛЕВИЧ

Яків
ГОЛОВАЦЬКИЙ

твори

:

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ДНІПРО»
1982

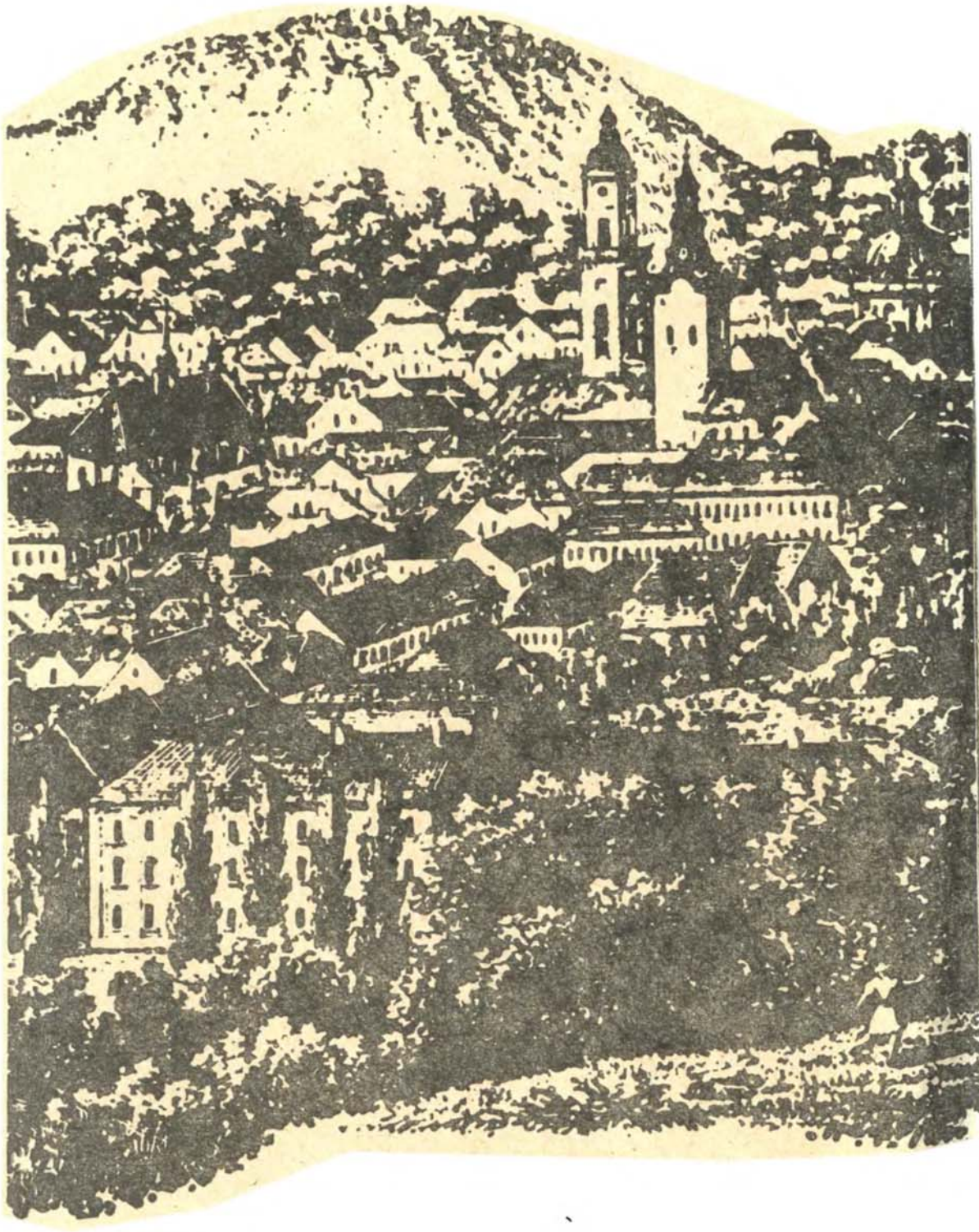

Панорама м. Львова часів «Руської трійці».

Маркіян
ШАШКЕВИЧ

Іван
ВАГИЛЕВИЧ

Яків
ГОЛОВАЦЬКИЙ

твори

У1
Ш32

В книгу вошли лучшие произведения наиболее известных писателей Западной Украины первой половины XIX в.— активных борцов против социального и национального гнета славянских народов, за объединение украинских земель.

Упорядкування, вступна стаття та примітки
М. И. ШАЛАТИ

Рецензенти:
доктор філологічних наук П. М. ФЕДЧЕНКО,
доктор філологічних наук Ф. П. ПОГРЕБЕННИК,
кандидат філологічних наук А. М. ЗАЛЕСЬКИЙ,
кандидат історичних наук Ф. І. СТЕБЛІЙ

Ш $\frac{70500-071}{M205(04)-82}$ 71,81. 4702590100

© Видавництво «Дніпро», 1982 р.

«ПЕРШІ БУДИТЕЛІ НАРОДНОГО ДУХУ В ГАЛИЧИНІ»

Їх називають «Руською трійцею» — Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького. Заслуги цієї «трійці» дуже вагомі. То були перші на Західній Україні письменники демократичного напряму, творці знаменитої «Русалки Дністрової» (1837), що поклала початок новій, народній літературі на західноукраїнських землях.

Галичина, де народилися й працювали М. Шашкевич, І. Вагилевич і Я. Головацький, у першій половині XIX ст. належала до найреакційнішої в Європі Австро-Угорської імперії, «багна гнилого між країв Європи» за словами І. Франка. Коли у 1772 році, після першого поділу Речі Посполитої (читаймо: після понад чотирьохсотлітнього польсько-шляхетського ярма), Галичина потрапила під владу австрійської монархії, та навіть не знала, кого вона «прилучила». Польські магнати твердили, що це «споконвічна Польща», запопадливі німецькі колонізатори прагнули визнання, що це землі німецькі; самі ж галичани на ознаку єдності з матір'ю Руссю називали себе русинами.

Австро-угорський уряд всіляко пригнічував трудове українське населення, намагався знищити його культурні цінності. В школах було заборонене викладання українською мовою. Полонізацію та онімечення українського населення і його окатоличування підтримувало й духівництво. Незважаючи на соціальний і національний гніт, народні маси всіма силами намагалися протистояти асиміляції. Проте їх відірваність від Наддніпрянської України гальмувала розвиток культури.

У 20—40-і роки XIX ст. відбувається формування національної культури на західноукраїнських землях. У Галичину починають проникати українські та російські літературні твори, які були хорошим стимулом у культурних прагненнях інтелігенції, особливо молоді.

Праці чеських, сербських і польських учених і письменників, що відкривали «великий світ Слов'янщини», мали також важливе значення для формування суспільно-політичних і культурних поглядів передових людей того часу. Увагу громадськості привернули «Краледвірський рукопис» і «Зеленогірський рукопис». Ці твори чеського письменника Вацлава Ганки, видані ним як оригінальні пам'ятки старочеської поезії, неабияк прислужилися в боротьбі проти онімечення Чехії. З 1833 до 1838 року вийшло 6 збірників «Запорожской ста-

рины», до яких український поет і вчений Ізмаїл Срезневський включив і народні пісні, і власні твори, які теж подав як народні. Нехтуючи особистою літературною славою, він дбав про те, щоб примножити перед світом народну славу. Французький письменник Проспер Меріме у 1827 році видав збірку «Гуслі» — майстерне наслідування народнопоетичної творчості південних слов'ян, приписавши її вигаданому сербському співцеві І. Маглановичу.

Такі підробки з метою прибільшення історичної слави народу особливо характерні для доби романтизму, яка на Україні починається в кінці 1820-х років. Прогресивні романтики ставлять питання про розвиток народної мови, про право її на існування і здатність створювати нею естетичні національні цінності, висловлювати високі людські почуття і думки. Тому романтики взагалі, а українські, мабуть, найбільше розцінювали свою творчість як похідне від народної творчості і часто «стилізувалися» під фольклор, який був одним із найголовніших джерел національної культури. Не випадково так багато ліричних поезій романтиків стали народними піснями; не випадково на першому місці в «Русалці Дністровій» стоїть розділ «Пісні народні», а вже тоді йдуть оригінальні твори «Руської трійці».

1822 року з'явилась поема галицького літератора Йосифа Левицького «Домоболіе проклятих» («домоболіе» — ностальгія, туга за батьківщиною) — переклад з німецької, зроблений архаїчною літературно-штучною мовою.

У 1833 році Вацлав-Міхал Залеський, що виступав під псевдонімом Вацлав з Олеська, видав у Львові збірку «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego», в якій латинською транскрипцією було подано поряд із польськими українські народні пісні, записані різними людьми, в тому числі й членами «Руської трійці». Від забуття було врятовано багатий фольклорний матеріал. Однак у передмові до збірки В. Залеський висловив реакційні погляди, намагаючись довести, що мова галицьких «русинів» — це діалект польської мови. Звідси випливала пропозиція українцям Галичини, і насамперед «Руській трійці», не «мудрувати лукаво», а творити єдину польську літературу.

У 1834 році Й. Левицький здійснив видання «Граматики руської або малоруської мови в Галичині» німецькою мовою, в якій подав зразки української літературної мови, зокрема з «Енеїди» І. Котляревського. Писання Й. Левицького дивовижні. Але краще з його доробку відіграло позитивну роль у становленні українського письменства в Галичині. «...все-таки,— зазначав І. Франко,— Йосиф Левицький заслуговує на признання як автор першої галицько-руської граматики, основаної на нових принципах наукових [...], як ініціатор першого галицько-руського періодичного видання (хоч воно й не

побачило світу) і як автор декількох інтересних статей по історії літератури, звісток бібліографічних і т. ін.» [1].

Прислужився рідній культурі також і Йосиф Лозинський, який збирав і публікував народні пісні. 1835 року вийшла укладена ним збірка пісень «Ruskoje wesile». Українські пісні в ній були подані польським алфавітом. Спроби застосувати польський алфавіт для українського письма викликали гостру критику з боку інших діячів вітчизняної культури.

«Коли б галичани у 30-х роках прийняли були польське «абецадло»,— писав Я. Головацький,— пропала би руська індивідуальна народність, пропав би руський дух...». М. Шашкевич гостро виступив проти проекту Й. Лозинського «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego» («Про застосування польського алфавіту до русинського письма»), видавши 1836 року в Перемишлі брошуру «Азбука і абецадло». Так почалася в Галичині завзята «азбучна війна», яка то пригасала, то знов спалахувала аж до початку XX ст.

Проти ганебної політики австро-угорського уряду, який всіляко намагався принизити український народ, знищити його культуру, виступила передова галицька інтелігенція. Навколо М. Шашкевича та його друзів — Івана Вагилевича і Якова Головацького — у Львівській семінарії, де вони навчалися, утворився гурток української демократичної молоді, яка активно стала на захист народу, його мови й культури. Організатором гуртка був М. Шашкевич.

Під керівництвом Шашкевича гуртківці взялися за творення в Галичині нового письменства. 1833 року вони впорядкували рукописну збірку «Син Русі», котра збереглася до наших днів. Складена вона головним чином з поетичних творів учасників гуртка. Треба гадати, що М. Шашкевич не готував цю збірку до друку, а розцінював її як перевірку — чи є з ким братися за велике діло. Який настрій панував у гуртку ентузіастів, видно з першої сторінки збірки. Автор початкового твору «До синів Русі», який підписався криптонімом О. Г., закликав:

Роздріть грубу поволоку,
Любі браття, Русі сини!
Гоніть чорну помороку,
Най порхає в пустини!
Час сон довгий покинути,
Котрий тяжить нам повіки,
Час вже стати — світ глянути,—
Досить спання через віки!
Час, час ум наш роз'ярити,
Най блистає його сила!..

[1] Франко І. Зібр. творів у 50-ти томах, т. 29. К., Наукова думка, 1981, с. 45.

У збірці виразно прозвучав заклик до єднання народних сил, до національного відродження.

Прямим продовженням вірша «До синів Русі» є мініатюра М. Шашкевича «Слово до чтителей руського язика»:

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, други жваві!

Друга збірка Шашкевичевого гуртка — альманах «Зоря» (1834) — фольклорно-літературна. Рукопис «Зорі» не зберігся. Проте відомо, що збірка відкривалася портретом Богдана Хмельницького та нарисом М. Шашкевича про видатного полководця. До неї входили також вірші членів «Руської трійці».

Цензор заборонив друкувати «Зорю». Його підтримав митрополит, вважаючи, що автори збірки підбурюють народ проти цісаря, «нацьковують русинів» на поляків і звеличують «бунтарські» часи Хмельницького. Згодом частина матеріалів із цієї збірки потрапила до «Русалки Дністрової». Все ж «Зоря», на думку дослідників, була за змістом набагато сміливішою, ніж «Русалка...».

Після заборони «Зорі» члени «трійці» зазнали переслідувань, за ними було встановлено поліційний нагляд. Тому за підготовку нової збірки М. Шашкевич і його друзі взялися лише тоді, коли трапилася нагода обминути віденську та львівську цензури. У 1836 році члени гуртка підготували згадану «Русалку Дністровую». Головацький відіслав рукопис у Будапешт сербові Г. Петровичу, з яким познайомився перед тим у Пештському університеті.

Тут 1837 року і вийшла «Русалка Дністровая» — третя збірка «Руської трійці». Ця книга, за словами І. Франка, «...хоть і який незначний її зміст, які неясні думки в ній висказані, була свого часу явищем наскрізь революційним...».

1837 рік. На Україні, крім «Енеїди» І. Котляревського, балад П. Гулака-Артемовського, двох збірок пісень М. Максимовича, були вже повісті Г. Квітки-Основ'яненка, байки Є. Гребінки. Три роки відділяли читача від Шевченкового «Кобзаря». А в Галичині в цей час лише з'явилася «Русалка Дністровая» — перша книжка народною мовою і українським алфавітом на західноукраїнських землях, серйозне свідчення про кровну єдність українського народу.

Збірку радо зустріли прогресивні діячі слов'янства і високо оцінили її. «Русалка Дністровая» відіграла велику роль у справі на-

ціонально-культурного відродження на західноукраїнських землях. Вона стала важливим надбанням української культури, духовним скарбом народу, провісницею нового, демократичного письменства.

Збірка була надрукована тисячним тиражем. До читачів дійшло лише двісті примірників, що були вислані Г. Петровичем у різні міста, крім Львова, решту (львівські примірники) конфіскувала цензура.

Серед авторів збірки провідне місце належить М. Шашкевичу — найталановитішому і найдемократичнішому поетові Галичини того часу.

* * *

Народився Маркіян Семенович Шашкевич 6 листопада 1811 року в селі Підлиссі на Львівщині. Вчився в початковій школі, у Львівській та Бережанській гімназіях, а потім вступив до Львівської духовної семінарії, вихованці якої водночас були слухачами курсу філософії в університеті.

Проте у 1830 році М. Шашкевич був виключений із семінарії за «вільнодумство». Незважаючи на важкі матеріальні умови, юнак продовжує наполегливо працювати над собою. Він багато читає, знайомиться з творами українських та російських письменників і з словесністю південних слов'ян, цікавиться творами на історичну тематику, вивчає фольклорні матеріали. Після тривалих клопотань його було поновлено в семінарії.

Навколо М. Шашкевича, як зазначалося, гуртується молодь, котра виступає на захист рідної мови, культури українського народу, проти ополячування Галичини.

У літературі М. Шашкевич відомий як найпрогресивніший український романтик дошевченківської доби, талановитий поет, патріот і гуманіст.

Своє невдоволення дійсністю письменник виявляв часом досить категорично. Вірш «Лиха доля», наприклад, він закінчує словами «Таку долю най-то громи тріснуть!», а в одному з незакінчених творів закликає:

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблисне!
Ти не неволі син!..

Саме нагадування в творах М. Шашкевича про давні народно-визвольні рухи говорило про те, що неволя не вічна, що проти неї треба боротись. Маються на увазі передусім його вірші «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139», «О Наливайку», «Хмельницького

обступленіе Львова», «Згадка». Причина поетового звернення до героїчного минулого чітко висловлена в зачині «Згадки» — програмового вірша Шашкевича:

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час,—
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

Прадавні й давні часи будили творчу фантазію всіх романтиків. Особливо багату поживу тут давало українське козацьке поле, до якого зверталися К. Рилєєв, Ю. Словацький, Б. Залеський, Т. Падура та ін., не кажучи вже про романтиків українських.

Із захопленням прийняли романтики класицистичну поему відомого чеського й словацького поета Яна Коллара «Дочка Слави», де поетизується образ вільної Слов'янщини. Ця поема мала вплив і на «Згадку» М. Шашкевича. У заспіві до свого твору Я. Коллар сумовито відзначає:

Тут чарівна у зеленому гаї співала слов'янка,—
вже ті співочі уста змовкли глаголом німим.
. . . . . .
Де старославна Аркона у небо підносила чоло —
там на руїни ступа гостя чужого нога.
Скаржаться мури зруйновані храму величного Ретри,—
яшірки й змії тепер мостять там кубла свої [1].

У Шашкевича після згадки про час, коли «гай ся... піньом дівиць розлягав», коли Слов'янщина — «Слави дочка величана» — красою дивувала світ, змальовано ті самі невеселі картини:

Городища де бували —
Днесь могили ся звели,
Богів храми де стояли —
Грехіт мохи поросли.
. . . . . .
Красна Ретра з Арконою
Пилом вічним припали...

Поет із сумом зазначає, що героїчні часи руської слави минули, народ страждає, але його не поховано. Потрібно боротись, згуртувавши всі сили, з'єднавшись із іншими слов'янськими народами.

Пам'ятки української історії М. Шашкевич розглядає передусім під кутом зору народної слави. Він пристрасно радить співвітчизникам не забувати «славних часів старих» в уривку, що починається словами: «Славні руські могилоньки ще лицарів хоронять...» (тобто

[1] Словацька поезія. Антологія. К., Держлітвидав України, 1964, с. 34—35.

зберігають.— *М. Ш.*). Хто ще до Шевченка так умів показати необхідність боротьби з гнобителями, як засновник і натхненник «Руської трійці»? «Колись борби козацькії — нині тишина... Лучша борба нещаслива, як нинішня тихота; в борбі була надія, а нині знила...» Про це саме говориться і в поемі Т. Г. Шевченка «Іван Підкова».

М. Шашкевич глибоко переконаний, що героїка предків продовжує жити у слові й пісні. Як і Т. Шевченко («Наша дума, наша пісня не вмре, не загине»), поет пророчить українській пісні-думі невмирущість. Маємо на увазі вірш «Побратимові, посилаючи йому пісні українські», адресований поетові Миколі Устияновичу:

Під небо, до сонця,
Ген-ген полетить.
. . . . . .
І буде літати,
І буде співати,
І о руській славі
Скрізь світу казати!

М. Шашкевич перший, а за ним І. Вагилевич та Я. Головацький почали збирати народні пісні. Шашкевич робив це переважно в рідному Підлиссі та в сусідньому селі Княжому. За час навчання в гімназії, а потім за семінарські роки в нього набралося більше десятка зошитів із пісенним фольклором.

Ми не випадково торкнулися діяльності М. Шашкевича як фольклориста у контексті розмови про його поетичну спадщину, бо він як поет виростає з народної пісні. У поезіях «Туга», «Вірна», «Розпука», «До милої», «Над Бугом» та інших, немовби написаних «на мелодію», багато пісенних образів і прийомів. Під віршем «Хмельницького обступленіє Львова» так і зазначено: «Строєм народної пісні». Народною піснею стала лірична поезія М. Шашкевича «Веснівка». На музику покладені й такі його твори, як «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139», [«Безрідний»], «Підлисся», «Слово до чтителей руського язика», «Розпука», «Марусенька мила...», «Думка».

М. Шашкевич був тонким ліриком і полюбляв малі поетичні форми. Єдиний його задум написати поему, яка мала називатись «Перекинчик бісурманський», залишився незавершеним. Був написаний тільки початок — три «пісеньки» про старого бандуриста.

Спробував М. Шашкевич свої сили і в художній прозі. У «Русалці Дністровій» він опублікував романтичне оповідання «Олена», назвавши його казкою. Цей єдиний прозовий твір Шашкевича відзначається соціальною гостротою і виразним антикріпосницьким спрямуванням. Оповіданням «Олена» М. Шашкевич поклав початок опришківській темі в українській літературі. Народні месники убивають пана і його посіпак, коли ті, відбивши у молодого селянина

Семена його наречену, повертаються до замку. Характерно, що прізвище одного з головних героїв твору — Бойчук. Саме так називався побратим О. Довбуша.

Літературна творчість М. Шашкевича тривала недовго — з 1833 по 1843 рік, та й то, починаючи від 1837 року, із значними перервами. Проте в ній сучасники бачили справу всенародного значення. М. Шашкевич визначився за той час і як талановитий перекладач із сербської, чеської, польської та грецької мов. Фрагмент його переспіву «Слова о полку Ігоревім» («Плач Ярославнин»), який дійшов до нас, свідчить, що поет дуже відповідально ставився до цієї пам'ятки культури. М. Шашкевич перший в українській літературі переклав «Краледвірський рукопис» В. Ганки. Неабияке значення мають також публіцистичні праці письменника.

Основою поетичної творчості М. Шашкевича є глибока народність. Він перший осудив церковщину, архаїчну книжність, псевдокласику і звернувся до народу його рідною мовою.

Поетична спадщина поета — коштовна перлина в духовній скарбниці українського народу.

М. Шашкевич вважав освіту необхідною потребою всього народу. В 1836 році він склав першу на Україні читанку (до того слова «читанка» в українській мові не було). Читанка була новаторським явищем у педагогічній науці того часу. Однак за життя автора вона не побачила світу.

Знесилений боротьбою із суспільним злом, хворий на туберкульоз, М. Шашкевич помер 7 червня 1843 року.

Поховали його в Новосілках на Золочівщині. Через п'ятдесят років прах поета був перенесений на Личаківське кладовище у Львові.

Іван Миколайович Вагилевич, як і М. Шашкевич та Я. Головацький, виходець із священицької сім'ї. Народився він 2 вересня 1811 року в селі Ясені, Стрийського округу (нині Рожнятівський район, Івано-Франківської області). Дитинство провів серед селян-бойків. Спочатку навчався в чотирикласній школі містечка Бучача, далі — у Станіславській гімназії, а потім у Львівській семінарії, де й зійшовся близько з М. Шашкевичем та Я. Головацьким.

Перший відомий вірш І. Вагилевича «Смерть» (1829) написаний польською мовою. Із якоюсь приреченістю вісімнадцятилітній юнак пише про смерть, Лету, труну. Тужливо-меланхолійний настрій він перейняв у швейцарського поета Й. Заліса-Зевіса, з якого узято епіграф до вірша. Елегійно, та вже не так містично звучить другий із ранніх польських віршів І. Вагилевича — «До Л ***» (1830).

У гуртку М. Шашкевича Вагилевич продовжував час від часу віршувати по-польськи. Свідченням цього є поезії «Спомин», «Життя» та ін. Дві тогочасні українські балади — «Мадей» та «Жулин і Ка-

лина» — написані, мабуть, спеціально для «Зорі» або для «Русалки Дністрової», де й надруковані (у збірнику «Син Русі» творів І. Вагилевича і Я. Головацького не було).

Герой балади «Мадей», як і ватажок опришків Медведюк з оповідання М. Шашкевича «Олена», наділений богатирською силою, жадобою боротьби за справедливість. Як і для Медведюка, для Мадея рідний дім — Бескиди, Чорногора. Дія в творі відбувається значно раніше — десь за часів Данила Галицького, коли на карпатські землі нападали угри.

На баладі «Мадей» помітні впливи «Слова о полку Ігоревім», народної пісні, а також «Краледвірського рукопису». Коли князя Ігоря лиховісне знамення відвертає від походу до Дону великого, він усе-таки вирішує «випити шоломом Дін» і «копіє приломити конець поля половеческого». Коли Мадею радять повернутися додому, бо «тьмою-вихром ідуть угри», він, як мужній патріот і захисник вітчизни, також рішуче заявляє:

Ніт вертаться сив Мадею
З соромом додому.
. . . . . .
Кіньми зорю долиноньку,
Засію стрілами —
Переломлю вражі тучі...

У «Слові» напередодні битви Ігоря з половцями «коні вжуть за Сулою», «труби трублять у Новгороді», і в баладі І. Вагилевича перед битвою Мадея з уграми «трублять роги зубровії, сумно коні рзають». У змалюванні ж самого бою І. Вагилевич більше залежний від «Краледвірського рукопису».

Багато ворогів знищив богатир Мадей, та сили були нерівні: тяжкопоранений, він потрапляє в полон і через зозулю передає сумну звістку додому:

Не кажи рідному сину,
Що мя уковали,—
Лише мене на весілля
Насилу призвали;
З студеної керниченьки
Медом упоїли,
А під зимну колодоньку
Спати положили.

Подібне закінчення маємо і в народній пісні «Злетіли ворони з чужої сторони», записаній І. Вагилевичем від матері.

Баладу «Жулин і Калина» І. Вагилевич назвав казкою. Вона побудована на гуцульській демонології і має в своїй основі народний сюжет про нещасливе кохання. Вірний романтичній традиції — ав-

бражувати винятковых героїв у винятковых обставинах,— автор перенаситив твір «сив туманами», «пітьмою», «хащами», «болотами», «вовчими зірницями», а відтак «розпукою», «сльозами», «серцями закервленими». Причина страждання й трагедії Жулина — розбита любов. Гине вродлива Калина-відьма, гине через неї і Жулин: «Верг-ся в синій вир глибокий, в ріку бистренькую».

З уваги на винятковість героїв і обставини романтики, українські й світові, нерідко населяли свої твори різними духами, нечистою силою, мавками, русалками, лісовиками. Міфологічний елемент наявний і в баладі «Жулин і Калина». Навіть у самій назві «Русалка Дністровая» відчувається данина романтичній поетиці.

У паперах поета в Львівській науковій бібліотеці імені В. Стефаника зберігається зошит польських віршів з написом на першій сторінці: «Poezie D. J. Wagilewicza», датований 1835—1841 роками. Рукописна збірка складається з трьох розділів: «Лірика», «Епіка» та «Драматика». Розділ «Лірика» ділиться на два цикли: «Думки» та «Думи».

Польські вірші І. Вагилевича, за винятком твору «Зустріч», публікуються вперше. Хоч вони і не становлять якоїсь особливої естетичної цінності, проте багато додають до характеристики особистості поета. Зауважимо, що «Станси до М. З.» мають певний біографічний елемент: Марія Зарицька, котрій вони адресовані, була нареченою І. Вагилевича.

До циклу «Думи» ввійшли чотири олітературені поетом у дусі «Слова о полку Ігоревім» народні легенди: «Пліснеško», «Добрилів», «Бич» і «Дністер». В основі «думи» «Бич», наприклад, лежить легенда про місто Дрогобич. Колись на місці теперішнього Дрогобича, за легендою, красувалося місто Бич. Дикі татарські орди, які насунули на Підкарпаття, не змогли його взяти силою і вдалися до підступу. «Дума» закінчується тим, що Бич було спалено, а його захисників посічено або взято в полон. За легендою ж, на місці пожарища згодом засновано Другий Бич — теперішній Дрогобич.

І. Вагилевич гордий славою рідної землі, але йому боляче, що його народ соціально й національно уярмлений. І письменник одверто говорить про це у своїх творах, зокрема в «думі» «Дністер».

У розділі «Епіка» вміщено уривок з віршованої повісті «Упир», створеної на основі народних повір'їв. Фрагмент цієї повісті у свій час був опублікований.

Єдиний у спадщині діячів «Руської трійці» драматичний твір — віршована п'єса І. Вагилевича «Марія» — лишився незавершеним. Уривок, що зберігся (початок першої дії),— це філософські розмірковування двох приятелів над сенсом людського життя.

Відомий Іван Вагилевич і як автор талановитої прозової інтерпретації «Слова о полку Ігоревім». До неї був доданий широкий коментар польською мовою, що являє собою грунтовну наукову працю. Вагилевичу належить також і польський переклад цієї літературної пам'ятки, зроблений одночасно з українським.

Не знайдено досі Вагилевичів переклад «Краледвірського рукопису», з якого було опубліковано лише три «пісеньки». В публікації зберігся його переклад «Суд Любушин» із «Зеленогірського рукопису».

Із поеми Я. Коллара «Дочка Слави» І. Вагилевич переклав вісім сонетів. З художнього боку цей переклад досить недосконалий,— це чи не перша поетова проба пера українською мовою. В автографах І. Вагилевича є також три польські переклади грецьких епітафій.

У революційний 1848 рік І. Вагилевич став редактором української газети «Дневник руський», яка, однак, проіснувала недовго — вийшло всього 9 номерів. Поет навіть не встиг тут повністю надрукувати свій огляд «Замітки о руській літературі». Очевидно, він працював над оглядом безпосередньо під час виходу «Дневника руського» і друкував його в міру готовності (№ 5, 6, 9). Огляд І. Вагилевича «Замітки о руській літературі» — перша в Галичині спроба нарису історії української літератури.

В автографі зберігається велика праця Вагилевича польською мовою «Письменники Польщі — українці».

Серйозної уваги заслуговує І. Вагилевич і як історик, етнограф та фольклорист. Хоча його статті місцями слабо аргументовані, та загалом вони відповідали тогочасному рівневі науки.

Під час навчання в семінарії та в перші роки після її закінчення І. Вагилевич активно записував український фольклор. За «підозріле вештання» між людьми в одному селі він був заарештований і відправлений до батьків під нагляд місцевої влади. Як фольклорист Вагилевич у «Руській трійці» чи не найдіяльніший. Саме йому належить вступ до пісенного розділу «Русалки Дністрової» — «Передговір к народним руським пісням». У цьому вступі автор пов'язує історію української культури зі стародавньою Київською Руссю і наголошує на тому, що пам'ятки минулого мають велике виховне значення, а народні думи та пісні вселяють віру в перемогу і кличуть на боротьбу.

І. Вагилевич робив записи гуцульського, бойківського та лемківського діалектів. Польською мовою він написав статті «Гуцули, мешканці східного Прикарпаття», «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині», «Лемки, мешканці західного Прикарпаття».

Велика частина наукових розвідок І. Вагилевича лишилася незакінченою. Серед них і праця про символіку в слов'янських народних

піснях. Тривалий час поет збирав матеріали про слов'янську демонологію.

Різнобічна творча натура І. Вагилевича через несприятливі умови життя до кінця не розкрилася. Після революції 1848 року він працював перекладачем австрійських законів на мову «русинів» у так званому «краєвому відділі», а останні роки життя був упорядником львівських архівів.

Помер І. Вагилевич 10 травня 1866 року.

Хоч літературний шлях І. Вагилевича й дуже нерівний, та своєю діяльністю на ниві рідного письменства він неабияк прислужився справі українського літературного відродження. Недаремно І. Франко відніс І. Вагилевича до «перших будителів народного духу в Галичині».

Яків Федорович Головацький — третій діяч «Руської трійці» — залишив кількісно найбільшу творчу спадщину.

Народився Я. Головацький 20 жовтня 1814 року в селі Чепелях, Золочівського округу (нині Бродівський район, Львівської області). Початкову, гімназійну та семінарську освіту здобував у Львові, а в семінарсько-університетські роки навчався також у Кошіце і Пешті. Він багато мандрував по Галичині, Буковині й Закарпаттю, збираючи фольклор та вивчаючи народний побут. Не раз, як згадував сам, доводилось йому їсти ячмінний хліб з остюками, пити «прикурене» молоко, спати на прикритій рядном соломі. Зате, за його словами, «узнал незавидную жизнь земледельцев, которая до сих пор представлялась... в розовом свете, беззаботной идиллией». Наслідком цього стали такі його етнографічні праці, як «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі», «Велика Хорватія, або Галицько-Карпатська Русь», а головне — відоме тритомне (в чотирьох книгах) видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси».

Я. Головацький — один із перших перекладачів сербських та хорватських пісень українською мовою, а також розвідок про сербські народні пісні. Він був більше ученим, ніж поетом. На відміну від М. Шашкевича та І. Вагилевича, котрі мали окремі публікації ще до «Русалки Дністрової», Я. Головацький дебютував друкованим словом саме в цьому альманасі: вмістив тут поезію «Два віночки», переклади сербських народних пісень «Три тузі» і «Смерть милих» та бібліографічний опис давніх слов'янських рукописів, наявних у бібліотеці Онуфріївського монастиря у Львові.

Найширше поетичний доробок Я. Головацького за його життя був представлений у другій частині альманаху «Вінок русинам на обжинки», що вийшов у Відні через десятиліття після «Русалки Дністрової». Крім «Двох віночків», тут було надруковано поезії «Весна»,

«Туга за родиною», «Річка», «Над Прутом», а також понад двадцять перекладів із сербського фольклору. За винятком вірша «Над Прутом», це все твори середини 1830-х років. Із пізніших поезій Я. Головацького відомі окремі його присвяти, послання «Братові з-за Дунаю» та мініатюра «Любов і вражда».

Вірш «Весна» на початку нагадує твір для дітей. У ньому багато однотипних діеслівних, іменникових та прикметникових рим, пестливих образів («соненько», «річеньки», «травиця-муравиця», «листочки», «цвіточки», «грядочки»). Але далі, за описово дитячим зачином, іде аж ніяк не дитячий, символічний зміст. Працьовита галичанка любовно засіває грядку і на засторогу, що «будуть тучі, гради, громи, спека, смага, зливи, ломи», висловлює сподівання, що сіє «в щасливую годиноньку», що все-таки буде гоже літо. А коли вже судилися засуха, негода, то, мовляв, «сотне зерно хоч доспіє» — і то буде нагорода за працю. Вірш закінчується народною мораллю:

Хто працює, оре, сіє,
Той і плодів ся надіє!

Це звучало закликом до галицької інтелігенції працювати на полі рідної культури наперекір усім перешкодам, спонукало до дії.

Вірш «Весна» є немовби поетичною інтерпретацією суспільно-культурної діяльності «Руської трійці».

Народнопісенний настрій, пісенну символіку Я. Головацький засвоїв настільки, що підсвідомо переносив їх у свої поезії. Так, у поезії «Два віночки» дівчині перед ворожінням «соловій щебече», а після ворожіння «закувала зозуленька». За народними повір'ями зозуля завжди віщує недобре (згадаймо баладу І. Вагилевича «Мадей»). У вірші Я. Головацького зозуля сповіщає дівчині:

В Україні на могилі
Зацвіла калина —
Там лежить твій козаченько,
Бідна сиротина.

Знову ж таки, як у пісні: тоді, мовляв, козак приїде з України, «коли ся води вернуть, що за сім літ вплили».

Без перебільшення можна сказати, що вся поезія Я. Головацького пройнята фольклорною образністю.

Образи ріки і моря були надзвичайно поширені в поезії романтизму, оскільки виконували важливу психологічну функцію. Здебільшого «море» римувалося з «горем», а «ріка» асоціювалася зі «сльозами», «плачем». Я. Головацький у вірші «Туга за родиною», створеному під час перебування у Пешті, зізнається:

Ходжу, плачу понад Дунай,
Сльоза в Дунай кане.
Як згадаю рідну річку,
Аж серденько в'яне!

Цей вірш набув популярності і став народною піснею.

Загалом поезія Головацького має виразний демократичний характер, хоч серед його творів і зустрічаються внутрішньо суперечливі («Річка»).

Вірш «Моя доля» завершує юнацький період творчості Я. Головацького, так оптимістично розпочатий віршем «Весна». Жорстока дійсність потоптала надії поета. Заборона «Русалки Дністрової», переслідування, посилення реакції... А у «Весні» галичанка так прагнула літа, так сподівалася, що сіє грядку «в щасливую годиноньку»! Цього ж бо прагнув і поет. Тому з такою гіркотою він говорить:

Я сподівався: заким минеться
Одне літенько, зима —
І наша доля вже розів'ється,
Що й нам засяє весна.
(«Моя доля»)

«Опали цвіти, краса змарніла, пропало зерно і плід...»,— говориться далі у вірші. І хоч одна «квітка надії» ще не вмерла і «рученьку подає», але вона така немічна, квола, що не може розвіяти сумний настрій поета.

І так я в ну́жді по світі гоню,
Нігде покою нема;
Молоді літа в клопотах роню,
Куди ся кину — біда!

У 1842 році Головацький написав альбомну присвяту Ізмаїлу Срезневському. В ній виразно звучить заклик до возз'єднання українських земель:

Ізв'яжімся, рідні діти,—
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєй сили добуваймо —
Та все піде влад!

Та ж ідея єдності лежить в основі послання «Братові з-за Дунаю». Звертаючись до наддніпрянських братів, Я. Головацький пише:

Тільки ви, сердечні
Вкраїнські орлята,
Діти одної крові,—
Ви наша отрада!

Хоча останню «квітку надії» Головацького сильно приморозила зима, що наступила по «весні народів 1848 року», у присваті Вацлаву Ганці, написаній у вересні 1849 року, поет все ж знаходить підбадьорливі слова:

Мужайтесь, кріпіться, слов'янськії люди,—
Велика ваша будучність буде!

З В. Ганкою Я. Головацький був знайомий особисто. Про широкі культурні зв'язки письменника свідчить його надзвичайно багата й різноманітна кореспонденція. Він листувався з М. Максимовичем, О. Бодянським, І. Срезневським, Ю. Федьковичем, М. Гербелем, І. Аксаковим, Ф. Тютчевим, П. Шафариком, Я. Колларом, К. Ербеном, Ф. Міклошичем, В. Ягичем та іншими відомими культурними діячами Слов'янщини.

Я. Головацький був видатним славістом. Це виявилося насамперед в його інтересі до слов'янського фольклору, зокрема до сербських народних пісень. Україну і Сербію поет справедливо вважав за «дві сестриці слов'янськії», у яких багато спільного в долях, а отже, і в піснях. Відомо більше п'ятдесяти перекладів сербських пісень Я. Головацького. Проте є підстави вважати, що знайдено ще не всі перекладені ним сербські народні пісні.

Крім поезій, Я. Головацькому належать і прозові твори. З російської мови він переклав дві казки В. Даля (псевдонім — Козак Луганський). Народний стиль цих казок був близький Я. Головацькому. В такому ж стилі він сам написав «можебилицю» «Добрі діти — вінець», а також цикли «казок», «приказок», «байок і небилиць», надрукованих у другій частині «Вінка русинам на обжинки» під псевдонімом Яцько Балагур. У публікації автор назвав ці твори народними, але насправді вони, як і у В. Даля, літературні, хоч і створені за народними мотивами.

У своїх наукових працях Я. Головацький відстоює спільність українського народу, наголошує на тому, що українській мові належить помітне місце серед інших слов'янських мов. Працьовитість його як ученого майже дивовижна, тим більше, в таких умовах.

Після видання «Русалки Дністрової» Я. Головацькому довго не давали можливості працювати. Нарешті митрополит, застрахувавшись розпискою письменника, що він не належить до таємних товариств, дав згоду на «висвячення». За сільськими турботами для писання лишалося мало часу. У листі до І. Вагилевича від 3 вересня 1844 року Я. Головацький скаржиться на «різні перепони». Доводиться, каже, бути «і душпастирем, і учителем, і порадником, і батьком дітям, і господарем, і орачем, і скотарем, і підпомічником, і підписчим, і найбільшим паном у селі, і найбіднішим слугою, і проч., проч.— без кінця і міри». Уже на початку родинного життя поета один за одним помирають три його сини.

При всьому тому після «Русалки Дністрової» Я. Головацький надрукував великі етнографічні праці в журналах «Москвитянин» (Москва), «Časopis českého Museum» (Прага), видав німецькою мо-

вою статтю «Про становище русинів у Галичині» (Лейпціг, 1846), вмістив низку матеріалів у двох частинах «Вінка русинам на обжинки», а саме: оригінальні поезії, переклади сербських пісень, цикл «Народні казки, приказки і байки», статті «Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу», «Народні сербські пісні», «Поділ часу у русинів», «Ворожіння у русинів», «Слова вітання, благословенства, чемності і обичайності у русинів».

Під час революції 1848 року Головацький цілком поринув у культурно-освітню роботу, піднісши голос на захист галицьких українців, які зазнавали соціального й національного гніту. Ще в 1841 році він писав братові Івану, як слід розуміти європейську освіту: «Я не розумію ані модних строїв, ані солодкої (але лестної) бесіди панської, ані шварготання [своїх] чужими язиками, ані багатих, вигідних палат, кам'яниць, корчем і пр. У мене європейське просвіщеніє — стремління народів до состоянія, то є приобрітенія природних прав усьому народові, розширення правдивої людськості, істинного чоловіколюбія через розширення наук і проч.».

Ставлення Я. Головацького до панства однозначне. Характеризуючи високу вроджену культуру слов'ян у статті «Слова вітання, благословенства, чемності і обичайності у русинів», письменник попереджує: ...тут все говориться лишень о простім миру»,— тобто про трудовий народ. «Слова чемності» у простої людини такі щирі, чесні й «годні чоловіка», що, зазначає автор статті, «най ся сховають тоті панські підлесні, не раз підлі, підлизуни образованої Європи», слова, які часто й вимовити соромно. Коли, як говориться в одній з «приказочок» Я. Головацького, пан звернувся до селянина «коханку», то той аж затремтів: бо, пояснюється, «як пани кажуть ласкаво «коханку» або «муй коханий», то вже певно не минути буків.

Дуже радів Я. Головацький скасуванню в Галичині кріпосного права. Та це були краплини радості в океані смутку. Революція зазнала поразки. Розкріпачення практично майже не поліпшило становища селян.

У 1848 році Я. Головацький бере активну участь у так званому «з'їзді руських ученних»: керує «відділом управи язика руського і словесності руської», виголошує на загальному засіданні доповідь, яка пізніше вийшла під назвою «Розправа о язиці южноруськім і його наріччях». Він вважає, що творцем національної мови є народ і що в основі літературної мови є мова народна, популяризує українську літературу в Галичині. Його запрошують на нововідкриту кафедру української словесності у Львівському університеті. І хоча з приду шенням революції ця кафедра була закрита, на перших заняттях Я. Головацький виступив із своїм літературним оглядом — «Трьома вступительними преподаваніями о руській словесності».

1849 року, коли ще не минуло революційне піднесення, Я. Головацький видає свою «Граматику руського язика» (тобто граматику української мови), повість Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся» з власною передмовою, а в тижневику «Пчола», що почав тоді виходити у Львові, друкує нарис «Іван Котляревський» та статтю про Нестора-літописця. У «Пчолі» Я. Головацький вперше надрукував невідомий на той час твір І. Котляревського «Пісня на Новий 1805 год... князю Олексію Борисовичу Куракіну». Цей твір планувався до друку ще у «Вінку русинам на обжинки», та був заборонений цензурою. Те саме стосується й Квітчиної «Марусі». У листі до І. Срезневського влітку 1844 року Я. Головацький повідомляв: «Марусю» Основ'яненкову не позволила цензура — не так про содержаніе її, як про правописаніе та українські слова (!!!), «нам не понятні».

У 1850-і роки, коли після революції настала реакція, Я. Головацький майже не друкувався. То були роки його сумнівів і блукань манівцями. Діла письменника все частіше розходяться зі словами. 1848 року він писав: «...боюся... виречися коли свого переконання, свого правого становища, яко р у с и н, підсуватися під яке ненаське знам'я, зрадити тій хоругві, котрій присягав-єм,— не тепер, не перед урядом людським, але ще тоді, коли-м прийшов до сознанія перед совістю...— тої барви не скину нізащо, не продам за ніякі почести! Волію вічно мовчати — бо навчила вже нужда в глибині серця закопувати найсвятіші чувства і таїти їх перед лукавим світом,— як би-м мав зрадити або скривдити стремління народне!» Проте після революції 1848 року Я. Головацький все більше відходить від цих своїх поглядів. Пригнічений бідами, він перестає займатися справами, які б «дратували» уряд, намагається при нагоді засвідчити перед ним лояльність. У кінці 1850-х років його обирають деканом, а в 1864 році — ректором Львівського університету. Та скоро за зв'язки з Росією він позбувається всіх посад. Справа доходить до обшуків, переслідувань, погроз. Цькований на рідній землі австрійськими посіпаками, Я. Головацький 1867 року емігрує до Росії, де його було призначено у Вільно головою археографічної комісії. На цій посаді він пробув до кінця свого життя.

Віленський період життя Головацького проходив у напруженій праці. З-під його пера виходять статті про мову і стиль «Слова о полку Ігоревім», про письменників давньої української літератури Л. Барановича, С. Яворського, Ф. Прокоповича, про «Енеїду» Котляревського та Осипова, про вчених Г. Конiського, П. Лодія, Ю. Венелiна, численні замітки, рецензії, фольклорні записи, бібліографічні огляди, а також книга «Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран». У статтях цього періоду він часто виступав з далеко не прогресивних позицій.

Працюючи у Вільно, Я. Головацький спромігся на невеликий має-

ток у селі Вотні, біля Могильова. Проводячи тут вільний від роботи час, він мав змогу переконатися, що життя селян у Росії таке ж тяжке, як і в Галичині.

Пошани до трудового народу Я. Головацький не втрачав ніколи. Уже в останні роки життя в статті «Воспоминания о Достоевском» він відзначав як головну заслугу російського письменника те, що той «всегда сочувствовал бедным, загнанным, угнетенным и заступался за них и за страждующее человечество».

Доля і в цей час не милувала Головацького. За революційну діяльність було заарештовано його дочку Софію, московську вчительку, через конфлікт із владою наклав на себе руки син Ярослав — судовий слідчий. Зломлений горем, прощався Головацький зі світом. Помер він 13 травня 1888 року у Вільно, де й знаходиться його могила.

* * *

Основна заслуга діячів «Руської трійці» в тому, що вони перші на Західній Україні піднесли прапор боротьби за нову, народну культуру. То був справжній героїзм — заспівати рідну пісню серед поміщицького ярма, в умовах рекрутчини, злиднів і суцільної асиміляції, в часи, коли трудящому народу над Дністром на волю ще й не розвиднялося. Були в них свої помилки, прорахунки,— але важко було не помилитися в ті безпросвітні часи піонерам літературного відродження.

Від часу, як не стало останнього з творців «Русалки Дністрової» — Якова Головацького,— скоро мине сто років.

Засновникові «Руської трійці», оборонцеві рідної мови й культури М. Шашкевичу та продовжувачу його справи — великому І. Франкові присвячуються палкі слова відомого радянського поета Івана Драча:

Земний уклін вам, хто відстояв
Свій вік,
свій дім,
свій чесний хліб...
Не онімечили святої,
Не спольщили, хоча й могли б.
Ми ладні руки цілувати
Тому, хто у страшній порі
Зберіг для нас дзвінкі Карпати
І мову голубу зберіг.

Науковий і читацький інтерес до діяльності й спадщини творців «Русалки Дністрової» зростає, бо у нас, в країні розвинутого соціалізму, уміють віддавати шану тим, хто до самопожертви щиро трудився в ім'я народу, для блага сучасних і грядущих поколінь.

Михайло Шалата

Маркіян ШАШКЕВИЧ

ПОЕЗІЇ

СЛОВО ДО ЧТИТЕЛЕЙ РУСЬКОГО ЯЗИКА[1]

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, други жваві!

[1833]

ДО ***

Мисль піднебесну двигчи в самім собі,
Душу в природи безвісти занести,
Гадкою крепков тьми світа розмести,
Життя кончини подружити обі;

Глянути мирно, що ся діє в гробі,
К радощам вдати, істинним ся взнести,
Радість з тугою в лад миленький сплести,
Милість сосвітню пригорнути к собі;

Хто вміє? Хто вдасть? — Ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила,
Ум, яких мало, хотя й світ широкий;
Душа, що в грудях твоїх ся з'явила,
Що мене знову з світом подружила.

[1833]

СИН ЛЮБИМОМУ ОТЦЮ

Гадка моя, як буйний весною вітрець,
Зводиться, легким крильцем злітає,
Несесь сторонами в далеч, де отець,
Сивий голубонько, пробуває.

Живе в печалі. Боже, коли б в радості
Вік тихо, весело йому проживати,
В гаразді, здоров'ї, в любій солодості
Цвітами щастя життя огортати!

Отче, ох, отче! Сли ся мені придало
Дні життя твойого полином згірчити,
Сли коли око твоє жалем запало,
Сли-м був нещасен серце закервлити,—

Прости ми, отче, прости! Бач, я ся каю,
Жалем серце бідне моє прозябає;
Твої ніженьки сльозами зливаю:
Ах! прости синові, най не загибає.

[*До кінця січня, 1833*]

ТУГА

Крутий берег, по березі трава зелененька,
Серед трави край берега калина червенька.
Своє гілля буйненькеє, сумна, в воду клонить,
Своє листя дрібненькеє по водоньці ронить.
Скоро смеркнесь, голуб сивий сюди прилітає,
Нічку гуде, нарікає, ранком ізлиняє.
Нічку плаче, жалкується, рясні сльози ронить,
На розсвіті ізлиняє, в темні ліси гонить.
На темнії ліси гонить — там зворами блудить,
Там горює, унивае, тяжко серцем нудить.
Весна одна перецвіла, минула і друга,
Вже і третя засіяла — не минає туга.
І все голуб прилітає, на гіллі сідає
І головку к листям тулить, плаче і ридає:
«Де злетіла-сь, голубонько сивенька, миленька?
Щезла-сь з ними, лишилася година сумненька.

Ні тя мислями змислити, ні думков здумати,
Ні очима тя глянути, лиш згадков згадати,
Світ ми мерзкий, нічка мила, голублюся з тьмами,
Мари — дружба, ліси — хата, гоню за зморами.
А бодай ви, лихі води, в лугах заблудили,
Що ви мою ясну зорю та під себе вбили!
Люта би вас буря в мряку та дрібну розбила,
Та й дрібну мряку розбила, сліду не лишила!
А бодай вас жарким літом дуга випивала,
А зимою студінь люта навік льодом стяла!
Ей ти, воде, ти, бистрая, лиха розлучнице,
Поган-татар нехай гидке в тобі миє лице!..
Щастя моє перебилось, доля вже минула,
Мов ластівка скорокрила в безвісти злинула».

[1833]

ВІРНА

Зашуміла дібровонька, листом зашуміла,
Затужила дівчинонька, серцем затужила.
Тужить нічку, тужить нічку, тужить і день білий,
Бо із війни за три роки не вертає милий.
На могилі-верховині милого спращала,
Біле личко цілувала, слізьми проводжала.
«Не плач, не плач, ластівонько, дасть бог звоювати—
До твоєї соколоньком я прилечу хати.
Не плач, не плач, голубонько, не плач, не журися,
Подай ручку біленькую, додому вернися».
Вдарив коник у копита, задзвонив станлями,
Лишилася сирітонька з журними гадками.
Вдарив коник у копита, на вітр пустив гриву,
За лісами, за горами лишив чорнобриву...

Край діброви на горбочку сипана могила,
Там дівчина із зорями щодень виходила.
Виходила із зорями, стояла до ночі,
Свої чорні за миленьким видивила очі.
Ой ходила, ой бродила зимами, літами,
Витоптала биту стежку білими ногами.

[1833]

* *
*

Місяченько круглоколий закрився хмарóю;
Чи так тобі зо мнов любо, як мені з тобою?

Ой лісами, берегами білі сніги спали,
Очі мої сивенькії слізоньки залляли.

Вихор дикий, студененький лопотить гілками,
Тяжко, тяжко мому серцю з сумними гадками.

Ой як тяжко, побратиме, тверд камінь глодати,
Ой ще тяжче бездольному в світі пробувати!

В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак студененький,
Ой як ляжу серед нього, тоді я щасненький.
[1833]

О НАЛИВАЙКУ[1]

Що ся степом за димове густо закурили?
Чи то мрячка осідає, стеляться тумани?
Не мрячка то осідає, не туман лягає,
Гей, то ляхів сорок тисяч в похід виступає.
А в неділю на розсвіті полк козацький скорить,
Тоді молод Наливайко до коня говорить:
«Ступай, ступай, ворон коню, бистрими ногами,
Недалеко Біла Церква, йдуть ляхи за нами».
Гей, по степу віє вітер по густих бур'янах,
Гей, там блищать довгі списи в сивеньких туманах!
У Гумані[2] дзвонять дзвони і мир б'є поклони:
Надлетіли з чужих сторін чорнії ворони.
Збиралися козаченьки, радитися стали,
По далекій Україні посли розсилали.
А у місті Білій Церкві лиш звізди згасали,
Ударили з самопалів, і коні заграли.
Тоді постиг Наливайко, під ним кінь іграє.
«Гей, молодці, за свободу!» — до них промовляє.
Вздовж списами городили зелені байраки —
Уставляються[3] по степу молодці-козаки.
Гей, там ляхів сорок тисяч — дим в'ється по болоні.
Від розсвіту аж до смерку ржуть бистрії коні.
Гей, там гримлять з самопалів, орють копитами,
Там степ крівця сполокала, зволочен трупами.

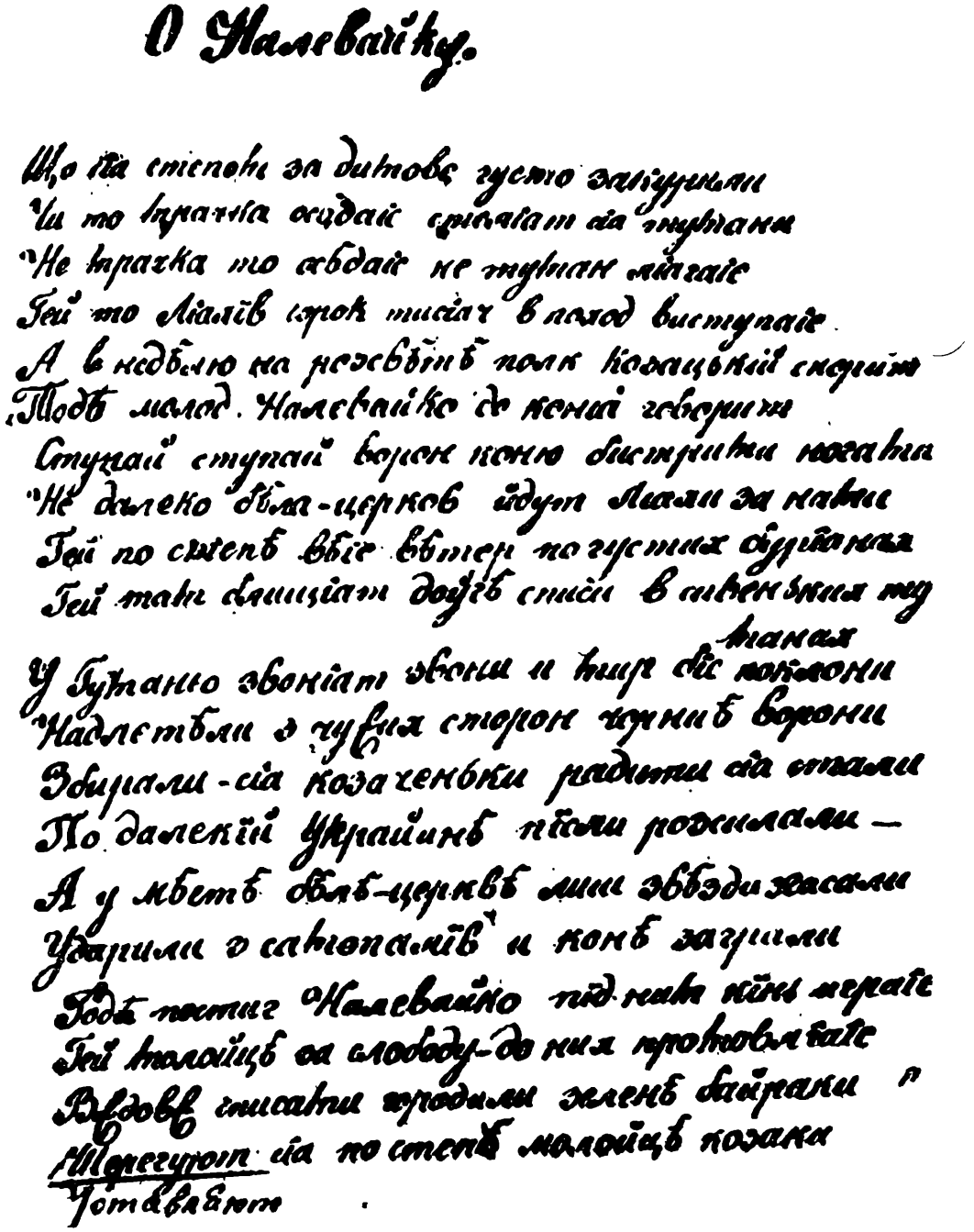

О Наливайку.

Що на степах за дивовє густо зашуміли
Чи то хмарища осідає сивими та тучами
Не хмарища то завдяй не тучами мигає
Гей то Лядів строк тисяч в полон виступає
А в недалю на ресєвині полк козацький скрипів
Тодо молод. Наливайко до женя говорив
Стугай стугай ворон коню бистрими ногами
Не далеко обоз-церков йдуть Ляхи за нами
Гей по степ вже вітер по густих будяках
Гей там дванадцять дощів спіли в сивенькім мху
У Бутано звоніли звони и вмер сіс пановом
Надлетіли з чубих сторон чорних ворони
Збирали-ся козаченьки радити ся стали
По далекій Україні пісні розмахали —
А у мвет обоз-церков лиш звізди хасали
Ударили о сагайдаків и коні загуділи
Тодо потиг Наливайко під нами коні мерщій
Гей молодець за слободу-до них протовпайсь
Вдовж спасати продали зелень байраки
Шестсотот ся по степ молодець козаки
Готовайсь

Автограф поезії М. Шашкевича «О Наливайку».

Гей, на степу густа трава, степом вітер віє,
Не по однім козаченьку стара неня мліє.
Гей, на степу сивий туман, кургани курились,
Не по однім козаченьку вдовиці лишились.
Тоді молод Наливайко зачав утікати,
За ним в погонь вражі ляхи — не могли здогнати.
А на Дніпрі на порогах плине чайок триста...
Вертайтеся, вражі ляхи, з соромом до міста!

[1833—1834]

ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБСТУПЛЕНІЄ ЛЬВОВА [1]

(Строєм народної пісні) [2]

Ой у чистім полі да близько дороги,
Там стоїть наметець великий, шовковий,
А у тім наметці стоїть стіл тесовий
Да гетьман Хмельницький сидить конець стола,
Молодці-козаки стоять доокола.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всей Україні розсилає вісти.

Військо куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмельницький кіньми навернув —
Та й Львів ся здвигнув;
Як гетьман Хмельницький шаблею звив —
Та й Львів ся поклонив.
На розсвіті з замку із рушниць стрілєли,
А смерком козаки замок підпалили
Да раненько доокола весь Львів обступили.
Ударили з самопалів — двори погоріли.
А гетьман Хмельницький посли посилав,
Словами промовляв:
«Як будете миритися,
На окуп винесіть три миси червоних,
На окуп виведіть сто коней вороних.
Як будете битися,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькії».

А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом упали.

(1834)

БОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ[1] ПІД ГАЛИЧЕМ, 1139

Не згасайте, ясні зори,
Не вій, вітре, зниз Дністра,
Не темнійте, красні звори,
Днесь, Галиче, честь твоя!
Бо хто русин — підлітайте
Соколами на врага!
Жваво в танець, заспівайте
Пісню веселу: гурра-га!

Побарися, облак тьмистий,
Ще годинку, ще постій:
Тобі прийде розповісти
Славний руський з ляхом бій.
Од Бескиду[2] аж до моря
Пісня весела загула,
Від западу, аж де зоря,
Чути голос: гурра-га!

Покрай Дністра, край бистрого,
Ясний сокіл там жене —
Ярополка[3] київського
Скоропадний кінь несе.
Гей, хто русин,— за ратище,
В крепкі руки — меч ясний,
Шпарка стріла най засвище,—
Гордий ляше, день не твій!

Не один ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не один нещасний
По родині заломав!
Нині щезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінець,
Сорок восьма кривава справа[4],
Гидкий дала ти кінець.

Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким впав,
Враг, напасник сановитий,
На чужім коні втікав.

Радість, радість, галичани:
Не загостить більше враг!
Грими, Дністре, шуми, Сяне [5],—
Не прискаче вовком лях!

[1834]

ЗГАДКА

Заспіваю, що минуло,
Передвіцький згану час,—
Як весело колись було,
Як то сумно нині в нас!

Святовида * лиця ясні
За Лабою ** слов'ян чтив,
Купайловий *** танок красний
Царинами вітром сплів.

Гай ся на честь гарной Лади ****
Піньом дівиць розлягав,
Мир в подяці для Коляди *****,
Веселячись, снопи клав.

Над ярою Волтавою ******
Суд Любушин ******* мир давав;
Над Дніпром-Славутицею
Так Ярослав ся вславляв ********.

---

* Святовид — бог слов'ян надлабських і надбалтійських, виображаючий сонце. (Тут і далі посторінкові виноски належать авторам.— *Упоряд.)*

** Лаба — Albis fluvius.

*** Купайло — бог плодів земних. Опис обрядів Купайлових найдеш, крім інших, в «Истории Малой России» Дм. Бантиша-Каменського, ч. III, с. 84.

**** Лада — бог милості, ладу і женитьби або весілля; досі у нас пісні весільні звуться ладкання.

***** Коляда — бог миру і пирування.

****** Волтава (Влтава.— *Упоряд.*) — ріка у чеській землі, Moldau Fluß.

******* За княгині Любуші споминаються перший раз у чехів «Desky prawdodatne»; зри «Kralodworsky rukopis»; «Soud Libušin» [2].

******** Ярослав Володимирович (+ 1019) зчинив збірку прав руських, знайому під іменем «Правди Руської».

Поза білими водами
Білий гніздо орел вив,
А руськими сторонами
Дзвін вічовий гомотів.

Новгорода сила й слава
Світом цілим зголосла,
Києва золота глава
Під небеса ся звела.

Слави дочка [1] величана
На світ цілий сіяла,
Пісньо Люмира, пісньо Бояна *
Голосніше їй гула.

Нині думка йде сумненько,
Темним лісом гомонить,
За Дунай, за Дніпр туженько
Згадка журна лиш летить.

Понад Дністра берег крутий
Гамор галич розлягає,
Там сум душу хапле лютий,
В безвість гадка пропадає.

Городища де бували —
Днесь могили ся звели,
Богів храми де стояли —
Грехіт мохи поросли.

Поза води, поза тихі
З Славов гаразд пробував,
Загудівши, вихор лютий
І сліди їх позмітав.

Красна Ретра з Арконою **
Пилом вічним припали,
Діти вірні з матерьою
Десь в безвістях ізчезли...

---

* Люмир і Боян — півці стародавньої Слов'янщини — сей на Русі, той у чехів; зри «Слово о полку Ігоря» і «Kralodworsky rukopis».

** Преславні городи у слов'ян над нинішнім морем Балтійським.

Де ворони ся злітають,
Колись славний стояв тин *.
Тяжкі мраки днесь лягають,
Як на ногах татарин **.

Щастя, гаразд з-під могили
Гомоном лиш залітає;
Як слов'яни колись жили —
Журна думка лиш згадає.

Із русина щирой груди
В побратимий летить край,
Побратимі де суть люди,—
Поза Волгу, за Дунай.

[*1834—1835*]

СУМРАК ВЕЧІРНІЙ

Сонце ясне померкло, світ пітьма насіла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарями густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамор грає.

Там, нещасен, думаю, тяжка мов могила,
Серед степу опівніч сумненько думає.
Згадка в душі печальній тужно згомотіла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає.

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами,
Зойкнули діброви, й ліси застогнали.

Весело ми з тов гудьбов, та й з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами,
Студена тая доля к серденьку припала.

[*1835*]

---

* Твердогород, замок. Приміри: Милятин, Гусятин, Рогатин, Чорнятин, Славетин і многі інші.

** Повідають люди, що татари, вертаючи з полоняним миром у свійну, коли ставали на нічліги, пов'язаним полонянцям лягали на ноги, щоб не повтікали.

ПОГОНЯ *

Чи то сокіл пташку жене?
Чи то буря хмару несе?
Чи люта джума летить?
Ні!.. То козак конем садить!

«Гуляй, вороненький, гуляй,
Врага постигай!
Відіб'ємо дівчиноньку,
Пана твойого сестроньку.

Як прилетиш, поздоровить,
І поплеще, і промовить,
Погодує тя рукою,
Рученькою біленькою,
І напоїть тя водою,
Водонькою студеною.

Гуляй, гуляй на всі сили
Чрез болота, чрез могили,
Чрез діброви, через луки —
Потанцюєм з татарином!
Не нагріюсь вражим сином,
Як попаде в мої руки:
Скоро блисну му шаблею —
Розіллється біс мазею!»

На ту правду забожився...
А, зігнувшися дугою,
До коника приложився —
Шпарков полетів стрілою.

Ані його не спиняє
Рів, ані могила,
Вітром їх перелітає,
Як би мара го носила.

Куди гониш, біснуватий?!
Світ вже смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хати!

---

* Після народної казки.

Блуд тут свище, туман грає,
В густі ліси заведе!..
Козак на се не зважає,
Гомонить си та й жене.

Станув, к землі припадає —
Послухати, де дуднить,
Знов на верх ся вихопляє,
Бистрим соколом летить.

І щез стрілов в густій мраці,
Дудонь замовчає.
Може, ліг вже де в байраці
Та й вовк доїдає.

Де-сь поїхав ти, козаче?
Темно, тихо і страшненько,
Часом лиш ворон закряче,
Закряче сумненько.

Чи то вірли крильми б'ються?
Чи зірки сіяють? —
Ні!.. То козак з врагом труться,
Мечами блискають.

Та вже татар утомився,
К землі, сильно вдарен, пав;
Ще раз двигся, роз'ярився —
І дівчині необачній
Головоньку з плеча зняв.

І кинувся, мов звір лютий,
Козак сильний на врага,
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве татара.

Завіз сестру додомоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нев руточку,
А в головках калиноньку.

Сам затужив, та й заплакав,
Та й стався сумненьким,
Та й затужив, та й заспівав
Голосом тихеньким:

«Як би я в сій сторононьці,
Як би я безрідний жив?
Батько, ненька в могилоньці,
Та й сестрицю враг вмертвив.

Ходім, коню, в чужиноньку
Думочку думати,
Ходім, коню, на Украйноньку
Степами блукати».

[*1833—1836*]

РОЗПУКА

Поза тихими водами
Сумно та й смерклося;
О, як голос між горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий,—
За ним загуділо;
Щастя моє, гаразд милий,
Навіки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой ще тяжче безрідному
На сім світі жити.

Ти, зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько,
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

[*1835—1836*]

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила неньку —
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю —
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,
Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе!»
«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде —
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,—
Жаль серцю буде».

[1835—1836]

ТУГА ЗА МИЛОЮ

Із-за гори, із-за лісу
Вітрець повіває;
Скажи, скажи, тихий вітре,
Як ся мила має?!

Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненьке,
Чи сумує, чи горює,
Чи личко бліденьке?

Во я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,

Веселої годиноньки
Вже не надіваюсь.

Коби мені крильця мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав би-м, ой літав би-м
Щодень і щоночі,
Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очі.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Зорями ясними,
Щоб мені ся натішити
Ручками білими.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Світом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком рум'яненьким.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Вечором тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібненьким.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Лісами, горами,
Щоб мені ся натішити
Милими словами.

Ах, я бідний, нещасливий,
Да й крилець не маю,
Сохну, чахну в далечині,
Всяк день умираю!

[1835—1836]

ЛИХА ДОЛЯ

Ой ти, доле, моя доле, гадино їдлива,
Переїла-сь моє щастя, гіренька годино!
Запустила-сь в мою душу журбу і розпуку,
Учинила-сь мому серцю з гараздом розлуку.
Ой місяцю-місяченьку, тихенько думаєш,
Моєй тяжкой недоленьки, відай, ти не знаєш.
Ой не знаєш, ой не знаєш і не будеш знати,
Як то тяжко сиротинці в світі загибати.
Сам не знаеш, ні сестричка звізда ти не скаже,
Як то гірко, сли недоля світ милий зав'яже.
Тобі тільки хіба смутно, що хмара насуне,—
А радощів з зірочками з-межи вас не труне.
А мені ось на сім світі своє серце їсти,
Бо з недолев ся бороти — як під воду плисти.
Десь за морем, за горами мій гаразд здрімався,
Десь з безвістей, з лісів темних мій смуток пригнався.
Ой пригнався та й вороном наді мнов літає,
Б'є ми серце тяжким крилом, радість розбиває.
Вчора вечір чорна хмара мені говорила:
«Чудуєшся, побратиме, де ся доля діла?
Твоя доля — то я була, я тя не минаю:
Вкривала-м тя чорнов мраков і тепер вкриваю.
І над гробом мої мраки ще твоїм повиснуть!»
Ой надія!.. Таку долю най-то громи тріснуть!

[1836]

ДО МИЛОЇ

Повій, вітре-вітросеньку,
Там, де тужить мила,
Нехай несуть там пісеньку
Твої легкі крила.

Повій, вітре, в єй городець,
Де вінці сплітає;
Неси вісті, що молодець
Щиро ю кохає.

Ой погладь ю, вітросеньку,
По єй личку білім,
Нехай знає єй серденько,
Що я є ї милим.

Най не плаче, най не тужить,
Вже час ся зближає —
Прийде милий, приголубить
І з нев ся звінчає.

[1836]

ДУМКА

Нісся місяць ясним небом
Там, де зоря ясна;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшовся
З тьмавою хмарою;
Не раз хлопець поборовся
З журною гадкою:

«Журна гадко, печалива,
Чо ти мене гониш?
Чо ми життя згірчиваєш,
В серце тугу рониш?

Уступися, лиха нене,
З вітром в ліси, гори,
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі!

Мому серцю най радощі,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Птичкою співає!»

[1836—1837]

ПІДЛИССЯ[1]

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підлиські двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленій соснині;
Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І один, і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце мое,
Світала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;
Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторононько!
До серця-сь припала;
Душа тебе, як милого
Мила, забажала.

Там-то любо, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любощах
Вік би ся прожило!

[*1837—1838*]

НАД БУГОМ

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань, подивися,
Як я плачу, як горюю!
Зо мнов пожурися.

Твої води веселенькі,
В них рибонька грає;
Моє серце розпукаєсь,
Від журби ся крає.

Трава к тобі з любощами
З берегів ся хилить,
Вовня її поцілує —
І наперед стрілить.

Моє серце бідненькее
Радощів не має,
Лиш розлуку із долею,
Лиш слізоньки знає.

Рано встану та й заплачу,
І вечором плачу,—
Доле ж моя веселіша,
Коли ж тя обачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш?
Доле ж моя, зоре моя,
Коли ж засвітаєш!?

Ой річенько бистренькая,
Ой стань, подивися,
Як я плачу, як горюю!
Зо мнов пожурися.

Утішк[*ів*], *13 майка*[1], *1838*

A WIESZ TY?..*
(Do Julii...)

Słuchaj i wierz szczerym słowom!

A wiesz ty, lubko, co mi twe spojrzenie? —
Rajski to krok o szczęścia rozświcie,
Przed którym pierzcha myśli zasępienie,
A cudnie rozkwita dotąd tęskne życie.

A wiesz ty, duszko, co mi twe usteczka? —
Co kropla rosy dla piersi spragnionych,
Co pszczółce słodkie uściski kwiateczka,
Słodycz to niebios dla błogosławionych!

A wiesz ty, droga, co twoje ściśnienie
W tęsknej, ponurej duszy mojej rodzi? —
Jakieś nadziemskie błogie, szczęsne drżenie,
Gdy gorycz życia ręka lubej słodzi.

A wiesz, Julio, co ty sercu memu? —
Po długich nocach co słońca spojrzenie,
Uśmiech nadziei długo ściganemu,
Po srogich burzach słodkie odpocznienie.

[*1838*]

---

* ЧИ ЗНАЄШ?..

(До Юлії...)

Слухай і вір щирим словам!

Чи знаєш, люба, чим твій погляд сяє? —
Чарівним блиском щастя неземного.
І перед ним гризóта відступає,
Життя вогнем займається від нього.

Чи знаєш, серце, чим є твій цілунок? —
То крапелина для грудей стражденних,
Для бджілки — цвіту запахущий трунок,
Солодка розкіш неба — для блаженних!

Чи знаєш, мила, що в душі тріпоче,
Як ти мене ласкаво обіймаєш? —
Вона сміятись, плакать, жити хоче —
Тяжке ярмо із пліч моїх здіймаєш.

Чи знаєш, Юлю? — Серце моє знає:
Ти — сонце, що крізь тучі грозовії
Зневіреному спóчив обіцяє
Посеред бурі — променем надії.

Переклад Р. Лубківського

MOJE NIEBO *

(Julii...)

Błogo temu, który umie,
Rozigrawszy bujne myśli,
Wiatry ukraińskie gonić;
Kto pieśń ruską porozumie
I potrafi taką pieśnią,
Zakim mrozy pierś mu ścieśnią,
Zakim tuha go określi,
Po pod niebiosa zadzwonić!
Błogo temu, co usiędzie
W Ukraińca śmiałej duszy
I jej dzwonki gdy poruszy,
Cudne dumki wydobędzie,
Dumki ruskie, podsłuchane
U przyrody i śpiewane
Dla przyrody z pełnej duszy.
Bo też dumka ruska niesie,
Jak kozacki konik metki,
Jak stepowy wicher letki,
Gdy w głos świętny rozleje się.
Serce czułe, myśl sokolą
Po pod gwiazdy nad obłoki,
Po nad wiecznych światów stoki,
Kędy serca już nie bolą.
Więc jeżeli pragniesz nieba,
Słuchaj! powiem, co potrzeba:
Znajdziesz w dumki ruskiej pieniach.
I kochankę miej w ramionach,—
A zapomniesz o cierpieniach,
O najkrwawszych w sercu szponach.

[1838]

---

* МОЄ НЕБО

(Юлії...)

Добре тому, хто уміє,
Розточивши буйні мислі,
Українським вітром гнатись;
Хто спів руський розуміє
І, зустрівши тую пісню,
Поки ще мороз не тисне,
Поки туга-сум не висне,
До небес її підняти!
Благо тому, хто йти буде
Українцю сміло в душу,
Нові струни в ній порушить,
Дивні там думки здобуде,
Думки руські, підслухані
У природи й проспівані
Рідній їй на повні груди.
Руська думка так ширяє,
Як козацький коник бравий,
Як у степу вітер жвавий,
Як на повну міць заграє
Серце чуле, мисль орлина,

[БЕЗРІДНИЙ]

Кому бог у груди дав серце м'якеньке
І дав вродитись в добрую годину,
Щастя, як літом сонечко тепленьке,
В житті му всяку огріває днину;
І світ йому милий, і солодка нічка,
Мислі веселі, і серденько грає;
Як у діброві тихенька криничка,
Днина за днинов так йому спливає.
Лиш хто в посестру взяв тяжку недолю,
Що давить серце, як відьма кощава,
Хто вражій нужді попався в неволю,
Кому з журбами і сон, і забава —
Тому ніт місця ані супокою,
Нудить си світом, нудить і собою;
Туга до серця, як гадь, ся вселила,
З'їдає мислі, як змія зірочки [1],
Груди зсушила, здоров'я знорила,
Хліб му не милий, не терпить сорочки.
Ще ж то, хто може із серця сплакати,
Чи у куточку, чи за углом хати,
Чи у грудь брата, чи хоть в жменю друга,—
Хоть на часочок сплине з серця туга.
Лиш коли сльози в грудях скам'яніли
І в тяжку скалу над серцем ся збили,
Разів із десять щодень рад би-сь вмерти.
Годі! А годі — потіхи ні смерти!

Нестан[ичі], 2 нов[ембрія], 1840

ОПИХАНЕ, ПАНЕ?

При битім гостинці липа зеленіла,
Під липою баба жебруща сиділа.
Дасть хто кусень хліба, то «Отче наш» каже,
Ще й «Богородице» — сли платок розв'яже.

Попід зорі, понад хмари,
Понад інших сонць отари,
Куди серця біль не зрине.
І якщо ти прагнеш неба,
Чуй, повім я, в чім потреба:
Знайдеш в пісні руській, в звуках
Те, що у кохання муках,
І забудеш про страждання,
Про криваві в серці рани.

Переклад С. Крижанівського

Хто, з торгу ідучи, і в жменю гріш вложить;
Часом молодухам з бобу поворожить.
Аж глянь — шляхом дідич суне четвергою.
Гладун, петльованець, кругленький собою;
Як гарбуз му лице, а руки як тісто,
Червений, як ридза, під горлом звисисто.
«Гей, бабо! — галасне нероба неробі.—
Чверть проса дарую!» Миттю руці обі
За пояс засунув і поклону ждає.
Ще ж добре, що з лихом в дарунку й не лає!..
А баба лінива й на ноги не встане,
З гнізда запитала: «Опихане, пане?»
А пана як спарив: як лопух, надувся,
Сли жар ним накриєш,— з надієв минувся.
І баба минулась: не підвела носа —
Не мала ні каші, ні пшона, ні проса.

[1840]

[БАНДУРИСТ]

(Уривок із піснетвору «Перекинчик бісурманський»)

ПІСЕНЬКА 1

Бувало, весною, як ліс розів'ється
І чистими птичок гукне голосами,
Діброва, як дівка, в цвіття прибереться,
Бджілка задзвонить лугами, полями,
Стадами весело заграє долина,
А в ріці рибонька аж носить водою,
З пісеньков із поля вертає дівчина,
Плугатар за плугом — з довгою думою;
Бувало, весною, як голуб, сивенький,
Із оком ясненьким, як око святого,—
Під полов бандурка, в устах пісень много,—
Щороку приходить Соловій старенький.
А всі го за батька рідненького мали:
Старії і діти, молодці й дівчата,
Як батька, з дороги всі його вітали,
У селі му кожна своя була хата.
Бо й годен був того! Бувало, з'явиться,

Мов сонце на небі; заспіва, заграє —
То всякий веселий, о журбі й не сниться,
Бо ж то й нема пісні, як сей заспіває.
Заведе довгими думку голосами —
З-під могил, казав би-сь, холодочком віє;
Стиха поговорить з батьками-князями;
Старі молодіють, бо й сам молодіє.
Або ж і дівчатам коли заспіває,
Тьохкають серденька; бо він відгадає,
Що із миленькими говорять дівчата.
Дівча спаленіє, спустить оченята,
Зиркне по миленькім — очами питає:
«Де він придивився?.. Як він добре знає!..»
За тоє всякому припав до серденька,
Як до голубонька голубка сивенька,
За тоє го всюди звали Соловієм...
Пісні ж бо то, пісні!.. Таких ми не вмієм!

ПІСЕНЬКА 2

Як гомін по лісу, звістка несесь мила:
«Іде Соловій наш! Нові несе пісні,
Пісні нечувані і думки незвісні!»
Радість у серденьку всякому зацвіла.
І вийшли назустріч, і ждали на мості.
Підходить — склонились, згомоніли: «Гості!»
До села проводять; всякого вітає,
О щасті, здоров'ї, родині питає.

Чого ж то у лузі головку склонила —
Відав, тучу чує — берізочка біла?
Чого ж то півець наш, чого він сумує?..
Видко, що з тяжкою журбою несеться,
Бо око стемніло, тяжко серце б'ється,
А на личку смуток — чи нещастя чує?
Йде селом, бувало, весело і сміло,
З хаткою, з деревцем кожним розмовляє,
Вдарить у бандурку, здрібненька заграє
Козачка чи шумку — аж згадати мило!
А нині як не той: клонить волос сивий
На грудь піснослівну — журиться, сумує,
Мовчки поступає, пісеньку не дзвонить,
З дітьми ся не бавить,— чи лихо віщує?
Чи жаль тисне серце за другом миленьким,

Може, за сестрою, за братом рідненьким?
Чи, може, ідучи з далекой дороги,
Ходом утомився і примучив ноги?
Не змучив він ноги, ходом не втомився,
Вчуєте, пташечки, чого зажурився...

ПІСЕНЬКА 3

Присів на царинці — молодь обступила,
Як цвіточку пчоли, а старшина сіла.
І вийняв бандурку, і обтер полою,
І став її строїти, і повів рукою
По струнах злегенька — струни згаморили.
Півець розуміє — бо з ним говорили;
Вже літ сорок і два їх бесіду знає.
І вдарив сильніше, і скорше тручає:
І стали гриміти та бескидським громом,
І стали шуміти та степовим шумом;
То знов заскипіли, як води старого
Отця Славутиці,— бо о нім думає
Півець і мислію честь йому співає;
То знов злебеділи, як би галич много,
Стадами злетівши, чисте поле вкрили;
То знову злегенька, стиха гомоніли,
Мов згадка літ давніх і минувшой долі,
Щораз то тихше і тихше бриніли,
Розлетілись за півця думкою по полі,
А потому зглохли — зовсім заніміли...

[*1840—1841*]

ПОБРАТИМОВІ,
посилаючи йому пісні українські

(Дума)

Отак, Николаю [1], вкраїнські вірлята
І веселять душу, й серце зігрівають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б'ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко вколо серця в'ється,

Як коло милого дівка русявенька.
Так го обнімає, так до себе тисне,
Пригортає, і любує,
І голубить, і цілує,
І плеще, і тішить,
І медочком дишеть,
Що трохи не скажеш: пусти мене, пісне!

Аж тут і небавком буйний вітер повине,
Гостинець вже інший — от вже думку несе[2],
Несе й каже: «Сю ніч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі, по могилах лягав я
Буцімто спочити, а то підслухати,
Як то стара бувальщина буде розмовляти
Про давні літа,
Про давні часи,
Як слава гула
Світом вокруги;
Про руських батьків,
Боярів, князів,
Про гетьманів, козаків».

І стане повідати зразу так мило,
Стиха й величаво, мов над морем цвіла
Цвіт-доля любенько; потім голосніше
Застогне, заплаче — щораз то сумніше,
Сумніше, страшніше гукне, засковиче,
З-під могил, казав би-сь, старих людей кличе,
Щоби поспитати
Про спис, про шаблюку,
Щоби розвідати
Про орду-канюку:
Як руським тілом згодувалася,
Як руськов кров'ю напувалася,
Як руська шаблюка все її вітала,
Як кривим зубом серце добувала,
В пущі вигідненько на нічліг стелила,
В воду під могилу спати кладовила.

І знов згомонить ти нишком, мило-немно,
Як в сумерк вечірній, півсонно, півтемно,
І луну розпустить ген-ген долинами,
І гомоном шибне ген-ген дібровами;
Ні, то комусь-то десь там повідає,
Як-то колись-то красою засяє,

Як при Чорнім морі
Себе заквітчає,
В степах на просторі
Весело заграє,
Як в водах-Дніпрі
Змиєсь, приберется,
Легеньким крильцем
На Дністр занесеться;
В тихенькім Дністрі
Собі прилягнеться,
Крилоньками сплесне,
Стрясе, злопотить,
Під небо, до сонця
Ген-ген полетить,
Під небом, край сонця,
Сонечком повисне:
І буде літати,
І буде співати,
І о руській славі
Скрізь світу казати!

[*1840—1842*]

«ПІСЕНЬКИ І ГРАЧКИ ДІТОЧІЇ»

* *
*

Вже сонце красно —
Хвала-бо — встало,
Бачте, як ясно
Світом засяло!
Нічні, сонливі
Мраки розбило;
Боже, ах, боже,
То твоє діло!

Весело, мило
На світ глядіти,
Добро приспіло:
Радуйтесь, діти!
Гомін лісами,
Пісь дібровами

Щастя розносить,
Сильно голосить,
Весело, мило:
«Боже, ах, боже,
То твоє діло!»

Зелень розвилась
Геть царинами,
Радість розплилась
Всіма світами:
Весна миленька,
Надія — літо,
Осінь повненька,
Бо в стогах жито;
Взимі весело,
Хоть всюди біло.
Боже, ах, боже,
То твоє діло!

Діброви, гори
З полонинами,
Долини, звори,
Ріки з струями,
Небо високе
І звізд без числá,
Море глибоке —
Чудів всюди тьма!
Все так порядно,
Всюди так ладно.
Всюди щось жиє,
Робить, ділає,
Двигшись, літає,
Ходить і плине,
Радо співає,
Весело, мило:
«Боже, ах, боже,
То твоє діло!..»

* *
*

Марусенька мила
Цвіточки садила,
Водов підливала,

Стихенька співала:
«Ростіть ми, цвіточки,
Райськії діточки;
Ростіть ми весною,
Розвиньтесь красою,
Літом ми зацвійте,
Головку пристрійте
Мені, молоденькій,
Строїтись раденькій!»

* *
*

(За Юліаном Величковським) [1]

Не хочу багатства
Ані грошей мати,
Ні паном-бояром,
Ні царем ся звати;
Лиш добрий най буду
І богу миленький,
Най люблять мя люди,—
Тоді я щасненький.

* *
*

(За Юліаном Величковським)

Отець ся один
Учителя питав:
«Яким би світом
Синок щастя мав?»
Сей му одповів:
«Навчи бога знати,
Навчи хороше
Читати, писати;
Вміcто іміння
Дай му розум ясний,
Тоді твій синок
Повік буде щасний».

ФРАГМЕНТИ

* *
*

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблисне:
Ти не неволі син!..

* *
*

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова єй немила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?..

* *
*

Перед зорями в люту непогоду
Розігралася душа молодецька.
Імив за керму та й чухнув на воду,
На буйне море, гей, кров молодецька!
А море бистре, гей, носить собою,
Кипить і б'ється, аж страх, ся здуває,
Вовня на вовню зводиться горою,
Пре сила силу, плавця затопляє...

ПРОЗА

ОЛЕНА

(Казка) [1]

Музи́ка різко від уха заграв, а бас то загудів, то, в лад вибиваючи, моторні дівчата аж піднімав; а хоть ноги потомлені — до круглого рвалися танка; гарні хлопці в пі́дкови до складу кресали, позираючи радісно кожний по своїй дівчині; сваненьки з молодцями, стиснувшися в кутку коло припічка, хоть дрібненько, но частенько витрясали крупник із чарочки, не дбаючи, собі раденькі, на старих своїх довговусих господарів, на другім боці в куті, коло скрині, спорою мірою попиваючих. Було то весіллячко...

— Гей, хлопці, чи спите!? Що-сте ся позабували? — кликнув гожий дружбитонька — з великою, шовком шитою хусткою у бо́ка,— досадним голосом.— Дівчата раді би гопцювати, а в вас як би душі не стало!

Махнув шапкою, вінцем барвінковим стрійною, погладив чорненький, хоть невеличкий вус, розгорнув волоссячко у чола, глянув по дівчатах; виніс одну з калинового лугу, напретив музиці: «Або грай, або гроші віддай!», моргнув на Юрця, і станули до шпаркого козачка.

[Д р у ж б а]

Хоть з дерева лист упав,
Моріг половіє.
Весіллячко господь дав —
Радо нам ся діє!

Ю р ц ь о

Хоть надворі ніч темна,
Гей, темна нічонька,
В нас світличенька ясна,
Красні дівчатонька.

Д р у ж б а

Сокіл в білий двір влетів
К чорній галоньці;
Княжиненько наш приспів
К русій дівчиноньці.

Юрцьо

Нуте, жваві хлопаки,
Легіники горні,
Витинайте гопаки,
Хлопчата моторні!

Ба й свахи не дармували. Бо і їм не йно що всім разом саджати коровай, ще і потанцювати конче, щоб ся коровай вдав красен та ясним сонцем на столі засіяв, та й добру долю приніс.

А Олена, пишна княгиня, як русалочка, гарна, ще раз вінком барвінковим золото-зеленим стрійна, їх веселій придивлялась охоті та часто в легкій коломийці розкованну русу косу на легкий кругом пускала вітер.

Бач, і наш вдалий Василько приспів дарити нашу княгиню; хоть о пізній вечері, но стане він за теє зо своїми красними співаночками.

— Щось ти нам сумний, та й сам... Кажи, може, яка лиха пригода?..

Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс спорий кухоль горівки з медом.

— Но, жвавий козаче! Бодай здоров був! — надпив і подав йому.— Відав, утомив-єсь ся, покріпи сили.

Відібрав, подякував, поставив, втер лице та й став промовляти:

— Вертаю із Дубровнич, були-смо у дворі просити пана старостича на весілля. Він, бачимо, не дуже нам рад був: схнюрився, люто по нас глянув, відвернувся. Но небавком знову промовив солодко; вложив Семенкові кілька талярців ясних у жменю, обіцяв прийти та й відправив. Але видко було по нім якуюсь нерадість. Не встигли-смо відійти, може, на двадцять кроків. «Семенку!» — кликнув, відчинивши оконце. Семенко, як стояв, поскочив ід дворові. «Скакай,— сказав мені,— домів, я духом приспію».

Уже заступав-єм к долині, мав-єм скрутити поза високу могилу татарську. Оглянувшися назад себе, взрів-єм,— сила при вечірній мраці доглянути льзя було,— Семенка. Спізнав-єм його по легких ногах — спускатися вискоком ко старому крутому шляхові, що то о нім так много старі повідають люди. Куди йому шлях? — Не знаю і не вгадаю. Щось то лихого буде: лисиця мя перебігла та й ворон на хресті сім раз закрякав. Але доки

життя ми стане, не забуду того козака з бандуркою і густокрутою бородою, котрою декуди сивий кудався[2] волос: як верг на мене чорним соколиним оком, як би гранню мя обсипав. Він тоді саме, коли-смо ступили на поріг світлиці у дворі, кінчив співанку тими словами:

. . . . . з татарської неволі.
Кінець моїй пісні, кінець і недолі!

* * *

Сонце спочило, смерклося. Тиха пітьма насіла тихі та узькі звори. Вітер буйний осінній метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листям з гір в темні роздоли, то знов під круту стремену, скриплячи голими гіллями відвічної дубини, мов величаючися своєю лютістю а ругаючись з їх недуги. Звір шелепотів чагарями за жиром, часами вовк, голодом пертий, дивими завив голосами. Перісті опеки, закляті над безвістями стояти, здавалися при настиглій нічній мраці проживати та свої міняти становища, проходячися, мов нічні мари, бо, як то кажуть, «у страху великі очі».

Сміло ступав відважний Семен по круглім грехоті і по розметаних костях, переступав колоди, підносячи високо ноги, і з притиска їх ставляв, щоб його яка мара не підбила. Чорна пітьма його за очі хватала; скоро взрів тумани по корчах, волосся йому горою ся звело, кров ся стинала, а страх за серце як би мертвець зимною ймав рукою. А нельзя казати, щоб не мав відваги, бо ся не раз добре довело! Але змаленьку чував о заклятих дівицях, о скам'янілих лицарях, о недоступяенних про змії[3] райських птицях, то о одноких татарах, людоїдах, великанах і о многих інших лихих духах. А скоро то все стануло на умі роєм (а час — ніч темна, і місце — гори, дебрі, і чагарі по тому були), то тоді і найсмілішому трусом ставати. І Семен, посміховуючийся на зазір вовка або медведя, при найменшім лопоті застигав, бо то, відав, з лихим — не з пирогами.

Замаячіло в далечині гей ватрою широко розложеною. Було то йому, що женчикам в жаркім літі вітрець холодненький. Вдивився в неї цілою душею, а радість в його душі калиною зацвіла, і втихомирився дух його,

як природа по шайній тучі, і зрадувалося серце в ній вельми, як коли би ясне лице своєї Олени взрів... Затрі щало корчами по сухім ломаччю та й його переймило — скаменів,— заголосило:

. . . . . з татарської неволі.
Кінець моїй пісні, кінець і недолі!

Прожив, бо спізнав Данилка, що його у дворі видів,— що то так дико і люто, як розбишака, виглядав, що то на обіцянку пана бути на весіллі к стіні по-бісівськи ся усміхнув. Утішився, видячи його, а зрадувався більше, скоро вчув: «Одна нам дорога!» Стис його за руку, і побратались, і разом вдвійні ступали кремінчатою стежкою під круту гору к високій ватрі.

Підійшли на місце. Семенко, взрівши із-за дуба кільканадцять бородачів при широко розложенім вогні, наганув си дванадцять розбійників в казці, що вісільця відрізали і пекли на рожні; налякався, спинився, ані кроком наперед, і мався вертати.

— Не страхайся,— промовив Данилко,— не такий дідько страшний, як його малюють. Приступи, тадже ти християнин — не враг, не бусурман, лише бідний селянин...

— Мабуть, наш жвавий бандуриста Данилко,— озвалося кілька грубих голосів.— Несе він нам щось потішного; для нього нема ні воріт, ні залізних дверей!..

І поскочили в сторону, відкіль голос йшов. Привели обох, згорнулися к Данилкові всі, питаючи, яким світом довершити їм гадку; бо Данилко ніколи надармо не трудився, а радуючимся тамтим, около Данилка, і попиваючим могорич — на будучу добру справу. Семенко сумував, присмотрюючись тотим дивоглядам зукоса: то рушницям, то ясним топірцям, стримлячим довкола курища, то барильцю з горівкою. Однако ж частіше поглядав в чорний ліс, чи не явиться яка стара стежка втекти і спастися. Але наганув си його побратим Данилко свого товариша, приступив д' ньому з кухлем:

— Бодай здоров був! Ти ся нам знадобиш; не сумуй — зрадуєшся нині, а з тобою много твоїх сусід. Пий на погибель врагам,— так чинимо всі, так чинить і наш ватажко. От бач, і він іде! Пий — а втішиться тобою.

Але Семенові не до солі було, взрівши його,— і мало що кухля не впустив, бо такого ні видав, ні слихав, ні

РУСАЛКА ДНѢСТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМѢ
Письмом Корол. Всеучилища Пештанского
1837.

Титульна сторінка альманаху «Русалка Дністровая».

видумати не міг. Станув Медведюк піднебесною Чорногорою; барки його — у Бескидах камінь; дуб — його правиця; брови його — як дві чорні хмари; а очі його — з-під тих хмар дві мовні; а борода його — ніч темна, осіння; а голос його — грім серед літа; а ступив ногою — земля стогнала; вергся на врага — буй-туром валив.

— Мов, як-єсь ся справив?

— Відомо, думка українська [4] і стіну переб'є,— озвався Данилко.— Бандуристою війшов-єм у замок. Старець Дмитро (так його там зовуть), що мя впустив, заглянувши в мене бандурку, просив мя насильно, аби-м йому заграв та заспівав. Заспівав-єм йому відому пісеньку о татарах, кінчивши святим Николаєм; а заспівав-єм йому до серця,— і полюбив мя вельми. Побратали-смо ся, і завів мя до світлиці замкової, хвалячи перед паном бандурку мою і мої думки, а я рад тому був. Доспівуючи пісню, взрів-єм входячих того тут молодця з другим — і просили пана на весілля; обіцявся, лиш видко було, якуюсь лиху гадку точив у своїй голові. «Не вдась, вражий сину!» — думав-єм собі. Відспівав-єм, взяв таляра та й пішов, і зустрів-єм старого Дмитра, ждаючого мене під дверима. Проходжали-смо ся по обійстю замковім — старий своє, а я своє; він щось там билинив о татарах, а я тим часом придивляв-єм ся: від горбка стіна найнижча. «Там-туди,— казав старий,— наш Степанко не раз бігав на вечорниці, а вертав, як курй другим опадом запіли».— «Ваш пан,— мовлю до нього,— вибирається на весілля?» — «Правда, до Семена. Казав коні сідлати і щонайжвавші хлопці в цілім замку з собою бере. Щось він на гадці має... він часами дуріє. А може... може, лише погуляти... Не жаль-бо то і погуляти на такім весіллячку: дівчат — як звізд на небі, а всі красні. А найкраща Олена — сама молода,— як сам мовляв: лице в неї — як соненько ранком, а очі — як зірнички перед досвітом, голосочок — як дзвіночок, а ноги — вітрець легенький, а руки — сніжок біленький, а сама — як... як гарная лань...» Тут старому язик по кутках бігав; закукурічився і здавався молодіти...

— Годі! Не теряймо часу, не нам о тім бесідувати,— озвався сильний ватажко.— На коні!.. Ванько, з шістьма — у замок! Забери, що нам ся здасть, а що не візьмеш, разом з замком най огнем сяде. Немного там труду буде, однако ж доведеться, як ся справиш. А ти, Семене,

поведеш нас на весілля — потанцюєм з грабителями, вражими синами!

Розбіглися з вітром по байраках за кіньми. Огонь погас, грань меркотіла — курище ся лишило. Втихомирилося.

* * *

Через густу враз дубину
Соколами— молодці.
Ой заплачеш, вражий сину,
Як взриш ясні топірці! —

загриміло в далечині. А голос дібровами високими розлягався, верхами та й заблудив гомоном в чорних безвістях; лише ще дудонь тряс землею та й знеміг. І знов тихо, і знов сумно, лише вітер ярами засковиче та й ворони закрячуть, радуючися на будучий жир. Мрачно і тихо, бо поскакали ногами скоропадними за вовчими очима — допали лазу край чорного лісу.

— Гей, мабуть, зоріє! — озвався новобранець.— Глянь-те!..

— Не́глупе! — загримів велет ватажко.— Ванько, зажег си скіпку.

— Аби видко було з погребів старі виточати меди,— озвався старий бородатий Бойчук та глянув на кухоль за ременем.

— Та й наші, бодай здорові, червінцями ся підкидають,— мовив третій.

А ватажко:

— Цитьте! Дудонь... Коні — в байраки, хлопці — за дуби!.. Федь — на чати! Як взриш — закрячеш. Потягніть мусатами топірці! Потім тихо, щоб вас і муха не чула, бо... Не тра вам казати.

Напретив та й ступив у чагар.

Недовго ждали; тупіт ся змагав, дерли коні, аж земля стогнала.

— Кра-кра-кра!!!

— Хлопці, в лад! — загомотів верховодник.

Задзвонили топірці та мечі, іскри ся посипали, мов з димні; стерлися дві хмари, б'ючи мовнями по чорних воздухах. А Медведюк буй-туром вергся на супротивника, вибив меч зо жмені, завинув ясним топірцем [5] та й вигнав вражу душу лукаву негідника щілиною в голові.

Прийняв з опалих поганих рук зорю на розсвіті — Оленочку гарную. Челядь граблива поборена: одна порубана, друга пов'язана.

— Семенку! Прийми твою відданицю.

Прискочив Семенко, в пояс склонився, стис його за коліна; хотів промовити, подякувати, лиш не вдав запро радість [6]. Приспів і дружба з молодими легінями свого села, гонячи возьмителя, але діло вже довершене зустріли. Уже Медведюк, хотя й непрошений дружба, скупив княгиню мечем. А вони ся вельми жалкували, що не лишено було їх нагріти грабителеві чуприни: стискали персти в твердий кулак та й затинали зубами.

— Вже ми йому карку нагнули, аж на землю поклоном упав і, відав, не зведеться, аж, мабуть, на Осафатовій долині [7]. Бач, окаянник, з весілля голоден вертає та сиру землю їсть! — озвався верховодник сильний і потрутив його ногою.

А Семенко ся не тямив з радості. Пригортав свою надію к собі, а вона його білими обнімала руками та рум'янеє цілувала личко, аж ся ватажко мимохітне засміяв наголос. Обоє приступили к ньому і просили його:

— Хотяй на годинку — на крупничок, та на солодкий медок, та, може, де роздобудем якого талярця...

— А музика! Там-то музика! — перебив дружба.— Добре той казав, що йому лихо в пальцях сидить,— так дрібненько тне козачка.

— Майтеся гаразд! Мені там не бути,— промовив Медведюк та й відвернувся.

— У вас перше п'ють, а потім танцюють, в нас навідвороть: перше танцюють, а потому п'ють. А могорич? В тім нашого Ванька голова! Буде мед, горівка, червінці та талярці, та й гарні пісеньки,— була бесіда вусатого Бойчука.

— Хлопці, на коні та до наших! — кликнув ватажко, та й щезли.

ПЕРЕСПІВИ ТА ПЕРЕКЛАДИ

Із давньоруської

ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИН

Ярославнин голос ся розлягає; зозулею незнаємою ранком сумненько кує. «Полечу,— каже,— зозулею по Дунаю; вмочу бобровий рукав в ріці Каялі, втру князю кровавиї його рани на дивнім тілі».

Ярославна рано плаче в Путивлі на городських стінах і жалібно промовляє: «О вітер! Вітрило! Чому, господине, насильно віеш? Чому мечеш ханськиї стрілки легким крильцем на вої мого лади? Мало тобі було гір під оболоками віяти, леліючи кораблі на синім морі? Чому, господине, моє веселіє розвіяв-єсь по траві ковилі?»

Ярославна ранком плаче на стіні города Путивля, жалісно промовляючи: «О Дніпре-Славутицю! Ти пробивєсь камінні гори крізь землю половецькую. Ти леліявєсь на собі човни Святославові до полку Кобякового. Возлелій, господине, мою ладу ко мені, аби-м не слала к ньому сліз раненько на море!»

Ярославна рано плаче в Путивлі на городській стіні, припіваючи: «Світлеє і пресвітлеє сонце! Ти всім теплеє і краснеє. Чому, господине, простерло-сь гарячую свою лучу на ладині вої? В полі безводнім жаром луки їм попачило-сь, тугою тули заткало-сь».

Lw[ów], 1-o czerwca, 1833

Із сербської

«ПІСНІ НАРОДНІ СЕРБСЬКІІ»

ДІВЧИНА І РИБА

Дівчина край моря сиділа,
Сама до себе так говорила:

«Ой милий ти, мій боже!
Чи є що ширше над море?
Чи є що·довше над поле?
Чи є що швидше над коня?
Чи є що над мед солодше?
Чи є що над брата дорожче?»
Риба д' ней з води говорила:
«Дівчино, мало ти знаєш!
Ширшеє небо над море,
Довшеє море над поле,
Швидші суть над коня очі,
Від меду солодший цукор,
Над брата дорожчий милий!»

ДІВЧИНА ДО РОЖІ

Ах, моя водо студеная!
І моя роже рум'яная,
Чого-сь ти так рано процвіла?
Не маю, кому б тя вчахнути.
Вчахнула би-м тя неньці,
Та неньки не маю;
Вчахнула би-м тя сестриці,
Сестра ся віддала;
Вчахнула би-м тя братові,
Братчик у військо пішов;
Вчахнула би-м тя милому,
Та миленький далеко —
За трьома горами зеленими,
За трьома водами студеними.

ПУСТА ДІВЧИНА

Дівчинонька водов бродить,
Ноги ся біліють.
За нев ходить молод хлопець,
Сміється, регоче:
«Броди, броди, дівчинонько,
Бодай мойов була!»
«Коб я знала і відала,
Що я твоя буду,
Молоком би-м ся вмивала,
Щоби біла була;

Рожею би-м ся втирала,
Щоб рум'яна була;
Шовком би-м ся вперезала,
Щоби тонка була».

ДІВЧИНА, ЛИЦЕ МИЮЧА

Дівчина си личко умивала
І, миючи, к лицю говорила:
«Коб я знала, личко моє, личко,
Що тя старий буде цілувати,
Пішла би я горою зеленою,
Весь полин би-м по горі зібрала,
Із нього би-м воду вицідила,
Мила би-м тя нею в кожний ранок:
Як стар поцілує, щоби-сь гірке було.
А коб знала, личко моє, личко,
Що тя молод буде цілувати,
Пішла би я у зільник зелений,
Всю би рожу в зільнику зібрала,
Пак би з неї вицідила воду,
Мила би-м тя нею щозараня,
Щоб, як поцілує, молодому пахло,
Щоб му пахло і миленьке було.
Волю з молодим по горах ходити,
Як зо старим по білому двору;
Волю з молодим на камені спати,
Як зо старим на м'якенькім шовку».

АНГЕЛЧИНІ ВОРОТА

Високо ся сокіл вивив —
Вищі городу ворота.
Воротарка там Ангелка;
Сонцем голову завила,
Місяцем ся вперезала
І звіздами затйкала.

ЗНАТЕЛЬ

Ой дівчино, ой Миліна,
Сідай мені край коліна!
Най ся люди не дивують —
І ми знаєм, де цілують:
Межи очі — удовиці,
А дівчину — межи циці.

Із чеської

[«КРАЛЕДВІРСЬКИЙ РУКОПИС» І «СУД ЛЮБУШИН»

Думи і пісні старочеські,
на южно-руське наріччя переложені...]

ОЛЬДРІХ І БОЛЕСЛАВ *

. . . . . ся в Чорний ліс,
Там, куди ся владики згорнули —
Сім сих владик з вдалими громадьми.
З ним Вигонь Дуб туди береcь жарко
Зо своєв громадов темнов ночев.
Той громади було на сто хлопа;
Всі сто мали в піхвах мечі острі,
Д' мечам всі сто мали тверді щити,
До Вигоня — в серцях тверду віру.
Серед лісу к прикметам добились,
Подали си разом праві руки,
Тихими словами говорили.

Ніч переважилась — по впівночі було —
І д' сідошарому посунулась завтрю.
І рече Вигонь князю Ольдріху:
«Гой, ти чуєш, велеславний княже?
Бог ти буйну ярость дав у всі сустави,
Бог ти вложив мудрість у голову буйну —
Ти нас на злобні веди на поляни!
Скажи — а підем і вліво, і вправо,
Хоч вперед, хоч взад, у всі люті бої;
Ну же, мужайте буйних серць хоробрість!»

---

* Є то, жалься, лиш зломок, може, найхороще зо всіх сей рукописі виснуваної пісні, голосящої прилучку з літа 1002 (після Космаса, дієписця чеського) о вигоненню ляхів із землі чеської.

Се основа зломку сього: князь Ольдріх, Вигонь Дуб зо своїми людьми і сім владик зо своїми в Чорнім лісі, подавши собі руки і порадившися, беруться перед досвітом к місту Празі. Увидівши з горба, що Прага ще сном тиха пораненьким, під опанчами похо-вавши броню, поступають в місто. Тут один, за скотаря нарядившись, кличе воріт. Одчинились ворота на ріці Волтаві; ступив скотар на міст і затрубив. Впрем за ним князь з владиками скочили на міст, забубнили і затрубили гомітно. Страх ударив на ляхи, хватають оружжя і опираються. Однако ж не встояли і взялися утікати. А Яромир опадом став над радісними чехами панувати.

Ой та взяв прапор князь в сильну руку:
«За мнов, за мнов — хоробро на полянів,
На полянів, врагів землі нашой!»
Владик вісім за ним ся горнуло,
З владиками триста й півста воїнів,
Воїнів превдалих,— туди,
Де премного полян сном ся розвалили.
На горі станули покрай лісу.
Ой вся Прага мовчить в ранішнім спанні,
Волтава ся димить в ранішній мраці;
За Прагою просинюються гори,
За горами сірий восток маячіє.
Згори долів — тихо, тихо-мирно...
В тихій Празі вкрадьце ся укрили,
Все оружжя в поли огорнули.

Іде пастух поранням шареньким,
Кличе, воріт щоб му одчинити.
Чує сторóжа кликання скотареве —
Через Волтаву ворота відсунув.
На міст вступив пастух і затрубив грімко,
Скочив князь на міст, сім владик за ним —
Всякий чвалає із людьми своїми.
Стали грімко бити барабани,
Труби глітні сильно задзвонили,
Громади на мості хоругви встромили,
Під їх тягарем весь міст іструсився.

Страх ударив на всі на поляни.
Ой поляни за оружжя хаплють —
Ой владики січуть, січуть люто!
Ой поляни скачуть сюди-туди,
На глум — д' воротам перекопів,
Дальше й дальше перед сильнов січев.
Ай, звитяга богом нам подана!
Встало одне сонце на все небо,
Опадом встав над всією землею Ярмир,
Радість всією Прагою рознеслась,
Рознеслася радість вколо Праги,
Розляглася радість по всій землі,
По всій землі од радісной Праги!

ГЕРМАНІВ БЕНЕШ *

Ой ти, сонце, ой сонечко!
Ти так жалісненьке —
Чому ти світиш на нас,
На бідні люди?

Де князь, де люд наш воївний? —
К Оті далеко занят.
Хто нас ворогам видре [1],
Сирото отчино?

Довгим тягом німці тягнуть —
А суть німці — сасики —
Од згорільських лісогір
В наші сторони:

«Дайте, небожатка, дайте
Срібло, золото, ймення,
Пак вам повижигають
Двори і хижі!»

І все нам повижигали,
Срібло, золото взяли
І, скот позаймавши,
Дальше ідуть, к Троскам.

---

* Не стало Перемишля Отокара II (1278). Тяжка недоля налягла на землю чеську. З вражим серцем і лютою рукою владував бранденбурзький Отто Довгий, дівер небіжчика Перемишля, у которого годувався син його, семиліток (стрічка 5 і 6), зак на князя дорасте. Серце залягла жажда місто свого годованця сісти на престолі чеським, і запер вдову зо сином у в'язниці в Бездіжах. Вдалося матері втекти до Опави, але нещасного сина заволік до Житави, лишивши намісником лукавого і ненаситного золотолюбця єпископа Ебергарда. Пропали тишина і гаразд. Здерли чужинці і злупили все; вижигали хати, виганяли з питомої загороди, стоптали і столочили царину і безчестили скверними серцями і грабіжливими руками святині господні. На такі криваві кривди розсердився народ і став ся зводити. О такім зводі піє і сеся пісень. Згадавши півець о многих і тяжких насильствах і підкріпивши розпускаючі серця надією, піє дальше, як то вдалий Германів Бенеш згорнув громади під грубою скалою і — сам вперед — вів за собою помсту на саси граблячі. Настала люта, довга і рівносильна борба. Аж бач! — велить Бенеш братися горі до камінного лому. Відтам стали метати каміння на вороги, а побивши їх чимало, спустилися долів і на долині їх доціла істерли.

Не тужіть, кметі, не тужіть!
Вже вам травиця встає,
Так довго топтана
Чужим копитом.

Плетіть вінці з польових цвітів
Своєму спасителеві!
Царина ся зеленіє,
Все ся ізмінило.

Скоро все ся ізмінило...
Бачте, Германів Бенеш
Там народ в громаду зве
Супроти сасам.

Зглотилися сільські люди
В лісі під г р у б о в с к а л о ю,
Всякому ціп — оружжя
Супроти врагам.

Бенеш, Бенеш вперед іде,
За ним весь люд сердитий.
«Помста, помста,— кличе,— всім
Сасам граблячим!..»

Аж тут сердитощі стисли
Крутісно обі сторони —
Збурилося в утробах
Роззлоблених мужів.

Розжарилися їх очі
Проти собі страшно;
Встали киї над киї,
Коп'я над коп'я.

Сперлися обі сторони,
Мовби ліс валився в ліс;
Як лиск грому по небі,
Такий лиск мечів.

Ударив крик грозоносний,
Сполохав весь звір лісовий,
Всі небесні літала
Аж по третій верх.

Розлягаєсь провалами
Од скальнатих лісогір
То вдар київ, то мечів,
Мов стік дерев веточних.

Так стоять обі сторони
Проти собі, не гнучись,
Укріпившись на стопах,
На ноґах зіпершись.

Обернувся Бенеш горі,
Кинув мечем направо —
Там ся горне сила;
Кинув наліво —

І наліво хропе сила.
Звідси— на камінний лім,
Із лому все каміння
На німців вергуть.

Бій іде з горба в долину...
І узявся німців зойк,
І взявся німців полох —
І побиття їм!

ЗАБОЙ, СЛАВОЙ, ЛЮДИК*

З Чорнолісу скала виступає,
На скалу сильний виступив Забой;
Землі на всі обзирає сторони —

---

* Се коротенька основа сеї, відав, над усі найдавнішої прехорошої і премноговажної пісні.

Забой плаче над нещасною отечиною, в котрій чужинці довго верушили і лютим оружжям проповідували віру Христову. Сумний, поглядає сторонами і ворохобить всіх зводитися проти врагам. Збираються всі в Чорний ліс. Забой піє о бідах і нужді своєї свійні і піє всім хоробрість у серце. Став заговор на врага, і всі подали собі серце і руки і на заранні брались в похід. За третім днем Забой і Славой з вірними зборами беруться в ліс, відтам двома шляхами до Синього верха, звідси круто натискають на вражі премногі війська. Забой — прем в чоло, Славой — боком. В лютім побої явить Забой превелику силу. Забой з Людиком, верховником вражим, борються мечами. Волосувались війська з рання до вечора, і ніхто не перемагав. І верг Забой за врагом бардицею, і розколов Людикові груди. Ужахнулось і розсипалося враже військо, врадувалось Забоєве і

Замутився над всіма землями
І застогнав плачем голубиним.
Сидів довго і довго мутився...
І схопився горі, мовби олень.
Долі лісом, довго пустим лісом
Бистро спіє од мужа до мужа
Всією волостю, од сильного к сильну,
Тайно каже д' всім слова короткі,
Поклóниться богам,
Відси к другим спіє.

І минув день первий, і минув день вторий.
А як в третій луна вночі була,
Знялися мужі сюди, в ліс Чорний,
К ним сюди Забой; завів їх у провал,
В найнижчий провал глибокого лісу.
Ізступив Забой ген, долів найнижче,
Взяв дзвенячі гуслі *:
«Мужі братніх сердець
І іскренних очей!
З долу найнижче вам пію пісню —
Іде з мого серця, із глибини серця,
Вгруженого в горю...

Отець пішов к отцям
І лишив дома свої діточки
І свої любиці. І не рік нікому:
«Бадю, промовляй к ним отецькими слови».

І прийшов чужий в д і д и н у насильно,
І чужими заповідав ** слови.
І, як дієсь в чужій землі
Від рання по вечір, так було діяти
Діткам і жонам;
І одну нам содругиню мати

стало гнати круто перед собою аж геть за бистру ріку. Славой просить у Забоя за горсткою останків побитих, молячих милості. Забой велить, вертаючи, погубити все, що королеве. К Синьому вертали верху, де переломили врага, і брались там-туди погребсти мершу, піти богам-спасам [1] і дати їм приноси.

* В первістку — warito; очевидно, еллінське βαρβιτου. Видиться, слов'янам і еллінам — обом сосвоєним народам знакоме.

** В первістку — zapowida, заповідав, повелівав; приміри: заповідь, заповісти, звістити волю, звістити, що чинитися має.

По всій путі з Весни по Морану *.
І виганяв з гаїв всі кругавці,
І — які боги в чужій волості —
Тим ся тут кланяти і приноси нести.
Не сміли бити чолом перед боги
Ні в сумраки їм ставити їсти,
Де отець богам давав поживу;
Куди к ним пісні ходжував піти,
Всі дерева зсікли
І всі боги розметали...»

«Ой ти, Забою, пієш серце к серцю
Піснь із-серед горя, яко Люмир **,
Що пронимав словами і піньом
Вишеград і всі волості,—
Так ти мене і всіх братій.
Милують боги доброго півця;
Пій, тобі ними дано,
Проти врагам в серце!»

Зрів Забой на Славоєві
Розжарені очі
І піньом дальше пронимав серця:

«Два сини, котрих голоси
Проходили в мужські,
Виходжували в ліс.
Там к мечам, і бардицям,
І к ощіпам навчали руки;
Тамка ся вкривали і з розкошев вертались.
І лиш їм руки подоростали
І, насупроти врагам, їх уми,
І доростали братчики другі:
Гой, та вдарили всі на ворога!
Як небес буря, була їх крутість...
І у села давній гаразд повернувся».

---

* Весна — богиня весни, молодості; у чехів весна йменується яро (garo), а те ся сходить з греческим ἔαρ, латинським ver. Морана — богина смерті, од кореня мр; того ж кореня — мерти, смерть, мерша, мор, морити, змора, латинське mors, німецьке Mord.

** Забой, Люмир, Боян і творець «Слова о полку Ігоревім» суть вдохновенні півці часів старослов'янських.

Ай, скочили всі долів, к Забою,
Пресильними стискали рамени
І з грудей на груди усі клали руки,
Мудро си слова к словам давали.
І поступала ніч ко досвіту...
Ой по одному з провалу вийшли —
Д' всім деревам, всюди,
На всі сторони бралися лісом.

І минув день, і минув день вторий;
І за третім днем, лиш ся ніч затемніла,
Брався Забой в ліс, лісом за Забоєм — збори,
І брався Славой в ліс, лісом за Славоєм —
збори.
Всяк мав довіру к воєводі,
Всяк — серце, на короля враждне,
Всяк — зброю, на короля остру.

«Ай, Славою-брате,— там, к Синьому верху!
Верх той — понад всі країни,
Туди походом замірмо;
Од верха — д' ранньому сонцю,
Тамка ліс темен; тамка си подамо руці.
І я також туди піду».

«Ой Забою-брате! Чом наша має зброя
Лиш аж од верха лютитись круто?
Відси — бурев проти врагам королевим!»
«Славою-брате! Коли гада стерти хочеш,
Наступи му на голову,— там голова його».

Розступились мужі лісом,
Розступились вліво, вправо;
Туди тягли на Забоя слово,
Онтуд — в слово прудкого Славоя
Лісів глибинами к Синьому верху.

І лиш було п'яте сонце,
Подали си пресильні руці
І глянули лисіми очима
На короля війська:

«Ізбути нам мусить Людик військо,
Військо все — під один удар!

Гей, Людиче! Ти є роба над короля роби!
Скажи свому насильнику,
Що над димом все його веління».

І розлютився Людик,
Скликав скорим голосом війська.
Піднебеса були повні світла —
Повно лиску од сонця в одсвіті
Од військ королевих;
Всі готові в похід, ногов
І руков к борбі на Людика слово.

«Ой Славою-брате!
Туди спій лисіми скоки,
Я піду в чоло, навстрічу!»

І вирвався Забой вперед, мов градобиття,
І вирвався Славой вбік, мовби градобиття.
«Ой брате! Сі нам розтріскали боги [2],
Сі нам дерева звалили,
Сполошили з лісів кругавці —
Боги нам дають звитягу!»

Ой, та ярість Людиком метнула
З многих врагів проти Забоєві.
І вдарив Забой з розгорілими очима
В Людика. Мірить дуб проти дуба —
Видко з всього лісу. Забой гнав
Над всі війська супроти Людика.

Вдарив Людик сильним мечем —
Протяв три кожі * на щиті.
І вдарив бардою Забой —
Відскочив хибкий Людик;
В дерево вгнав барду —
На військо дерево скотилось
І до отців одійшло їх тридцять.

І злютився Людик: «Ой ти, лютий звіре,
Ти, великий гадів дивогляде,
Мечем ся бори зо мною!»

---

* Кожа — шкіра; примір: кожух.

І махнув Забой мечем,
Кус щита врагові одтяв.
І витяг Людик меч,
Меч ся сомкнув по кожанім щиту.
І запалились оба до бою:
Вдарами все по собі посікли
І все кров'ю вкруг знурали,
І кров'ю мужі їх знурали
Вколо них всюди в прелютій січі.

Сонце клонилось з полудня,
А з полудня — вже напів ко вечору,
І валено ще — ні сюди ні туди уступлено,—
І валено тут, і валено од Славоя тамка.
«Ой ти, враже, біс в тя!
Чому ти нашу кров п'єш?»

Вхопив Забой свою барду —
І одскочив Людик;
І двиг Забой вгору бардицю,
І верг ю за врагом.
Летить барда — розскочився щит,
За щитом ся розскочили Людикові груди.
І злякалася душа тяжкої бардиці —
Барда й душу виперла,
Й занесла п'ять сажнів, геть у військо.

Страх врагам вигнав із горла крики.
Радість вдзвеніла з уст військ Забоєвих
І заіскрилась з радісних очей.

«Гой, брате! Боги нас звитягов дарили!
Розступися з вас один полк вправо й вліво,
Зо всіх сторін сюди зведіть коні —
Кіньми заржить веський ліс!»
«Забою-брате! Ти, удалий льве,
Не попускай — бурев у враги!»

Гой, та одверг Забой щит!
В руці бардов, а в другій мечем
Так впоперек продер розвал у ворогах.
Прийшлось врагам ридати, прийшлось їм
уступати;

Трус * їх гнав із боїща,
Страх з горлів видирав крики.

Кіньми рзає веський ліс.
«Ну же, на коні! Кіньми за врагом
Всіма волостьми! Несіть, борзі коні,
В копитах нашу за ними крутість!»

Скокнули полки на борзі коні
І скок, і вскок за ворогом гнали,
Вдаром за вдаром сипала крутість;
І рівню минали, і ліси, і гори —
І вправо, і вліво усе мчає взад.

Гуде ріка дива **,
Валиться вовня за вовнею.
Гуділо все військо скок у скок,
Гналось все через ріку борющу:
Води ухватили чужих много
І на другий берег своїх перенесли.

І над краями всюди вшир і вшир
Лютий яструб розняв свої довгі крила,
Літає бистро за птахом.
Забоєві війська вшир ся розігнали,
Всюди волостьми гнали люто за врагом,
Всюди їх били і топтали кіньми;
Ночев при луні — за ними люто,
І днем при сонці — за ними люто,
І знову темнов ночев,
А за ночев сідим ранням.

Гуде ріка дива,
Валиться вовня за вовнею,
І гуділо все військо скок у скок,
Гналось все через ріку борющу:
Води ухватили чужих много
Й перенесли звісних *** на другий берег.

---

* Трус, Трас, Třaš — бог страху; ужас, трепет, τρομος, tremor. Також і такий, що скоро зжахнеться, стремтить.

** Дивий, чеськ. djwoky — ширий, широкий — глибінь, глибокий — висіти, висота, високий; прилагательні висий і глубий не йно зветочіли, але і затерялись.

*** В первістку — swe zwiesty; своїх звісних, своїх знаних.

«Тамка — к Синім горам,—
Там добурить наша помста!»

«Ой Забою-брате!
Вже нам недалеко гори,
Вже лиш врагів купка,
І сі жалостиво просять!..»

«Повернім крайнами: туди ти,
Я туди — згубить все королеве!»

Вітер бурить землями,
Війська бурять землями,
Ой землями вліво, вправо
Всюди ширять війська силу
В радісній глоті.

«Ой брате, ген Синій верх!
Боги нас тамка звитягов дарили.
Тамка і душ много линяє
Сюди-туди по деревах,
Бояться їх птахи і полохлив звір,
Іно сови не бояться.

Там, к верху,— погребсти мершу,
Дать богам приноси
І там богам-спасам
Дать много обітні;
Їм голосить слова милі
І їм — оружжя врагів побитих!» *

ЧЕСТМИР І ВЛАСЛАВ **

Неклан каже к війні стати —
Каже князевими слови —
Проти Власлава.
Встали війська, к війні встали,

* О Забої, сильнім тілом, душею, умом і піснею, півець сеї лицарської пісні грімким і хорошим заспівав словом; істинний побратим віщого півця о поході Ігоря на вовчих половців — одна душа, одне серце, одні живі струни. В сій пісні і в пісні «Честмир і Власлав» явиться великий, хоч й недовершений образ старослов'янського богопоклонства.

** Князь Неклан заповідає похід на гороїжного і загонистого грабителя сажівського Власлава. Згорнулись війська під начальство Честмира. Сей, поклонившися богам, веде війська в похід ід горбові.

Встали на слова князеві
Проти Власлава.
Вичинявся Власлав-князь
Побідою над Некланом,
Над славним князем.
І пускав меч і огонь
У Некланові землі,
І давав, за грабіжливими
Військ своїх мечами,
Некланові догану.

«В бій, Чмире, веди ми збори!» —
Гороїжно нас визиват
Надутий Власлав.

І встав Чмир, і врадувався.
Радісно зняв свій чорний щит
Двозубий і зняв зо щитом
Барду й непроймливий шолом;
Під всі дерева
Зложив богам приноси.

Буйно кликнув Чмир на війська —
Борзо в ряди ідуть війська.
Тягнуть перед сонцем, зорями;
І тягнули весь день та й по сонцю
Там-туди, к горбові...
Ой валяться по селах димове,
І по селах стогнання
В жалісних голосах!

Тут видить горящі села і плачучих селян; а дочувшись, що змінник Крувой наніс на бідні люди недолю і, погудивши Неклана і ймивши Воймира і його красну дочку, держить в ужищах на своїм замку, зайнявся гнівом і брався ід замкові. Силою обступили замок. Крувоєві люди боронились жваво, але пражани сильним приступом вдерлись на остроги замкові. Крувой пожив смерті, Воймир з дочкою вийшли на волю. Свобідний Воймир з Честмиром тягнуть проти Власлявові. По дорозі запалили богам на скалі принос і, їм поклонившись, тягнули проти Власлявові. Під полудне увиділи на рівноті ждучого п'ятичі сильнішого врага. Воймир став сумувати о побіді, лиш Честмир здався на обману і дев'ять раз в очах врага гору обходить. Тим начином змножились перед ворогом війська Честмирові, страх імив врага за серце. Вдарили на Власлава — настав бій лютий. Проти Честмира вирвався Власлав. Боролись ярко. Власлав упав і спустив дух, війська його зжахнулись і стали утікати. Врадувався Неклан звитягою і полоном.

«Хто вижіг села і
Хто розплакав голоси ваші, хто?
Власлав?
Послідне будь його враждування!
Помсту і погибель
Війська мої на нь несуть!»

Одвічали Чмиру-воєводі:
«Крувой, гидкий Крувой
Повідганяв стада
І зділав по селах
Горе огнем і мечем;
Що лиш знадобливе —
Стерла його крута злоба;
І займив нам воєводу...»

І злютився Чмир на Крувоя:
Із широких грудей
Злоба му ся розкипіла
По всіх суставах.
«Воїни! — мовить.— Завтра рано
Розжаримо всю лютість!
Угодіте понилим суставам».

Стоять гори вправо,
Стоять вліво гори,
А на їх вершки на високі
Позирає соненько ясне.
Горами тут, відтам,
Горами там, відси
Тягне військо, в собі несе борбу.

Ой там, к городу на скалі, к городу,
Тамка, де Крувой Воймира в'язить
І його дочку красну,
Що ю імив в густім лісі,
Тамка, під сідов скалов,
І зганьбив Неклана-князя:
Крувой Неклану обіцяв віру
І подав вірну руку,
Однак тим голосом, тов руков
Навів біду на народ;
Гой, ну же к вижню-городу,
Гой, к городу течіть, воїни!»

І роз'ярилися війська,
І д' городу горнулись
На слово вдалого Чмира,—
Казав би-сь, градові хмари.
Передні ся вкрили щит на щит,
На копіях задні запирались
І на деревах, впоперед засаджених;
І виж понад вершину лісу
Дренкотали їх мечі у город,
Біснились проти мечам,
З города сікучим.

Ревав на граді Крувой ревом бика,
Ревав хоробрість у свої люди,
І меч його падав на пражани.
Як дерево зо скали по горах
Много крепких валить дубів,
Так к городу ся зглотило
Неканових військ много.

Велів Чмир ззаду вдарити на город,
Велів з чола остріг перескочити.
Ой тут дерев'я високорасле
В густоті під скалою
Приклонили к твердій стіні,
По дерев'ю щоб валить колоди
Понад голови воїнів;
Та під ними спереду стануло сильних:
Муж ся мужа тикав, один друга
Широкими плечима.

Дерев'я вложили поперек на барки
І ужжям їх поздовж прикріпили,
І поставили край себе ратища.
І скочили мужі на дерев'я.
По раменах коп'я розложили,
Прикрутивши ужжям.
Скочив ряд третіх на вторий,
Четвертих — на третій
І п'ятих — аж ід верху города,
Відкіль мечі лискались,
Відкіль стріли шипіли,
Відкіль хропіли колоди валящі.

Гой, п р у д пражанів через остріг рветься,
Захватив всю силу в тверд-городі!

«Вийди, Воймире, вийди з милою дочкою,
Вийди з вежі в миленьке зарання
Там, на скалу,— на скалі увидиш
Скривавленого Крувоя під сокиров мстивов!»
Вийшов Воймир в благодійне рання,
Вийшов з своєв дочков краснотворнов
І вздрів скривавленого врага Крувоя.
І послав Чмир полон назад людом;
Красна діва з полоном вернулась.
І хтів Воймир богам приноси вчинити
В сесім місці, в сесім кроку сонця [1].

«Ну же, Воймире! — править му Честмир.—
Наші кроки стають походити
Власлава; погоди богам в службі —
Хтять богове Власлава стоптати.
Коли сонце ступить на полудне,
Нам станути от на сесім місці,
Де звитягов голос військ зголосить.
Бач, от зброя врага твого,— ходи!»

Врадувався Воймир вельми-вельми,
Кликнув зо скали голосом грімким у ліс,
З сильного горла к богам так кличе:
«Не яртесь, боги, на слугу свого,
Що не палить треб при днешнім сонці!»

«Принос богам довжний,— мовить Честмир,—
А тепер нам на врага поспіти;
Тепер усядь ти на борзім коні,
Пролети ліси оленім скоком
Там, в діброву; там край путі камінь,
Богам влюблений; на його верху
Принеси богам, богам ти спасам
За звитягу тамту і будучу.
Заким ся оглянем, що сонце ступило
На висоту небес, станеш там на місці;
А зак сонце ступить вторим кроком
І третім кроком
Над вершини лісу, дійдуть війська тамка,
Де в стовпах димових принос твій повіє,
І поклониться все військо, туди йдучи».

І усів Воймир на борзі коні,
Ліси пролетів оленім скоком
Там, в діброву, д' скалі при дорозі.
На версі скали зажіг приноси
Богам своїм, спасам
За звитягу першу і будучу.
Приніс їм коровицю буйну —
Шерсть на ній ся лискала червона:
Сю ялівку купив у скотарів
Там, в долині, у траві високій,
Дав за ню коня з уздою.

Палахкотів принос, приближались війська
К провалу; із провалу горі, в діброву,
Глітним криком огорнені воїни
Ідуть по одному, несучи оружжя.
Всякий, ідучи край приносу, богам славу
голосить
І, минаючи, не нехав голосити.
Лиш доходили послідніі війська,
Скочив Воймир на скорого коня,
Наложив товсті лопатки й послідки
Шести комонникам за військом.

Ішли війська всіма кроками сонця
Аж під сонця полудне.
Там, на рівноті, ждав їх воївний Власлав;
Од лісу до лісу стоїть його сила,
Стоїть сила, п'ятичі більша пражан.
Яко з хмар, з ней прошибались крики,
Брехання псів лаї превеликої.

«Тяжко нам боротись з тими враги —
Кий палиці мало коли здержить»,—
Так-то Воймир. Рік йому на се Честмир:

«Мудро се потайно говорити,
Премудро ся приладити на все.
Нащо чолом проти скали перти?
Зманить лисиця ярглавого тура.
Тут Влаславу з гори нас видіти:
Борзо долів, вколо верха сего
Щоб взад взялись, що були передні,
І так сподом гори — опадним походом!»

І се здіяв Воймир і Чмир здіяв.
І горнулись війська вколо гори,
І горнулись війська дев'ятичі —
Так врагам свої числа змножили
І так врагам страху підмножили;
Розступилися по нижнім хащю,
Щоб лискала зброя врагам в очі.

Була гора наповнена лиском...
Прем ударив со заступом Честмир,
Мав сей заступ многі полки чтири;
З ним з затінків лісу Трус * ударив,
Трус насів врагам на многі війська:
Взад, взад! — страх на них зо всього лісу —
Розпірнулись ряди сюди-туди.

Ой ревів ліс із провалу ревом,
Мовби гори боролись з горами
Й все дерев'я в себе ізломили.
І вискочив Власлав проти Чмира,
І вирвався Чмир проти Власлава
У січ люту; за ударом удар
Зверг Власлава долів.

Власлав страшно по землі качаєсь
І вбік, і взад — і встати му годі,
І в ніч чорну рвала го Морена **;
Кров кипіла з дужого Власлава,
В сиру текла землю по траві зеленій;
Ай, з ревучой губи душа вийшла,
Злинула на дерво, а по дерв'ю —
Сюди-туди, док мертвець не зжений.

Уляклися, що з Власлявом були,
І втікали горі, стороною
Відси, перед Чмира оком вкрадьці,
Перед Чмиром-Власлявоубійцем.

Задзвеніла звитяга в Неклана
Радісне ухо, й блиснула користь ***
Некланову радісному оку.

* Трус, Трас — глянь в пісні «Забой, Славой, Людик», с. 78.
** Морена, Морана — посмотри в тій же пісні на с. 74.
*** Користь — полон; од «корити», «покоряти ворога»; і в святих книгах так полон іменується.

ЛЮДИША І ЛЮБОР

Слухайте, старі і молоді,
О сіданні * і о борбах...

Бував колись князь залабський,
Князь багатий, славний, добрий;
Той мав дочку-одиницю,
Йому і всім дуже милу.
Та доч на див гарна була:
Тіла красно уростого,
Лице мала над все біле,
Рум'янці на лицях цвіли,
Очі, мовби небо, ясні;
А по її білій шиї
Розвіває золот волос,
Скудерлений у перстенці [1].

Та князь колись велів послу,
Щоб ся пани всі згорнули
У город на пир великий.
І настав день встановлений.
Всі ся пани тут згорнули
З дальніх сторін і волостей
На сей пир у город князя.

Вдзвенів гоміт труб і котлів.
До князя пани ся горнуть;
Князеві ся поклонили,
І княгині, й дочці гарній.
Поза довгі столи сіли
По родові свому всякий.
І нанесли їди з дика,
І носили пиття з меду —
Було глітне пирування,
Було славне пирування;
Розступилась сила в стави,
Розступилась в уми кріпость.

---

* Сідання, в первістку — siedani — das Turnier; відав, од «сидіти», що кругом сиділи, присмотруючись борбі мужа проти мужа. Єсли ігра, на Русі зовима навкулачки, не є спадком стародавніх турнірів, то ніт іного сліду, бо і слова на те ніт.

Рече князь панам в ту добу:
«Мужі! Не буде вам тайно,
З яких причин прибули-сте.
Статні мужі, хочу знати,
Котрі з вас ми найвгодніші.
Мудро в мирі борби ждати —
Всігда німці нам сусіди».
Так князь... Тиша ся прорвала.
З-за столів панове встали,
Князеві ся поклонили,
І княгині, й дочці гарній.

Котли, труби знову чути,
Всі ся строять до сідання.
Перед замком в ширій луці,
Виж на красній паволоці
Сидів князь зо старостами,
І княгиня з землянками,
І Людиша з дівицями.

Каже князь д' своїм землянам:
«Кому вперед піти в борбу,
Того я, князь, сам встановлю».
І вказав князь на Стрибора,
Стрибор зове Людислава.
Гнет оба на коні сіли
І ратища взяли острі,
Прудко проти собі гнали,
Довго заспіл [2] ся водили,
Аж ратища ізломали;
І так обидва ісхляли —
Оба з місця виступили.

Мовить князь д' своїм землянам:
«Хто пітиме вторий в борбу,
Щоб княгиня встановила».
А княгиня — на Серпоша,
Серпош зове Спитибора.
І всіли оба на коні,
І ратища взяли острі.
І гнав Серпош в Спитибора —
З твердого сідла го випер,
Сам із сідла вергся миттю.
Тут оба мечів добули,

Раз за разом — в чорні щити,
Пурхнуть іскри з чорних щитів.
Усік Серпоша Спитибор,
Пав к холодній землі Серпош.
І так обидва ісхляли —
Оба з місця виступили.

Каже князь д' своїм землянам:
«Хто йме третій у боротьбу,
Щоб Людиша встановила».
Любора княгівна вкаже,
Любор зове Болемира.
І всіли оба на коні,
І ратища взяли острі,
Мітко в загороду гнались;
Проти себе замірились;
Вдарилися ратищами —
Болемир з коня ся котить,
Щит му залетів далеко;
Винесли го хлопці з місця.

Любор кличе на Рубоша.
Гнет на коня Рубош скочить,
Шпарко жене на Любора.
Протяв Любор мечем коп'ю,
Кріпко в шолом раз ударив —
Упав з коня навзнак Рубош;
Винесли го хлопці з місця.

Любор кличе на земляни:
«Хто ся хоче зо мнов брати,
Тому сюди, в загороду!»
І був говір між панами:..
Любор ждає в загороді.
Здеслав двиг ратище довге,
На ратищі — тура главу,
Гайт на коня яр-буйного
І гордими кликнув слови:

«Дивого вбив прадід тура,
Отець вигнав німців збори,
Скушай, Любор, му [4] хоробрість!»
І тут проти себе гнали,
Головами в себе трясли
Та й оба з коней іспали.

В сей час тут мечів добули
І на пішки ся бороли;
Кріпко мечами махали,
Вколо вдари розлягались.
Любор прибочив ко ньому,
Мечем усік в шолом круто —
Розприс шолом на два кусні;
Мечем у меч вдарив сильно —
Вилетів меч з загороди,
А Здеслав упав на землю.

Любора обключить панство
І ведуть го перед князя,
Княгиню й перед Людишу.
Людиша му вінець вскладат,
Вінець з листя дубового.

ЯРОСЛАВ *

Звіщаю вам повість многославну
О великих борбах, лютих боях —
Кмітуйте і весь ум свій збирайте,
Кмітуйте, а дивная вам чути!..

В волості **, де Оломуц царствує,
Зводиться там гора невисока,

---

* Основа сеї хорошої і многоцінної пісні:

Наділяє півець послухати повісті многославної о борбах і лютих боях. Повідає, як то земля чеська довго в благословенному пробувала мирі, аж буря од всходу сонця встала запро [1] доч татарського хана, забиту в дорозі в западних сторонах. Стають супроти князі запада — дармо! Київ і Новгород схилили в'язи, угрове упали; нужда ся змагає. Ще в двох побоях надармо ся спирали: татар причвалав до Оломуца. По дводневній борбі веде Внеслав горсть християн на горб Гостайнів, славний чудотворним образом пресвятої богородиці. Там укріпляють насипами гору і назавтра вражий приступ відпирають. Але Внеслав пожив смерті. В слідуючий день не зводиться ворог, але люта жажда мучить християн. Вестонь радить передатись; Вратислав боронить, сіє в серця надію на бога і веде на молитву. Зривається туча. Потік, жаром літа висушений, прожив водами, а на табір вражий ударили громи. Між тим беруться вражі сили ід Оломуцу. Настає люта сража, зразу недобронадійна християнам; аж Ярослав постелив трупом Кубляєвича, вражого верховодника. Все на схід утікає, а Гана стала слободна.

Видиться, сія пісь зродилась між годами 1259 і 1294.

** В старих руських літописах волость часто-густо значить землю. Прирівняй: власть і владнувати; волость і володнувати; Владимир, Володимир.

Невисока, на ім'я Гостайнів;
Мати божа чуда тамка творить.
Довго землі наші в мирі були,
Довго гаразд цвів поміж миряни,
Но од всходу в землях буря встала,
Встала про доч татарського хана,
Що християнські люди про каміння,
Про золото і перли забили.

Красна Кубляївна, яко луна,
Що суть землі на западі, вчула,
І в сих землях жиє много люду —
Бралась спізнать чужі поведінки.
Десять скачуть на ноги молодців
І дві діви * ко проводу її;
Нагорнули, чого треба було,
Повсідали всі на борзі коні
І бралися, куди сонце спіє.

Яко зоря на заранці сяє,
Коли понад мрачні ліси зійде,
Так доч сеся Кубляєва-хана
Рідпов красов і стрійнов [2] сіяла:
Огорнена вся в золотоголів'я —
Шию, нідра прогалені мала,—
Вінчана камінням і жемчугом **,

Чудувались німці такій красі,
Завиділи дуже ей багатству,
Стерегли їй путі і дороги;
Випали на ню між деревами,
Забили ю і взяли іміння.

Лиш се зачув Кубляй, хан татарський,
Що ся стало з дорогов дочкою,

---

* О двох дівицях голосить також стара народна казка о дівочім граді (Maidenburg) близ Николаєва (Nikolsburg) на Моравах: мов-то пан сего тина княжну монгольську і з нею дві дівиці умертвив а, забравши, що в них дорогого, трупи верг у пропасть. На другий день звелися три скали страшно против тина — свідителі злоби.

** Жемчуга — се слово стрітиш лиш іще в обрядових народних руських піснях.

Зібрав війська зо всіх сторін ширих,
Тягне з військом, куди сонце спіє.
На западі се королі вчули,
Що хан спіє к сторонам їх людним,
Сполчилися один ко другому,
І зібрали превелике військо,
І тягнули полем против ньому.
На великій рівні стаборились,
Стаборились і хана зьде ждали.

Кубляй каже усім чародіям,
Віщунам, звіздарям і знахарам,
Аби звістили, добре погадавши,
Який кінець взятимуть боротьби.
Зібралися упрем чародії,
Віщуни, звіздарі і знахарі,
На два боки кругом розступились
І трость чорну поздовж положили,
Розщепивши на дві половини:
Першій Кубляй ім'я нарядили,
Королів пак другій ім'я дали,
Слови над сим співнули ветхими.
Стали трості сполу [3] воювати —
І трость Кубляєва витяжила.
Зрадувалась всього люду множінь:
Всякий тече борзо д' своїм коням —
І в ряди ся поставили війська.

Ані раду радили християни —
В ряди поган без пам'яті гнали
З таков бутов, яку силу мали.
Тут бій перший вдарив у громаду:
Мов з хмар повінь, задощіли стріли,
Ломіт ратищ, мовби рахкіт грому,
Блискіт мечів, яко огонь мовні.
Силов обі сторони яр-буйнов
Одна другій не дасть поступити.

Множінь християн вже поганів гнала
І вже би їх перемогли були,
Коб не прийшли знову чародії,
Принісши ті трості розщеплені.
Татари ся вельми запалили,
На християни ударили люто;

Так їх круто вперед себе гнали,
Же їх перли, мовби звір пудливий.
Тут щит лежить, дорогий тут шолом,
Тут в стременах кінь рве воєводу,
Тут сей дармо жене у татари,
Онде просить — пробіг! — милосердя.

Татари то так ся розжарили...
На християни дач вложили многу,
Два під себе взяли королівства —
Старий Київ, просторен Новгород *.
Скоро в землях розноситься горе,—
По всіх землях люд збирати стануть;
Поставили чтири многі війська,
Поновили з татарами вражду.

Гнулись татари в праву сторону.
Як чорна хмара, що грозить градом
Позасипати царини вродні,
Такий рій чутний був іздалека.

Упрем угри в сотниці зглотились,
Впрем, оружні, з ними ся стріли.
Лиш надармо хоробрість і вдалість,
Надармо ся дерзко запирали:
Всеред рядів вгналися татари,
Розперхнули всі їх многі війська,
Сполонили все, що в землі було.

Всі християни минула надія;
Було горе, гірше всього горя.
Помолились богу жалісливо,
Щоб спасав їх від татар злобливих:

«Ой стань в гніві своїм, о господи,
Спасай од враг, спасай нас, гонених!
Душу нашу хтять потолочити,
Як звір вівці, тісно обключивши.

Первий бій нам втрачен, втрачен вторий...»
Татари ся в Польщі розложили,

---

* До Новгорода не продерлись татари, однако ж платив їм Новгород драчу.

Ближче й ближч всі села сполонили,
Продерлися люто к Оломуцу.
Біда тужча стала по країнах,
Не встояло-сь нич перед поганим...

Боролись день, боролись день вторий —
Нікуди ся не клонить звитяга.
Ой та множінь татар розмножилась,
Як ся множить в осінь тьма вечірня.
А в повені — серед татар лютих —
Холибалось військо християнів,
Насильно ся к сему горбку дручи —
На нім ж мати божа чуда творить!

«Ну же, браття, ну же!» — Внеслав кличе,
У срібельний щит мечем ударив
І хоругвов над головов точить.
Мужаються всі, в татари рвуться;
Ізбилися в одну силу сильну,
Вирвалися, мов огонь із землі,
З-між татарів премнога д' горбкові —
Горбком горі взадними кроками.
На підгорб'ї вшир ся розступили,
У гран острий звузилися сподом,
Вправо, вліво покрилися щитьми,
На рамена вклали острі коп'я —
Другі первим, а пак другим треті.
Тут стріл хмари — згори на татари...
В тім ніч темна засунула землю,
Розвалилась із землі до облак,
Заступила очі, розжарені
Против собі, християн і татарів.
Вергуть наспи [4] в густій тьмі християни,
Наспи, вколо верха обкопані.

Лиш на всході рано починалось,
Іздвигнувся веський врагів табір.
Табір сей був кругом горба: страшний —
В таку далінь, що й не заглянути!
На борзих тут конях л и ш ш е п ш і л и,
Настромлені на коп'ях несучи
Християн глави горі, к шатру хана.

Тут зглотилась множінь в одну силу.
Всі в сторону одну замірили
І горі, під горб, ся мітко мчали,
І скричали криком, над все страшним,
Аж ся гори-доли розлягали.

Вкруг на наспах христяни стояли,
Мати божа дала їм хоробрість.
Натягали борзо тугі луки
І махали сильно мечем острим —
І татарам було уступати.

Роз'ярився народ татар лютих,
І займився хан їх крутим гнівом.
Розступився в три струї весь табір,
Гнали трьома струї під горб люто.
Дерев двадцять звалили христяни,
Усі двадцять, що тамка стояли,
Покрай наспів сточили колоди.

Вже-вже в наспи татари ся гнали,
Ревли криком, аж в облаках страшно,
Вже ся ймали розкидати наспи —
З наспів дужі колоди звалені
Ізм'язкали татарів, як черви,
Істерли їх в рівноті ще дальше.
І ще довго воювали круто,
Аж ніч темна кінець боям ставить.

«Ой про бога! — бачте, славний Внеслав,
Славний Внеслав зметен стрілов з наспів!»
Тут жаль крутий рвав їм тужне серце,
Шкварить круто люта жаждь їм внутря,
Стлілим горлом вогку траву лижуть.
Вечір тихий пройшов в ніч холодну,
В сіре рання ніч ся ізмінила,
А в таборі татар було тихо.

Під полудне день став розтлівати.
Лютов жаждов падали христяни,
Випражені уста розтворяли,
Піли к божій матері хрипливо;
К ній понилі обертали очі,
Жалісливо руки си ломали,
Тужно з землі в облаки глядали.

«Годі дальше жаждою тиратись,
Немога нам про жаждь воювати;
Кому життя, здоров'ячко миле,
Тому ждати милості в татарів»,—
Так казали одні, так і другі:
«Лютше [5] жаждов, як мечем, згибати —
Досить буде води нам в неволі!»
Кликнув Вестонь: «За мнов, хто так мислить!
За мнов, за мнов, кого жажда мучить!»

Тут Вратислав ярим туром скочить,
Вестоня за сильні схватив руки:
«Що!? Ти, зрадо, скверно християн вічна,
В гибель вергти хочеш добрі люди?..
Хвально ждати милості од бога,
Не в неволі — од дивих татарів.
Самі, браття, не спійте в погибель!
Найлютіший жар єсьмо стерпіли —
Бог кріпив нас в гаряче полудне;
Надіючим бог нам пришле поміч.
Стидайтеся, мужі, такой мови,
Сли хочете зватись витязями!
Як погинем на сім горбі жаждов,
Смерть та буде богом намірена;
Як ся здамо мечам врагів наших,
Самі вражду над собою здієм.
Господеві мерзка є неволя,
Гріх самохіть в ярмо шию дати.
За мнов ходіть, мужі! Хто так мислить —
За мнов, д' престолу матері божой!»

За ним множінь к святому йде храму:
«В своїм гніві стань, о господине,
Понад враги двигни нас в країнах —
Чуй голоси, що до тебе кличуть!
Обключені єсьмо лютим врагом;
Спасай од татар, круто нас обсівших,
Дай утробам нашим відвологу —
Принос тобі дамо гласоносний.
В землях наших істирай вороги,
Ізгладь повік і повіков-віки!»

Ой бач — хмарка на згорілім небі!
Дунув вітер, грім загудів страшний,

Хмарилося тучев по всім небі;
Раз в раз мовні б'ють в татар намети,
Пролив многий зживив потік горба.

Пройшла буря. Війська в ряди сь горнуть
Зо всіх сторін, зо всіх країв землі,
Д' Оломуцу віють їх хоругви.
Тяжкі мечі по боках їм висять,
Повні тули рахкотять на плечах,
Ясні шоломи на буйних главах;
А під ними шпаркі грають коні.

Лісові роги грімко задзвонили,
Вдарили гуки брящних тарабанів.
Сперлися обі сторони упремо —
А од пороху тумани ся звели —
І послідиійша крута була борба.
А мечів острих тріск настав і дренкіт,
А стріл каляних страшний настав шипіт,
І ратищ ломіт, рахкіт бистрих копій;
Було колоття, і рубання було,
Було хлипання, й радування було.
Кров ся валила, мов дощові струї,
Мерші лежало, як дерева в лісі.
Голова сему вдвоє розколена,
А тому руці обі обсічені,
Тот ся із коня чрез другого котить,
Тот, ся роз'ївши, ворога молотить,
Мов люта буря по скалах дерев'я,
Тому меч вгнався аж по держак в серце,
А сему стриже враг-татарин ухо.
Угу! Був рев, був зойк жалісливий!
Утікати почали христяни,
Татари — їх лютим давом гнати.

Гой, та Ярослав летить, як орел!
Тверда криця та на сильних персах,
Під крицею хоробрість і вдалість,
Під шоломом многобистра мудрість,
Ярість з жарких палахкотить очей.
Розлючений гнав, мов лев драчливий,
Як придасться теплу кров уздріти,
Коли жене, пострілен, за ловцем,—
Так, злютившись, сей б'є на татари.

Чехи — за ним, мовби градобиття.
Вдарив круто на Кубляєвича,
Многолюта взялася боротьба.
Вдарилися оба ратищами —
Оба з тріском зломили великим.
З конем, в крові знуряний Ярослав
Захватив мечем Кубляєвича:
Од рамена вкосом прогнав вижку,
Аж без духу упав межи мертвих —
Зарахкотів над ним тулець з луком.

Ужахся весь нарід татар лютих,
Сяжнодовгі відметнув ратища
І пилував [6], хто вдав втечі скоро...
І спаслася Гана * татар вражих.

ПІСЕНЬКИ

ЗБИГОНЬ

Політує голуб з дерева на дерво,
Гуде жалісненько горе всьому лісу:
«Ой ти, лісе ширий! Літав я тобою
З дорогов голубков, з милов, премиленьков.
Ой, а злобний Збигонь захватив голубку
І заніс у город, ах, у твердий город».

Гей, ходив молодець вкруг твердо-города,
Вздихав жалістиво за дорогов милов.
Од города — к скалі, на скалі усів си,
Сидів, зажурившись, з німим мовчав лісом.

І прилетів голуб, гуде жалісненько.
Підвів головоньку молодець і каже:

«Ти сумний, голубче! Сумно ти самому.
Чи тобі кругавець вхопив подружечку?..
Ти, Збигоню, тамка, на тім тверд-городі,

* Гана — часть Морави на побережжі ріки того ж імені.

Ти ухватив мою дорогу миленьку
І заніс у город; ой, у тверд у город!..
Голубче, ти був би-сь з кругавцем боровся,
Коби в тебе було удатноє серце;
Був би-сь кругавцеві видер сву дорогу,
Коби в тебе були драві острі єми [1];
Ти би-сь був погубив кругавця злобного,
Коби ти був твердий м'ясожравий зубець».

«Ну ж, сумний молодче, жени на Збигоня!
В тобі преудале на ворога серце,
В тебе проти ньому зброя кріпка, остра,
В тебе му в голову тяжкая бардиця».

Миттю молодець долів, долі — темним лісом.
Взяв на себе зброю й на рамена барду,
Спіє лісом темним к городу твердому.
Став у тверд-города
Ночі — всюди темно,
Товк п'ястуком сильним.
«Хто там?» — слова з замку.
«То я, ловець блудний!»
Розверлись ворота.
Товк п'ястуком сильним —
Розверлися вторі.
«Де владика Збигонь?»
«За великов світлицев».
Там Збигонь збиточний, там плаче дівиця.
«Гей, одчини ловцю!»
Не одчинив Збигонь. І розбив бардицев
Двері дуж молодець, і розбив бардицев
Голову Збигоня. Всюди бігав замком
І все потовк в замку. В своєй красной діви
Лежав до розсвіта.
Прийшло раннє сонце верх дерев у город,
Прийшла нова радість в молодецьке серце,
Що сву красну діву держить в руках сильних.
«Чия то голубка?»
«Ухватив ю Збигонь;
Як мене тут в'язнив,
Так ю в тверд-городі».
«В ліси з тверд-города!»
В ліси полетіла: і туди літала,
І сюди літала, з дерева на дерво;
Зо своїм голубцем, з голубцем сипляла

На одній рокиті...
Зрадувалась діва зо своїм молодцем:
Ходить сюди-туди, всюди, куди схоче;
З миленьким сипляла на одній постільці.

КИТИЦЯ

Віє вітронько з лісів князевих,
Біжить миленька ко потоку.
В ковані відра черпле водицю,
Водою к діві плине китиця,
Кита пахнюща з рож і фіалок.
Ялася діва киту ловити [1] —
Пала, ой! впала в студену воду.
«Коби-м відала, китице красна,
Хто тя в порхеньку насадив землю,
Тому би-м дала золотий перстень.
Коби-м відала, китице красна,
Хто тебе ликом зв'язав м'якеньким,
Тому би-м дала з косй іглицю.
Коби-м відала, китице красна,
Хто тя студенов пустив водицев,
Тому би-м дала вінець з головки».

ЯГОДИ

Пішла мила на ягоди
В зелену діброву,
Задерла си острим терням
Ніжечку біленьку.
Не може моя миленька
На ніжку ступити.
Ой ти, терня, остре терня,
Прощо-сь біль вчинило?
За те будеш, остре терня,
З бору виметено.
Пожди, мила, в холодочку,
В зеленім борочку;
Я побігну на леваду
По коня білого.
Коничок ся на леваді
В густій траві пасе,
Моя мила в холодочку
На милого ждає.

Ялась діва жалкувати
Стихенька в діброві:
«Ой що річе моя мати?
Я нещасна роба!
Всігда ми мовляла мати:
«Стережись молодців!»
Чом ся молодців стерегти,
Коли добрі люди?..»
Приїхав-єм на конику,
Як сніжок, біленькім;
З коня-м скочив, вв'язав на сук
За срібельну узду.
Дівча-м обняв, притис к серцю
І цілував уста;
І забула красна діва
Більний терн в ніженьці.
Голубили-смо ся, милували-смо ся —
Над западом сонце.
«Їдьмо, милий, борзо домів,
Соненько нам зайде!»
Борзо-м скочив на коника,
Як сніжок, білого,
І на руці-м взяв миленьку,
З нев домів поїхав.

ОЛЕНЬ

Бігав олень по горах,
Скакав сторонами,
По горах, по долинах
Красні пароги носив.
Красними парогами
Густий ліс продирав,
По лісу скакав
Легкими ногами.
Ой та молодець по горах ходив,
Долинами ходив у люті бої;
Горду зброю на собі носив,
Твердов броєв глоти врагів розбивав.
Ніт вжé молодця у горах!
Поскочив на нь люто лесний враг,
Заскалив очі, злобов розжарені,
Вдарив тяжков бардов в груди —
Застогнали сумно ліси жалісливі:

З молодця випер душу-душицю!
Сеся вилетіла красним тяглим горлом,
З горла красними устами.
Ой тут лежить; тепла кров
Тече за душею, що злинула,
Сира земля п'є кровцю гарячу.
В кожной діви було жалісненьке серце...
Лежить легінь у землі холодній,
На легіні лежить дубець, дуб,
Розкладаєсь в суки ширше й ширше.
Ходить олень з красними рогами,
Скаче на ногах на шпарких
Горі, в листя спинат тонке горло.
Злітаються товпи бистрих кругавців
З всього лісу сюди, на сей дуб,
Усі покрякують на дубі:
«Пав молодець злобою врага!..»
Всі діви плакали молодця.

РОЖА

Ах ти, рожо, красна рожо!
Чому-сь рано розцвіла,
А розцвівши, ізмерзла,
А змерзнувши, зів'яла,
А зів'явши, опала?..
Ввечір сиділа-м, сиділа-м довго,
Сиділа-м, аж кури запіли;
Нічо не могла-м діждатись,
Всі тріски, скалки ізжегла-м.
Вснула-м. Приснив ми ся сон,
Що мені, небозі,
На правій руці із перста
Золотий зволікся перстень,
Вилетів дорогий камінь;
Я камінця не найшла,
Милого ся не діждала.

ЗОЗУЛЯ

В ширім полі дубець стоїть,
На дубі зозулиця.
Закувала, заплакала,
Що не завсігда весна.

Як би стигло житце в полі,
Сли б всігда весна була?
Як яблуко в саду стигло б,
Сли б всігда літо було?
Як би мерз у стозі колос,
Сли б всігда осінь була?
Як би діві тяжко було,
Сли б всігда сама була!

СИРОТА

Ах ви, ліси, темні ліси,
Ліси милетинські!
Чом ви ся зеленієте
Зимі, літі рівно?..

Радо би-м я не плакала,
Не нудила серцем,
Но скажіте, добрі люди,
Хто б осьде не плакав:

Де мій отець, отець милий? —
Загребаний в ямі.
Де моя мати, добра мати? —
Трава на ній росте.
Ні ми брата, ані сестри,
Милого ми взяли...

ЖАЙВОРОНОК

Поле діва коноплі
У панськім городі,
Жайворонок питаєсь,
Чому жалістива?

«Як би-м могла рада бути,
Малий жайворонче? —
Милого ми відвели
У камінний город.

Коби-м я пірце мала,
Листець би-м писала —
Ти, малий жайворонче,
Ти би-сь з ним полетів.

Ані пірця, ні болонки,
Щоб листець писати:
Поздоров милого піньом,
Що тут горем нию!»

Сойма *

Всякий от * своїй челяді войводить:
Мужі орють, жони шити шиють.
А умрели голова челяді —
Діти всім імінням враз владнують,
Владику си вибравши з родини.
Сей на славні к добру ходить сойми,
Ходить з кметьми, з ляхи й владиками».

Встали кметі, ляхи і владики,
Похвалили по закону правду.

ЛЮБУШИН СУД

Ой Волтаво, прощо мутиш воду,
Прощо мутиш воду срібропінну?
Чи тя люта розвовнила буря,
Тучу з небес зсипавши широких,
Гір зелених сполокавши глави,
Глин намивши золотопісочних?

«Як же мені води не мутити,
Коли-сь сварять два родимі браття,
Рідні браття за отця дідицтво.
Дуже-сь сварять помежи собою
Лютий Хрудош на кривій Отаві,
Отаві кривій, золотоноші,
Хоробр Стаглав на студен Радбузі —
Оба браття, оба Кленовичі,
Попеля Тетви давнього роду,
Що з полками прийшов чеховими
Через три ріки в сі буйні землі».

* От — уменшительне з нього отець.

Прилетіла дружня ластівонька,
Прилетіла з-над кривой Отави,
На розложисте сіла оконце
В отців золотім Любушинім дворі,
В отців дворі, святім Вишеграді,—
Горює і сумно нарікає.

Лиш се вчула її сестра рідна,
Рідна сестра в дворі Любушинім,
Молить княгиню внутр Вишеграда
Перед ворітьми встановить правду:
Обох її прикликати братів
І по закону їх розсудити.

Каже княгиня виправить посли
По Зутослав з-над білой Любиці,
Куди красні діброви ся стелять;
По Лютобор з горба Доброславська,
Де Орлицю Лаба випиває,
Ратибора від гір Корконоших,
Де Трут дуже люту сань умертвив,
Радована з Камінного Моста,
Ярожира з Бердів бистрорічних,
Стрезибора з-над Сажави ладной,
Саморода з-над Мжи-сріброноші;
По всі кметі, ляхи і владики;
По Хрудоша і Стаглава — братів,
Сварящихся за схиди отцівські.

Лиш ся зняли ляхи і владики
В Вишеграді (в столиці Любуші),
По родові веський свому станув;
Ступить княгиня в ясно-білій ризі
На отецький престол в славній соймі.
Дві премудрі виступили діви,
Виучені в віщбах в и т я з і в с ь к и х:
У одной суть «Дошки правдодатні»,
Меч у другой, кривди караючий;
Против ним поломінь правдозвісна,
І під ними вода святосудна.

З отцівського стола золотого
Почала княгиня говорити:
«Мої кметі, ляхи і владики!

Сесю браттям розсудіте правду,
Що ся вадять о спади отцівські,
О отецькі спади меж собою.
По закону богів вікоживних
Обом в одній пробува́ти власті
Або рівнов розділитись міров.
Мої кметі, ляхи і владики,
Виповіді мої осудіте,
Чи по вашому вони розуму.
Сли не по вашій вони суть гадці,
Встановіте, як би іншим чином
Помирити сколочених братів».

Склонилися ляхи і владики
І почали стиха говорити,
Говорити стиха між собою
І хвалити її виповіді.
Встав Лютобор з Доброславська горба,
Яв такеє слово говорити:
«Славна княгине з отцівського стола,
Із отцівського стола золотого!
Розмислили ми твої виповіді.
Збери голоси по народу свому».
Судні діви голоси збирали,
В судину їх святую збирали
І дали їх ляхам викликати.

Встав Радован з Камінного Моста,
Яв голосів числа проглядати
І більшину прокли́кати в народ,
В народ на сойм, зібран задля суда.

«Оба рідні браття Кленовичі [1],
Роду давнього Тетви Попеля,
Котрий прийшов з полки чеховими
В сі дебелні землі через три ріки!
Погодіться о отечні села,
Там вам обом разом панувати».

Встанув Хрудош від кривой Отави,
По утробі му ся жовч розлила,
Лютістю всі тряслися сустави,
Махнув руков, ревнув ярим туром:
«Горе птицям, сли в їх гнізді змія,

Горе мужам, де жона владнує!
Мужу мужам владнувать подоба.
Первісткові спадь дати — сé правда!»

Встала Любуша з золотого стола,
Рече: «Кметі, ляхи і владики!
Чуєте мою осьде поганьбу?
Судіть самі по закону правду,
Вже не буду судити вам сварки.
Звольте мужу, проміж собов рівну,
Щоб залізом владнував над вами,—
Рука діви слаба владнувати».

Встав Ратибор від гір КорконошІ,
Взяв такеє слово говорити:
«Не хвально нам правди йскати в нІмцІв.
По закону правда в нас святому,
Що ю наші принесли отцове
В сі дебелні землі через три ріки...
. . . . . .
. . . . . [2]

З польської

С. ГОЩИНСЬКИЙ

[Уривок з поеми «ZAMEK KANIOWSKI»] [1]

Dnia 14 stycznia jakaś ciężka tęsknica zasiadła me serce. Wiatr szumiał nad strzechą mej chaty... me okno... W mych piersiach jeszcze bardziej wichrzyło; skąd, poco i dlaczego — niewiem; jakieś myśli ociężałe przewlekały się nieładem przez mą duszę, jak wpólsnieżne, wpółdeszczowe chmury dnia tego. Czasem mimowolnie zahomoniły usta moje notą dzikopłacząca, najczęściej strojem dumki ruskiej, bo ja je tak lubię, jak ziołka rosę. Pieszczoty niewinnej, miłej odwzajemniałem, ale tylko dla jej zaspokojenia. Dusza, serce, myśl — wszystko we mnie, prócz ciała, czegoś innego pragnęło, wytężałem oko za czymś obszerniejszem, większem, za czymś wspanialszem, ale oraz cichszym i swobodniejszym. A najczęściej kończyło się wszystko tuhą za Podlisiem, za tamtymi górami, za Tadeuszem [2].

W tym zamąceniu moich myśli, moich życzeń i chęci uchwyciłem za Goszczyńskiego „Zamek Kaniowski". Rozłożywszy, wpadłem na drugą strofę części trzeciej i jąłem się nagle powstałej we mnie myśli,— przyznaję, że zaśmiałej i wyższej nad moje siły — ducha ruskiego, wionącego w tym dziele, ując w naczynie ruskie *.

* *
*

Коли і як то стала,— не знати,—
Могила в лісі густім дрімати.
Поросла мохом, над вершком горою
Збилося гілля вкруг з оболоrою,
Гілля старого, як світ старий, дуба,
Що сміється з громів і недолі зуба.
А дуб був велет — виш золотой бані
Лаври Печерськой, київської пані,
Що всім сестрицям своїм перед водить,—
Сей старець в хмарах головою бродить;
Брат старший славної пущі Лебедина,
Пущ передвіцьких найстарша дитина,
Як рідний батько степу не одному.
Бо небес лютість не раз понад ньому
Пересувалась, мовби тої неньки
Піснь, що дитинку хоче вколисати;

---

* Дня 14 січня якась тяжка туга огорнула моє серце. Вітер шумів над стріхою моєї хати... за моїм вікном... В моїх грудях ще дужче бушувало; звідки, навіщо і для чого — не знаю; якісь обважнілі думки тягнулись безладно в моїй душі, як напівсніжні, напівдощові хмари того дня. Часом уста мої мимовільно загомоніли ридаючою нотою, найчастіше строєм руської думи, бо я її так люблю, як травинка росу. Пестощі невинної, милої віддячив, але тільки для її заспокоєння. Душа, серце, думка — все в мені, крім тіла, чогось іншого бажало, я напружував зір за чимось обширнішим, більшим, за чимось величнішим, але разом з тим тихшим і вільнішим. А найчастіше закінчувалося все тугою за Підлиссям, за тамтими горами, за Тадеушем.

В тому затьмаренні моїх думок, моїх бажань і прагнень схопився я за «Канівський замок» Гощинського. Розгорнувши, натрапив на другу строфу третьої частини і взявся за раптово виниклу у мене думку,— визнаю, що засміливу і заважку для моїх сил,— прибрати в руський одяг руський дух, який віє у цьому творі.

Сердиться ніби і знову пісеньки
Гомонить стиха, щоб дитя приспати.
Чи жарке літо страшні громи сіє,
Чи сумна в мряках осінь бурев свисне,
Чи в лугах голих туга зима тисне,—
Верх того дуба всігда зеленіє,
Як витязя слави вінець зелененький,
Вінець віків мужа, що заснув в могилі
І, мисль свою в дуба красоту прибравши
І кров'ю своєю його піділлявши,
Знову відродився у дубовій силі.

Сонний Небаба [3] під ним спочиває.
Ліжником в нього моріг споловілий,
Стріп з галуззя, пень порохнявий білий
Під головою, а думку співає
Степовий вихор, що лісами гонить,
А сторож, вірний кінь, станлями дзвонить.
Згадок те місце — могила й дуб давній.
Казав би-сь, брате, що то витязь славний,
Що о нім думка Украйни голосить,
Котрого досі вкривала могила,
Явиться явом, з могили ся взносить:
Така в нім краса, така велич, сила.
Ой не завидуй козацькій дитині
І його снові в сій тяжкій годині!
Глянь му на лице, як ся розбіснила
Спутаних мислей сердитая сила:
Вежа, здавалось, лиснула огнями,
На коня скочив — та й за козаками.
Аж серед яру — що ж йому ся діє? —
Намість дружини — вовків стадо шниє.
Орлика голос десь ген за горою...
Жене ід ньому; світло ще лискало —
То Ксеня в очі дивиться грозою.
Воронів кілька в уха закрякало...
Купався в поті, вирватись силує,
Аж бач — на пруті залізнім гарцює!
Зжахнувся, з ляку із сону порвався.
Кого ж то видить? Хто ж то показався?..

Якийсь край нього сидів си старенький,
Сивий, як голуб, і тихо-мирненький;
Де очі були, дивиться ямками.
Одну си ногу заложив на другу
І спер бандурку на своїм коліні.
По струнах злегка посував пальцями,
Зводив на тямку старих думок тугу,
Діла і літа, що сплили не нині...
Тепер Небабі не милі ті гості.
До сліпця скочив і гукнув зо злості:
«Гей, діду! Хто ти? Яке ти тут діло?»
Насмішком звільна одповів дід сміло:
«Лице ти, мабуть, дике, як і мова,
Що взяв ми очі, богу буде слава».
Знов бренькав струни, не рікши і слова,
Нібито словом одним всього збуде.
«Смішком не збудеш, не марна то справа;
Бог тя тут приніс, чорт тя не добуде!
Старче, мов: хто ти? Що в сім лісі діеш?»
А заким оком зглянути успієш,
Дужим медведем д' ньому підхопився.
Сліпець не злякся: як перше, з вагою
Рік козакові: «Пусти! Вірвеш струну —
Не купиш іншу, не купиш новую.
Бач, сліпець темний я, з дороги збився.
От не сердися дуже; без гуку, без стуку,
Коли-м не милий, зведи на дорогу.
Сли перепросиш, дась копійку в руку,—
Бач, я не такий,— я в бандурку труну [4]
І на добраніч думку заспіваю».
«Лихо, не сліпець! Я кличу, питаю,
А він байдуже — не одповідає,
А він, як камінь,— з місця не двигнувся»,—
Думав си козак; нищечки всміхнувся,
Бо вже і лютість, і гнів в нім притихає.
«Чом, коли-сь темний, саміський лізаеш.
Провідниченька чому ж ти не маєш?» —
Уже легеньким спитався голосом.
Дід усміхнувся. «Ба,— муркнув під носом,—
Костур у мене, що в кого ратище;
Чи тихо в світі, чи то вихор свище,
Сльота, погода, чи ніч, чи видненько,
Мать Русь перейду, він — провідниченько.

А од Канева аж по саму Смілу
Всяку спізнаю під руков могилу.
Пні при дорозі — кожний в тямці маю,
Під ногов усяку верховину знаю.
Нині, відбившись від моєй дружини,
Заснув-єм покрай лісової тіни.
Якесь лукаве, зависливе лихо
Костур узяло, підкравшися тихо.
Ніщо казати — був кован і стане
За добру шаблю... Мій сердитий пане,
Чи злість минула? Гріх довго сердитись.
Пісньзаспіваю, щоб нам помиритись.
Лиш он настрою д' голосу пісеньки
Мою бандурку. Знай, хоч піду куди,
Хоч де повернусь,— всюди, сину, всюди
Мій старий голос і думки миленькі...»

ПОМСТА* І ВЕЛИКОДУШШЯ

Страшная зараза, названа холера, вже досягнула була границь западної Росії. Страх, смущеніе і спустошеніе складали двір сеї страшної відьми. Пізно восени року перешлого доходить вість аж до єдиної в глибокім лісі на уєдиненії стоячої хати лісничого, яко страшило вкрок ся приближає і вже в селі, Сопошок званім,— ледве дві милі відстояннім,— вибухнула.

Відібравши сію страшную відомість, сидів одного вечора учтивий лісничий Олекса Волкомир з молодою своєю голубкою в теплій хатоньці, розмовляючи о средствах запинення сеї страшної зарази од уєдиненної своєї деревні. Два гожих і красних синки його вже в теплім заснули були ліжку.

Нагло завили британи на подвір'ї, а хлопець служащий дав знати, що млинар зо села Сопошок просить, аби йому вільно було ввійти, шукаючому в тім оддаленім домі хорому перед холерою.

---

* До «помста»: помста, мщеніе, zemsta, pomszczenie się ізросли од кореня письменно- або церковно-слов'янського; сюди относити ся дасть і «мзда» в значенні заплати, нагороди; мздовоздатель, мздовозданіе — котрі слова, одвергши припряженії слоги, потекли од джерела *м-с-т* й *м-з-д*; понеже убо *с* і *з*, *т* і *д* яко гласи одного орудія, одно вместо другого в мові часто стає, сего діля твердити можна, же од єдиного виросли пня.

— Мельник? — возопив задуменний Олексій.— Наш перший враг сміє глядіти хороми під тою стріхою, на которую тільки проклять метав від часу, як тобі шлюбував-єм, любезная жінко?.. Но ми... ми ніколи не були його вічними врагами. Най ввійде, коли наш домок мнить притулком собі. Візьмем той поступок за перший крок соєдиненія з ним, приймем його в гості.

Входить мельник до хати з заблужденим зрінієм і непевним слабим кроком. В жалості яв просити обох людей о прощення своєї так довгої ненависті, котора не мала іншого істочника, як любов к Малгораті, теперішній жінці лісничого. Подав руки обом, просив вторим разом о ізволеніє так довго сидіти в їх уєдиненній хатині, доки в селі заразливий помор не переможеться. Лісничий і жона його стали зважати його, як довго неогляданого приятеля, і убігалися дати йому доводи щирої прихильності. По вечері визначили йому ліжко і пішли ся вчасувати.

По кількох годинах хлопець лісний дає знати, же мельник захорував і же на нім всі знаки холери показуються. Зривається Олексій, аби ся очевидно переконав о нещасті, а нескілько хвиль уваги утвердили його в страшнім переконанні. Лісні уложили мисль винести на ношах сього нещасного, би зарід хвороби не зостався в їх домі і не сотворив зарази. Не хоче чути того учтивий лісничий, а над серцем його обов'язок гостинності і охота помочі нещасному верх беруть. А так повелів для безпечності жоні і дітям винестися нагору, а сам з домовими ліками всяких уживає средств, которих лікарі російські ко запобіженню тої страшної хвороби подали. Сама навіть жона його, повиносивши сплячі діти нагору, з відданням себе самої помагала мужеві в тім чоловіколюбивім ділі.

Хвороба сягнула верха, чувство близької смерті діймило нещасному. Зібрав усі сили і возгласив:

— Неба! Най мене ваш Перун трісне, за мою страшну злість забийте мене! Смерть не буде мені так страшною, як чоловіколюбіє ваше. Окропне на вас прогрішив-єм: відайте, яко, вчувши в собі зарід тої страшної слабості, умислив-єм занесенням її в дім ваш догодити моєму помстосластію. Осягнув-єм, що-м хотів,— обоє вас з собою в гріб волочу; а ото над самим берегом сього гробу уняла мене сильна скруха, голос сумління тигрисовими калічить мене пазурями. Вас хотів-єм побити, вас, моїх

добродітелів. Ах, мисль сія не дасть мені сконати, сли за кару моєї злоби не виволочите мене в ліс вовкам на попас!..

Знуджений сею бесідою, стратив притомність, а малжонкове отрухліли на услишане.

— Викиньмо в ліс сього пса, най го вовки розірвуть! — стали кричати люди лісні.— Або на первім повісьмо го дереві, най круки пожруть гріхом заправлене серце.

— Не тако, друзі мої,— озвався лісничий.— Ані нещастя, ані поблужденіє, ані гріх не дають нам права на помсту. Він є чоловік, нещасний ближній, которий нашої требує помочі, а благочинити врагом — райським є свойством...

А так обоє ті люди помножили соблюденіє своє, а недовго помислний скуток звінчав їх ревність. Мельник подужав. Вдячність жалующого була неописуєма, а радість учтивих людей, же недаремні були їх труди, була без границь. Але небо крило опіки розпістерло над тим людськолюбивим родом і повеліло здалека минути заразі.

По кількох неділях в уєдиненнім сім дімку лісничого обходили учти п о м о ч і і з г о д и, а повість такої помсти і такого великосердя од уст до уст в цілій Росії стала переходити.

Z «Rozm.» [1], r. 1831, № 8, 25 marca, 1833.

З грецької

АНАКРЕОНТИКА[1]

СИЛА НЕВІСТИ

Кінь копитом ударяє,
Віл рогами врага гонить,
Заєць метом лиха входить [2],
Лев все писком поваляє;

Риба в воді жене сміло,
Птах в повітрі жиє мило...
Мужу умність — далі неба,
Жоні того не потреба.

Бо єй личко розметає
І ратище, і меч дивий;
Зависть, силу омлівае
Чорнобривой позір милий.

ЖАЛІСТЬ

Дівчата мя сильно гидять,
Же-м вже старий, всюди стидять.
Повідають: «Глянь в зеркало —
Все волосся ти випало,
Лице в зморшках...» А я на то:
«Чи на голові космато,
Чи я лисий — не труджуся;
Вповісти вам осмілюся,
Же мя милість кріплей палить,
Чим смерть ближче на мя глядить».

СТАТТІ

АЗБУКА І АБЕЦАДЛО

Думки з приводу статті «Про впровадження польського абецадла до українського письменства», написаної ксьондзом Й. Лозинським [1], вміщеної у «Rozmaitościach» львівських за 1834 рік, № 29.

Що вік — інший світ.
Українське прислів'я

Є це глибока правда української народної мудрості, взята з досвіду.

Кілька десятків років тому нікому із слов'ян не прийшло б на думку заснувати справжню народну літературу, принаймні було би то святотатством, як це і нині ще декотрі називають, а сьогодні маємо збірники пісень, прислів'їв і народних повістей, описи звичаїв і побуту і т. п.; уважніше почали приглядатись до народу, порівнювати споконвічно існуючі мови слов'ян, виявляти зв'язки між ними як щодо внутрішнього їх духу, так і щодо зовнішніх ознак; почали глибше вникати в мову, підносити її до писемної і робити з цього висновки. Це наштовхнуло і ксьондза Лозинського, людину добрих намірів, оголосити свої дорадчі думки щодо запровадження польського ABCD-ла для українського письменства. Знайшла ця думка своїх прихильників: одних, котрі бояться кількагодинної праці, щоб вивчити українську азбуку; других, які виходять з іншого, чисто не літературного міркування. Отож дозвольте і мені висловити деякі думки в цій справі, хоч, може, вони й будуть не такі влучні.

Шановний ксьондз Лозинський запозичив свої погляди * з кількох друкованих польськими літерами україн-

---

* «Маю у себе (говорить автор цієї історії [2]) кілька українських книжок релігійного змісту, початок і кінець яких, одчак, вирваний; друковані вони польськими літерами і, здається, належать до дуже давніх часів. Читаючи їх, я переконався, що літери польського абецадла дуже придатні для передачі кожного українського звука. Подібне переконання ствердили в мені українські пісні, друковані польськими літерами і поміщувані інколи в «Rozmaitościach», «Gazecie Lwowskiej» [3] і в «Pielgrzymie Lwowskim» [4] на 1822 р. Пан Вацлав з Олеська [5] надрукував безліч українських пісень польськими літерами у своїй книжці «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego», 1833 р. (рецензію на цей збірник і раду, аби запровадити до українського письменства польське абецадло, див.: «Rozmaitości»

ських книг, «котрі, здається, належать до дуже давніх часів». Але книги ті не пізніші, як з 17 або початку 18 століття, тому що появились вони в часи запопадливого намагання поширити унію на Україні, яка була під польським пануванням; ті часи, знову ж таки, не такі вже й далекі; а втім, з нетерпінням чекаємо на докладніші відомості про ті пам'ятки нашої мови. По-друге, автор статті в своїх переконаннях спирається на українські пісні, видані Вацлавом з Олеська, і на ті, що друкувалися польськими літерами у «Pielgrzymie Lwowskim» і «Rozmaitościach» львівських. Але скільки ж звідти походить неточностей і недоречностей, через які у тих, що не знають української мови, може скластися дуже помилкове уявлення про цю мову *.

Далі в статті читаємо обвинувачення кирилиці в тому, що вона «стає головним чином на перешкоді приєднання слов'янської літератури до літератури загальноєвропейської».

Насамперед рад би я знати, що саме нам слід розуміти під приєднанням слов'янської літератури до літератури загальноєвропейської? Чи впровадження чужих зворотів і способів висловлювання до зовсім відмінної слов'янщини, чи також те, аби західний європеєць міг читати слов'янські твори? Щодо першого: література будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі; отже, повинна вона зародитись, вирости з власного народу і зацвісти на тій же самій ниві, щоб не була подібна до того райського птаха, про якого розповідають, що він не має ніг, а тому постійно

львівські, 1833, № 3), а в передмові до цієї ж праці (с. 49) висловлюється, що кирилицьке письмо «стає головним чином на перешкоді приєднання слов'янської літератури до літератури загальноєвропейської». Незабаром у «Dostrzegaczu austryackim»[6] за 8 грудня 1833 року під заголовком «Література» я знову читав побажання, щоб запроваджувані дві граматики української мови в письмі орієнтувалися на правильний зразок Вацлава з Олеська. Ці міркування з наміром, наскільки моєї змоги, сприяти розвиткові української мови привели мене до дослідження і розміркування над тим, чи справді ж добре було б запровадити польське абецадло до новотвореного українського письменства, а наслідком цих досліджень було переконання, що польські букви найпридатніші для передачі кожного українського звука і тому повинні вживатись для писання».

* Подібний недолік тяжить і на творі Й. Лозинського «Ruskoje wesile», Перемишль, 1835[7].

висить у повітрі *. Література є постійною потребою усього народу. Основна мета її і завдання — ширити освіту серед всього народу аж до окремих його представників. Отже, якщо будемо впроваджувати до слов'янської літератури чужі звороти і чужий спосіб висловлювання (до чого автор у 9-му положенні своєї статті, здається, схильний) **, то будемо втручатися в тіло, що має свою душу, іншою, чужою душею, яка не прихилиться до народу, і, таким чином, література належатиме лише декільком так званим європейським літераторам, через що розминеться зі своєю головною метою. А якщо під приєднанням слов'янської літератури до літератур європейських розуміти те, щоб західний європеєць міг вільно читати слов'янські твори, то, хотів би я знати, на літературу якого народу з-поміж стількох європейських слід орієнтуватися? Адже скільки народів, стільки й окремих літератур, стільки ж окремих правописів,— а один і той же самий знак латинського абецадла у різних народів має зовсім різне, а навіть протилежне значення. Що ж тоді говорити про декілька правописів у наших західних братів, які також, як і всі європейські, не узгоджуються між собою? [...]

Отже, кожен народ буде читати українське письмо відповідно до свого правопису і буде творити з українських слів незрозумілі нісенітниці, страшні для вуха слов'янина, а звідси виникне не зовсім правильна думка про українську мову. Допустимо й таке: коли б ми навіть хотіли приступити до так званої з а г а л ь н о є в-

---

* Вацлав з Олеська у вступній статті до народних пісень, с. V.

** «№ 9. Нарешті, з прийняття польського абецадла випливають великі вигоди для української мови. Всі поляки, які живуть з русинами, розуміють і навіть добре говорять по-українському, але мало хто захоче вчитися кирилицької азбуки, щоб читати українські книжки. До того ж письмо латинське поширене по всьому світу, а тому польське абецадло послужило би для ознайомлення інших слов'янських народів з українською мовою і полегшило б вивчення української мови іншомовними народами. Вживаючи кирилицю, ми, мов егоїсти, відгороджуємося черепашачою шкаралупою від інших народів. Адже у формі (письмі) живих мов ожила б і формувалась би українська мова швидше, а в скелеті мертвої мови (в кирилиці), якщо не замре, то принаймні не так легко і не так швидко зможе розвиватись...»

Як дуже намагався видавець мізерного твору «Ruskoje wesile» бути більш зрозумілим і приємним для поляків, ніж для українців, легко кожен переконається, бо варто тільки додати польське закінчення до так званих українських слів, і виявиться цілком пристойна польська мова.

ропейської літератури через посередництво латинського абецадла, то правопис котрої з європейських мов* або принаймні із слов'янських оберемо для наших звуків? Візьмемо польський правопис (а цей, вже позичений і прикроєний, знову доведеться для нашої потреби позичати і прикроювати), зробимо нашу літературу дещо доступнішою для поляків, але ж що скажуть чехи, південні слов'яни? Як вони будуть читати *sz, cz, ż* і т. д., якщо їм ці знаки зовсім чужі? І навпаки, коли застосуємо правопис якого-небудь з південних слов'янських народів, то поляк і чех скаже, що слов'янська єдність від цього нічого не виграла. Також і європеєць, з свого боку, зробить подібний закид стосовно до себе.

Запровадимо способи передачі звуків на письмі у французькому, або італійському, або німецькому правописах, в яких однаково не вистачає знаків для кожного звука, станемо одному з цих народів доступними для читання, але ж не для слов'ян, значну частину яких складаємо; приєднаємося, щоправда, з нашою словесністю дещо до заходу, проте віддалимося від слов'ян, до яких належимо тілом і душею,— і, таким чином, будемо незрозумілі ні собі, ні чужим: собі, тобто слов'янам взагалі, через правопис, а іншим — через склад і дух мови.

Тому не знаємо, яким піти шляхом. Отож потрібно, сказав би хтось, видумати і встановити окремий правопис, аби всі слов'яни, ба навіть ціла Європа, ним користувались. Було б то справді дуже корисним, але чи здійснимим? Скільки ж то часу і праці потрібно, щоб він був відповідний духові і властивостям всіх слов'янських мов (не кажу про європейські мови), бо чужоземець і земляк однаково мусили би покорпіти, щоб запам'ятати звороти нового правопису, як закарбувати собі в пам'яті знаки кирилиці, котра відзначається великою простотою (та, заокруглена й приємна для ока, якою користуються росіяни і серби), тому що має окремі знаки не тільки на всі окремі звуки, але, навіть більше того, на цілі склади. Та це якраз повинно бути хибою кирилиці! Це не хиба, в усякому разі, не недолік, який відчувають слов'яни, вживаючи латинське абецадло.

---

* Маємо ж уже шість слов'янських мов, що вживають латинського алфавіту, але своїм правописом відрізняються: українська, далматинська, хорватська, чеська, польська і лужицька.

Це — титли для скорочення письма і заощадження паперу, які складаються з окремих звуків, вживаються в кирилиці на позначення окремих знаків для кількох звуків і легко даються розкласти. Адже всі слов'янські народи, що користуються латинським алфавітом, ще й досі шукають знаки для деяких звуків, які вживає тільки слов'янин, які притаманні лише слов'янинові і про які римлянин навіть не здогадувався, принаймні він не відчував і не взяв їх з оточуючого його середовища, що й викликало у спостережливого Копітара [8] палке переконання: «Якби небо послало нам іншого, римського Кирила [9], котрий, як мислячий римлянин, наслідував би того першого, грецького, то він до бездоганних 20 римських букв видумав би нам нові букви, подібні формою до римських» * [10]. Цим самим він визнав першість кирилиці. Послухаймо, що каже відносно цього Шафарик [11], цей глибокий дослідник слов'янщини **: «Я думаю, що мені, як щирому славістові, дозволено висловити найзаповітніше. На моє глибоке переконання, кирилицький алфавіт більше підходить до слов'янського письма, ніж латинський, і в цьому відношенні має перевагу над ним». А нижче доповнює: «Дивно, що і Гротефенд [12] використовує кирилицький алфавіт для позначення різноманітних звуків у східних мовах, і Кляпрот [13] у своїй багатомовній Азії справді приймає з цією метою *ж, ш* і *ч*, а деякі слов'янські філологи все ще шукають знаків для слов'янських звуків *ж, ш* і *ч*».

Дивно також і те, що знаходяться ще деякі, які заперечують перевагу кирилиці над латинським алфавітом, коли віковічної пам'яті Й. Добровський [14] у своїй чудовій праці «Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris», потім Метелько [15], Дайнко [16] та Берлич [17] у граматиках південнослов'янських мов вживають знаки *ж, ш, щ, ц, ч* для вираження цих звуків, замість різноманітної і несталої складанини латинських літер. Дуже розумно й щиро висловлюється Іг. Ал. Берлич ***: «І до чого повинен врешті привести цей алфавіт? Цим латанням чужими знаками будемо спотворювати загальний (латинський) алфавіт, і все-таки ніякого національного алфавіту не створимо. Доки ми вперто приховуватимемо свій

* Gramm. der slaw. Sprache in Krain, Kärnthen und Stejermark, str. XXI.

** Geschichte der slav. Sprache und Literatur, str. 69.

*** Gramm. der illirischen Sprache, Ofen, 1833, str. X.

власний? Хіба ж ми не маємо свого (кирилицького) алфавіту?.. Хіба може витримати порівняння з цим алфавітом (крім латинського і грецького) хоч одне письмо в Європі, якій би розвинутій мові воно не належало? Чи ж не тому майже всі іллірійські книги, видрукувані в сімнадцятому столітті латинськими літерами у Римі, Анконі і т. д., виправдовуються у передмовах, що вони надруковані латинськими буквами тільки через те, що не було кирилицького шрифту? (Отже, не через пошуки нового, а через крайню необхідність)» і т. д.

Наведені тут думки тим важливіші, що є переконаннями учених мужів із слов'янського роду, які користуються взагалі у своїх книжках не кирилицею, а латинським абецадлом; важливіші тим, що є голосом найщиріших, найзаслуженіших жреців, які віддали себе великій святині — слов'янщині.

Далі автор статті твердить, що українська мова не була досі літературною *. Не можемо згодитися і з цим поглядом, бо якщо порівняти «Слово о пълку Игоревѣ», «Нестора лѣтопись», «Правдꙋ рꙋскꙋю», «Статꙋть литовскій», «Въпрошеніе Кюриково» ** і інші давні твори, нарешті дипломатію руських князів і митрополитів аж до кінця 16-го століття, отже, якщо порівняти, кажу, ці стародавні пам'ятки з мовою старослов'янською і народною руською, то бачимо: мова у згаданих пам'ятках старовини своїм духом і складом в одних цілком, в інших більше подібна до останньої, яку маємо у народних повістях і прислів'ях, ніж до першої, покрученої на гречині. В 17 і 18 століттях, з яких маємо дуже багато писаних пам'яток, особливо хронік, українська мова зазнала негативного впливу змішаної польської мови.

---

* «Відтоді, як почали писати українською мовою, аж до наших часів не було майже жодної граматики для цієї мови. Отже, всі українські писарі додержувались у своїх писаннях правил старослов'янської мови (званої церковним наріччям), як найбільш унормованої серед інших слов'янських мов, а для письма переважно вживали кирилицю. Переконатися в цьому можна з виписок старого письменства різних часів, поміщених у граматиці священика Левицького. Читаючи ті виписки, важко сказати, що це чиста українська мова, скоріше це міщанина старослов'янщини, польщини і русчини, і тому можна твердити, що українська мова, якою тепер говорять 8 або й більше мільйонів людей, не мала своєї літератури і до цього часу не була мовою писемною».

** Пам'ятки руської словесності XII віку, ізданіе Калайдовичем [18].

Що стосується недоліків граматики *, то хіба обов'язково вона мусить бути першоосновою письменства? Вона повинна бути не законодавцем мови, а її найвірнішим відображенням, тому треба учитися своєї мови не з граматики, а з живої мови і її літератури, треба показати всі властивості й особливості її розвитку і законів, згідно яких — в залежності від обставин, що на неї впливають,— мова розвивалась і розвивається. Такої граматики чекаємо з нетерпінням. [...]

РУСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ,

описане через Й. Лозинського, в Перемишлі, в типографії владичній греко-католицькій, 1835 [1]

Велика і всехвальна була гадка писателя сього діла: згорнути ладкання, привести їх в лад і приложити к ним опис обрядів весільних народу руського. Потрудився писатель немало, заким їх з-поміж народу, з вічної, казав би-сь, нетямки двиг, також з других писателів вийняв і всяку пісь на її питомім постановив місці **. Лиш жалкуватися, що ще і половини всіх обрядів і пісень, по всій Русі співаємих, не зібрав. Лиш доганочка, що не встрічаєм в сій книжці того, чого-смо ждали і чого при збірці народних пісень нельзя забувати: к чому би нам придались збірки народних, передусім обрядових пісень, з якого станища нам ся присмотрювати на них і сам ся присмотрював, як давні ті пісні і обряди і прощо досі не зветочіли і не перегомоніли, котрі передвіцькі, а кот-

---

* Новішими часами з'явилися граматики Павловського, Й. Левицького, М. Лучкая (найкраща), граматичні зауваження М. Максимовича у розвідці до книги «Песни малороссийские» [19]. Згідно приватних повідомлень, працюють три учені мужі, знавці української мови, над граматикою цієї ж мови. Щоб ці мужі недовго нашу радість зволікали! Світлої пам'яті священик Могильницький [20] залишив також закінчену граматику української мови. Великодушний власник її поклав на нас борг найщирішої вдячності щонайшвидшим її виданням.

** Шкода, що п. Л[озинський] не хіснувався многоцінним ділом г. Дмитра Бантиш-Каменського «История Малой России», Моск., 1830, часть III.

С. ЛЮДКЕВИЧ

МУЗИКА
до текстів
М. ШАШКЕВИЧА

1. ДНІСТРОВАНКА
міш. хор і сопр. сольо з фортеп.

2. ДАЙТЕ РУКИ ЮНІ. ДРУГИ...
муж. хор а сар.

3. ПІДЛИСЄ
міш. хор а сар.

ЛЬВІВ

1 * 9 * 3 * 4

Буклет композицій С. Людкевича на вірші М. Шашкевича, виданий напередодні 100-річчя «Русалки Дністрової».

рі нинішні, яка в них всіх разом мисль; що там діють князі, княгині, бояри, хоругви, коровай, кудерне деревце в нім, золотокуючі ковальчики, що косу розковують, єдамашки, паволока, посаг, хліб і сіль, козаки, скупини і много іншого; наостанок о напіві і складі пісень весільних — чим відличаються від думок, чабарашок, шумок, коломийок і інших пісень руських? О сім всім ні сліду; писатель біля того то злегенька незнакомо перемчав або мовчки ціло мимо лишив.

Язик і правопись в цім хорошім ділі (не мовлю — в піснях) — перший мало, а вторая ціло — не руські. Велично красні діви (ладкання) прибрав у лахміття не наське, переплів красні пахнющі цвіти терниною і бодлаками, нарядив чужі мислі і слова нагинками руськими і поставив на їх причілку дивогляди księdz, najwięk-szy, sendzia, łasno, starościny, choronży, źridło і ще дуже много інших, що істинного русина ужасають.

Найбільшою обманою, ба непрощенним гріхом в сім ділі є, що писатель, відвергши азбуку питомо руську, прийняв букви ляцькі, котрі ціло не пристають к нашому язикові *. Чи годиться безчестити святиню? Чи годиться потручати ногою сивенького старця, що ся нами від молодості нашої опікував, заступав від бурі, хоронив перед жегущим огнем, придержував душу в тліннім тілі? Чи годиться відвергати азбуку святого Кирила, любомудрця високоумного, многоученого, що ся так добре вдивив в язик слов'янський, що бистрим соколовим оком проймив його наскрізь, що сильним, думаючим духом обняв всі голоси величного, дзвенячого язика слов'ян, а, знаючи добре, що їх ні греческими, ні римськими буквами нельзя писати, явся подати нам сукромі знаки письменні, сотворити азбуку народнослов'янську, і звів діло піднебесне, з котрим, кромі греческої і латинської, ні одна правопись з-поміж так многа язиків рівні придержати не здужає? Лишився той подарок сього великого мужа святим, найчеснішим, найдорожчим спадком, котрого нам усі завидують, котрий нас перед веським прославляє світом, до которого наші діди цілим серцем прилягали, неугасимою милістю обнімали, вічнодбаючим

* Глянь, народолюбивий читателю, «Odpowiedź na zdanie o wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego (г. Левицького), w Przemyślu, 1835; «Азбука і abecadło» (Uwagi nad rozprawą «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego»), tam że, 1836.

оком стерегли і питомими грудьми заступали. І чи ж можна було інакше? Азбука святого Кирила була нам небесною, незборимою твердю перед довершеним знидінням, була найкріпшим стовпом, несхолибимою скалою, на котрій Русь святая, через тільки століть люто печалена, крепко стояла. Є то діва райська звіздострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим, солоденьким духом овіває; її то чудне діло, що ми досі р у с и н а м и!

ПЕРЕДСЛІВ'Я

[до «Русалки Дністрової»]

Судило нам ся послідніми бути. Бо коли другі слов'яни верха ся дохаплюють і єсли не вже, то небавком побратаються з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гибіти. Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі — тамті заніміли, а народові і словесності надовго ся здрімало. Однако ж язик і хороша душа руська була серед Слов'янщини як чиста сльоза дівоча в долоні Серафима.

Зволила добра доля появитися і у нас збіркам народних пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам *. Є то

---

* «Енеида», на малороссийский язык переложенная И. Котляревским», тричі виданая — 1798, 1808 і 1809 в С.-Петербурзі.

Князя Цертелєва «Опыт собрания старинных малороссийских песен», С.-П., 1819.

«Малороссийские песни, изданные Михаилом Максимовичем», Москва, 1827. Той же іздав: «Украинские народные песни», Моск., 1834.

«Запорожская старина», Харков, 1833—1834, IV части.

«Малороссийские повести», ізд. Основ'яненком в Моск., 1834.

«Малороссийские пословицы», Харков, 1833.

«Приказки малороссийские», ізд. Гребеньком, С.-Петерб.

Войцеховича «Малороссийский словарь», поміщений в «Трудах Моск. общества любителей российской словесности», ч. III, 1818. В «Известиях рос. Акад.», в книжці 7, читаєм, що Академією куплений «Словарь малороссийский» поручен от Академии господину, члену оной, Николаю Ивановичу Гнедичу и при нем двум любителям словесности, знающим малороссийское наречие и согласившимся из усердия к общей пользе содействовать в сем предприемлемом труде, а именно — господину Капнисту и князю Цертелеву».

Піють також хорошо руським язиком... Гуляка-Артемовський, Тома Падура і інші.

нам як зараня по довгих тьмавих ночах, як радість на лиці нещасного, коли лучча надія перемчить скрізь серце його; суть то здорові, повносильні ростки, о котрих нам цілою душею дбати, огрівати, плекати і зрощати, доки під крилом часу і добрих владнувателів хорошою і кріпкою засіяють величчю.

Не журися, Русалочко з-над Дністра, що-сь не прибрана, в наряді, який від природи і простодушного, і добросердного народу твого приймила-сь, стаєш перед твоїми сестрицями. Вони добрі, вибачать тобі, приймуть тебе і прикрасять.

Сказати нам дещо о правописі сеї книжечки. Хочемо зачинати, проте знати нам конче, яке теперішньому язикові істинне лице. Задля того держали-смо ся правила: «Пиши — як чуєш, а читай — як видиш». Із сього огляду приймили-смо сербське ụ (виụу, wydżu) і волоське ў (аў, av Erazm. Rotterd.; au, еў, ɛu: співаў, spiwav; душеў, dušɛv), а є завсіда в силі *је* або *ьє* употребляєм (моє, moje; земле, zemlě; загороде, zahorodě, zahorodie).

Поклонися, Русалко наша, низько всечесному спадареві Николі Верещинському [2], що тобі звелів родитися, і всім, що тя пристроїли піснями народними і стариною, іменно: трудолюбивому Мирославові Илькевичеві [3], потім Православові Кавбкові [4], Івану Білинському [5], Маркелу Кульчицькому [6], Мінчакевичу [7] і іншим. Честь їм най буде і слава, а в руських дітях найусердніша подяка!

СТАРИНА

Старина — є то пісня хороша, дзвеняча, що різним способом у наші часи загомонює, що різним настроєм озивається з передвіку до нас — і раз тихим миленьким голосом промовляє, обнімає солодким чувством серця а знову піднімає величною силою душу, чудує, казав би-сь, надприродними ділами ум послідніх, то знову залебедить тужно, плачем голубиним дідів розплакує сини, то знову обвіває потіхою і радощі в серця нагор-

---

Про маленько місця лише набилиняєм о граматиках — Павловського (Моск., 1818), Лучкая («Slavo-Ruthena», в Будимі, 1830), Левицького (в Перемишлі, 1834), о ділах — Waclawa z Oleska «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego (у Львові, 1833) і Лозинського «Ruskoje wesile» (в Перемишлі, 1835) [1].

тає, а в душах зводить святую почесть покійним праотцям.

Старина — є то великий образ, є то дзеркало, як вода, чисте, в котрім незмущенне являється лице століть. Там тобі, внуче, глянути, а взриш, як твої отці, твої діди жили, що діяли, що їх веселило, радувало, а що печалило, яке сонце між ними сіяло, як думали, яким духом обнімали природу, окресності, світ цілий, з ким ся стирали і як се на них ділало, який їх світ внутренній, а який зверхній, що їх наділяло до сильного діяння, а що їм силу віднімало, який їх язик, яка бесіда, яка їх душа, яке серце,— словом, якими хотіли перед тобою явитися і що по тобі ждали.

Сесе все для нас не бридня. Чужина нас займає, чому ж би нашина не прилягла до серця, не промовила до душ наших сильним словом?!

Окрухи, ба великі кусні сього образу, сього чудного дзеркала, придержались донині — переховались по церквах, по монастирських книжницях, по чесних священиках, по піснелюбних дяках, не щоби і під низькими стріхами, по сановитих господарях,— которе вони честять і переховують, мов святий подарок з неба. Сукромі голоси бринять по всій Русі (то піснею, то казкою, то небилицею, то поведінкою, то приповідкою, то загадкою, то обрядом і м. і.); лиш їх скликати в одно — а стане пісня велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу передніх і нинішних літ всього народу.

Знайшлися многоучені мужі (лиш їх не годі на так велике діло!), що занимаються, хотячи згорнути тоту неув'ядаєму красоту передвіцьку. Честь і повна подяка не мине їх; коб лиш не далеко відсували радість нашу і щоскорше дали нам хіснуватися тим, що придбали своїми трудами.

ФРАГМЕНТ

ДО ЧИТАТЕЛЯ

Є то природно всякому народу і кожному чоловікові, що найрадніший чує бесіду, котрою йому ще маленькому леліяльну співала мати пісеньку і солодкі любові

проливала слова. Лиш не теє само наділяє нас ко возвишенію язика і движенію народної словесності.

Язик — є то найчеснішим даром природи, «язык способствует (по словах великого Шишкова [1], сього неутомимого розискувателя слов'янських язиків вообще, перед всіми руського) к возвышению и славе царств: им гремит слово божье, им дышут законы, им цветут науки, им живут художества, им украшается просвещение, им питается честолюбие и гордость народная». В нім являється душа народу, степінь його просвічення, глибина або міль його мислей, його присмотрювання ся природі і її дійствам. Є то величественний, із много голосів зложений краснозвучний голос народу, сих великих і ніколи не теряємих гусел природи. А сли язик прозовемо великою, многосложною, согласною музикою народу, то словесність буде прекрасним і вірним його образом.

Язик руський не завсігди був у такім понеханні, як нинішніми часами. Мала Русь своє письмо, мала Русь свою словесність, а слава із неї досі гуде світом слов'янським.

Словесність руську на три можна розличити часові переділи: первий, середущий і послідній, або, лучше розмеживши,— величественний Бояновий, запорчений польський, движшийся народний. Бояновому чудуються ще й нині («Слово о полку Ігоревім», Ігоря Святославича...),

ЛИСТИ

1. ДО ГУБЕРНІЇ

Вельмишановна цісарсько-королівська крайова губерніє!

Нижчепідписаний з покірністю заявляє, що він мав нещастя в 1830 році внаслідок чужої намови зробити необдуманий крок, який суперечить статуту греко-католицької семінарії [1]. Наслідки цього необдуманого кроку були для нього надзвичайно сумними. Йому не тільки було оголошено позбавлення семінарських прав, але, оскільки ця подія пов'язана із шкільною мораллю, він змушений був залишити і свої університетські студії [2] на цілий рік.

Після такого вкрай болючого покарання нижчепідписаний робив спробу випросити в директорату філософського факультету дозвіл на продовження студій, але його прохання було відхилене на підставі порушення морального порядку. В цьому надзвичайно скрутному становищі нижчепідписаний наважується просити уклінно, [...] щоб вельмишановна цісарсько-королівська крайова губернія милостиво дозволила продовжувати студії, зважаючи на вкрай поганий стан здоров'я батька, який через турботу вже рік хворіє, на 4-х братів, котрі ще зовсім малі і чекають його, нижчепідписаного, допомоги, а також на моральний бік справи.

[...]нижчепідписаний насмілюється плекати милу надію, що вельмишановна цісарсько-королівська крайова губернія прийме до уваги прохання покаяного юнака, який перебуває в розпачливому стані, і дозволить йому відвідувати другий курс філософського факультету.

Львів, 31-го жовтня, 1831

Шашкевич Маркіян
слухач I курсу філософії

2. ДО ТАДЕЯ ВАСИЛЕВСЬКОГО[1]

Ясновельможний пане, найласкавіший наш добродію!

Радісна є для мене звістка про архів у Дикові[2], який зберігся після падіння Пулав[3]. Вдячний з найвдячніших, що ясновельможний пан зволили вибрати мою бідність до такої важливої послуги. Однак з приводу погіршення мого здоров'я від часу тижневої непогоди не можу тепер прибути до Дикова; чую нестерпний біль голови і настільки сильне ослаблення, що, здається, тепер до жодної розумової праці не здатний. Щонайдалі за два тижні буду особисто служити вельможному панові.

Залишаюся з належною пошаною і щирою вдячністю ясновельможному пану радникові послушним слугою

Мар'ян Шашкевич

Кн[яже], 24-го травня, 1835

3. ДО ДРУЖИНИ

У пресвітеріумі в понеділок увечері по молитвах, після 10 години, 1838.

Дорога любочко! Юлюнцю моя!

Хотів би тобі багато розповісти, але чи зумію те написати, сумніваюсь, бо є це, власне, слова — дрібниці для інших, котрі лише у плавній, щирій, відвертій, добродушній, веселій розмові розлученого подружжя щедро можуть приходити на думку.

Чимало б ти на мені змін помітила, якби побачила мене в цю хвилю, коли оце пишу. Уяви собі твого чоловіка, що сидить тепер за великим столом, накритим великими аркушами товстого, подібного до промокального, паперу; сидить напроти одного колеги, який пише лист своїй дружині, хоч колись був недругом жінок і завжди зарікався женитись. Уяви собі, кажу, чоловіка твого з прищуватим носом (ти смієшся, думаєш, що від табаки; о ні, я тепер її мало вживаю, бо... не можу), який без бакенбардів виглядає, як голопуп, у старій, зношеній, брудній рясі, втроє над цим папером зігнутого, з горбом на плечах, замість під грудьми, і з талярем, а може, тільки півталярем зверху на голові(не можу тобі докладно цього описати, бо не маю до чого приміряти; знаю тільки те, що трошки більше, як сороківець). Уяви собі, кажу, чоловіка

твого так,— і уста твої сміятись будуть, а добре твоє серце жалітиме його; але знаєш що,— ліпше не ламай собі голову, а приїдь і подивись: і насмієшся, а я тобою сердечно натішусь.

Ти собі думаєш: завжди йому фіглі в голові! Але якби так збоку де до нього зараз приглянулася — здивувалась би і сказала б: то не Маркіян, то не мій чоловік, то не той, що був у Деревні [1], то не той, що це пише!.. Став споважнілим, але ліпше сказати понурим, завжди задуманий, завжди чимось зайнятий, дуже маломовний, ходить не підстрибуючи, а повільно, постійно з требником під пахвою, що аж йому вже боки повиїдав, який міряє щоденно сто і кільканадцять сходів згори і догори,— такий твій Маркіян тепер, але, здається, тільки у Львові, в мурах, котрі на мене завжди якийсь неприємний вплив справляють, і т. д., і т. д., і т. д., і т. д., і т. д.

Від неділі я слуга божого вівтаря, і хочу, і прагну бути вірним, старанним і невсипущим, як ті дівиці у святому євангелії, які не сплять і очікують жениха. Прошу тебе, благаю тебе: єднай рано і ввечері свої побожні, із повного серця твого випливаючі молитви з моїми гарячими молитвами, аби мене, вірного слугу свого, бог підтримати зволив і аби, подавши нам руку свою всемогутню, запровадив нас до храму благословенних і примістив біля підніжка трону свого нерозлучених.

Юлюнцю, проси тата добродія і маму добродійку, щоб дозволили тобі в суботу приїхати і повеселити твого знудьгованого чоловіка. Проси маму також від мене і від себе, щоб була ласкава разом з тобою приїхати, бо в неділю візьму останнє посвячення на священика божого.

Цілую тебе, дорога Юлю, ти знаєш, як щиро. Кохай мене, як я тебе кохаю,— і буду я щасливий, і ти будеш щаслива, бо я тим щасливий, що тебе кохаю.

Твій Маркіян

Брата добродія, і братову, і другого брата, і маленьку свість поцілуй від мене.

4. ДО КОНСИСТОРІЇ

[...] Нижчепідписаний місцевий адміністратор капеланії Гумниська, Золочівського повіту, Буського деканату, переконавшись, що місцевість згаданої капеланії мочариста і з випарами, з огляду на своє здоров'я, яке вже в часі практики в пресвітерському домі було під загро-

зою небезпечної грудної недуги і досі не поправилось, а швидше обернулось на гірше, не будучи під жодним доглядом, а ще з тієї причини, що помешкання в Гумниськах досі не має відремонтованих вікон, печі та підлоги,— на що усно й письмово зверталося увагу шляхетної домінії в Буську,— і з наближенням зими навряд чи зможе бути доведеним до ладу, а це для здоров'я нижчепідписаного буде вкрай небезпечно,— змушений якнайпокірніше просити консисторію перевести його на відповідну посаду у капеланію Нестаничі, Золочівського повіту, Холоївського деканату. Там місцевість значно вища, а помешкання у кращому стані, що для здоров'я нижчепідписаного було б найдогідніше, і він міг би найласкавіше туди перебратися. [...]

Гумниська, дня 3-го, місяця жовтня, року 1838

Шашкевич Маркіян

греко-католицький адміністратор капеланії Гумниська.

5. ДО МИХАЙЛА КОЗЛОВСЬКОГО[1]

16 октов[рія], 1842

Любезний брате і мила сестричко!

Ждав-єм і ждав-єм звістку від тебе, щоб дочутись, як ся маєте і чи горювання ваше однакою тисне вас силою; і став-єм вже тужити, коли вже сонце закотилось, а від вас нікого не видко і не видко.

Вибач дитинячій говорливості моїй! Бесіда моя до тебе видасться тобі, як бесіда парубоцька до дівчини милої, видасться легенька, мілка, вітрова. Но не лай мене за неї, не давай догани щирому серцю, которе ще не здерев'яніло, що знає в собі життя, що тьохкає тьохканням невсипущим до тих, що його порозуміли і не сміялись, но холодочком дунули на нього, що, насилу рвучись із грудей, блукалося сумними пущами сього світу і припадало до людей! до студеного каміння, до твердої криці! і знов блукалось, і знов носилось на крилах журби і туги, і, як пчілка, не в одно забриніла віконце, не до одного приклонилось листочка,— но дармо: всюди мертве лице, стовпуваті очі, камінне серце, б'юче водяними словами. Блукалось, мовлю, і носилось бідне моє серце, аж спочило на твоїм серці припочинком солодким, аж виплакали очі тугу на твої груди, аж сплилася душа моя з душею твоєю, як ся спливають води гнучкої Лімни-

ці з водами Дністра великонного. Не лай мене за тую мову! Скажеш: «Не лаю!» Таж і не смійся! Бо, вір мені, коли з тобою хоч на папірці говорю — тож мені легше. Але ти ся не смієш — твоє серце добре: так мені повідає моє серце. [...]

Бувайте здорові!

Маркіян

Wasylewski bierze się do wydawania pisma czasowego; podał o pozwolenie i wzywa mię za współpracownika artykułów ruskich, którym także w tym pismie robi miejsce *.

6. ДО МИХАЙЛА КОЗЛОВСЬКОГО

Рідні, любезненькі!

Несеться воздухами до вас, мої миленькі, шпарка «Ластівка» [1]; ой ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив, бо не то іно, що гарно виспівує та щебече,— та так, мов примовляє, а то ще і на зиму не ховається; і все снується, і все літає, і все виспівує, що забудеш і біду, і горе, і смуток, і журбу, і здається тобі, що завсігди весна. От така-то летить до вас ластівка!

При ластівці ступає вагою сановитий, сумний, казавбись, престарий Могила [2] і заглядає не так, як ластівка, весело в віконця, а ступає під землею в могили, цілує давній порох, обнімає кості, а нагорнувши там сили у свої груди, гуляє з вітрами по степах або з вороном попід небеса. От так, братчику! Потішся з ними, полюбуйся, пожурися і поплач, а небавком назад їх до нас пришли.

Коли-сь, може, деякий знайшов жемчуг, що мать наша Русь розронила, заховай або до нас передай: все то, разом нанизане, вчиниться великим сяючим намистом для шиї пишної цариці. Може, з моїх нісенітниць знайшов-єсь дещо [3],— пришли мені, щоб я передав Головацькому [4], може, йому ся дещо знадобить.

Ми от так якось живемо, та й наш маленький, видиться, не слабший; раді би-смо, щоб і ви ніколи смутку не зазнали. Бувайте нам здорові та веселі!

М. і Ю.[5] *Шашкевич*

---

* Василевський береться за видання часопису; звернувся за дозволом і запрошує мене за співпрацівника для українських статей, котрі теж поміщатиме в цьому журналі.

От, от, був би-м забув. Основ'яненкових повістей другу книжку[6] потому пришлемо. Прехороша там Маруся, окаянний п'янюга Нечипір і таки живісінький на патреті солдат; побачиш сам небавком, коли «Ластівку» і Могилу недовго у себе забавляти будеш, бо вони чужі; вже з Основ'яненком довше будеш балакати.

Треба мені тонісінького папірцю на лист до Устияновича, а не маю, лиш такий, якого тобі дві болони на заміну посилаю; уділи мені, будь ласкав.

Маркіян

От ще одно, мої любенькі! Наш маленький[7] захотів на святого Николая охреститися. Отже ж, вже вам ся низенько кланяє і мовить, що коли ви його ся відкинете і ним ся цурати будете, він долі не матиме. Отже ж, і ми з ним разом дуже а дуже лебедимо: не відмагайтесь, будьте ласкаві, і будьте через хрест святий рідними нашому синові вдруге.

[*1842*]

7. ДО МИХАЙЛА КОЗЛОВСЬКОГО

Милий брате Михайле!

То сяк, то так я ся догадував, чому-то не приїхали-сте до нас в неділю або хоч в понеділок. Коли-сте, може,— най бог заступить! — хворі, тож дармо, а коли — дай, боже! — здорові, то нам дуже жалко на вас, що відцурали-сте ся нас та й нашого маленького бідолашку, що навіть русина не було, який би його до хреста святого потримав.

Вже, може, вичитав-єсь Могилові думи і «Ластівчині» пісні, тож передай, бо вже тра відсилати до Львова, а натомість на́ тобі Грицька Основ'яненка повісті. Напиши мені, будь ласкав, як тобі ся видять думи Могили і як до тебе промовляла «Ластівка».

Коли вже, може, мої нісенітниці позбирав-єсь, то передай до мене,— вже я тобі згадував, нащо вони мені потрібні.

Г. Тимняк[1], що вас дуже бажав видіти на святого Николая, покланяється до вас; а моя жінка добре сердита, однак вас від серця цілує.

Бувайте здорові та веселі!

Маркіян

[*1842*]

Іван ВАГИЛЕВИЧ

ПОЕЗІЇ

ДО L***[*]

Głos był nadzieją,
Obłok wspomnienie[m].
Fredro

Ach, mój druhu, minęły te lata,
Kiedy[w]błogie dnie z tobą wesela
Ciągle żyłem, lubiąc cię, jak brata!
Dziś los ciężki nas rozdziela.

Ćmi się niebo i zaszło już słońce,
Wiatry wszędzie zawyły po lesie,
Gromy huczą — zniszczenia pogońce,
Czasem myśl do ciebie niesie.

Gdzież są chwile — i słodkie, i błogie,
Gdzież są chwile — dnie lube wesela?
Ach, one mi były drogie-drogie,
Los je rzadko nam udziela.

---

* До Л***

Голос був надією,
Оболок був спомином.
Фредро

Друже-брате, ті роки за нами,
Як щасливим я був із тобою!
Дні у дружбі злетіли за днями,
Сам я лишився з журбою.

Понад лісом гуляють вітрища,
Сонце згасло, чорніє вже небо,
Б'ють громи — віщуни попелища,
Я в думці лечу до тебе.

Де хвилини ті — щастя блаженне,
Де поділася радість крилата?
Дорогі вони завжди для мене,
Ними ж доля моя не багата.

Bądź zdrów, druhu! Łódź moja już chwieje
Po topieli, po modrej przestrzeni,
W żagle wiatr — pomyślnie — li wieje?
Co się stało, któż odmieni?

Żeglarz młody ster życie to moje,
Ja się żegnam dziś z tobą nawieki;
Ciężko w duszy i żegnać się boje...
Wcześnie zgasnę sam, daleki.

We Lwowie, 16 lutego, 1830

ROZPACZ *

I

Słońce jasne ledwie tylko
Przed chwilką
Okrąg ognisty się toczy,
W wieńcu ze złota;
Z szumem i tak czarno
Z Tatrów
Już się garną
Brzmienne chmury
Na skrzydłach wiatrów.
Szmer ponury

Друже-брате, прощай! Вже мій човен
Над безоднею в синім просторі.
Чи вітрильник мій вітру вжé повен,
Може, ви мені скажете, зорі?!

Вже життя моє хвиля затерла,
Із тобою прощатися жасно;
Вже розлука крило розпростерла...
Згасну я сам передчасно.

У Львові, 16 лютого, 1830

Переклад В. Лучука

* РОЗПАЧ

I

Сонце ще хвилину тому
У віночку золотому
Огненний обруч котило
Над горою;
З Татрів чорні,
Як примари,
Вітер горне
І штовхає

Dokoła powstaje,
Widnokrąg się mroczy,
Świt ustaje,
Burza i słota.
Konający
Głos skowronka
Na łące,—
Pogląda na słonko,
Uleći w knieje,
I wiatr wieje.

II

Coraz dalej
Chmury się garną —
Zimno i czarno,
Słońce gaśnie.
W ciemku ledwie sobie wierzy,
Ognisty tuman się wali,
Błyśnie niejaśnie,
Rzuci na drżące góry
Świt niepewny z chmury
I coraz się szerzy.

III

Nurty nadęte
Wrą i swiszczą, i huczą, i wyją,
I biała piana pryska wysoko.
Coraz męt[sz]e
Żenią nurty i sokoła pędem
O brzegi wysokie biją

Гомінливі хмари.
Шум лунає
Безнастанний,
І темніє видноколо;
Світ в чеканні
Бурі злої.

II

Хмари далі
Гуртуються жаско,
Холодно, чорно,
Сонце гасне.
У сутінках бовваніють
Вогнисті тумани,
Жбурляють відсвіт
Хмари зрадливі
На верхи мерехтливі,—
Верхи німіють.

III

Вода сердито
Клекоче і виє, б'ється і свище,
Бризки білої піни злітають;
Каламутніє
Бистрінь і, як сокіл в польоті,
Злітає все вище,

Wprawo i wlewo.
Ziemia i drzewo
Długim rzędem
Z brzegu już toną głęboko.

IV

Zgiełk świerk[ów] i jęk bydła,
I głos dzwonu wyje,
Naokoło obwija.
Wszędzie trwoga;
Z bojaźni ledwie kto dyszy.
Ptaki spuściły skrzydła.
Tylko się zwija,
Wysoko się kołysze
I jęk strasznie dla boga
Kracze niżej
I czyha;
I zleciał bliżej,
I usiadł na jodle
U źródła
Z cicha.

V

I wiatr wyje,
Błysnie jaśnie —
I w chwilę zgaśnie!
Pociemek kryje
Gęstym zmrokiem

Вліво і вправо.
Земля і трави,
Дерева рядами
На березі потопають.

IV

Шум ялин і худоби стогін
Несуться наперегони,
Як очманілі, дзвони.
Всюди тривога;
Зі страху майже ніхто не дише.
Птахи опустили крила.
Тільки колишеться
Високо в небі
Стогін, страшний для бога,
Кряче низом,
Чигає;
Підлітає все ближче,
І на ялицю
Біля криниці
Сідає.

V

Вітер виє,
Зблисне ясно —
Знову гасне!
Присмерк чорний
Вкриє млою

Knieje i góry.
Grzmi — noc głucha
Okryła ziemię szarym obłokiem,
Wiatr dmucha...

VI

Grom uderzył koło mnie,
Głuchy, nie słyszy,
Nie dyszy,—
Mróz poszedł po mnie,
I upadłem...
Co się działo ze mną,
Nie zgadłem
Głucho, ciemno...
Nic nie chcę
W grobie, w ustroniu
Spokoju li chcę?
Nie[ch] mnie jaka siła
Ocuci od gromu.
Ta godzina tak miła!
Idę do domu...

5 marca, 1830

Гори, прірви.
Б'є грім — і ніч чорніє,
Землю вкрили хмари сірі,
Вітер віє...

VI

Біля мене вдарив грім,
Оглух я, не чую,
Паду я,—
Мороз пішов по шкірі,

5 березня, 1830

Німію.
Що сталось зі мною,
Не розумію...
Глухо, і небо
Зімкнулось над мною,
На відлюдді, у гробі
Хочу спокою.
Нехай якась сила
Опритомнить від грому.
Та година премила!
Іду додому....

Переклад В. Лучука

МАДЕЙ

На високій Чорногорі
Буйні вітри віють,
На зеленій полонині
Сірі вовки виють;
Тисяч коней вороненьких
В байраках ірзає,
Тисяч гарних легініків
Коників сідлає.
А ватажко, сивий Мадей,
Зморщив густі брови,
Чорні очі заблищали
Та жаждою крови.
Поверх коней яснобарві
Прапори сіяли,
Байраками і дебрями
Ратища мелькали.

Мрачно, скучно по майдані,
Пітьма ся чорніє,
Огні горять по шалашах,
Легкий вітер віє.
Мадей велів чатувати
Густою дебрею;
Гомін далеко клекоче:
«Вертаймо, Мадею!
З верх Бескиду глухий дубот
Бором ся шибає —
Тьмою-вихром їдуть угри —
Дебр ся улягає».
«Ніт вертаться сив Мадею
З соромом додому,
Глухов пущев темнов ночев
Блудити по лому,
З безчесними оченьками
Ясне сонце зріти,
З безчесними губоньками
Богу ся молити!
Кіньми зорю долиноньку,
Засію стрілами —
Переломлю вражі тучі,
Проллю кров ріками!»

Та вже, сива бородонько,
Не тобі ся бити —
Під зеленов муравоньков
В деревищі гнити.
Не тобі вже сиру землю
Тулами стелити,
Не тобі вже вражу кровцю
Ратищем точити.

Трублять роги зубровії,
Сумно коні рзають,
Шумлять тучі срібних стрілок,
Та мечі бряжчають.
А з байраку летить шпарко
Остреє ратище —
Заточився під Мадеєм
Кінь на колодище...
Люто кликне сивий Мадей,
А дебр заклекоче,—
Вовком вержесь в вражі тучі,
Зубми заскрегоче.
Куди мелькне ясним мечем —
Кров рікою точить,
Куди ратищем засвище —
Кінь їздця волочить.
І рев лютший, мрак темніший
По сірім майдані...
Дзвонять коні, бряжчать мечі,
Тьм'ють стріли каляні.
А з Мадея дев'ять стрілок
Ссуть кровцю теплую,
З білих грудей три ратища
Влекуться землею.
Сивий Мадей утомився,
І ніженьки мліють,
З слідів кровця виступає,
Груди ся чорніють.
Вже ж за шию ужевками
К мажі прив'язаний,
За рученьки і ніженьки
Вкований в кайдани.

Вилетіла зозуленька,
Сіла на тополі,
Закувала жалібненько:
«Мадей у неволі!»
«Ой зозуле сивенькая,
Не кувай сумненько,
Не задавай серцю туги —
Й так мені тяженько!
Ноги залізо зриває
І в руки ся в'їло,
Кровцев груди обкипіли,
Тіло почорніло.
Мої други білогруді
В Бескидах дрімають,
А ворони чорні крячуть,
Кровцю попивають!
Моїх вірних легініків
Кості ся біліють,
Сірі вовки стікаються,
Трупи рвуть і виють!
Ой полети, куваючи,
За темненькі звори —
На зеленій левадоньці
Біліються двори.
Не кажи рідному сину,
Що мя уковали,—
Лише мене на весілля
Насилу призвали;
З студеної керниченьки
Медом упоїли,
А під зимну колодоньку
Спати положили».

[1834—1836]

ЖУЛИН І КАЛИНА
(Казка)

Глухо, тихо доокола,
Все в темку щезає,
Понад Дністром, понад бистрим
Сив туман лягає.

Лиш далеко в густих корчах
Тлють вовчі зірниці,
Лиш далеко очеретом
Сверкають лучниці.
Жулин блуден, самооден
Обманцями ходить,
Через густе хащя дреться,
Болотами бродить.
Ходить, гонить, не тямиться
Облудом пітьмою,
Шум і закрут у голові —
Шибаєсь собою.
І спинився на березі;
Головочку склонив,
І тяженько задумався,
І сльози не вронив...
Рум'янеє лице зблідло,
І губи зів'яли,
Серце його в горюванні
І душа в печалі.
І, кленучи сам собою,
Взявся нарікати:
«Проклятая розлучнице!
Нащо світ в'язати?
Розігнала-сь дрібні діти...
Нащо-сь мя зводила?
Через тебе лишив милу,
Ти мя спечалила!
Був-єм тобі все вірненький,
Згадував гадочки —
Все пропало, минулося,
Заростуть стежочки.
Ти не була мені щира,
К собі принаджала;
Як роздав-єм срібло, злото,
З мене-сь ся сміяла.
У грудь нині розпукою
Печаль ся копає.
Ах, змарнів-єм, почорнів-єм,
Серце ми ся крає!
Чи я ходжу, чи я ляжу —
Життя проклинаю,
Бідне серце зайшло кров'ю,
Сльози проливаю!

Щастя знило, мир розбився,
Лиш мені тужити.
Лучче гнити в сирій землі,
Як під сонцем жити!»

А по Дністру б'ють вовноньки
В крутім береженьку,
Ватра верх вовнь розлилася
Крізь пітьму темненьку.
Сині тумани димляться;
А з ватри хилиться
Гарна діва, круглолиця,—
Єй свита рясниться...
Красне личко бліденькеє,
І очі чорненькі,
Розсипаються густенько
Косоньки жовтенькі.
Клекотять вовноньки бистрі,
Глухо, тихо б'ються,
Поверх вовнь тумани сині
З ватров зливаються...
Жулин руки звів злегенька,
Лице розтлівае;
К гарній приступив Калині,
Стиха промовляе:
«Чо ти туди, блудна, ходиш,
Люба красавице?
Чого глядять чорні очі,
Блідне круглолице?
Чи близький дім, чи далекий,
Дорога бріднява?..
Як гляну на тя — марнію,
Миленька, білява!
Темна нічка, бистра річка,
Студен вихор віе —
Занесу тя додомоньку,
Грудь моя загріе».

Поглядае відьма вкосом,
Кплячись, посміхае,
Очі вуглем ярим тліють...
К ньому промовляе:

«Горе тобі, невдячнику!..
Загинеш марненько!
Запро тебе кляла-м життям,
Ізісхло серденько,
Дні і ночі сльози лляла-м.
А за вірність мою
Мене-сь забував нещиро,
Лишив сиротою!..
Присягав переді мною,
А другую-сь любив;
Я в сльозах ся розпливала,
Ти з нев ся голубив.
Лучче було не любити,
Ніж любов зраджати!
Горе тобі, невдячнику,
Марно загибати!
В бистрім Дністрі глухо, тихо,
Пісочок дрібненький,
На дні двір мій з вовнь прозристих,
Ясний, студененький.
Пісок очі виїдає
В синій колобані;
Скучно там є і сумненько,
Тяжке горювання.
Світличенька без оконець —
Сонце не загріє,
Сама журюся собою,
Вітер не завіє.
Заведу тя, мій миленький,
В тую світличеньку,
Обійму тя, поцілую,
Пригорну к серденьку.
Постелю ти ладно, гладко
Пісочок дрібненький,
Покладу ти під головку
Та рінець біленький».
Відьма чорними очима
Крізь серце прошила;
Свита рясно провівала,
Вся ватрою тліла.
Під нев земля ся розпала —
І щезла, кленучи...
Поверх поломінь палала
Синя, клекотючи.

Закрутився буйний вітер
На роздорожищі,
Клубить піску туманами,
І кипить, і свище.
І луч синій ясно сверкне,
Щезне, знов затліє —
Серед вихру забіліє,
Ниє, маячіє...
Глухий гомін доокола,
Хащі ся згинають;
І тріскучий грім ударив —
Граньці-сь розсипають.

Жулинові проканули
Слізоньки дрібненькі,
Стигло серце спечалене
В розпуці лютенькій.
Б'ється в груди білов руков
І клене собою,
І серденько промерзало,
Заплило кервою.
«Ах, Калино, красавице,
Щире-сь мя любила!
Горе ж мені — вже-сь не моя!
Нащо-сь мя лишила?
Куди знила-сь в вир безвісті,
Де твої слідоньки?
Там студено, вельми темно,
Шептять червяченьки.
Ще зажди, на стиг вернися,
Най вічно спрощаю!
Ах, візьми мене з собою,
Най ся не лишаю!..
Та вже ж я тя не прикличу —
За мене не дбаєш;
Та вже ж я тя не приплачу —
О мені не знаєш.
Ніжки твої скоропадні
Вже льодом застигли,
Ручки твої біленькії
Вже углем згоріли,
Очки твої чорненькії
Вже пополовіли,

Губи твої рум'яненькі
Уже посиніли.
Не будеш дрібними слови
К мені промовляти,
Ні білими рученьками
К собі пригортати».

І Жулин замовк... думає.
Дрож го пронимає;
Нич не видить, нич не чує —
Жалем прозябає.
І розпука хапле льодом
Серце закервлене,
В голові ся закрутило,
Оченьками жене.
Розсміявся глухо, дико,
Схитав головою...
Вергся в синій вир глибокий,
В річку бистренькую.
І вир під ним розступився
До дна, іграючи,
І закипів пак поверха,
Сильно вовнюючи.
Котилися каламутні
Вовні берегами,
І вихор гнав споловіле
Листя туманами.
А далеко черленії
Луни розлялися,
А далеко чорнявії
Хмари котилися.

На розсвіті красить зоря
Та небо яснеє,
Котиться з-за хмар золотих
Сонце черленеє.
І вже синій туман щезав
З очеретів густих,
Буйний вітер проганявся
По остепах пустих.
А по Дністру та два тіла
В вовнях ся крутили —

Разом Жулин і Калина
За руки-сь держили.
Вовні верх них каламутні
Красні сукні дерли,
Виючися баранами,
Білі боки терли.
У Калини врічи часом
Усміх озіркався —
Гарна була, журна була,
Волос розсипався.
У Жулина лице синє
Печаль вкопалася,
Зуби твердо ся затяли
Ґрудь надулася.
І винесли води тіла
На рінець дрібненький,
Замулені білов пінов,
Як сніжок, біленькі.
Тут злетіли ворон тучі,
Лобами схитали,
Тіло дзьобали Калини,
Очі випивали.
А Жулина не торкнулись,
Здалека кружали:
Як над нього надлетіли —
Падали, здихали;
Бо закляла го Калина
Словами твердими:
В ужас світу не тирятись
Віками вічними.
Ворони го приоділи
Чорними крилами,
Вихрове го обкитили
Піску туманами:
Аж верх нього насипали
Могилу круглую,
Що морогом не вростає,—
На пам'ять вічную.

[1834—1836]

WSPOMNIENIE *

Gdy księżyc blady świeci z-za chmurek zasłony
Biało, drobno, jak płatki w sinie błąkających,
Wówczas tak słodko marzyć: w piersiach bolejących
Budzą się sny przeszłości. Wzrok mój wytężony —
Na niebo; patrzę, a myśl w obłędzie, bez celu.
Blady cień pierś kołysze w zadumie wewnętrznie,
Dzwoni muzyka łzawa głucho, smętnie, dźwięcznie.
Och, to muzyka wspomnień z życia wiosny wielul..
Trudno, nudno i słodko na sercu, a dusza
Przechodzi byle przeszłe, czucie, żądzę, dzieło
I wszystko napotyka, wita, co minęło;
Tylko, niestety, wszędzie niema, martwa głusza.
Ach, życia wiosny mary lube, ciche, senne,
Czemu, jak niegdyś, w dźwięku harmonij nie brzmicie?
Czemu, jak niegdyś, w blasku barw słońca nie tlicie?
Chwile natchnienia, szału, bujne i promienne,
Łamające się współczucie z dumaniem, marzeniem;
Poświęcenie przyjaźni, pieszczoty, miłości;
Och, już nie można w zimnej, czczej teraźniejszości
Natchnąć was życia płomieniem!..

Stanisławów, 1835

---

* СПОМИН

Коли з-за хмари місяць засвітить серед ночі,
Лине на землю сяйва, як пелюсточок білих,
Тоді снується згадка: у грудях наболілих
Буяють сни минулі. Свої звертаю очі
На небо; задивлюся, думок шалених повен.
І тінь бліда у душу мою щемливо ллється,
Смутна і жаліслива в ній музика снується;
Ох, музика весняна, життя далекий спомин!..
І солодко, і нудно на серці, все проходить —
І почуття, і похіть, твої пориви й справи,—
Та спогадом у душу вертають, нелукаві;
На жаль, мертвотну тишу кругом лише знаходять.
Ох, марення юначі, кохані, тихі, сонні,
Чом, як було, грайливо вам знов не забриніти?
Чом, як було, промінням знов не палахкотіти?
Натхнення й шалу миті, високі та бездонні,
І співчуття одверте, і сни несамовиті,
Самопожертва в дружбі, любов палка й тривожна;
Ох, вже тепер нічого зарадити не можна,
Вже вас не запалити!..

Станіславів, 1835

Переклад В. Лучука

ŻYCIE *

Czym życie moje? Istnie sen ciężki, nieluby,
Gdy uczucie wyziębnie wśród chłodnej rachuby
Rozumu, wnętrze puste, obleczone pleśnią
Nudnej jednostajności, marzenia się prześnią
I zgryzota pierś dręczy, rdzą serce roztoczy
Gałun niemej goryczy, od łez bolą oczy
I dusza tęskni zdarta z myśli uskrzydlonej
Nie mogąc roztlić ogniem spod smutku zasłony,
A jednak byli przeszłej kipią wspomnień zmije,
We wnętrzu pamięć truta boleśnie się wije.
Och, inny był sen niegdyś wiosny życia mego!
W pełni siły, umysłu wielopromiennego.
Tkliwie pierś kołysana uczuć ciepłem cichym,
Pieśnią łzawą współczucia, pieszczotą — uśmiechem
Rajsko marzyła. W oku tlił się słońca promień,
Po twarzy się rozlewał zachwycenia płomień,
Odziewając się lekką wyobraźni szatą,
W duszy się snuły myśli tłumnie i skrzydłato.
I tak słodko i lubo w rozkoszy mi było,
Gdy się w teraźniejszości majskiej kiedyś śniło
O przyszłości: widziałem ją w jutrzenki brzasku,
Ubraną w drzewa, w kwiaty, świecącą w barw blasku.

Lwów, 1836

---

* ЖИТТЯ

Чим є життя моє? Воно — як сни жорстокі,
Де холодом уб'є всі почуття високі;
Воно висотує жадання заповітні,
Гризуть, у грудях ниють дні одноманітні;
Застряг у горлі біль і серце їсть іржою,
Болить сльоза в очах, роз'ятрених журбою.
Вже думка обезкрилена вогнем не бризне!
Запоною сльота глуха над нею висне,—
Однак було, що згадки вирували з шалом,
Тепер мене отруйна пам'ять коле жалом.
О, інший сон життя мого веснянокрилий!
Дерзання і пориви у розповні сили...
Тепло чуттів ласкавих серце колисало,
Воно пісень жалібних, пестощів бажало,
І марило. Торкався ока ясний промінь,
Освітлював тоді лице захоплень пломінь,
Фантазій шати одягаючи прозорі,
І марились тоді в душі крилаті зорі.
Було так любо й солодко в часи ті давні,

TĘSKNOTA *

Och, czego dusza moja dręczy się w nicości
I serce nieme głuchnie wśród tęsknicy mętnej?
Wiatr zdarł liść kalinowy, krzew śpi cichy, smętny;
Wiosna życia minęła w próżniactwie i czczości.
Niegdyś było, jak sokół, bujałem wysoko,
Daleko na obłokach skrzydło żeglowało,
Oko, w słońcu utkwione, blaskiem słońca tlało.
Teraz, niestety, skrzydło opadło; a oko,
Obwinięte w mgłę, słońca nie widzi i ślepnie;
Sokół nie buja więcej... Gdy się ockną w duszy
Marzenia, sny przeszłości pośród myśli głuszy,
Tak cierpko, gorzko w piersi, serce zimnem skrzepnie.
O, marznij, biedne serce, póki nie przewionieszl
Pustoczej, tęskna duszo,— indziej znów rospłonieszl

Załucze, 1838

Коли мені майбутнє снилося у травні,
Коли я бачив щастя в променях ранкових,
У квітах і росі, у сяйві барв казкових.
Львів, 1836

Переклад В. Лучука

* ТУГА

Ох, чом, моя ти душе, терзаєшся знебула?
Чом серце німо глухне серед нудьги-маруди?
Обтряс калину вітер — жовтіє листя всюди;
У суєті і гульках весна життя минула.
Колись було, як сокіл, кружляв і я високо,
Крило торкало хмари, буяло у блакиті,
Блищали в мене очі, мов сяєвом налиті.
Тепер зів'яли крила, на жаль, і сліпне око,
Не бачить сонця в пітьмі, байдужістю сповите;
Вже не кружляє сокіл... Коли ж в душі, буває,
Проснуться сни минулі — враз холод їх вбиває:
Так тоскно й терпко в серці, що кригою покрите.
О, мерзни, бідне серце, поки не пронесешся!
Сумуй, самотня душе,— деінде знов займешся!

Залуччя, 1838

Переклад В. Лучука

STANCE DO M[ARII] Z[ARZYCKIEJ] *[1]

I

Czarna kawko, nie szczebiocz rano na rozświcie,
Nie lataj za sokołem samotnym przez wzgórza! —
Patrzysz się w oczy, w nich nie tleje ciche życie,
Tylko gorą płomienia chorób namiętności.
Czytasz w nich współczucie przyjaźni, miłości!
Nie! — już serce wyziębło: przyjaźń światło-zorza
Ze życia wiosny — jest li sen ciężki z przeszłości,
A miłość, ranek z życia wiosny,— nuda czczości.

II

Ty anioł cichy, dobry, w różowym rozkwiecie
Życia zarania! W duszy twojej strumienisto
Kipią senne marzenia w cudnych barw oświecie
Na skrzydłach wyobraźni, tak niepokalanej.
A w twoim sercu życia muzyki dźwięk wlany,
Pieśń cudnie harmonijna dziewiczo rozwija,
Pieszczą sie uczucia bez żądz ziemskich brzmienia,
Tkliwie, mile, zalotnie, ozdobne w promienia.
Moja dusza, niestety, obwinięta mglistą

---

* СТАНСИ ДО М. З.

I

Ти, чорна пташко-кавко, не щебечи так зрання,
За соколом самотнім ген не лети крізь гори!
В моїх очах, чи бачиш,— мого життя згасання;
Лиш пристрасть ще спалахує, як пломені багрові.
І ти у них шукаєш і приязні, й любові!
Ні! Вже остигло серце: як ті далекі зорі
Напровесні життя мого — у ті часи чудові,
Любов, життя весняна рань — гризоти безтолкові.

II

Ти ангел, добрий, тихий, в рожевому цвітінні
Життя світанку — у душі струмисто
Вирують сонні мрева в дивних барв промінні
На крилах марення — цнотливо й чисто.
В твоєму серці грають скрипки життя врочисто
Чудову пісню — влад, незаймано-дівичу;
І почування сяє, таке грайливе й чуле,
Без похоті земної, нічим ще не знебуле.
Та ба! Мою вже душу окутали імлисто

Дума. Франка.

Поле ж моє широке,
наполягли тії трупами
чорнявими оченьками;
тепер ся їй насадила
біленькими кісточками.
Що ся в полі забіліло
чи гусоньки, чи лебеді?
Не гусоньки не лебеді
Татарове за війни будь
перебо себе полонь женуть
сами нагаєм під пахвами,
білилися невільниками.
А впалася ей зілью хлопця.
А зіль тое дорогою,
хлопцу воде чорнилою;
чорній ніжки прокалає
кровавій стежки жаливає;
чорній бороть жалібні,
чолу кровцю попиває.
Як їй привіз ва ў свій двір
свої тяжкій виддяває:
»Будешь мати невільницю,
до роботи пильницю,

Автограф І. Вагилевича — запис народної пісні. Вгорі — жанрова позначка Я. Головацького.

Szmatą niebłogich, cierpkich wspomnień z swej
przeszłości.
Moje serce, zbolałe w wałkach namiętności,
Roztoczyła trucizna rdza — zgryzota-zmija.
I wdowie oniemiało!.. Wszystko się prześniło
Duszy, serce bez czucia wiarę utraciło.
Czytasz spokój wewnętrzny duszy w twarzy trupiej? —
O nie, to nie jest spokój li mdłośc, wewnątrz piekło.
Czy widzisz brwi ściągnięte i zmarszczki na czole,
Widzisz zwiędłość w twarzy? — Brwi żal ściągnął
skorupi,
Nie błogie życie zmarszczki na czole wypiekło,
W twarzy się odbijają luto gorzkie bole.

III

Gdy było na odjeździe, w domu się żegnałem,
Głęboko twoje ciche tonęły spojrzenia
We wnętrzu mojej duszy. I ja w nich czytałem
Wezwanie do rychłego powrotu z gościnną
Prośbą, zmieszane z cichą obawą dziecinną,
Nadziei i tęsknoty przez tkankę marzenia.
O, strzeż się, krasawico! Nadzieja i tęsknota
Rozwijają się w miłość... Zła miłość tułacza!
Dwie jej drużki przeklęte: niepamięć, zgryzota.

Терпкі, самотні згадки про щось давно минуле.
І вимотала пристрасть моє гаряче серце,
Іржа його роз'їла отрутою гризоти.
Воно осиротіло!.. Усе немов допіру
Наснилось, але серце уже згубило віру.
Дивись, який-то спокій на мертвому обличчі!
О ні, хіба то спокій? Всередині — мов пекло.
Насупилися брови, чоло зорали зморшки,
Ти бачиш, як зів'яв я? Звів мої брови смуток,
А на чолі життя-бо зорало зморшки встекло,
Відбився на обличчі лихої долі скуток.

III

Перед своїм від'їздом прощався я з тобою:
Ті тихі твої позирки тонули наостанку
На дно душі моєї. І, змішані з мольбою,
У путь не відпускали мене від себе, начеб
Благали не баритись, враз пойняті дитячим
І острахом, і смутком у голубім серпанку.
«О, бережись, вродливице! З надії та печалі
Кохання розів'ється... Але воно зрадливе!
За ним у парі ходять і забуття, й жáлі.

Niepamięć zgrozą duszę przytłacza,
Zgryzota w sercu gorycz rozlewa
I przekleństwem rozpaczy dojrzewa.
Och, nie szukaj, aniele, śmierci duczy, trwogi serca...
I twoje serce przewiędnie bez sennych marzeń,
I ty bez wspomnień będziesz cierpieć, biedna!
O, daleko lepiej, jak niegdyś, sama jedna
Tęsknij, marz i śnij w zaciszu błogiem
Bez wzdychań i łez codziennych.

IV

Tęskno za czarną kawką, gdyby moja była!
Myśli moje oblędne śnią, marzą bez końca,
I ciągle li ją widzę, śnię i marzę o niej,
We wdzięku krasy anielskiej i uroku lśniąca...
Aniele, ja nie proszę cię za wzajemnością
Współczucia, współżądzy, przyjaźni, miłości,
Przeklęty potępieniec na sercu ze czczością,
Na duszy z butą. Tylko żebyś nie zabyła,
Kiedy będziesz szczęśliwa przy boku kochanka,
Wspomnąć niekiedy o mnie, twym gościu-tułaczu.
Gdziekolwiek zimna reką losu mnie w wir wrzuci,
Jedno twoje wspomnienie spokój duszy wróci.
Jeśli w piersiach męczeńskich biedne serce zwionie,

Та забуття в душі морозом віє,
А жаль у серці розливає гіркість,—
Прокляттями розпачливими зріє.
Мій ангеле, стривай! Бо смерть таїться в них
Для серця і душі..... Найкращі сподівання
Уб'ють тривоги, мук лишивши много!»
О, краще так, як ти жила до того,—
Сумуй, радій собі без нарікання
І без зітхань у сльозах потайних.

IV

Якби-то та моєю була та чорна галка!
Думками шаленію весь час у тих надіях;
Вона перед очима, і сню лише про неї:
Незрівняно зваблива — мов хто пристріт навіяв...
Я не прошу, мій ангеле, ні крихти спочування,
Взаємності твоєї, ні приязні кохання;
Я про́клятий стражденник із серцем метушливим,
З бентежною душею. Одне моє благання:
Коли щаслива будеш з новим своїм коханком,
Згадай, бува, скитальця і путь його бродячу;
Рука судьби холодна закине в вир глибокий —
То твій єдиний спомин душі поверне спокій.
Якщо в душі нещасній заб'ється бідне серце,

Zasnę snem nieprzespanym, bez współczucia, płaczu,
W rocznicę mojej gośćby zroń łzę coranku.
Łza twoja ulgą będzie dla sieroty duszy,
Choćby była skazaną na piekieł katuszy.

Fydków, 1839

SPOTKANIE *[1]

Witaj, moje marzenie, anioł-krasawica!
Brwi czarne, miękkie, gładkie i rumiane lica,
I usta koralowe, wielkie, modre oczy
Wśród siatki długich rzęsów, i pukle warkoczy
Jasno-rusych, i ząbków pereł drobnych nizy,
Kibić smukła i kształtna w mgle powiewnej ryzy.
Witaj, ziemski aniele! Nim ciebie spotkałem,
Tkliwy, cichy marzyciel, twój obraz widziałem
Mojej duszy oczyma...
Zbudzony z uśpienia
Dzieciństwa, z gładkim czołem, bez snów i marzenia,
Owóż nagle wstąpiłem na wir życia mętny,
Prosty, szczery, otwarty, marzyciel namiętny.
Przede mną wszystko w jasnym odblasku się lśniło

Засну собі спокійно, без спочування пла́чу.
Твоя сльоза, знай, буде полегкістю розлуки,
Хоч душу і роковано на всі пекельні муки.

Фидьків, 1839

Переклад В. Лучука

ЗУСТРІЧ

Вітай, моє кохання, ангельська красуне!
Шовкові в тебе брови, личко гоже, юне,
А губки малинові, як достиглі вишні,
А очі — як волошки, русі коси пишні,
А зубки — наче перли, білі намистини,
А талія форемна, уся — немов з картини.
Вітай, земна богине! Ти мені й до стрічі
Все видивом з'являлась, лиш заплющу вічі,—
І я не помилявся...
Неначе пробудився,
І снів своїх дитячих, либонь, не додивився.
Зіп'явшись лиш на ноги, йду я у вир життєвий,
Простий хлопчина-мрійник, пристрасний, чутливий.
Весь світ мені здається райською маною,

Rajską ułuda; wtedy na jawie się śniło.
Widziałem rzęsy barwy dziwnej, pięknie tlące,
Słyszałem dźwięki głosu dziwnie, mile brzmiące;
Na skrzydłach lotnej myśli wysoko, daleko
Ulatując, bujałem — tak mi było lekko!
Wtedy tętno współczucia pojmywałem szczerze;
W sercu miłość dla bliźnich w nadziei i wierze.
Zatęskniłem za czemsiś, o czym — nie wiedziałem;
Podzielić uczucie, myślą połączyć się chciałem,
Żyć duszą w bliźniej duszy w wiecznym zjednoczeniu,
Współczuciem i współżądzą w tęsknocie, marzeniu;
Sny wiosny się prześniły, cierpkie obudzenie
W zimnej rzeczywistości, kędy li wspomnienie
Z przeszłości mglistej błąką samotnie, z daleka,
Gdy gorycz serce krwawe rdzą zgrozy powleka.
Z zadumaniem na czole, z ściętą żalem wargą
Obejrzałem się wokół. Niepojętą skargą
Przemawiałem do bliźnich, nikt mię nie rozumiał,
Stałem obcy, samotny. Jam zgadnąć nie umiał
Ich czucia, żądze; serce więdło i cierpiało,
I pierś bolejąc ziębła, a czucie płowiało.
Wówczas zleciały do mnie dwa anioły stróże:
Przyjaciel i kochanka! Niosąc bez i róże.
Niegdyś mi się zdawało, żem miał przyjaciela

Тож наяву уява стала перед мною.
Казкових барв я бачу вії променисті,
Твій голосок лунає, мов дзвіночки чисті;
Немов на дужих крилах я зривавсь високо,
Злітав, кружляв у висі, де й не бачить око!
Я співчуттям гарячим тішився нелукаво;
Плекав любов до ближніх щиро, величаво.
За чимось затужив я, за чим — сам не знав ще,
Навзаєм почувати, зріднившися назавше,
Думками поєднатись незрадно, як друзі,
В поривах і жаданнях, радості й тузі;
Тільки ж сни проминули юначі, весняні,
І холодна буденність тче спогади ранні,
Про минуле чудесне лише споминаю,
Ржа на серці моєму, чому — сам не знаю.
В задумі тяжкій, з скорбними устами
Навколо озираюсь. Скаржився я словами
До всіх, хто стрінеться, скрізь зустрічав мовчання;
Мене не розуміли. Їх чуття, бажання
Я не зумів збагнути; серце моє нило,
І груди біль морозив, хоч чуття палило.
Два ангели злетілись, на сторожі стали:
Товариш і кохана! Квіти дарували.
Тоді мені здавалось — приятеля маю,

W młodzieńcu, którego jam był wybrał wśród wiela.
W jego oczach, jak w księdze, wyrazy czytałem,
Prawdę, wolność, ojczyzną z marzeniem, z zapałem.
Mieliśmy spólną ź sobą myśl, gadkę, marzenie,
Które li przywdziewały świeże ubarwienie.
Widziałem w przyjacielu anioła mojego,
Jam, żyjąc z nim bez działu, nie mał nic własnego.
Przyszła chwila rozbratu: przyjaźń się rozprzegła,
A zamiast wzajemności zawiść się wylęgła.
I niegdyś mi się śniło, że kochankę miałem
W dziewicy, którą w gronie jej drużek wybrałem.
Jam oczami w jej mlodą duszę się wczytywał,
I jej chęci uprzedzał, myśli odgadywał.
Ona była mi wszystkim! — wieczorem, zaraniem,
Czciłem ją, jako bóstwo, modlitwą i łkaniem.
Z nią była moja dusza, wiosenno kochałem...
Niestety, wszystko przeszło! Ocknięty ujrzałem
Zamiast niewcielonego anioła ziemiankę
Płochą, pustą, wesołą.... Straciłem kochankę.
Mnóstwo postaci przeszło. Zimny, obojętny,
Bez czucia się rzuciłem na wir życia mętny.
Miałem dobrych przyjaciół, i lubych, i miłych,
Miałem ładne kochanki. W ich piersiach zażyłych
Czucia nie było, serca czcze i lodowate.

Бо сам його я вибрав — добре пам'ятаю.
Читав з очей, як з книги, я слова правдиві —
Вітчизна, воля, правда — в рвійному пориві.
Ми думали однако, у помисли крилаті
Нову вкладали сутність — і тим були й багаті.
Друг тоді для мене був святим кумиром,
Здавався він у всьому завжди вірним, щирим.
Але прийшла незгода — десь пропала радість
Взаємності і дружби, а появилась заздрість.
Колись мені здавалось — мав я ще і кохану,
Її я серцем вибрав — критися не стану.
Здається, кожен порух серця вмів читати,
Її бажання кожне зразу відгадати.
Усім була мені вона — вечором, світанням,
А стала із святині — болем і риданням.
Кохав я так весняно, жив її душею...
Але, проснувшись, мусив розпрощатись з нею,
Бо на місці ангела я побачив паню,
Легковажну принДочку... Втратив я кохану.
З багатьма я знавсь тоді... Весь якийсь байдужний,
Без чуттів я кинувся в вир життя паплюжний.
Мав колег добрячих я, і були у мене
Любоньки-любасочки, серце в них студене
В грудях било-стукало, почуття лукаві

Dusze brudne, koszlawe, myśli wirowate.
A ich oczy jaskrawe i czoła miedziane
Klątwą i potępieniem były piętnowane.
Cierpko, nudno mi było; przetrawiony żarem
Sam w sobie, wtedy było mi życie ciężarem.
Polubiłem samotność! Wśród zgiełku i tłumu
Zatapiałem się w myślach, w rozczetach rozumu
Rozbierałem swą istność i ogólne badał
Życie. Bez czucia w myślach jąm wiarę postradał
W boga i w nieśmiertelność duszy; obwikłany
W sieci rozczetu, padłem na klątwę skazany.
W życiu li śmierć powolną i cierpką widziałem,
I sam przed swoim wnętrzem ze zgrozy zadrżałem.
Ujrzałem ciebie, o mój aniele marzenia!
Zadrżałem z zachwycenia; a wśród uniesienia
Wszędzie widziałem postać twoją, cudnie lśniącą,
W całym odblasku krasy i wdzięków błyszczącą;
Moje uczucia, żądze ocknięte zawrzały
Bujnie i promienisto; i jam zadrżał cały.
Zatarły się wspomnienia goryczy i czczości,
I zmartwychwstałem taki, jak w błogiej przeszłości.

Ożydów, 19 maj[a], 1840

І брудненькі душі їх, мислі кучеряві.
А брехливі очі їх, язики безстидні
Знали тільки зводити, отакі огидні.
Я маркітно нудився; все єство протліло,
Жити між людей таких вже осточортіло.
Я запраг самотності! Серед дзеньку й тлуму,
У своє поринув я, в невеселу думу.
Над життям-буттям своїм міркував допіру
Холодно, розсудливо,— і утратив віру
В бога, царство праведне... Я попав у сіті,
В клятвах я зневірився, в правді на сім світі.
Я ішов до смерті вже млявою ходою
І тремтів з переляку сам перед собою.
І тебе побачив знов, ангеле ласкавий!
Затремтів, захоплений, боже ти мій правий!
Лиш куди не гляну я — всюди ти, привітна,
У красі незбагненій, виткана зі світла.
Пробудились радісні всі мої жадання,
Розгорілись, зблиснули давні поривання.
Все гірке забулося, і стою спасенний,
Я воскрес з минулого, я живу блаженний.

Ожидів, 19 травня, 1840

Переклад В. Лучука

TERAŹNIEJSZOŚĆ *

O, dusza śpi w zaŵmorze, uczucie spłowiało,
Żądza ścichła i zgłuchła z szalem, burzą swoją;
Myśli—latawce marzeń wiosennych — nie roją;
I serce zimne, ńieme zwiędło, odrętwiało;
Zgasł promień twarzy, zmarzła łza oka, pierś boli
I skrzepnie... Jedna gorycz została: nie błogie
Wspomnienie, w wylęgu sny przeszłe, złowrogie
I trawi iskrę trącą żywota powoli.

Zawój, 1841

---

* ТЕПЕРІШНЄ

Душа у зморі спить, і почування зблякли,
І похіть уляглась, мов стихли буревії:
Думки — літавці марев і гінці надії —
В німім холоднім серці зв'янули, заклякли;
Рум'янець згас, в очах сльоза замерзла, болі
У грудях стигнуть... Залишилось не гоже —
Гірке спогадання, сниво зловороже,
І живчики життя виснажує поволі.

Завій, 1841

Переклад В. Лучука

«Д У М И»

Уже-бо, братіє, невеселая година встала, уже пустині силу прикрила. Встала обида в силах Даждьбожа внука, вступила дівою на землю Трояню, всплескала лебединими крили.

«Слово о полку Ігоревім»

ПЛІСНЕСЬКО

Чорні хмари затьмили ясне сонце, в хмарах палахкочуть сині блискавиці, а з хмар ллється проливний дощ. О ні, не чорні хмари затьмили ясне сонце, тільки лютий змій хан Батий надлетів на крилах-туманах орд татарських, а в туманах палахкочуть блискавиці мечів, а з туманів ллється дощ стріл!

Змій хан Батий напав на Пліснесько-місто.

Олено-княжно в своїм золотоверхім теремі, не слухай пісень про дідівську славу! Поглянь у кругле віконце на заміські оболоні: там змій хан Батий своїми крилами звів високі вали навколо міських стін, а на валах під лісом списів стотисячно глаголять хоругвки. Поглянь у кругле віконце на міський майдан: там люд юрбами вирує. Молоді вої схилили чола, дівчата з розпущеними косами туляться до вояцьких грудей. Мужі стоять з призакритими очима, а біля них жінки, з дітьми на руках, заводять. Німо проходять старці.

Олено-княжно, кажи білий стяг із червоним хрестом підняти, покріпи духа! Зійди на велику гридницю, де, мовчазні, у тузі і смутку, на раду зібрались бояри!..

В Пліснеську-місті у всі задзвонили дзвони. То похорон міста. По всіх церквах для мешканців правлять священики службу божу. Святі отці мешканців поблагословили, самі прийняли причастя; всі готові померти за віру, за отчину.

На міських стінах загомоніли хоругвки, і вкрилися стіни лісом списів. Пліснещани зійшлися на останній бенкет. Вони пригощають сватів кривавим вином, щоб упились. І січа була в татарському таборі і в Пліснеську-місті: то злетів ангел смерті.

Закурилося під борзими кіньми татарськими від змія хана Батия, а в місті у труби заграли: то гасло битви. Густа мрака запала — не видно нічого, лиш деколи в трубнім гулі чути свист гартованих стріл, тріск списів,

хряскіт сталевих мечів. Мраку розвіяв вітер, і стало ясно-червоно. То під клубами диму розбушувалося полум'я понад білі міські двори. Полум'я згасло в ріках крові, пролитої пліснещанами.

Олено-княжно, з горсткою радних бояр і воїв вірної дружини вертайся! Є за чим плакати! Змій хан Батий знявся на крилах-туманах, лиш коли летів — дерева і квіти пов'яли, а де глянув — усе живе згинуло.

Дивись! Ото твій золотоверхий терем у руїнах; над ним крячуть хмари чорних воронів — діляться трупами воїв. Ото соборна церква в руїнах, а у підніжжі розваленого вівтаря — трупи священиків; над руїнами сірий орел думає про побожність пастви. Ото велика гридниця в руїнах — оточена валом трупів міщан, на ній кує зозуля — заводить за боярами. Ото по стінах міських снуються зграї галок — вони гуторять про міщан-пліснещан.

ДОБРИЛІВ

Надлетіли два чорні ворони із помор'я, з білого міста Цареграда — від песиголовців турків, з палацу султанського. І вилися широко-далеко по підгір'ю землі Галицької. Впали-сіли в місті Добрилові на головну вежу. Ніхто не бачив тих зловіщих птахів, крім ангела-хранителя Добрилова. Той, побачивши, пророк: «Горе тобі, граде Добрилове,— ото прийшов твій останній день! Горе тобі, граде Добрилове,— з чорним злодіянням засуджена голубина невинність на смерть і наругу! Горе тобі, граде Добрилове,— мої просьби пан біг відкинув: загинеш зі своїми печалями й радощами!!!»

І ангел заплакав. Тужно було в місті Добрилові, бо ангельський смуток перейшов на міщан і похмарив їх душі.

Ліг туман на місто Добрилів. Ріка Прут на порогах кипіла, мов надгробно стогнала. Хмара турків ударила на місто зливою стріл, блискавицями мечів, громом самопалів. У криках війська лиш було чути лемент матерів і плач дітей. Накінець все затихло. Клуби диму стелились над палаючими домами.

О, розкрилюйся, світлий ангеле-хранителю Добрилова, щоб місто твоє вшанувати похороном!

І глянь — понад клубами диму звився сокіл. Кружляє під хмарами і, кружляючи, довго й сумно квилить. То похоронні пісні.

«О соколе-ангеле, де кінець людських терпінь?»

Сокіл-ангел вказав на землю.

«О соколе-ангеле, де нагорода за людські терпіння?»

І сокіл-ангел зник у хмарах.

БИЧ

Клубчаста мряка спала з гір Бескиду, накотилась на поля-рівнини тисьменицькі під місто Бич і оповила місто. То не мряка із гір Бескиду — то сторожа гадів-татар на місто Бич спала, а за нею туманами розкрилилось військо. На чолі татар — змій хан Батий.

Хоробрі мешканці міста, під трубами повиті, під шоломами колисані, вістрям списа годовані, з натягнутими луками, відкритими сагайдаками, вигостреними шаблями, як тільки уздріли татар — у звуках труб і шумі стягів задзвеніли піснями рідними і вискочили з воріт, як сірі вовки, шукати собі честі, а вітчизні слави. Але й татари уміли прийняти русичів, як сватів поважних.

Билися день, билися другий. Третього дня на розсвіті вернулись утомлені русичі в стіни міста. І татари втомилися й відступили за вали свого табору. На бойовищі лиш — земля, копитами зорана, кров'ю сполокана і заволочена трупами воїв та коней. Побіля воїв — поламані шаблі та списи і сила стріл. А біля коней — розкидані сідла й чепраки. Понад трупами снуються ворони й ведуть між собою розмову.

Четвертого дня в місті Бич вічові задзвонили дзвони. Посадник, тисяцький, за ними старости і простолюд вийшли радитись на міський майдан. За ними жінки та діти — роздивитися, наслухатися. Рада була не однака, лиш трояка. Перша рада: зі зброєю в руках загинути під руїнами міста. Друга рада: в нічній вилазці залишити місто й заснувати нове. Третя рада: віддати місто під данину татарам і визнати їх за господарів.

І став татарський змій хан Батий з бісовими мурзами радитись, і рада була однака: йти з метавками на стіни міста, а зі стрілами — на міщан.

І знов почалася битва — з криками, курявою, стовпотворінням.

Билися день, билися другий. Третього дня над воротами міста Бич блиснули білі хоруговки, і змій хан Батий наказав татарам затихнути.

Тоді з міста Бич до татар вийшов посадник; прийшовши до намету змія хана Батия, поклонився, мовив: «Честь тобі, великий хане Батию! Просимо тебе на хліб і сіль. Маємо золоті чаші, оксамити — даємо тобі. Тільки не руйнуй нашого міста!»

І змій хан Батий відповів: «Зберіться на данину: по голубові й горобцю від дому!..»

Вранці міщани збирали татарам данину. Опівдні татари злічили. Увечері місто затуманилось димом, а з-під диму шугало полум'я. Татари прийшли гасити й рятувати.

А коли ясне сонце, сходячи, глянуло з хмар на всіяне трупами згарище — татари бенкетували, весело ділячи між собою бранців і здобич.

ДНІСТЕР

— О ріко Дністре! Де байдаки твої із жидачівськими солярами?

— Байдаки я виніс на Чорне море — мило було їм танцювати з вітрами; солярі були раді, коли хвилі блакитні, хлюпочучись, доброї зичили їм дороги.

— О ріко Дністре! Де твої човни-носади з галицькими воїнами?

— Човни-носади з лісом залізних списів берегом Чорного моря привів я до брата Дніпра. Зворушливе було наше вітання: давно не бачились, ледь пам'ятали один одного. Сказали ми собі: «Згода!»

— О ріко Дністре! Де ж тепер солярі жидачівські?

— Вітер гуляв по Чорному морю, наніс хмар волохатих на небо — зробилось чорно. Вночі байдаки наплив-ли на скелі і, розбиті, стали трунами солярів.

— О ріко Дністре! Де ж тепер галицькі воїни?

— Є в степах гниловода Каяла-ріка. Там багато було суматохи і пилу. В суматосі дзижчали гартовані стріли, бряжчали мечі та іржали коні; з-під пилу димілись потоки гарячої крові. Там воїв було без ліку: переможці відтинали вуха, переможені одні розсипалися по степу, другі в крові на щитах лежали — у правиці уламок меча, очі вкрила червона китайка. Хоробрі галицькі вої по-

лягли біля свого стяга. На обличчях усміх, бо умерто на полі слави, бо умерто за землю Руську. Там тьма метушилась воронів — вони не крякали, а били крилами. І вовків сновигало багато — вовки вили. Видно, вороняче биття крилами — то дзвони, а вовче виття — похоронні ридання.

— О ріко Дністре! Де ж твоя давня слава?

Дністер не одрік нічого.

І така почалась розмова між батьком Дністром і дочкою Липою:

— О батьку Дністре! Де престол злотокований галицьких славних князів? О, могутні князі Галича в борні за край руський і віру мечами шукали слави! На їх раді промовляли мудрі бояри, на їх молитву збирались побожні владики; їх міста населяли вої — зброя в руках, пісня стара на устах; їх поля устелялися ревом волів та іржанням коней. Князівська гридниця вся в списах була і стягах: лиш кликнуть труби — а війська встане тисяча тисяч!

— О дочко Липо! Старі часи минули, і вже не вернуться. Вітчизняний престол князів галицьких нині в Кракові, в польського круля. Польська шляхта поділилась землею Руською; латино-католицьке духовенство молиться за поляків — не за люд руський, і зброя польська — лише за поляків. А на Русь набігають татари: горнуть худобу для ярмарків, полонять людей на службу.

— О батьку Дністре! Чи Кракову завжди бути столицею, а польському крулю повелителем для Русі?

— О дочко Липо, мовчи!..

ПЕРЕКЛАДИ

Із давньоруської

ПОВІСТЬ О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ

I

Не хороше ж нам було би, браття, начати старими словами трудних повістей о полку Ігоревім, Ігоря Святославича? Начати ж ся тій пісні по бувалицях сього веремені, а не по замишленію Бояновім. Боян-бо віщий, єсли кому хотів піснь творити, то розтікався мислею по дереву, сірим вовком по землі, сизим вірлом під облаки. Когда же споминав бесіду первих веремен о чварі, тогди пускав десять соколів на стадо лебедів; которий (сокіл) достигав, та (лебідь) наперед піснь співала старому Ярославу, хороброму Мстиславу, оже зарізав Редедю перед полками касозькими, красному Роману Святославичеві. Отже, Боян, браття, не десять соколів на стадо лебедів пускав, но свої віщії персти на живії струни вкладав, а вони самі князям славу голосили.

Почнім же, браття, повість сію від старого Володимира до нинішнього Ігоря, оже істягнув ум кріпостю своєю і погострив серце своє мужеством, а, наповнившися воїнственним духом, повів свої хоробрі полки на землю Половецькую за землю Руськую.

II

Тоді Ігор глянув на світлеє сонце, і видів від нього тьмою все своє військо прикритим. І рік Ігор к дружині своїй: «Браття і дружино! Лучче ж би потятому бути, ніж полоненому бути; а всядем, браття, на свої борзії коні та узрим синій Дон!» Спала князю в ум охота, і жаліть йому знаменія заступила — іскусити Дону великого. «Хочу-бо,— рік,— копіє приломити конець поля по-

ловецького; з вами, русини, хочу голову свою положити або випити шоломом Дон».

О Бояне, соловію старого веремені! Аби ти сії полки ущебетав-єсь, скачучи, соловію, по мисленому дереву, літаючи умом під облаки, звиваючи слави обі половини сього веремені, рискаючи в тропу Троянову через поля на гори. Піти було пісень Ігореві, того (Трояна) внуку. Не буря соколи занесла через поля широкії, галиці стадами біжать к Дону великому. Чи ж не запіти було, вищий Бояне, Велесів внуче?

Коні ржуть за Сулою, дзвенить слава в Києві, труби трублять в Новгороді, стоять прапори в Путивлі; Ігор жде милого брата Всеволода. І рік йому буйний тур Всеволод: «Один брате, один світе світлий ти, Ігорю,— оба єсмо Святославичі! Сідлай, брате, свої борзії коні, а мої тобі готові, осідлані у Курська напереді. А мої тобі куряни — свідомі кметі: під трубами повиті, під шоломами вилеліяні, кінець копій викормлені; путі їм відомі, яруги їм знаємі, луки в них напряжені, сагайдаки отворені, шаблі вигострені; самі скачуть, яко сірії волци в полі, іскаючи собі чести, а князю слави».

Тоді вступив Ігор-князь в золот стремень і поїхав по чистому полю. Сонце йому тьмою путь заступало, ніч, стогнучи, йому грозою птиць обудила, свист звірин в стойлі. Див [1] кличе на верху дерéва, велить послухати землі незнаємій — Волзі, і Помор'ю, і Посуллю, і Сурожу, і Корсуню — і тобі, тмутороканський болване [2]. А половці неготовими дорогами побігли к Донові великому; скриплять теліги ополуночі, мов лебеді розпущені.

Ігор к Донові військо веде. Уже-бо бідою його пасеться птиця, рівно ж волци грізно шерошаться по яругах, орли клекотом на кості звірів зовуть, лисиці брешуть на черленії щити. О Руськая земле, уже за верховиною єси! Довго ніч меркне, зорі світ запалав, мгла поля покрила, щебет солов'їний уснув, гамір галичий обудився. Русини великії поля черленими щитами перегородили, іскаючи собі честі, а князю слави.

III

З зараня в п'ятницю потоптали поганії полки половецькії і розсипалися стрілами по полю; помчали краснії дівки половецькії, а з ними золото, і паволоки, і дорогії оксамити. Плахтами, опанчами і кожухами зачали

мости мостити по болотах і грязьких місцях, і всякими буторями половецькими. Черлен прапор, біла хоругов, черлена чолка, сребряне ратище — хороброму Святославичу. Дрімле в полі Ольгове хоробреє гніздо [3] — далеко залетіло; не було воно обиді породжене, ні соколу, ні кречету, ні тобі, чорний вороне, поганий половчине! Гзак біжить сірим вовком, Кончак [4] йому слід править к Донові великому.

Другого дня вельми рано кривавії зорі світ повідають, чорнії тучі з моря ідуть — хотять прикрити чотири сонця [5], а в них сверкають синії молнії. Бути грому великому, іти дощу стрілами з Дону великого. Тут ся копіям приламати, тут ся шаблям потупляти о шоломи половецькії на ріці на Каялі, у Дону великого. О Руськая земле, уже не верховиною єси! Се вітри, Стрибожі внуки, віють з моря стрілами на хоробрії полки Ігореві. Земля тутнить, ріки мутно течуть, порохи поля прикривають, прапори глаголять: половці ідуть від Дону, і від моря, і від всіх сторін — руськії полки обступили. Діти бісові криком поля перегородили, а хоробрії русини перегородили черленими щитами.

Ярий туре Всеволоде! Стоїш напереді, прискаєш на військо стрілами, гримиш о шоломи мечами крицевими! Куди тур поскакав, своїм золотим шоломом посвічуючи, там лежать поганії голови половецькії; поскепані шаблями каленими шоломи оварськії від тебе, ярий туре Всеволоде! Яка рана дорога, браття, забувшому честі, і живота, і города Чернігова, вітчого золота престола, і своєї милої подруги, красної Глібовни, звичаї і обичаї!

IV

Були віки Троянові, минули літа Ярославові, були полки Ольгові, Ольга Святославича. Той-бо Олег мечем крамолу кував і стріли по землі сіяв. Вступає в золот стремень в городі Тмуторокані. Тож гомін чув давній великий Всеволод, син Ярослава, а Володимир по всі ранки уші затикав у Чернігові. Бориса же Вячеславича слава на суд божий привела і на тканину зелену паплан постелила за обиду Ольгову, хороброго і молодого князя. З тої ж Каяли Святополк повелів яти вітця свого межи угорськими їздоками к святій Софії до Києва. Тоді, при Олегу Гориславичі, сіялося і росло чварами, погибало життя Дажбожа внука [6], в княжих крамолах віки

чоловікам скороталися. Тоді по Руській землі рідко ратаєве хехоталися, но часто ворони крякали, трупи собі ділячи, а галиці бесіду свою гаморяли, хотячи полетіти на жировище. То було в ті війни і в ті полки, а о такій війні не слихано.

V

З зараня до вечора, з вечора до світа летять стріли каленії, гримлять шаблі о шоломи, тріщать копії крицевії в полі незнаємім, серед землі Половецької. Чорна земля під копитами кістьми була посіяна, а кров'ю полляна, которії тугою взійшли по Руській землі.

Що мені шумить, що мені дзвенить даві рано перед зорями? Ігор полки завертає, жаль-бо йому милого брата Всеволода. Билися день, билися другий, третього дня к полудню пали прапори Ігореві. Тут ся браття розлучили, на березі бистрої Каяли. Тут кривавого вина не стало, тут пир докінчили хоробрії русини — сватів попоїли, а самі полягли за землю Руськую.

VI

Ниє трава жалощами, а дерево з тугою к землі приклонилося. Уже-бо, браття,- невеселая година встала, уже пустиня силу прикрила. Встала обида в силах Дажбожа внука, вступивши дівою на землю Троянову, заплескала лебедини крили на синім морі, плещучи — обудила їдкі веремена. Ревність князям на поганих погибла, рекли-бо брат брату: «Се моє, а то моє же». І зачали князі про малоє се великоє слово мовити і самі на себе крамолу кувати; а поганії з усіх сторін приходили з побідами на землю Руськую.

О, далеко зайшов сокіл, птиць б'ючи, к морю, а Ігорева хороброго полку не воскресити! За ним кликнули Карна і Жля [7], поскочили по Руській землі, смагу мечучи з полум'яного рога. Жони руськії заплакали, рекучи: «Уже нам наших милих мужів ні мислю смислити, ні думою здумати, ні очима соглядати, а золота і сребра ні мало чим потрепати!» А застогнав-бо, браття, Київ тугою, а Чернігів напастьми, тоска розіллялася по Руській землі, печаль їдка тече серед землі Руської, а князі самі на себе крамолу кували; і поганії самі побідами,

нарискаючи на Руськую землю, вибирали дань — по білиці від двора.

Бо тії два хоробрії Святославичі, Ігор і Всеволод, уже брехню обудили, которую-то був усипив отець їх, Святослав грізний великий київський. Грозою був, притреметав своїми сильними полками і крицевими мечами, наступив на землю Половецькую, притоптав горби і яруги, взмутив ріки і озера, висушив потоки і болота і поганого Кобяка із лукомор'я від залізних великих полків половецьких, яко вихор, вирвав; і попався Кобяк в городі Києві, в світлиці Святославовій.

Тут німці і венети, тут греки і морав'яни поють славу Святославову, жалують князя Ігоря, оже погрузив жир на дні Каяли, ріки половецької, де руського золота насипали. Тут Ігор пересів із сідла золота а в сідло цюри.

VII

Унили-бо по городах заборола, і веселіє поникло. А Святослав мутен сон видів. «У Києві на горах сеї ночі звечора одівали мене,— рік,— чорним папланом на кроваті тисовій. Черпали мені синєє вино, з трудом змішане, сипали мені порожніми сагайдаками поганих ворожб великий жемчуг на лоно і ніговали мене. Уже дошки без сволока в моїм теремі золотоверхім. Всю ніч з вечора бісові ворони крякали у Плісенська на болоні, бігли в дебр Кисаневу. І не зішлю ж к синьому морю?»

І рекли бояри князю: «Уже, княже, туга ум полонила. Се-бо два соколи злетіли з вітчого престолу золотого поіскати города Тмутороканя або випити шоломом Дон. Уже соколам крильці присічені поганих шаблями, а самих опутали в пута залізні. Темно-бо було в третій день: два сонця померкли, оба багряні стовпи погасли, а з ними молодії місяці, Олег і Святослав, тьмою ся поволокли і в море погрузили. На ріці на Каялі тьма світ покрила. По Руській землі простерлися половці, яко пардуже гніздо, і великую буту подали ханові. Уже взнеслася хула на хвалу, уже тріснула нужда на волю, уже вергся див на землю. Се-бо готськії красніі діви запіли на березі синього моря, дзвонячи руським золотом, поють веремя Бусово[8], леліють помсту Шаруканеву[9]. А ми уже, дружина, жадні веселія».

Тоді великий Святослав виронив золоте слово, з сльозами змішане, і рек: «О мої синовці, Ігорю і Всеволоде!

Рано есте зачали Половецькую землю мечами цвігати, а собі слави іскати. Но нечесно одоліли-сте, бо нечесно кров поганую пролцвали-сте. Ваші хоробрії серця в твердій криці ковані, а в буйності закалені. Се ж учинили-сте моїй среберній сідині? А уже не виджу власті сильного, і багатого, і многих військ брата мого Ярослава з чернігівськими боярами, з могутами, з татранами, і з шельбирами, і з топчаками, і з ревугами, і з ольберами. Тії-бо без щитів, а засапожниками криком полки побіждають, дзвонячи в прадідную славу. Но реклисте: «Дужаймося самі — переднюю славу самі ухопим, а задньою ся самі поділим!» А чи диво ся, браття, старому помолодити? Коли сокіл в митех буває, високо птицю розбиває, не дасть гнізда свого в обиду. Но се зле, князі мені не в пособіє, на ниць ся години обернули. Се у Рима кричать під шаблями половецькими, а Володимир під ранами. Туга і тоска сину Глібову».

VIII

Великий княже Всеволоде! Не мислію тобі перелетіти іздалека вітчого золотого престола поберегти. Ти-бо можеш Волгу весли розкропити, а Дон шоломи вилляти. Коли би ти тут був, то була би роба по ногаті, а чюра по різані. Ти-бо можеш по суху живими шерешири стріляти через удалих синів Гліба.

Ти, буйний Рюриче і Давиде! Не ваші же золоченими шоломи по крові плавали? Не ваші же хоробрії дружини рикають, яко тури, ранені шаблями каленими в полі незнаємім? Вступіте, господини, в золоті стремени за обиду сього веремені, за землю Руськую, за рани Ігореві, буйного Святославича!

Галицький Осмомисле Ярославе! Високо сидиш на своїм золотокованім престолі, підперши гори угорськії своїми залізними полки, заступивши королеві путь, затворивши Дунаю ворота, мечучи беремена через облаки, суди рядячи до Дунаю. Грози твої по землях течуть, отворяєш Києву ворота, стріляєш з вітчого золота престола султанів за (далекими) землями. Стріляй, господине, Кончака, поганого чюру, за землю Руськую, за рани Ігореві, буйного Святославича!

А ти, буйний Романе і Мстиславе! Хоробра мисль носить ваш ум на діло. Високо плаваєте на діло в буйності, яко сокіл, на вітрах уносячися, коли хоче птицю в

бутї одоліти. Суть-бо у вас залізні пружини під шоломами латинськими. Тими тріснула земля і многі сторони ханові. Литва, ятвяги, деремела і половці сулиці свої повергли і голови свої склонили під ваші мечі крицевії.

Но вже, княже Ігорю, утерпів сонця світ, а дерево негараздом листя зронило. По Росі і по Сулі городи поділили, а Ігорева хороброго полку не воскресити. Дон тебе, княже, кличе а зове князів на побіду. Ольговичі, хоробрії князі, доспіли на війну.

Інгварю, і Всеволоде, і всі три Мстиславичі — не худа гнізда шестокрильці! Не побідними осудами собі волості розхопили-сте. Які ваші золотії шоломи, і ляцькії сулиці, і щити? Загородіте полю ворота своїми гострими стрілами за землю Руськую, за рани Ігореві, буйного Святославича!

IX

Уже-бо Сула не тече сребреними струями к городу Переяславлю, а Двіна болотом тече оним грозним полочаном під кликом поганих. Один же Ізяслав, син Васильків, подзвонив своїми гострими мечами о шоломи литовськії, переветив славу діду своєму Всеславу, а сам під черленими щитами на кривавій траві повален литовськими мечами. І схопив ю на кровать, рекши: «Дружину твою, княже, птиця крильми приоділа, а звірі кров полизали». Не було тут брата Брячислава, ні другого — Всеволода; один же виронив жемчужну душу із хороброго тіла через золоте ожереліє.

Унили голоси, поникло веселіє. Труби трублять городенськії. Ярославе і всі внуки Всеславові! Уже понизіте прапори свої, вложіте мечі свої повержені — уже-бо вискочили-сте із дідної слави. Ви-бо своїми крамолами зачали-сте наводити поганих на землю Руськую, на достаток Всеславів. Которее-бо було насилля від землі Половецької.

На сьомім віці Трояновім верг Всеслав осуд о дівицю, собі любу. Той, клюками підпершися о кінці, скочив к городу Києву і діткався ратищем золота престола київського. Скочив від них лютим звіром в полуночі із Білагорода, ослонився синьою мглою; а на ранку зазнів стрикусами [10], отворив ворота Новугороду, розшиб славу Ярославу. Скочив вовком до Немиги з Дудуток. На Немизі снопи стелять головами, молотять ціпи крицевими,

на тоцї живїт кладуть, віють душу від тїла. Немиги криваві береги негараздом були посіяні кістьми руських синів. Всеслав-князь людям судив, князям городи́ ділив, а сам в ніч вовком рискав; із Києва дорискав до курій Тмутороканя, великому Хорсові вовком путь перерискав. Тому в Полоцьку подзвонили на утреню рано у святій Софії в дзвони, а він в Києві гомін чув. Хоч і віща душа була в дужім тілі, но часто бідами страдав. Тому віщий Боян і впервоє припівку смисленую рік: «Ні хитру, ні хибку — ні птицю хибку суду божого не минути!»

О, стонати Руській землі, пом'янувши первую годину і первих князів. Того старого Володимира годі було пригвоздити к горам київським: сього-бо нині суть прапори Рюрикові, а другії Давидові. Но роги носячі (скоти) їм суголовки орють, а о копіях поють на Дунаю.

X

Ярославнин голос чути — зозулею незнаємо рано кучить: «Полечу,— рекла,— зозулею по Дунаєві, умочу бобровий рукав в Каялі-ріці, утру князю кривавії його рани на скоснілім його тілі».

Ярославна рано плаче в Путивлі на заборолі, рекучи: «О вітре, парусе! Чому, господине, насильно вієш? Чому мечеш ханівськії стрілки на своїх нетрудних крильцях на мойого мужа військо? Мало ж ти було гір під облаки віяти, леліючи кораблі на синім морі? Чому-сь, господине, моє веселіє по ковилю розсіяв?»

Ярославна рано плаче в Путивлі-городі на заборолі, рекучи: «О Дніпре-Славуто! Ти пробив єси каменнії гори скрізь землю Половецькую. Ти леліяв єси на собі Святославові байдаки до полку Кобякова. Прилелій, господине, мойого мужа ко мні, абих не слала к ньому сліз на море рано».

Ярославна рано плаче в Путивлі на заборолі, рекучи: «Світлеє і пресвітлеє сонце! Всім тепле і красне єси. Чому-сь, господине, простер свій гарячий луч на мужа військо, в полі безводнім жаждою їм луки спачив, тугою їм сагайдаки заткав?»

XI

Присну́ло море ополуночі, ідуть смерки мглами. Ігореві бог путь показує із землі Половецької на землю Руськую, к вітчому золоту престолу. Погасли вечору зорі. Ігор спить, Ігор будиться, Ігор мислю поля мірить від великого Дону до малого Дінця. Кінь в полуночі. Овлур свиснув за рікою, велить князю розуміти. Князю Ігорю не бути. Кликнула, стукнула земля, зашуміла трава. Намети ся половецькиі вздвигали, а Ігор-князь поскочив горностаєм к тростю, і білим гоголем на воду, вергся на борза коня, і скочив з нього босим вовком, і потікся к лугу Дінця, і полетів соколом під мгла́ми, ізбиваючи гуси і лебеді на снідання, обід і полуденок. Коли Ігор соколом полетів, тоді Влур вовком потік, трясучи собою студеную росу, бо надірвали свої борзії коні.

Донець рік: «Княже Ігорю! Немало тобі величія, а Кончаку нелюбія і Руській землі веселія!» Ігор рік: «О Донче! Немало і тобі величія, леліявшому князя на волнах, стелившому йому зелену траву на своїх сребрних берегах, одівавшому його теплими мглами під тінню зеленого дерева; стеріг ти його гоголем на воді, чайками на струях, чернядьми на вітрах. Не так,— рік,— ріка Стугна, худу струю маючи, пожерши чужі ручаї, і струги розтерла на хащу, юноші князю Ростиславу затворив Дніпр темні береги [11]; плаче мати Ростиславова по юноші князі Ростиславі. Унили цвіти жалобою, а дерево з тугою к землі приклонилося».

А не сороки заскреготали — на сліду Ігоревім їздять Гзак з Кончаком. Тогди ворони не кракали, галиці помовкли, сороки не скреготали; по лозах повзали тільки дятли, вони стуком путь к ріці показують. Солов'ї веселими піснями світ повідають.

Мовить Гзак Кончакові: «Коли сокіл к гнізду летить, соколича розстріляєм своїми золоченими стрілами». Рік Кончак до Гзака: «Єсли сокіл к гнізду летить, а ми сокольця опутаєм красною дівицею» [12]. І рік Гзак Кончакові: «Коли його опутаєм красною дівицею, ні нам буде сокольця, ні нам красної дівиці; то почнуть нас птиці бити в полі половецькім».

XII

Рекши Боян — піснетворця старого веремені Ярослава і ходи Святослава — мовив Ользі, каганя подрузі: «Тяжко тобі, голово, кромі плечей, зле тобі, тіло, кромі голови, Руській землі без Ігоря!»

Сонце світиться на небесах, Ігор-князь в Руській землі. Дівиці поють на Дунаї, в'ються голоси через море до Києва. Ігор їде по Боричеву до святої богородиці Пирогощої [13]. Сторони раді, городи веселі. Півши піснь старим князям, а потім молодим яли піти.

Слава Ігореві Святославичу, буйному туру Всеволоду, Володимирові Ігоревичу! Здорові, князі і дружина, побораючи за християн з поганими полки! Князям слава і дружині! Амінь!

Із чеської

[З «КРАЛЕДВІРСЬКОГО РУКОПИСУ»]

КИТИЦЯ

Віє вітренько
З князівських лісів.
Біжить дівонька
До потоку,
Набирає води
В ковані відра.
По воді к діві
Китиця пливе,
Китиця вонна
З рож і фіалок.
І яне діва
Китицю ймати,—
Спала, ах, спала
В студену воду!
«Коби-х я знала,
Китице красна,
Хто тебе в порхку
Землицю садив,

Тому бих дала
Перстень золотий.
Коби-х я знала,
Китице красна,
Хто тебе ликом
Тоненьким зв'язав,
Тому бих дала
Єглоньку з коси.
Коби-х я знала,
Китице красна,
Хто тя в студену
Водицю пустив,
Тому би-х дала
Вінок з головки».

РОЖА

Ах ти, роже, красна роже!
Чому-сь рано розцвіла,
А розцвівши, померзла,
Померзнувши, ув'яла,
Ув'янувши, опала?..

Вечір сиділа-м, довго сиділа-м,
Нич діждати не могла-м;
Всі тріски, лучниці зжегла-м.
Уснула-м. Снило ми ся в сні,
Якоби мені, небозі,
На правій руці з перста
Зволікся золотий перстенець,
Змикнувся дорогий камінець;
Камінця не найшла-м,
Милого ся не діждала-м.

ОПУЩЕНА[1]

Ах ви, ліси, тьмаві ліси,
Ліси милетинськії!
Чом ви ся зеленієте
Взимі, літі рівно?..

Рада бих я не плакала,
Не мутила серце,
А скажіте, добрі люди,
Хто б не плакав осьде:

И. ОНИШКЕВИЧА

РУСКА БИБЛІОТЕКА

Томъ III-ій

выданый „Академичнымъ Братствомъ“

Писания Маркіяна Шашкевича, Ивана Вагилевича и Якова Головацкого.

У Львовѣ, 1884.

Зъ печатнѣ Товариства имени Шевченка,

подъ зарядомъ К. Беднарского.

Титул першого зібрання творів М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького (1884).

Де мій отець, отець милий? —
Загребаний в ямці.
Де моя мати, добра мати? —
Травця на ній росте.
Ні ми брата, ні ми сестри,
Молодця ми взяли..,

СУД ЛЮБУШИН

Гей Волтаво, чому мутиш воду,
Чому мутиш воду срібропінну?
Чи тя люта розволновала буря,
Засипавши тучею ширі неба,
Ополокавши глави гір зелених,
Виполокавши злотопіску глину?
«Як же бих я води не мутила,
Та коли ся вадять рідні браття,
Рідні браття о держави вітні.
А вадяться круто межи собов
Лютий Хрудош на кривій Отаві,
На кривій Отаві злотоношій,
Стаглав храбрий на Радбузі зимній —
Оба браття, оба Кленовичі,
Роду старого Тетви Попелева,
Іже прийшов з полки з чеховими
В сі буйні землі через три ріки».
Прилетіла дружня ластівонька,
Прилетіла від кривой Отави;
Сяде на віконце розложисте
В Любушинім вітнім сідлі,
Сідлі вітнім, світлім Вишеграді,
Ридає і нарікає смутно.
Коль то вчула її рідна сестра,
Рідна сестра в Любушинім дворі,
Просить княжну внутрі Вишеграда
На порозі уставити правду,
І призвати її брати оба,
І судити їм та по закону.
Каже княжна виправити посли
По Зутослава від Любиці білой —
Тамка, де суть дубровини юні;
По Лютобора з Доброславська грунка,
Де Вірлицев Лаба ся напиват;
По Ратибора від гір Креконоші —

Тамка, де Трут ізгубив сань люту;
По Радована від Камінного Моста,
По Ярожира від берд стокотечних,
По Стрезибора від Саджави ладной;
По всі кметі, ляхи і владики,
І по Хрудоша, і по Стаглава — браті,
Розваджені о держави вітні.
Як ся зняли ляші у владики
В Вишеграді, в Любушинім сідлі,
Каждий вступив по родові своїм;
Вступить княжна в білесенькій ризі,
Вступить на столець вітний на сойм.
Дві премудрі діви виступили,
Виучені в віщбах витязевих:
У одной суть «Дошки правдодатні»,
У второї — меч, кривди караючий;
Против ним поломінь правдозвіща,
А під ними святосудна вода.
Почне княжна з вітного злотого стільця:
«Мої кметі, ляші і владики!
От де браттям розв'яжіте правду,
Которі ся вадять о держави,
О держави вітні межи собов.
По закону вічноживих богів —
Чи будуть обом ворошні власті,
Чи ли ся розділять рівнов міров?
Мої кметі, ляші і владики,
Розв'яжіте мої виповіді,
Єсли будуть у вас по розумі;
Як не будуть у вас по розумі,
Уставте їм нове вигадання,
Щоб змирило розваджені браття».
Кланялися ляші і владики
І почали тихо говорити,
Говорити тихо межи собов
І хвалити виповіді її.
Встав Лютобор з Доброславська грунка
І яв таке слово говорити:
«Славна княжно з вітного злотого стільця!
Виповіді твої розмислили-смо.
Збери гласи по народу свому».
І збирали гласи діви судні,
Збирали їх у святі судини,
І дали їх ляхам прокликати.

Встав Радован від Камінного Моста
І яв гласи числом проглядати,
І вічину прокликати в народ,
В народ, к розсудженню на сойм зібран:
«Оба рідні браття Кленовичі,
Роду старого Тетви Попелева,
Котрий прийшов з полками з чеховими
В сі буйні землі через три ріки!
Ізмирітеся так о держави,
Що будете оба ворохом владати».
Встане Хрудош від кривой Отави,
Жовч ся йому розлила утробов,
Тряслися лютістю всі сустави;
Махнув руков, заревів ярим туром:
«Горе пулькам, як к ним змія влізе,
Горе мужам, котрими жена владає!
Мужу мужами владати подібно.
Первенцю держави дати — правда!»
Встане Любуша з вітного злотого стільця,
Рече: «Кметі, ляші і владики!
Чули-сте ось доганення моє?
Судьте самі по закону правду,
Уже не буду вам судити звади.
Звольте мужа, межи собов рівного,
Котрий би владав вами залізом,—
Дівоча рука на вас к владі слаба».
Встав Ратибор від гір Креконоші
І яв таке слово говорити:
«Не хвально нам в німцях йскати правду.
У нас правда по закону святім —
Її ж принесли вітці наші
В сі буйні землі через три ріки...
. . . . . .
. . . . . .[1]
Всякий отець челяді воєводить:
Мужі орють, жони руби шиють.
А сли умре голов челядина —
Діти всі статком ворошно владять,
Владику з роду вибираючи,
Котрий для повзні на сойми ходить,
Ходить з кметьми, з ляхи, владиками».

Встали кметі, ляші і владики,
Похвалили правду по закону.

«ВИНЯТКИ З «СЛАВИ ДОНЬКИ» ІВАНА КОЛЛАРА[1], переложені на юго-руське наріччя»

7

Согласно дзвонять дзвонів гласи святі,
На день празничний строїться осада,
Цвітом дорогу стелить молодь рада,
К храму ся горнуть нідра, богом зняті.

І в моїм серці чувства перейняті;
В хіть збудяться там співи без розгада,
Бо, недбав же, се Лелика [2] прорада,
Жеб кував в пути злоторозітляті.

Ледве вступив-єм — виджу в білій ризі
Се клячучого ангела при мені;
Духа мав в небі, а оченьки в книзі.

А коль пригнувся і головку двигнув —
Кого узрів-єм в преблагій годині?
Сю, що оногда при липі-м постигнув.

24

Малюй єй образ, же гарно ся сяє,
Як би строївся в ангела змінити
І душу його темером узріти
Чрез ясноту тіла, що ся леліяє.

Оно к небесам да віра двигає,
А к землі — в чистій любві ся світити,
Однак не схоче чола розжурити,
Коль сміх приязно устки озіркає.

Два ся віночки на єй косах вийте,
В котрих, як в барвах дугових, прекрасних,
Цвіти всіх вдяків і пір ся розтлійте.

Але в все вдохни ще слов'янське женьство
Через кисть свою, в черках шпарких, ясних,
Се її твар — лиш худе подобеньство.

38

О полуночі, коль землю одіває
Пітьма і снігу опона студена,
Сліди по путі лишаю замедлена
Від тебе, котрій серце ме вибиває.

Тихенько всюди, но творці виспіває
Вітрові псалми сіверна метлена,
Но колись місяць приязний з женена
Облака [3] на мя блудне світло зливає.

О, світи, друже-яснотварю, тлючи
Се нічно-блудним питомим каганцем
На мою стежку, на Салев [4] ся в'ючи!

Бо хід мій не є крадіж або зрада,
Ні утіканцем, ані-м ти вигнанцем:
Провина всього Лелик є і Лада.

78

Ще спить! О, тихо, серце моє гласне,
Тихо, крученя, мовчіте, пташкове;
І ви, той сойми сторожі-духове,
Летіте к горам — згасіть сонце вчасне!

Гріх зьде не дбати на времня опасне,
Невдяка — щастя минути готове;
Волю не довжи: поцілуй ружове
Личко пещене, цілуй чоло ясне!

Ледве же рука дрижуча зблизиться
З твари шовкові відкрити заслони —
В любім розгніві гнет із сну схопиться.

Триста полисків вергла в всі сторони:
Вздрить смілка — очі голубі склонила,
Пещено стиха «Добрий день!» повіла.

161

О, древніх злотих тих слов'янських часів,
Оже сю землю колись украшали!
О них пімнути, хоть їх числували
Неприятелі,— нельзя без ужасів!

Ключів і замків, шибеничних рясів
Тогди не знали — же ся дивували
Вельми сим річам, коль їх виджували
Були у своїх німчителів-сасів.

Не знані були їм крадіж, облуда,
Жебрак, присяга ані преступлення;
Родичам, старцям — від молоді чтення;

Всюди співання і людська принуда,
Столи все повні, хіть про гостей пріє...
А тепер горе: все ся опак діє!

242

Не токмо ім'я святе отчой власти
Краєві сьому, в котрім обитаєм,—
Праведну волость токмо в серці маєм,
А сесю нельзя бити ані красти.

Днесь або завтра злобно врагам впасти
На землю — і мир в ярмі побачаєм.
Предці, коли ся духом поспрягаєм —
Волость є ціла, в зв'язку кождой части.

Веський почесний в благоноснім числі —
Є і гай, овин, ріка та хижина,
Котру дід лишив для внука і сина.

А в нерозборних питомостях черзі,
Котрих не ткнути захланності мерзій,
Суть лиш бесіда, звичаї і мислі.

258

Все, вірте, маєм! Дебелою сяєсь —
О співвластелі, браття мої милі,—
Се, що лиш межи великі, доспілі
В чоловічестві народи саджаєсь.

Земля і море під нами площаєсь;
Золото, срібло, руки преумілі.
Бесіду, співи маємо дзвенілі,
Токмо нас сворність і освіт цураєсь [5].

Дайте се з духом ворошно-славості —
А тоді відтак вам народ узріти,
Який не бував ще в древній прежності.

Впосередині межи греком, бритом
Буде ся наше ім'я мрокотіти
На вселенності склепі звіздокритом.

325

Коль токмо мислю о нашім народі,
О його честі і превеликості,
Але лукаво в зломки і дрібності
Порозриванім в загубній невзгоді,

Улеглім баші, царю, воєводі,
Крілю; як лелит, все в сумній темності,—
Тогда сé кличу (дух повний жалості)
Послі Ісая, в печальній пригоді:

«Розмножив нарід сей єсь си, о Пане,
Лише не збільшив-сь години веселі!»
А при тім сльоза з ока мого кане.

Се-бо над веський мир поругування —
На велик нарід двиглися в дебелі...
Лиш не помкнули ціломудрування!

СТАТТІ

ПЕРЕДГОВІР К НАРОДНИМ РУСЬКИМ ПІСНЯМ

Народ р у с ь к и й [1], один з головних поколінь слов'янських, всередині між ними розкладається по хлібородних окрестностях з-поза гір Б е с к и д с ь к и х за Д о н. Він найширше задержав у своїх поведінках, піснях, обрядах, казках, прислів'ях все, що йому передвіцькі діди спадком лишили; а коли другі племена слов'ян тяглими загонами лютих чужоплеменників печалені бували і часто питома власть ріками крові теряних чад пересякала, коли напослідок схилили в'язи під окови залізні і лишилися самостоянства, Р у с ь заступлена була Бескидами, що на низу ланцями пов'язалися, і огорнена густими і великими ріками, що, як сестриці, почіплялися за руки.

Гори як велети, ріки як сяни *, Слов'янщини вколо білим богом стерегли сідий передвік, злучали русинів і серед нападів вражих були засіком народу — не чим їх [2] так часто в піснях поминають і величають. Святая Р у с ь була селом райських птиць і дивів; ясні небеса одівали її чистою опанчею, мир віддихав любов'ю. Р у с ь к и й н а р о д був великим і величаним; порозумів, обняв природу, чтив і до серця її пригортав — і був мир, і гаразд, і любов взаємна. Сюди належать н е б и л и ч н і і о б р я д н і п і с н і. [...]

Світ ясний всякими барвами буйно-буйно процвітав. Довкола різні рукоділа ставали, Перемишль зростав широко і вступляв на вершок, все зарівно обнявши; бариство велике пов'язало руський народ межи собою і з чужими поколіннями далеко і широко— не чим і Русь вся наповнена була іміннями безчисленними і неперебранимі статками. А коли руський народ під верховодом Великого князя в одне тіло ізріс, гостинці вшир і вздовж покопано і п р а в д у з простих серць і давніх поведінків установлено, а Руська земля честь і славу мала. В той час н а л о в а х б о я н и п у с к а л и п о д е-

* С я н — полоз, смок (draco). Примір.: «Mater verborum» — словар староческий, із X століття, іздан у Празі, і «Rukopis Kraledworsky», в «Суді Любушинім». Се слово придержалось у нас досі у назві ріки, під Перемишлем пливучої, бо дуже викрутом (вужем) іде.

сять соколів на стадо лебедів, а з уст вилива-
вали почесну славу витязів хоробрих і уми погострювали
мужеством, а умці черкали золотими буквами пісні і чу-
дні казки; зо сотних церков Києва блищали золоті хре-
сти понад облаками, а по майданах вовновались тьми
хоробрих молодців; князі, сидячи в золотих стільцях, ве-
ліли отрублять походи далекі, а залізні полки носа-
дами орали море Руськеє* — не чим в обря-
дових піснях так много згадок о князях, кня-
гинях, о боярах, о єдамашках, о коваль-
чиках, що золото кують, і о інших ремісниках, кото-
рих у великій почесті мали.

Лиш скоро стали сварнії князі крамоли кувати, і Русь дробилася і падала; а тьми торонкі дивих орд на-бігали кривавими путями і красні царини руські кінськими орали копитами, а райські птиці, сполошені, улетіли далеко — та й гаразд із ними.

А коли татари сірими вовками на землі Руській загніздилися, зійшла на неї недоля. Густі осади трупами устелили, а ріки кров'ю ударили. Недосіченого, невиполоненого миру бідні послідки, лишивши курища давніх городів, утікали в гори і засікалися у печерах, і були в повній невгоді, без пристановища, принуджені з вовками сіпатися о поживу і з бур'янів варити страву. Тут розродившися, зступали знову на долину, але зступали на нову недолю, бо були лукаві хіснолюбці, котрі, приставши до ворогів, чуженіли, а здвигшися з ними, кували чіпи своїм браттям. Ночами оточували небеса луни горящих сіл, а вітри заносили зойк стинаного і полоненого миру; а коли зоря розсвічала день білий, гонили гайдуки мирян півсонних на лани понужателів — із народу побратимого,— томили гірш татар: кривавий піт обливав буйний полон, а глумлених тяглими роботами дротяними нагайками наперано. Тим ділом русин в навалі-горесті опинився і в журбі став думати над своєю недолею ужасною; но та щораз переповнялася, потері учащалися: непевність була в іменях, гірко придбаних,— не щоби і у власнім житті, і стільки любимої родини, жінок, дочок та синів, на котрих люті, остроємі нападали яструби.

Так много ужасної недолі — відси, напротив, буйні привиди руської душі і красна природа, зелені погір'я,

---

* Так даві звалося море Чорнеє. Нестор.

цвітущі царини, гноєні кістьми дідів, ниви золотоколосі, повні божого дару,— а знову горблячіїся могили на рідних батьках та братах, тямка минулої честі, гаразду і великості Русі конче наділяли руський народ, в'язали до любої отчини і поперли його в вир життя, повного діланя і дикої боротьби з падею, і він, стераючийся, тягло дерся, з кривавими грудьми, та іскав привернення перішніх, щасливіших веремен.

Так народ руський прославлявся, гараздував, бідився, боровся, розбивав тугу і надіявся — таким конче і гадкам його, і п і с н я м бути.

В д у м а х розцвітає лицарськими ділами буйність, зв'язана з переповненим внутреннім призраком; вони суть найчеснішим образом борючихся і загибаючих стратенців. Із Запорожжя лицарських діл гомін зашибався високими курганами по всій Русі, а з Бескидів і всяких сторін розбігалися мстиві молодці за печальну неволю мирян. Чистий воздух і красні окресності творили мир гарний і шпаркий, ум одівали буйними гадками, насадили в серця сильні чувства і розцвілі призраки, а русин все, що видів, що терпів і що діяв, виливав словами — а виливав з повної душі; а в якім уклався состоянії в закорінках свого викопування ся з-під намету горести і насилля, так строїв і свій голос, і свої співанки, і розділив їх, як зажегнене світло, в різнобарвних цвітах горящее; і се здвигло його ще вище.

М у ж а ц ь к і д у м и[3] суть по найбільшій часті биличними і вовнюють буйною та й дикою силою. Муж, закликаний падею, славою або справою народу, лишає родину, що його любила, виплекала, вилеліяла солодкими словами, їде на кривавий пир; сестри йому коня виводять, сідельце виносять, а родина ціла виводить його, слізними очима і журними гадками благословляючи його, на широкі степи. Там розговорюється з конем, випитується птиць: в серце вкопуються тоски печальні, чоло розорює жаль; а, попертого у вир недолі, дощі дрібні полощуть, густі терни розчісують, а буйні вітри осушують. Зійшла бліда зоря; молодці на ворон конях полетіли на Чорний шлях і нав'язали не одну сотню татар — і тоді буйна радість розляглася піснею по степах. Або, огорнені тьмами татар, з розтолоченими чашками, в крові постелили собі перестільницю... Ворон кінь вірненький вбився по коліна в землю, припав до ніжечок свого пана, а сизий жироїдний орел сів на лоб, наступав

на кучері і випивав очі. Смерть на побійці була у нього жениханням, лише журба родини сумує його; тішить її медівними словами, прощає стару неньку, що ся над ним розпукає. Гетьман прощає військо, товаришів і отечину.

А коли вечором місяць блідий серед звізд меркотючих мріє, дід сивобородий з кобзою сів при могилі, глянув по костях, що межи травою біліються, задумав і заспівав сумну д у м к у; або, при ватрі, обступлений молодцями, прославляв досадними словами і сильнішим, ніж на могилі, голосом минулі літа і минулих витязів.

Д у м к и (пісні жіноцькі) провівають буйною гарністю і зажегненими чувствами, пов'язаними з журбою і тугою. Дівочі чувства стеляться в них хрещатим барвінком, крута рутка узеленяє тернові вінці страсті, дивна боротьба з невідмінним присудом проколюється з них. Обмана козаків, лиха падь, що милого забрала, злидні, що його побили, або смерть, що його загорнула, розсерджує дівицю, що ся цілою душею влюбила, обгортає розпукою; серце, зайшле кров'ю, ниє, сама розбивається о камінь, під землю западає, під воду йде. Обманена ли зрадливим козаком (легінем, молодцем), заметує його жаркими клятвами або, не вдаючися в тугу і розпуку, надіється прикликати його назад: скаче в городець, копає зілля, що під білим каменем росте, чарує молодця, котрий на глум прилітає і стає ся добродушною посмішкою милої, що ся його наворотом радує.

Козак вірний пускається на війну іти; мила, відпустивши його, хотячи й не хотячи, лишається з журними гадками — тужна пісенька розлягається сумними ярами; лишена виступає на високу могилу смотрити, чей милий не їде, висилає сиві соколи та чорні ворони по вісті, котрі або вертають і тішать, або місто них сивенька зозуля сумно закує погибель милого. Тоді вона попалася багатому лютому нелюбові або якому пройдисвіту, тоді з усихаючих грудей тоскні викопуються вздохи, душа в горюванні літає поза гори і снить впів'явно о миленькім — згадка й туга сумною піснею о погиблім спливає. Другий, дочувшися на чужині, що мила присилувана вінчатися з іншим, найчастіше з багачем, не вертається у свійню: розбиває тугу степами поза Дніпр або, присівши у могили, загомонить д у м к у о щасті, що сплило,— а п і с н я, що нею молодець тужить по своїй небозі, не від-

личається від думки, що її мила співає у тузі по милім *.

Любовні пісні, де нема провини туги, провівають гарною любістю, веселою буйністю, нетямливим веселлям і суть поскочні до танку.

До жіноцьких пісень причисляються всі обрядові. В сих не той смуток і горість, що в думках. Півці ними забувають залізне життя і проливаються повними чувствами. Там видиться інший світ: на чудних крилах летить гадка в передвік — люба свобідна нетямка огортає душу; в них являється русин істинним слов'янином, не любуючим собі в борбі, лише в тихенькім домашнім гаразді.

На всяке веремня года суть обряди, суть пісні: воскресла весна, настаюче літо, обжинки, кінець всім роботам і іншї скликають молодих і старих усього села в посвятні місця, нині коло церкви, на оболонь, також у гай; кладуть огні; молодці грають своїм способом, а дівиці йдуть танком і співають пісні безконечні, бо і танок безконечний. Лиш танок обрядовий і голос до пісень обрядових не строїться так, як танок і голос корчемний. В буйній радості розсипає руса красавиця ясні бинди, як дугу по небесах, тає чувствами, що ся місячним мрінням в гарній бесідливості з її медових проливають усточок; а чим душа вовнюється — то й на лиці, і в танку, і в усякім пометі тіла являється; так, напримір, в гаївці «Ой Данчику, Білоданчику» стояча серед кругу подружечок дівиця, що проспівують, те діє: розчісує косу руками, погладжує брови, злегенька підскакує і вибирає одну з кругу на своє місце в середину.

Пісні обрядові лишились чесним, святим віном дідів передхрестових; склад їх не теперішній, імена нечувані й незнайомі. В них встрічаєм много згадок о богах слов'янських, о раї, райських птицях, райськім дереві, о гаях. Самі імена — ладкання, купайла, коляда (колядки зовуть також громадськими піснями), гагілки (гаївки, веснівки), русалки (троїцькі пісні), щедрівки — свідчать

* Між думками, що розжареними страстями промовляють, а думами, діянням і борбою жегущими, нельзя загородити межу. Вони дивним способом хаплють і обнімаються без розлуки (не включаючи тут чисто билинних): найчастіше розговорюються дівиця з легінем, син з матір'ю і пр., а кажде — своєю душею.

тому. Пісні тоті суть золотим послідком щасніших веремен, коли ще сама лише природа промовляла до руської душі, а він [русин] її сильно нагортав у свої нідра. Тоді дух вививався під небеса, під сонце, місяць і зорі і братався з ними, прикликав їх на землю, прикрасив ними обряди Лади і вплів їх до ладкання; або, злинувши бистрим соколом, літав поза граюче море, набирав золота на крила золотити княгиню і приносив кудерне деревце, що ся в рай похилило і сильненько зацвіло долею будучою; квітка та сіяла у короваєві, як місяць ясний, затиканий звіздами,— все те являє домасі гаразд будущий. У ладканнях проколюється також туга, лиш не такого зарубу, як в думках. Жаль за родиною, за зільничком, за вінцем дівочим, лякаючися лихого свекра, тулить надія щастя, маючого настати за любимим. Із сього огляду передом ідуть сиротинські пісні.

Перед сотнями літ князі, княгині, королі, бояри увеличали Руськую землю; паволоки, єдамашки, шовкові свити, золотокуючі ковальчики і інші реміснички, которі народові многочесними були, посвідчали о не послідній славі дідів наших. Пам'ятник тому великий стоїть досі, і перестоїть нас і наші діти — у піснях обрядових.

ПРОГРАМА [ГАЗЕТИ «ДНЕВНИК РУСЬКИЙ» [1]]

Всі теє дуже добре знають, що народність єсть найголовнішою вимінкою в тому, аби народ прийшов до розвитя політичеського, а через те почув сам себе і порозумів свою судьбу. Отже ж, на одголос вольності, котрий іде, що молнія, по всіх кутах Європи і кличе до нового життя всі її народи, встають поляки і русини— товариші вспільної судьби, аби мали уділ в будущім, яке єсть приречене народам вольним. Але Русь ще не сповнила сеї першої вимінки свого буття — народність руськую поняло лише дуже мале число русинів. Отже ж, впровадити Русь на ту степень життя політичеського — сей приймить труд «Руський собор» [2].

Ціль «Руського собору» єсть: опікування ся народністю руською, причинення ся до її свобідного і независимого розвит-

тя, а при тому — удержування згоди і єдності з миром соплеменної народності в нашій спільній отчині.

Одним з найперших средств, яким хоче «Руський собор» дійти до своєї цілі, есть просвіщеніє народне, а то осягнути можна літературою руською. Отже ж, в тім наміренню постановив «Руський собор» іздавати письмо періодическе під назвою «Дневник руський». Дневник сей буде обнімати, окроме річей, виходящих із «Руського собору», найновіші відомості так наших, як і заграничних земель, также все те, що нас обходить яко народ, котрий ся почуває сам в собі і має перед собою велике будуще. Напосліди все те, що лише причиниться до просвіщенія руського народу, буде, одвітно стремлінню собору, входити в состав дневника.

Дневник сей буде видаватися спочатку щотижня, пізніше два рази на тиждень, і то в один лист великого розміру, буквами кирильськими, а по причині, що многі русини не мають доброї відомості сих букв, то якесь число екземплярів буде іздано і латинськими буквами — так, що пренумеранти по своїй волі можуть брати екземпляри, печатані одними або другими типами.

У Львові, дня 12 серпня, 1848

ЗАМІТКИ О РУСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Найдавніші пам'ятники руського язика складаються із кількана́дцяти слів, розкинених в писателях чужих — гречеських, латинських і восточних. Слова ті немногі, і то спачені — дуже оскудний полон для лексикографа.

Першим появом руського язика суть три договори (трактати) Русі з Візантійським цісарством, сохранені в літописі Несторовій *. Рівно важні пам'ятники у відношенні язика як уобичаєння. Правда, що есть в них

* Договори сі значно різняться язиком від самої літописі, так що менше- [більше] знаючіся не можуть іншого заключенія учинити, як — що мусили вони о цілий вік попередити Нестора. Правда, що і в них промітається язик староболгарський вполовині з руським, бо конечне для переведення тих же із гречеського русини требували помочі болгарів, уміючих по-гречеськи.

немало чужого, із Скандінавії і Греції, але всегда первісток домашній перемагає і представляє в різких барвах образ початого, дійственного общества. В язику розвивається зарід самородний руський; видно певну одностайність в склоненії імен і спряженії глаголов і певний состав в слозі.

З прийняттям віри християнської на Русі при кінці X віку розпочинається макаронізування язика руського через староболгарський. Було то конечністю: Русь, хрещена через духовенство болгарське, котре принесло з книгами богослужебними і просвіщеніє європейське, могла тільки через язик староболгарський обзнакомитися з нею. Тож не іначе, лише що староболгарський язик, бувши під вліянієм греческого совершенно розвитим, а прото ізобильний в реченія до оддання мислей, всесторонньо причинявся до строєнія розвиваючогося руського язика; під сим вліянієм починається література руська, або радше появляється вітв староболгарської літератури на Русі.

Першим пам'ятником літератури руської єсть «Правда руськая», то єсть книга-устав, редакції великого князя Ярослава (+ 1054); йому также приписують устави церковні. За ним виступають: Теодосій — ігумен києво-печерський (+ 1074), сочинитель послідування о варязькій (латинській) вірі. Нестор — чернець києво-печерський (+ около 1116), сочинитель літописі до 1111 г.; видиться, що він од себе говорить із 1072 г., в вищих літах употребляв помочі Яна Вишатича (зрод. 1016— помер 1109). Сія літопись єсть найважнішим пам'ятником до історії слов'ян взагалі, а руських в особенності [1]; слог її ясний, оживлений при простоті і щирості діалогізуванням, однак не всюди одностайно розвивається. (Найлучче ізданіє — Петерсбург, 1846). Писав він, окроме того, житіє святих Бориса і Гліба, а в «Патериконі» житіє святих Антонія, Теодосія, Дем'яна, Єремія, Матія і Ісаака — сочиненія меншої ціни, як літопись, але зате суть вони отчасті дополненіями до тої ж. За ним літописці-продолжителі: чернець Василій*, ігумен переяславсько-михайлівський Сильвестер (від р. 1112 до 1124). Володимир Всеволодович

---

* Я видів великого князя Вітольда дві грамоти, великого князя Свидригайла — три. В княжестві Галицькім місце руського язика зайняв латин. около 1450 г.

Мономах (+1125) — сочинитель Духовної (Петерсб., 1793), або науки для своїх дітей; єсть то пам'ятник, содержащий в собі дуже цікаві і важні відомості до життя общественного і навіть історії тогдашньої Русі. Окроме того, осталося від нього посланіє до князя Ольга із року 1096. Єсть він также сочинителем послідньої редакції «Правди руської». Ігумен чернігівський Даниїл (+около 1205) — сочинитель «Паломника», то єсть описанія гостини до святої землі. Єпископ володимирський Симеон (+1226) і архімандрит києво-печерський Полікарп (+1232) совершили «Патерикон» (Київ, 1760).

В половині 13 віку появляється язик руський щораз різче в самородних зворотах і питомім слозі, навіть єсть певні містні одтіння. Що ся тичить лексикографії, много реченій ждуть на із'ясненіє; суть, котрі зайшли або в іншім значенні употребляються в нинішнім язику і в соплеменних; окроме того, кілька десяток слів варязьконімецьких, греческих і турецьких доводять, що язик письменний зачав улягати язикові мира. Так розпочинається питомо руська література. Пам'ятки її немногі, але в отношеній язика — великої ціни. Перше місце занимає безіменного [автора] «Слово о полку Ігоревім» — отривок із життя общественно-домашнього русинів і їх борби за віру і отчину, отличающийся рідкої красоти описаніями. В нім переховалося кілька уступів віща Бояна (може бути, що то єсть Ян Вишатич, той сам, о котрім Нестор споминає, же його відомості употребляв при составленії своєї літописі), соловія давніх времен, котрий був образом для сочинителя. Літописі Київська і Волинська, іздані під надписом «Іпатієвська літопись» (Петерсб., 1844), в котрих во всій повноті розвитий образ кривавого драмату тогдашньої Русі, особенно України, Волині і Галича,— яко продолженіє літописі Сильвестрової до 1289 г.; отличаючіся особенно діалогізуванням в чисто руськім язику. Єпископ галицький Петр (около 1260) писав сочиненіє о проісходженії татар.

До сеї доби належать также розпорядження обичаєві духовенства, особенно Івана, Кирила — митрополитів,— і кілька грамот князів Мстислава і Володимира.

В пам'ятниках сих видно первісне твореніє ся нинішнього язика в словопроізведенії і слозі. [...]

ЛИСТИ

1. ДО М. П. ПОГОДІНА

Львів, дня $\frac{\text{9 кивня}^{1}}{\text{22 окто[брія]}}$ 1836

Високоучений господине!

Уже нескілько місяців минуло, коли я від Вас перейняв Ваше приязне письмо, ще в початках літа писане; воно мені стільки радості пособило, же я не виджу позору Вам відслужитись. Істна моя провина в тім, же так пізно Вам свідчу моє глибоке почтеніе і поклоном відвічаю.

Що ся тиче орудовань, від Вас поручених,— в ладі, як веліли-сте, поділав-єм. «Известия о русской словесности» відпечатав-єм в львівських «Розмаїтостях» [2]. «Прилагательное письмо» віддав-єм Туровському [3] — він тепер у Сяноцькім обводі між горбами пасма Бескидів гостить, між миром. Пак, як Ви веліли, я розписав був лист до г. Шафарика і в сих днях получив-єм від нього преприязну відповідь: буть про те, же вже виджу прежнеє величіе у слов'ян, оп'ять воскреснуте, і похота моя в ізслідуваннях дальніх чає колись із хісном і прекрасною пользою посягнути висвітлення і істовкування. Г. Шафарик не знайшов ключа до оних письмен [4] і ніщо розлучного не зрік, токмо се, же з Frähn-ових староруських письмен нельзя було дещо ізобретити. В оп'ятній гостині в околі осад древніх білохробатів, нині рекомих гор'ян і верховинців, межи-по святобовди, кромі зняття деяких видів оних поменників г. Килесинським [5], ні з казки, ні з пісні нічого розлучного нельзя було зіскати з уст мира, або, лучче сказати, же лиш се промітуєтьс́я в чутці: поменники оні кували браття (число їх раз 2, а оп'ять 9 або 12) в сідім первовіку, коли мир яв наставати. Може бути, же вперві в оних дуплах просиджували кривове і гусляри (друїди) і зьде одержали свої училища і обходжували свої святотайні кони (містер'я),— хто розв'яже ону загадку? Зьде лиш ще се додаю, же всюди попід Бескиди стрічаються премногі печери, рукою мира ковані, також і інші сліди первовічного просвіщенія, як чутка каже. Когди всі оні печери розпізнаємо, написи відпишемо і казки усложимо — чей, ізслі-

диться ключ до відчитання тих письмен послі показок і рівнянь, і сіда прежність, темний лик розгаливши, воскресне і відмолодне в голосних бесідах і всіх барвах старосвітської бувалиці.

О новостях в нашій словесності маленько маю донести Вам: кромі двох діл, ізданих г. Яхимовичем в язиці німецькім — «Послідування о греческім місяцеслів'ї» пак «Історія о руській ієрархії» — ніщо не посягли-смо. Лиш тепер виходить в руськім язиці в Будимі «Дністровая Русалка» — новогодник на 1837 [рік, видаваний] Русланом Шашкевичем; я також ізда́ю — «Слово о плъку Игоревѣ», пак надіюся іздати «Рукопись Краледвірську». Книги сі когда лиш ізійдуть, гнет, яко знак мого винного поклону, постараюсь Вам їх прислати.

З точних річей токмо се ізвіщаю: г. Килесинський, умілець в черко-письмі, зібрав частну складку старосвітських печатей і готовиться їх з розписом іздати; подібні овії, яко ж познімав багато черків наряд народних і різних видів важних. Зі старих рукописів се: у Бучачі находиться євангеліє у Лаврі — є воно написане на пергаменті; пак находиться (послі бесіди г. Яхимовича) п'ять літописних рукописів у книгохранилищі святоюрськім: що? як? з котрих веремен? — не скажу, тільки же вони суть з Галича. А Галич всегда є ще великою загадкою, котора впослі, може бути, чей, з більшими вношеннями, як надіяли-смо ся, розв'яжеться: в окресні Галича ти́рається тепер много термітних жмитів і листів — певне, важні старі поменники; між ними будуть, без сумнінія, пам'ятники і літописи городні, котрі лиш в великий день празника міщани в святім неяко почестю виносять провітрювати. Славний бував Галич, а галичани тепер кажуться чеснішими над обитателі інших городів, і чутка голосно розказує о його величчі. Галич обсягав всі села поближі, був повний площадів, майданів і церков; даві і Калуш, і Унилів [6] (до двох миль німецьких далеко розлеглі містечка) творили передмістні часті. Зі слідів із старини, кромі пам'ятної церкви года 1002, созданої чудним строєм з ріки (sabullo), ще стрічається слід гостинця усипаного, вельми красного,— нині хащем і лісом заросло́го.

Руські книги нам зьде були би нужні сі, когда Ви так благотворні, що ніколи не заможу Вам відслужити се,— вони весьми просвітили і поучили би мене.

Кромі граматик руського наріччя гг. Греча, Калайдовича і Востокова, також малоросійського наріччя — Бодянського і болгарського — Венеліна, «Древние российские стихотворения», іздані Калайдовичем; також ще Граматіна «Слово о плъку Игоревѣ» і інші переважні письма, котрі ізтовкують нрави народні, його [народу] звичаї і обичаї, та деякі історичні діла, напримір, Полевого, і пісні народні Киреєвського і Бодянського.

Ще деякі просьби покірніше маю Вам предложити. Не могли би Ви мені ізтовкувати слово «деремела», обрітаємое в «Слові о полку Ігоревім»? Чи не є то той сам народ, що к о р е л а? Також, чи находяться в собраніях народних пісень коляди і заводи? Оп'ять! буде премило питомі горянські пісні, подібні духом греческим епіграматам, під назвою «кола», поклонити г. Бодянському?

Прощаючися з Вами, зістаю цілим серцем
всегда готовий на услуги Ваші
Далибор Іван Вагилевич

2. ДО М. О. МАКСИМОВИЧА

У Львові, 7 березня, 1837

Високоучений господине!

Дякую Вам з цілого серця за Ваш мені опроче миленький поклін!

Оце ж за послідування о пісні Ігорю. При тім хоть мені вельми сумно, же ще мені нельзя і своїми літераторськими скуси відвічати у переєм гаразду словесного. Ну, дарма ж бо, нікуди що діяти — най хоть ще ся звільга лишена, що ся поділю з Вами своїми видами на обширі літератури попри прикметні посяження. Та й як би сі види ладно до кінця довести!

Що нам прелюбе? Чи не святая Русь, наша дідина?! І ми єсмо руські діти!

Двійна жизнь ся вив'язала уже в давнині на Русі: на сівері — із світлого сонця багатого, великого Новограда і на юзі — із святої столиці, ровесниці Цареграда, Києва. Як сеся жизнь розвивалася і розцвітала, та як ся притьмила, відомо з історії народу руського. Коли преславні середниці згасли, та що ж — ся жизнь, роздрібнена, перенеслася по хижах християн. Ми єсмо южно-

русини. У нас також відумерщиною з коліна в коліно переходила ся роздрібнена жизнь Южної Русі. Оце ж ми всі — із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяну і по Серету — з братією нашою задніпровою складаємо одне существо, де взаїмна перейма, лиш очутивши душевну замітність, грає повною жизню. Така-то жизнь, мимо перегороди господарственої, і наші серця плекала любезними струями содригління. Геть перегороди, бо не їм псувати существо народу, котре, яко душа нетикаяна, переходить свої переміни зросту, розвиття і розцвіту, пак само й сили, і падіння! А який-то ми народ, южнорусини? Народ непобідимий і повен слави! От-бо невзгоди і негаразди всегда з неякоюсь почестю дотикалися внутря сього великого загалу; бо душевне розвиття, котре лад поведінок розкувало і правду уставило, було укріпленням проти колотам, паде пак воскресінням через торонкі бувалиці. Южна Русь токмо в свіжих силах відмолоджалася; дасть бог, же колись по-прежньому ще відмолодне!

От як, задивляючися на наш народ южноруський, усвідомлені есмо, же творячася словесність южноруська не може дечого в собі обсягати, токмо душевне розвиття загалу народу. Оце ж прежність і теперішність, взаїмною переймою зілляті і зав'язані, городять жизнь народу, а повною і доспілою бувальщиною сеї жизні є його душевне розвиття. От покіль сотвориться словесність, нужно зібрати розвержені між миром всі ід ній присохтування, або лучче сказати — потрібно пізнати народ южноруський.

Істне, же то узнання народне є роботою великою, повною нудьги і замоти. Я знаю, що коби нинішнім писателям вдалося зібрати всі присохтування, то було би добре, але тяжко; а саму словесність оснувати лишиться будущим потомним. Першим, головним уступом ід сим присохтуванням є южноруський язик з усіма наріччями і піднаріччями та й історія рідна. Пак, уже самі присохтування я ділю на мертві і живі. Мертві суть пам'ятники старинні. Оце ж із години передхристиянської: 1 — древності земляні, складаючіся з намітів, могил, насипів та городів; 2 — послідки служби божої, складаючіся з печер, храмів і кладовищ; 3 — послідки промислу і рукоділ, начиння хісневні і оздобні, напр., ножі, мечі, стріли, перстені і проч.; 4 — древності діяній, написи камінні й інші. Пак, з години християнської:

1 — різні будівлі, тини, церкви; 2 — письменні поменники; 3 — начиння рукодільні. Живі присохтування суть творіння первісні наук і уміній, або лучче сказати, в огортці ся появляюча бувалиця жизні цілого народу, котру (огортку) можна зважати як любовну зорю словесності питомої. Сі живі присохтування суть 1-ше чини: обряди, обходи, гри, забави, баїли і прочі; а пак 2-ге — мисль сих чинів у піснях, прислів'ях, гадках, байках, казках і небилицях.

Коль указав-єм свій вид о твореннї ся народної словесності — в присохтуваннях, тепер нужно мені сказати, що ся досі удіяло ід ладному совершенню сих присохтувань, і з того огляду — на якім ступені здешня южноруська словесність.

Словесність наша розпочалася від граматик. От-бо бере кождий писатель, починаючий дещо по-руськи писати, в хіті нібито щось важного і великого установити, не знаючи ні миру, ні язика, криво та й ще розвидно дивлячися,— гнет, творить собі правила язика, в котрих і сам не дуже пильний. Зате послі їх указки так суперечні і диві вив'язуються прикмітування о язиці южноруськім, же ніт о нім інак і судити, токмо же він є мішма зі староболгарського і польського язика в огортках грецькій та латинській — язик твердий, рапавий, обдертий з всеї животини жизні; як уже самі панове граматики [...] Лучкай і Левицький на кожнім листі говорять — напримір, Лучкаєва приговірка «in ore cultiori»; та й невидовицю указує Лозинський, з словес «зрідло», «в'єнци» (więcy) і проч. Лишень бог сохранив нас від всякої біди: сі панове гг., що мали з язика нашого сміх зробити, то самі з себе сміх зробили. Ще іноді відзиваються торонкі распрі о азбуку, попри ній пусті, час марнуючі оправдання ся — як останні прикметки невирозумлення народної словесності; оце ж і сесе, і тото необаві притреться. Та що ж нам до сих пустих бездільниць! Уже не сим уставодателям творити відповідно німецькому «Die Bücher russinische oder hochrussinische Sprache» [1] — кого ж то в XIX столітті здурити!?

Оце ж із того огляду вельми сумний образ нашої починаючоїся словесності. От рідко-то позаяк хто із писателів, ущепившися у загал народної [справи], поняв загадку народної словесності. Зате мало що уділялося поступків до розв'язання сих посяженій. Зі здешніх писателів гг. Левицький, Лучкай і Семаш пишуть, однако,

по-руськи, як-то самі говорять — язиком середнім, русько-слов'янським, а іноді чистим і вижньо-руським; та й г. Лозинський пише з-польська по-руськи. Токмо гг. Верещинський і Блонський — більше піснярeве, а з-іноді незвісні, пак ще попри деякі учні — г. Головацький, позаяк межи миром ущеплені, чи темно, чи самовісно понявши загадку словесності теперішньої, пишуть по-руськи.

Оце-от, що ся удіяло або розпочало діяти на путі сього присохтування. Я сохтую словар южноруського язика, пак переложив-єм із старинно-руського піснетвір о поході Ігоря: обсмотрив-єм в Стрийськім повіті (в Розгірчі) послідки храму з передхристиянської години та й ісписав-єм послідування о гуцулах, обивателях гір восточних Карпат. Г. Головацький зібрав народні приповістки та ісписав деякі уламки о рукописах русько-слов'янських. Г. Стрільбицький у шпарких уламках вістить народного поета. Ід тому: дещо нагодиться прикметного ід сим посяженням — хоть се між всячиною, за межею мого списувательського талану — всегда вивідуюся і записую; тож маю і деякі байки, казки, небилиці, гадки, причти і пісні, тож само і поєдні, розметані прикметки, що ся тичуть древності передхристиянської — загалової слов'янської і питомої руської, пак народності южноруської (з черги поведінок, обичаїв, баїлів, бобонів і проч.).

Лишень совершення сього посяження торонкі перегороди путають. От як: через велику борбу двох суперечних, вражих, політичних принципів — старого, природного, відсічуючогося, та нового, розумного, чимраз дальш розширяючогося, котра [борба] тепер і наших краян яла вихрити [2]; немало колоту переходить на здешню Южно-Русь. Зате тяжко ж ниньки путувати поміж миром, а як уже що і вивідуватися, і витверджувати!? Оце ж не звісна нам ніяко жизнь словесна наших собратей, без котрої всегда ми зістаємо в безвіді, мимо відомостей нарочно не таківська — то і зв'яжируч, бо де бих-мо уже могли щось досадного розвити, тамка ув'язуємся в давно звісні вислідування. Пак у нас ніт гражданської печатні — раз зато, що смо без засобів, а д' тому таку у Львові нельзя було би і заложити. От що: ще тогід вліті М. Шашкевичем відісланий забавник до Будима, та, відпечатан, ще не дійшов сюди, до нас; при тім переповнений торонкими помилками, як самі о тім кажуть

ісправлятелі. Вп'ять, у нас вельми гостра цензура, бо не токмо що всі за границею печатані книги лежать по році і по більш у цензурі — то саме діється з книгами, приходячими з угорських країн. От ще то найгірш, що зьде у нас, южнорусинів, ніт іншого чину, окроме попівського; от-бо, хто не піп, так уже пропав для Русі, сли не перейшов на латинський рітус, так уже йому по-руськи ані чирк; рідко-бо і русинів іноді найти, як по селах, бо міщани і шляхта — премаленько опроче чужих, ненаських, а то усе [...] лях, а тепер-ка німота; от як гг. Лучкай, Левицький, Лозинський, Блонський, Верещинський — усе попове! усе попове! І я на попа правлюся.

Правда, що тепер уже позаяк пилуємо, аби ся сих перегород позбути. Оце ж то опроче через літераторську перейму деяких наших русинів з гг. Шафариком, Погодіним, Колларом і Павловичем, іскаючи почести у втіленні ся у загал слов'янський, [вдалося] нашу словесність тельмом загородити на ціпких підвалах. Лишень чи не горе ж?! Книги — не токмо мої, но і проотверті з бібліотеки, прислані в поклоні від г. Погодіна,— ще лежать у цензурі та, як кажуть, і за год не вийдуть; от так г. Головацьким виписан Снегирьов («Русские в своих пословицах») ще від осені застряг. Дарма ж бо і запомога наших собратей — та як зьде дещо пригіжного льзя написати?! Чей, дасть бог, що будучі веремня про нас і про нашу словесність принесуть ліпші пади та луччі долі.

Перебачайте мені, господине, же-м ся до Вас так нудною плетанею розписав, бо хоч тим [виправдаюся], же я ід Вам, яко ід своєму краяну, бесідував о своячині, де тяжко ж малослівному бути. От-бо, очевидно, же що любе, миле — то в серцях і річах!

Зьде ще дещо до Вас. Будьте ласкаві, увідомліте мене, які суть наріччя на цілій Украйні, яка онакість понад Прип'ять, і на обох побережжях Дніпра, і по інших околах? Нарочно-бо, оже много ще мусить бути, много розмаїтостей по Украйні між миром — в поведінках та й в язиці, сли подумаємо, які туди завсігди вихрили набіги онаких народів: от кавуєве, берендеї, козаки і проч. А се мені вельми нужно ізвіститися, коль буду в своїм словарі бесідувати о наріччях язика южноруського. Пак також донесіте нам дещо о жизні словесній на руськім сівері та опроче на юзі. Що писав і як Полевой? І які вийшли книги про Южно-Русь і в южноруськім язику,

окроме Котляревського «Енеїди» і Квітки «Малороссийских повестей»? — се нас вельми урадує.

Накінець, ще відзиваюся до Вас із просьбою. От що. Коли переймив-єм Ваш поклін, мій перевід [повісті] о поході Ігоря давно уже лежав у Будимі в цензурі. Отже, по честі: видячи нині темні висвітлення (о Трояні, о деремелах, о вітцю Святополка і проч.) то з Ваших статей, то з Шафарика «Starożytnost. słowansk.» і з інуди, а опроче, перейнявши первісне іздання гр. Мусіна-Пушкіна під написом «Ироическая песнь» (бо я не мав [іншого видання], токмо Пожарського, повного похибок і помилок), не замагаючи нічого ані ісправити, ані переіначити, нельзя було мені інак робити, от як веліти, щоб книгу вертом прислали, і наново дещо обробити. Оце ж, ладно ся розснувавши і ісправивши, [звертаюся до Вас], бо як у Львові кирилицею печатати та як спускатися на невіці в южноруськім у Будимі? От так, Ви будете ласкаві перейняти на свої руки мій перевід повісті о поході Ігоря і відпечатаєте, заяк увидите? Тільки лиш жадаю, аби-сте до відпечатання веліли вилляти сі нові букви: сербськ. џ (дж), є (је) і наську ў (в словесах «даў» «маў», «воўк» і проч.). Однак о тім в прикметній годині льзя буде ладно розписатися.

От і кінчу.

З глибоким почтенієм зістаючи,

присохтуваний ід услугам Вашим

Іван Вагилевич

Адреса ід мені: Johannes Wagilewicz, Halitscher Vorstadt, № 732 1/4.

3. ДО П. Й. ШАФАРИКА

У Львові, дня 2 цвітня, 1837

Пречесний господине!

Вельми мене тішить то, що Ви о мені тямите і Вашим любезним писанням дарите. Я рад за Вашим приводом лоучуватися на обширі паморочного первовіку наших величних предків, котрих лукава падь сказала на сумну безвість. Отже ж, всюди я Вас слухати готовий! Бо для южнорусина нічого ніт приятнішого, токмо ізслідування домашньої давнини заспіль із істверджуванням

теперішності. От-бо лишень, коли на тім утоці з доброхіттю і добровіллю діло розпочнемо, то ні люта вражда, ні можна обмана нужди та зусилля не відбере нам наше розвите просвічення, а гнет тим будем, чим уроковано нам бути з першого зачала нашого существа. Але ж тяжко перед нами: зі всіх сторін сум налягає — та не знаєш, як що діяти! Усюди лихо! Усюди горе! Через теперішні рахування та учитання ладу вещей. Токмо най серце грижа з'їдає — байдуже! Хто наші душі зломить? А покіль живі будемо, в нашій гадці одно посяження — з котрого посяження колись розів'ється ладне народне успіяння. Бо хоть тепер не дізріти і зародків сього успіяння, предці животини д' ним суть ядерні і повні здоров'я.

Що ся тиче Ваших покликань, стільки тепер-ка відповідаю.

1) Прикметно до Вашого послідування о землі «бойки»[1] се лише досі мені льзя повісти, що ще мені не відома ніяка ріка, промітуюча подіб'я до Διτϛιωη на складні Дичиця або Тичиця; може бути, що пак дещо вив'яжеться як двійні Дикова в польському Dzikow (Διτϛιω?) — в окресності Судомира видяться набиляти на существо оного ім'я. Д' тому огляду чи важне Текуча — село горі Прута, 3 миль від Коломиї? Оно-бо є престаре місце: даві було городом, знищеним в розбоях татарви і пак в пізній годині на згарищі поселене. Також признаюся, же, окроме одної ріки Лімниці, вельми обмежена моя віджа о струях, річках і потоках в нашині. Рідко-бо се коли мені на гадку приходило, опроче лишень при ізслідуванні наших святогородів. От і се ще нужно додати, же д' тому рідко вив'язуються імена подібні між миром, опроче на долах, де, мере, усюди стави або ставища, зате загасли усі прізви питомі.

Що мені звісно, то Вам скажу. Ріка Лімниця: струї Марковець, Бистра, Кузьминець, Молода, річки Чута, Явір, Чербул, Турова, Дуба; ріка Чечва, споєна через Радову (у воймирській мапі — Демню); потоки Пасічний, Шумлячий, Ясеновець, Бабський, Сиглінець, Джигнівець, Чербулець, Гнилий потік, Черлений потік — а ще не всячине вичерплено. Інуди моя віджа уже цілком безладна.

2)[2]. Що ся тиче написів у розгірецьких ущовбах: послі мого увідомлення об них, були вони позаяк обзирані від моїх знайомих, лишень у непогоді заледве уздре-

ні, то й покинені, зате нічого об них з-поміж миру не схоплено. Однак з розвержених деяких записок про мене тільки усвідомив-єм ся, же і моє смотрення на сі пам'ятники з предвіку було напрасне, мимо присохтування. А попри те усвідомлення, гнет, обудилася жажда о дійсне вивідання ся та істовкування сих передмітей. Опроче, коль в устах миру кружать торонкі казки об сих вещах, не токмо замітаючі широко на прежню давнину з огляду віри і ряду, але ще й о биличній повісті, написаній і вичерканій десь у дуплах. Однак через своє состояння конче було мені свою жажду залишити — до певного веремня.

Зате ще нагодило мені ся довідати о многих інших пам'ятниках з предвіку: о камнях писаних — в лісах в околі Бережан (а чей, кладовище старосвітське?), о камні Добощука в селі Барінкові та писанім камені в Ясенові і об деяких печерах і дуплах. Лиш не знаю, куди і що постигну обійти та обізріти. Я надіюся, що сяк-так, предці, відтак щось вив'яжеться з замороки нашого передвіку. От коли уже здименіли круті плетні ратарських образів, через німецьку штуку Шпонгольца у світ підвержені. Се також немало псувало чисте поняття о письмі рунськім. Що лишень приобрічу, гнет Вам уділю, та й нашому далекосторонньому побратимові г. Погодіну.

О Поляницьких (справніше про Труханівських) бовдах іспысав послідування по-польськи г. Бельовський [3]. Я займуся послідуванням о розгірецьких ущовбах, ід котрому уже уперв' по честі сохтував-єм ся — се послі волі Вашої постарав-єм ся, щоб воно переведене було і заслане до временнопису чеського Музею [4] заспіль з милим побратимом К. Л. Заппом [5], котрий тепер переводить з южноруського моє послідування о гуцулах.

3) Об винятки з «Кормчої книги» [6] нельзя мені тельмом постаратися, хіба аж би-х там поїхав на Диків, бо сам граф Тарновський небувалець в церковнослов'янськім язику. Пак послі розміру времня не можу з тою їздою обіцятися, прото аж колись, не гнет, в тім буде мені можна Вам услужити. Об інших рукописах мало мені звісно, окроме того, що в бібліотеці святого Онуфрія у Львові лише рукописи по більшій часті складаються з різних грамот і листин, рідко з книг, а поміж книгами найчастіше книги болгарського правописання, руські рідше; старість їх — понайбільш XV стол. Може

бути, що дегоді що і в тім передметі нового найдеться, от як то сюди, то туди щось находиться і до святоюрського архіву посилається, та й в нім і амінь.

Тепер приступаю до головної передміти нашої творячоїся словесності — отже ж, до правописання. Наше посяжения не є токмо просвічення народне самого в собі і через самого себе. Прото у нас словесність не може інша бути, окроме народної,— хоть-бо із катального позору смотрена та обнята; тим, що в нас ніт іншого язика (як, наприм., у Польщі), окроме сільського, або же, так скажу, окроме усного народного язика. Через се посяжения словесність хтіли бих-мо мати усім приступну, загалову — отже, через правописання просте і найприкметніше до южноруського.

Я вам вельми вдячен за Ваші уваги в сій передміти — готовий послі них справлятися! Се-бо я цілком усвідомлений, же ніт немилішої распрі на обширі словесності, позаяк азбучна! Отже, в ній, опроче нудної зв'яжиручі, не токмо що времня марнується, але і ненависть розсівається. Дав би бог, щоб у нас уже кінець був усім подібним распрям, але тяжко, бо скільки писателів, то, мере, стільки й різних правописів. [...] Стільки неточності в сих правописаннях, окроме одного Котляревського! От і моє правописання сходиться з Котляревського — з тою відміною, же я, усюди рядучися послі духа і потреби язика нашого, іноді відступив-єм від нього. Однак зьде сповідаю явно, що я всегда готовий лишитися усіх новостей, коли лишень вони будуть на перепоні творячійся южноруській словесності. Отже, перший ступінь ід сьому є, по Вашій пораді, занехання букви *ѱ*.

Зістаю з глибокою почестю, всегда готовий ід Вашим услугам

Далибор Іван Вагилевич

4. ДО М. О. МАКСИМОВИЧА

Пречесний господине!

Ваша приязнь ко мені душу мою наповняє саме іскренними чувствами благодаренія. Пробачте, же оті чувства благодаренія я тепер ніяк не годен виявити, лише одною доброю хіттю. Дарма, уже ж нам не суджено іначе в

нашій полумертвій жизні. Ведь ото гірка доля Галичя-Русі при глухій тишині жаху і душевної невзгоди!

У нас ніхто не дбає о просвіщення народне, але і ніхто не знає, що то є отчина і соотчичі. Бо де недоуки безглузді дурними стихами нудять і азбучні колотники хулять, а оп'ять де без средоточія все розтерзано і утло,— скажіте, чи може бути що гірше? Не є ж тото явлення темної доби середовікової!..

В таківських обстоятельствах часто приходить моїй голові до дуру. Лиш одна віра в будуче відродження ся кріпка і ціпка — вона ум возносить і наповняє серце. Я дивлюся з натхою за правдою, не подвижений в вир теперішності, в її колот і распрю, готовий до борби і до пожертвування ся.

В такім стремлінні ся я розпочав свої труди на поприщі, ціло не уходженім і не ісправленім,— і байдуже, чи будуть які грядущі.

Вліті в путуванні на Підгір'ї по землях Жидачівській і Галицькій (через австрійсько-німецькі обводи Стрийський, Станіславський і Коломийський), піднятім в цілі роздивлення ся в жизнь народу, поміж опрочим пригодило мені ся зібрати до 7 десяток або й більше святочних пісень старого великого празника к о л я д и. Пісні ті красотою своєю та й древністю переходять-бо навіть суть старорелігіозної всячини, що досіль по сім предметі ізвісно було. Однак оті пам'ятники старини тоді аж положив-єм оголосити, коли ще дещо більше призбираю та й лучче придивлюся в дух і смисл отого празника. Пісні оті святочні, опріч красоти, різвості і щиросердя свого, характеризуються символлю. Символля тота мені була проводом до понятія старочеського піснетворення і пісні Ігорю.

Ви в своїм ізданії пісні Ігорю желаєте пользоватися замічаніями, к поясненню оної служащими. Я рад, що мені мож своєю услугою [виявити іскренні] чувства благодаренія. [...]

При тім маю до Вас [удатися] з одною просьбою. Ви перед г. Ліпінським [1] об'явили, що маєте деякі рукописні наблюденія покійника З. Доленги-Ходаковського. Я, відчасти для поученія, уже давно собі посписував всячине, що було розтерушене по журналах у язиці польськім. Не стає мені те, що напечатано в «Северном архиве» 1824 г., «Вестнике Украинском» 1817 г., місяця апріля, «Сыне отечества» 1820 г., т. LXIII—LXIV, або «Вестнике

Европы» 1828 г., № 17 і 18, і проч. Також о нім писали Калайдович, і Кеппен, і проч., що-бо причинилося до розширення світла правди в жизні старослов'янській. Я сам щось понаходив на горищах і кладовищах та при ізданні письм Ходаковського з своїх трудів буду ся старати хісновати. Рад бих всячину, що Ходаковський печатав в журналах або писав — які толкування чи то з жизні старої, чи з демонології,— у ворох зібрати і іздати. Будьте мені на помочі.

Ваш вірний слуга і друг

Д. Іван Вагилевич

Львів, дня 17 кивня, 1838

Ще дещо. Скажіть-ко мені, чи є яке повір'я між Сіверо-Руссю о упирях (Vampir, Strigon, Vederae) — щось так ужасне, як у Гоголя повісті «Вій»? Те ж саме о вовкулаках (Vilkolakach, Vikodlak).

Як звуться оті существа по-руськи, що Гоголь назвав гномами? Ведь-бо я занимаюся слов'янською демонологією, а лиш о Сіверо-Русі ціло нічого не знаю.

5. ДО П. Й. ШАФАРИКА

Пречесний господине!

Год цілий минув... Оп'ять відзизаюся до Вас. Може, буде в чім приятно і пригіжно для Вас.

Я вліті путував по Подністрю і Підгір'ю, де, окроме немного колядних пісень, приобрів-єм медаль руську з кінця XII стол., зі спижу [1].

Восени через два місяці обитав-єм по різних місцях побуських і тутки узбирав-єм дещо колядних пісень і — що ми ся було досі укрило — щедрівної пісні. Але найважніше приобретеніє моє є меч старосвітський, найдений в ріці Полтві при усті в Буг, під Буськом, з двома чертами руніческими, золотом написаними. Думаю щось о нім написати [2], а тепер лише відчерки посилаю.

Говорив мені г. Зубрицький [3], що і він мав прежде показану собі від г. Дзялинського [4] рогатину іскопану з написом довгим золотим — лише не умів відчитати. Коли маєте зв'язь із г. Дзялинським — ізвідайтеся, а ні — то ізі Львова напишеться.

Більше нічого не пишу, бо нема нічого.
Майтеся гаразд.
Ваш щирожелаючий
Далибор Іван Вагилевич

Львів, 5 січня, 1841

6. ДО М. О. МАКСИМОВИЧА

Пречесний господине!

Я мав случай перечитати Ваш «Киевлянин» із 1841 г., де много воспоминаній о Галицькій Русі [1]. Жаль лише, що Ви віддалений, бо вблизу много іначе би-сте виділи. Зважайте от і мою орфографію: є вона розвита вслідство вчитування ся в наш отний язик. Видите, що вже більше сходна з Вашою? Саме стремління ся Ваше вельми мені подобалося. Рад би і я Вам по силі моїй в чім тім помогти, а навіть і маю до дві — до три статті таківські. Лише от в чім біда: як їх там Вам послати? Тогід я був щось дав для вас через п. Зубрицького, але він лише узяв, та й байдуже. Так на тім стало, і я зовсім не хочу мати ніякої зв'язі із ним з многих причин, опроче його лицемір'я [2]. Так аж як хто тамки поїде, я Вам пошлю, що схочете історическього, стенографіческого або і філологіческого, а Ви мені в міньбу — Ваші нові сочиненія і явленія на язику южноруськім (напр., 2 частини повістей Основ'яненька, думки А. Могили, Бодянського, Хоми Гребеньки [3] і проч.), котрі мені необходимо нужні до граматики і словаря.

Зістаю з глибоким почитанієм,
Ваш іскренний
Іван Николаєв Вагилевич

$18\frac{5}{1}42$ *г.*

7. ДО Я. Ф. ГОЛОВАЦЬКОГО

Пане побратиме!

Тішить мене, що Ти гаразд труждаєшся в літературі по своїй парті, яку від бога маєш. І наші краяни виступлять в жизнь європейську як народ, уцивілізований прикметно до духу і потреби веремня.

Від половини березня я є у Львові, де, ходячи в своїх орудуваннях, що є можна, займаюся літературою. До «Символіки» [1] поробив-єм виписи із пісенників Смолера, Ербена, Ліпінського і з інш. До «Демонології» [2] — із Вальвазора і із інш. До «Коляди» [3] — із Гавлічка, Фаєрпатського і інш.

Я хочу скоро кінчити «Символіку» і «Праздник Коляда», але перед ще узнав-єм за конечне потрібне іздати сочиненіє «Статьи о южнорусском языке». Міг би і Ти мені дещо в тім помогти, аби-сь прислав деякі свойства южноруського язика в Уграх і слів із кілька десяток. Также дещо короткого-повного опису з тих із якої книги, що я її не маю,— наприві, книжки: повісті Г. Квітки, стихотворенія Гулака-Артемовського, Т. Шевченка «Кобзар» і «Гайдамаки», Котляревського «Енеїда» і пр. Добре би було, аби-сь написав і оцінку кожного сочиненія, а я на Тебе ся покличу.

До «Символіки» пошли мені казку, як ся перевернула дівка в лелію, хлопець — в явір, жінка — в березу, [казки]; що кажуть, як господь бог сотворив трави, билини, хащі і дерева, також мухи, гаддя, хрущі, риби, птицю, звіра і чоловіка. Дещо [пришли] о ходьбі спасителя. До «Демонології» — що тото є Condolak Barha, а і казок з десяток збери. [...]

Чув-єм, що Ти маєш збірник пісень южноруських на II частини,— іздавай їх якнайборше, бо лише Ти потрафиш подати їх пригіжно; і для мене придало би ся розглядіти їх для «Символіки».

Надіюся, що мої коляди і щедрівки не будуть Тобі мішати, бо я іздаю опис свята, а пісні у мене — щось accident'ального. Однак добре би-сь зробив, аби-сь мені прислав опис Купала — що за дух, ціль і пр.

Твій товариш *Далибор*

18 1/7 43

8. ДО Я. Ф. ГОЛОВАЦЬКОГО

Любезний приятелю!

Дякую Тобі за відпис на мій лист. Я давно дещо збирався до Тебе оп'ять написати, але не було о. чім,— а то для того, що я тоді був у гостині у своїх родителів.

Недавно написав до мене г. П. Я. Лукашевич [1], де і о Тобі споминає от що: «Напишіте, де тепер Г. Я. Ф.; я перед ним остаюсь много виноват, не отвічавши на його письмо, но це не значить, щоби я його позабув. «Літопись Львовская» [2] хорониться у мене як зіниця ока, а що не тиснена, то тим нічого не потеряно,— дасть бог, вийде, і, може, в луччу годину; я ще до неї [додам] другу і сукупо їх іздам. Через Шевченка в ноябрі одправлю в Петербург в цензуру».

Левицький печатає в Перемишлі замітки о «Русалці Дністровій», де мені ся найбільше дістало; але я нічого не відповім.

Літопись волинська вийшла, другу найшов професор Київського університету Домбровський [3].

В Москві печатають козацьку літопись (800 арк. писаних).

А. Бельовський скінчив свій великий і важний труд «Баснословная історія Польщі», де і помилки свої справить, і покаже з греческих і латинських писателів, же польські літописці начало свого народу іскали в Іллірії, відки їх предки переселилися за Карпатські гори.

К.-В. Зап пише словар містних назв слов'янських. Його «Путешествіє по Галицькій Русі» печатається.

П. Й. Шафарик іздає «Ізвестіє о староболгарській словесності», може, і І т. «Історії словенської літератури».

Я пишу сочиненіє «Писателі польські — русини» [4]. Досі розібрав-єм 30 сочиненій. До того готую «Граматику южноруського [язика]» по-польськи, по системі Греча — для шкіл є вона найліпша. Поручив мені тото г. владика [5], обіцяючи мені, що буде старатися, аби-м був свячений. В предисловії напишу о містних свойствах язика, його наріччях і піднаріччях, о старім язику, о стихіях чужих і пр. Буде то вийнято із більшого сочиненія «Статті о южноруськім язиці».

Тепер до Тебе з просьбами. Спиши мені дещо о руськім язику на Угорщині, що зможеш. Вийми із II кн.

Квітки щось таке, як в І всходжування сонця. Чи не чув-єсь що о Буняку на Покутті?

Може, я і до Тебе загощу і, дасть біг, як буду ординований, то буду ся старати при Тобі наміститися. Бо у мене є много книг і в Тебе, та й ще в сусідстві Твоїм обитає чесний учений г. священик Блонський [6],— то і мені, і Тобі, і йому мило би було сусідити з собою. [...]

Твій щирий старий товариш

Д.-І. Н. Вагилевич

18 9/11 43

Отець С. С. Товгович [7] кланяє Ти ся і просить, аби-сь був так добрий і книжку послав через диліжанс.

9. ДО І. І. СРЕЗНЕВСЬКОГО

Львов 28 червця / 10 липця 1844 г.

Пречесний господине!

Довго я збирався вам отвічати на Ваш приязний лист, так зайшли нечаянні перепони, котрі мене неспособним робили до всякої роботи; ще вони не скінчилися, але я вже спокійніший.

О моїй статті я писав до г. Й. М. Бодянського — так, як Ви желали; однак, коли Ви їх получите, все-таки просив би-х Вас мої автографи к мені послати за те, що я лише таким способом можу їх доповняти. З г. Зубрицьким я говорив о Вашім желанії, і він сказав, що своїм приятелям, між которими і Вас считає, дасть даром своє сочиненіє. До г. Головацького я писав, що Ви від нього желаєте.

Моя граматика єсли понравиться на Русі, то прошу Вас постаратися о переводчика на великоруський язик. І я також буду собі за повинність почитати роздати своє сочиненіє своїм собраттям-ученим на Русі, раз через вдяку, а потім — що вони то найлучче будуть уміли оцінити. Кстати мого сочиненія «Статті о южноруськом язиці», воно содержить в собі все, що есть нужним до язикознанія — розуміється, позаяк мені було можна; есть там навіть літопись Южної Русі, а окроме того, ще

начертаніє історії словесності (жаль, що досі воно не повне) [...].

Якщо Ви желаєте, посилаю Вам мої замітки о южнорусинах. [...]

Лукашевича поздоровте від мене і запитайте його, чи получив від мене лист. Також поздоровляю наших любезних поетів Могилу і Галку.

Зостаю з глибоким почтеніем

Ваш іскренний

Далибор І. Вагилевич

Адрес до мене у Львові: в Інституті Оссолінського, в обителі греческ. восточ. священика.

10. ДО Я. Ф. ГОЛОВАЦЬКОГО

Любезний побратиме Якове!

Я довго ждав на лист від Тебе з відомощами, котрі для мене стільки важні — найбільше про те, що я мій «Ідіотикон» уже скінчив. То від Тебе запас, та й ще звідки інде, то буде сочиненіє; о нім би наш християнин сказав: дав бог свій час добрий!

Недавно тому я получив лист від г. І. І. Срезневського, в котрім єсть і до Тебе вітання і просьба, щоби-сь послав к ньому, де які лише маєш, записки кстаті жизні народу южноруського. Я йому пошлю, що зможу, о чарівницях, Купалі, гаївках і доповнення о похороні і свадьбі, і то ще в сім тижні. Также збираюся до Твого брата до Відня послати дещо.

Реченець до посвящення 2 кивня (спиши мені також прозви місяців у гуцулів); пилую дуже, аби-м успів на той реченець ставитися.

Недавно ізвідав-єм ся, що єсть і у волохів колядні пісні од г. Гормузаки, поміщика на Буковині і Молдавії, котрий єсть і літератор. Навіть він поймив мені сообщити тоті пісні, в котрих, я надіюся, більше світла на старослов'янський бит, ніж у многих слов'янських народів, особенно западних,— або, ясніше сказавши, єсть у греків і латин доказательства, що даки і ілліри — один народ по язику і норовах; то коли послідні — слов'янами, то і перші також.

Очікуючи одвіту, зостаю

Твій зичливий

Д. Іван Вагилевич

$18\frac{1}{7}44$

Господин священник[1] желає мати «Русалку Дністровую», 3 екземпл. Скажи, що стóїть, і постарайся о ній. Твій побратим

Іван...

11. ДО Я. Ф. ГОЛОВАЦЬКОГО

Любезний друже!

Прошу мені позичити на дуже короткий час нове сочиненіє Шафарика[1]. Я хотів би-м із нього виписати два факти історическькі, відносящіся до історії моравської.

Также десь колись піймив був мені г. Лобаржевський[2] уділити імена гір Карпатських. Будь так добрий: коли ж ся з ним зійдеш — припімни йому.

Поручаюся пам'яті,

зичливий слуга і приятель

Іван Вагилевич

$18\frac{2}{7}52$

Яків ГОЛОВАЦЬКИЙ

ПОЕЗІЇ

ВЕСНА

Вже соненько пригріває,
Теплий вітер подуває;
І річеньки забриніли,
Темні луги зашуміли;
Заспівала в лісі птиця,
Що рухнула вже травиця,
І травиця-муравиця;
І листочки на калині,
І цвіточки по долині;
Радується вся твар божа,
Що настала весна гожа!..

Галичанка люба, мила
Городочок городила;
Покопала, пограбала
І грядочки оплескала;
Богові ся помолила
І святий хрест положила.
«Галичанко, що ти дієш?
В що дуфаєш і надієш?»

«Що я дію?.. Зерно сію,
А на літо ся сподію.
Пади, зерно за зерночком,
Ні купкою, ні рядочком
На порхкую земленоньку,
В щасливую годиноньку!»

«Галичанко люба, мила,
Щоби ти ся не вмилила!
Та чи зійде, що посієш?
Може, дармо робиш, сієш?»

«Я на бога ся надію,
Що недармо роблю, сію.
Зійде, зійде моя краса,
Як на ставу густа ряса;
Пов'яжеться паростками,
Устелиться барвінками
На цілую долиноньку,
На рідную родиноньку:
Буде цвісти, процвітати
І в листочок розвивати:
Що цвітонько, то ягода —
Моїй праці нагорода».

«Галичанко люба й мила,
Коб надія не завела?..
Будуть тучі, гради, громи,
Спека, смага, зливи, ломи —
Нікому ти захистити,
Ані в спразі закропити.
Ой пропадеш, моя роже!
Краси й праці жаль ся, боже!»

«Хоч нема заступить кому,
Не боюся тучі, грому,
Спеки, смаги ані лому.
Буде дощик покрапляти,
Моє листя ізрошати.
Там, на межі, є липонька —
Та заступить від соненька;
Своїм маєм мня прикриє —
Студен вихор не завіє...
Невеличке й моє зілля —
Як барвінок на весілля,
Як на ріднім гробі рута,
В дрібен листок розвинута.
Кому ж воно вадить в полі?
Не задерне, ані вколе;
Вітрові ся к землі склонить,
Тучі, бурі охоронить.
Згине ж зерно на мій ниві,
Одне, друге у кропиві,
Туча заб'є, сонце спарить —
Предці, коли ми ся здарить
Хоч десяте, то посходить;

Сотне зерно хоч доспіє —
Мою працю нагородить».

Хто працює, оре, сіє,
Той і плодів ся надіє!

[*1834—1835*]

ТУГА ЗА РОДИНОЮ

Я в чужині загибаю,
По чужині блуджу,
За своєю родиною
Білим світом нуджу.

Тут чужая сторононька;
Та люди чужії
Не пристануть до серденька,
Хоч і не лихії.

Най би які добрі були,
Все не свої рідні:
Я — чужая чужениця
Межи ними, бідний!

Ой по саду-винограду
Сумний походжаю,
Із чужини до родини
Гадки посилаю.

Ох, милая родинонько,
Чи на мя згадаєш?
Домовая сторононько,
Як же ми ся маєш?

Солоденька рідна мово,
Як би-м тя рад вчути!
Із глибини серця свого
Рад би-м пісню добути.

Проспіваю співаночки,
Де-но які знаю,—

Як би-м учув голосочок
Із рідного краю.

Голосочок, як дзвіночок,
К серцю промовляє:
Хто ж слухає, зрозуміє?
Хто тебе пізнає?!

Цвітуть сади брескинові,
Та виноград має,
А мені за рідним домом
Аж по серцю крає.

Мильші були гаї рідні,
Калинові цвіти,
Ох, як тії хідниченьки,
Виноградом криті!

Всюди люди купоньками,
А я самотою;
Всюди люди з іграшками,
А я — зі сльозою.

Веселіться, чужі люди,
Ох, бо мені годі!
Мені втіхи вже не буде,
Аж у своїм роді!

Іграйте си, розкошуйте [1] —
Гаразд вам ся діє...
Ой хто знає, відгадає,
Як ми серце мліє!

Ходжу, плачу понад Дунай,
Сльоза в Дунай кане.
Як згадаю рідну річку,
Аж серденько в'яне!

Ще й то мені доїдає —
Ох, то смерть готова!
До нікого й промовити
Сердечного слова!

XI=5.

Туга за родиною.

1. Я в чужині заблудив,
Не чужині блудив,
За своєю родиною
Бідний сивий плакав.

2. Ту чужбай сторононька
Та люде чужі,
Не пристануть до серденька
Хоть и не лихі.

3. Най би вони добрі були
Все не свої рідні —
А чужбай чужечинці
Мене ними бідний.

4. Ой не сад-виноград
Цвіте по долині,
Де родився из чужини
Гадки посилає.

5. Ох милая рідненько
Чи ня ще згадаєш,
Домовай сторононько
Мене ще маєш.

6. Цвітуть сади яблуневі
А виноград має
А ох мені за рідною долиною
Аж по серці болить.

Автограф поезії Я. Головацького «Туга за родиною».

Ні з ким мені поплакати,
Ні з ким потужити...
Розступайся, синій Дунай,—
Хоч би ся втопити!

Журба мене гризе нині,
Журба гризла вчора...
Ой хто не був у чужині,
Той не знає горя!

Пешт, 1835

ДВА ВІНОЧКИ

Попід гаєм зелененьким
Чиста річка тече,
На яворі зелененькім
Соловей щебече.

Сидить дівча над річкою;
Два віночки звила
І ручкою біленькою
На воду пустила.

Один вінець з барвіночку,
А другий з рутоньки;
Один вінець козаченька,
Другий — дівчиноньки.

Поплив вінок із барвінку,
Вовня го сіпає,
А остався із рутоньки,
Бо берег спиняє...

«Поїхав мій козаченько
В далеку дорогу,
Мене лишив, молоденьку,
Самую, небогу.

Вернись, вінку із барвінку,
Приплинь к береженьку!
Вернись, милий, з України,
Пристань ко серденьку!..

Коли ж, вінку із барвінку,
Сплинеш к береженьку?
Коли вернеш з України,
Милий козаченьку?»

Закувала зозуленька
В гаю в середині —
Аж ся стало страшно, сумно
Молодій дівчині:

«В Україні на могилі
Зацвіла калина —
Там лежить твій козаченько,
Бідна сиротина.

А коли ся води вернуть,
Що за сім літ вплили,
Тоді вернесь з України
Козачок твій милий!»

[*1835—1836*]

РІЧКА

Чом, річенько домашняя,
Так пливеш поволі?
Чом водиці не розлиєш
З берегів на поле?

Годі плисти самотою,
Час вже тугу збути —
Шуми, гуди хвиленькою,
Щоб далеко чути!

«Як же мені, рідний сину,
Не плисти поволі?
Високії береженьки,
Ще й рівненьке поле.

Я би в фалю загриміла,
Та водиці мало;
Зато гладке личко моє
Чисте, як чуркало.

Були тучі, дощі, громи —
Води забриніли;
Що ж!.. Підрили береженьки
Й воду сколотили.

Лучче плисти потихоньки,
Та певненьким ходом —
Оминати островоньки,
Каміння й колоди.

Так поплину тихо, смирно,
Без шуму, без горя;
З личком чистим, незмученим,
Чей, дійду до моря!»

[*1835—1836*]

МОЯ ДОЛЯ

О шумний Пруте, о ти, бистрий Пруте,
Мене ти нині вітай!
Я не надіявсь більше тебе вздріти,
Вторік сказавши «прощай»!

Я сподівався: заким минеться
Одне літенько, зима —
І наша доля вже розів'ється,
Що й нам засяє весна.

А нині тебе з тугов вітаю,
З яков прощав-єм вторік.
Но і ту надію у собі маю,
Що в молод розвилась вік.

Літа молоді — калинні луги —
Розкішно цвіли, як рай;
Весняні цвіти, зелені смуги
І чистий, як сльоза, ручай!..

Опали цвіти, краса змарніла,
Пропало зерно і плід...
Надіє мила, нащо-сь голубила,
Коли-сь зрадила впослід?

Она ся лестить, она ласкає
І вабить к собі мене,
Цвітом блискає, рученьку подає,
Хочу не хочу — веде.

І так я в нужді по світі гоню,
Нігде покою нема;
Молоді літа в клопотах роню,
Куда ся кину — біда!

Красная весно, нині-сь воскресла
На мою гірку печаль:
Усьому-сь світу радість принесла,
А мені — тугу і жаль!

В Коломиї, над Прутом
9 березня, 1841

[В АЛЬБОМ ІЗМАЇЛУ СРЕЗНЕВСЬКОМУ]

Руський з руським повстрічався,
Руський з руським повітався...
Хоч з далекой України,
Хоч з далекої родини —
Вже один другому брат!

Ізв'яжімся, рідні діти,—
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєй сили добуваймо —
Та все піде влад!

У Львові
28/16 липня, 1842

[В АЛЬБОМ ВАЦЛАВУ ГАНЦІ]

Мужайтесь, кріпіться, слов'янськії люди,—
Велика ваша будучність буде!

24/12 вересня, 1849

БРАТОВІ З-ЗА ДУНАЮ

Коли ймеш кидати
Чужую чужину,
Соколом вертати
В рідну Україну —
Не минай родини,
Старой Галичини:
Вступи, милий брате,
До нашої хати!
Щиро руським словом
Тебе поздоровим.
Божим хлібом, сіллю
Ймем тебе приймати,
О щастю, здоров'ю
Родини питати;
Та й тобі розкажем
Про нужду домашню
Та журбу всегдашню,—
Чей, разом розважим.
Ой-бо наша воля —
Щербатая доля:
Гонять воріженьки
Із рідного поля;
Нашу рід-родину —
Стару Галичину —
Своєв називають,
Нам ю одчужають!
І так сиротами
На рідній землиці
Батьків гроби топчем,
Плачем по сестриці.
Тяжко малій птиці
Межи яструбами —
Сироті ще тяжче
Поміж «свояками»!
Тільки ви, сердечні
Вкраїнські орлята,
Діти одной крові,—
Ви наша отрада!
От так, любий брате:
Гаразд і недолю,
Щастя і неволю,
Всі клопоти і труди —

Разом поділяти...
Легше серцю буде!
От так на відходнім
Тебе проведемо,
Поклон родиноньці
На Вкрайну пошлемо.

[*1861*]

ПРИКАЗОЧКИ, БАЙКИ І НЕБИЛИЦІ

«Ліпше своє латане,
Як чуже хватане».
Приповідка

I

«Бабонько! Їли-сте обід і горілочку-сте пили так, як я,— а чому ж за вами по одному снопові, а за мною по два?» — приговорював господар бабці, що ся наймила у господаря жати. «Ба! — відповіла бабка,— бо ви, пане господарю, собі робите, а я вам».

II

«Куме, нащо-бо ви вашого сина жените? Та то ще дитина, то дурне!» — сказав кум кумові. А той відповів: «Ба, кумоньку! Та-бо то добре дурня оженити: як до розуму дійде, то не схоче».

III

«Чоловіче, бійся бога, рятуй мене!» — кричав потопаючий лихий пан. Хлоп, уздрівши його з берега, задумався та й каже: «А як же вас, пане, рятувати, коли вас би за лоб тягнути, а ви — наш пан!?» — «Тягни як хоч, аби лиш смерті не пожити!» Хлоп думає, думає — аж надбігло більше людей та й кажуть: «Де ж пана можна за чуприну брати? Що би він уже був за пан, аби його мужик за чуприну сіпав!?» — «Та певно,— обізвав-

ся знов котрийсь,— що не годиться! Бо видно, що панська чуприна не до того: то лишень мужицька чуприна на те на світі, аби її пани тягнули, як хотять і куди хотять».

От так люди радилися, радили та балакали на березі, що робити, а пан кричав: «Хто в бога віруе, рятуйте!» Кричав, кричав та й утопився.

V

Хотів батько сина оженити, але сей, ні суди, боже, не дасть ся намовити. Закликав уже отець і сусіда, та й той намовляє і розважуе: «Що, видиш, так в світі є, що он той ся оженив, он сесь ся женить, а ти чому не хочеш? Коли-сь прийшов, хвалити бога, до літ, так і тобі пора! Бачиш, твій тато чотирма роками молодший був за тебе, коли оженився, а предцінь бог благословив: щасливо прожив стільки літ з небіжкою».— «Ба! — відізвався син.— Тато з мамою оженилися, а мені кажуть чужу брати!»

VI

Ішов подорожній швець через село та вступив до одного господаря. А тут сідають до обіду, та швець питаеться: «Чи нема якої роботи у вас, пане господарю?» — «А що: ти ремісник?» — «Таже ремісник».— «А що за ремісник — чи не кравець?» Швець думає: скажу, що не кравець, то, може, і не дасть їсти, бо, певно, господар кравця потребуе, коли ся за нього питае; та й відповів: «Та кравець».— «Добре, добре! Та сідай з нами обідати — по обіді-то дам тобі роботу» (бо то була саме обідня пора, коли газда з челяддю засіли до стола). Швець не дав ся багато просити: сів, за ложку — та просто в миску.

Пообідали, подякували богу і господареві за обід, позбирали посуд, та й господар показуе сукно, та й каже: «Подиви ж ся, майструню: отут є сукно — та розміркуй, що з нього може бути». Швець розложив сукно, подивився та й каже: «Буде два великих і один малий».— «Як-то? — здивувався господар.— Я гадаю, що ледве витікне на один великий, а другий малий!» — «Та що ви кажете, господарю?» — спитав швець. «Я кажу — два сіряки: один великий, а другий малий»,— відповів господар. «Гм! А я думаю: три мішки, пане газдо, бо я не

той кравець, що сіряки шиє,— я шию мішки». «О, песій народе! — подумав собі господар.— Наїв-єсь ся моєї праці — ще з мене кепкуєш!?»

IX

Був в однім селі брехун на все село — уже такий, що поступиться, то збреше. Де би був, хто заговорить до нього, чи що, то він уже певно відітне або вигадками, або смішками, або таки просто брехнею. От таки, правду сказавши, що ніхто від нього правди не чув; та всі в селі вже його прозвали Іваном Брехуном.

Ішов раз він через село, та здибав його пан, та й каже до нього: «Ану, Іване, збреши, не розмишляючи,— дістанеш чвертку пшениці».— «Не маю-бо, пане, коли»,— відповів Іван. «Що ж маєш за роботу?» — питає пан. «От іду, бо там, кінець села, міняють попіл за сіль, та кваплюся, щоб не розхопили,— треба і собі з діжку попелу проміняти». З сим розминулися. Пан думає собі: «У мене попелу до сто-мать, можна би і собі послати — та сіль здасться». І поспішив до двору, та зараз казав парубкам понабирати повні міхи попелу та й понести кінець села заміняти за сіль.

Хлопці набрали попелу, завдали на плече, аж погнулися. Несуть; зайшли аж кінець села, питають людей. Ніхто не видав і не чував. Ходять, двигають — уже аж попріли. Питаються — нема та й нема. Аж один чоловік питає: «А хто ж вам казав, що тут міняють сіль за попіл?» — «Хто казав!? — відповідають одним голосом парубки.— Таже пан казав!» — «А панові ж хто сказав?» — питає знов чоловік. «Та, либонь, Іван Брехун»,— обізвався один парубок. «Те! — засміявся чоловік.— Або ж ви не знаєте, що Іван Брехун ще зроду правди не сказав? Ідіть, ідіть назад додому!»

XI

П'яний чоловік їхав волами та здибався в селі зі своїм дідичем, що чотирма кіньми їхав, та йому [дідичеві] з дороги не уступився. Пан казав його об'їхати, а обминаючи, питає п'яного: «А пізнав ти мене?» — «Пізнав».— «А хто ж я такий?» — «Дідич».— «А чиє село?» — «Моє!» — відповідає мужик. Пан поїхав.

На другий день рано казав закликати хлопа, щоби йому пам'ятку дати — хоч з п'ятдесят буків. Приходить

хлоп уже тверезий. Закликав пан перед себе: «А пізнав ти мене, коханку?» Хлоп аж задрижав: бо як пани кажуть ласкаво «коханку» або «муй коханий», то уже певно не минуть буки. Та й відповів, кланяючись аж до коліна: «Пізнав, вельможний пане».— «Хто ж я?» — «Наш пан, дідич ласкавий».— «А чиє то село?» — «Нині ваше, вельможний пане, а вчора моє було, бо я п'яний був». Пан удобрухався і дарував йому загадану кару.

XIV

Наварила баба у пістний день скоромно. Дома їсти якось не ялося; вона винесла горнець на вулицю, та сіла собі на дорозі, та й їсть, що аж за вухами тріщить. Надійшли люди та скричали на бабу: «Чи ти бога не боїшся? Що ти дієш? Та сьогодні піст святий; де нині християнин їсть скоромі!?» — «Нічого! — обізвалась баба, не замішавшись.— Най пан-біг проштить, бо я шобі подорожна!»

РАК І ВОРОНА

Зловила Ворона Рака і несла понад воду в писку (в дзьобі). Рак хотів вихопитися і задумав задурити Ворону, щоб дзьоб роззявила, та й каже до неї: «Вороноңько, голубоңько! Коб тобі ся молоді літа вернули!» А Вороні жалко ся зробило, та й зітхнула, і вимовила: «Ба, ба!» А в той час Рак випав із роззявленого дзьоба.

ВОВК І БАБИНІ ТЕЛЯТА

Паслися телята в городі на упоні, а баба грядки полола. Вовк зайшов туди і мав око на телята — та й сперся на пліт, хотячи перескочити в город. Аж баба, уздрівши його, гукнула: «Гутю-га, гутю!» А Вовк, буцім він на телята і гадки не мав, каже, щоби помовку з себе збути: «Пек тобі! Через бабині телята не мож ся в город подивити!»

ПЕРЕКЛАДИ

З російської

КАЗКИ ІЗ «СОЛДАТСКИХ ДОСУГОВ» ВЛАДИМИРА ДАЛЯ-ЛУГАНСЬКОГО[1]

Даль-Луганський є один із дуже немногих писателів, котрий має високе дарування розказувати свої казки з такою природною простотою, що здаються зовсім простонародними. При тім уміє якнайдокладніше відмалювати ясними красками образи свої, взяті із природи. В казках його, як і в Основ'яненкових, є завсігди моральне намірення, поправа обичайності на думці — найголовніша ціль всіх писателів і збирателів простонародних. Тут на показ даємо дві казочки його, котрі так прості в своїм оповіданні, що далися ледве не слово в слово пересказати нашим наріччям. Його казки і повісті розметані по часових письмах, а зібрані під названієм «Басни, были и небылицы казака Владимира Луганского», СПб., 1835, III части.

[*Я. Головацький*]

I
У ТЕБЕ САМОГО Є СВІЙ РОЗУМ

Козел унадився у город. Бувало, як тілько пастухи виженуть свою бутею *, то мій цапок зразу як добрий іде — головою покивує, бородою потрясує; а скоро хлопці присядуть де у яругу камінчиками бавитися, то мій цапок простісінько біжить у капусту.

Раз пішов він був тою же знайомою дорогою — іде собі та пофиркує. На той час відбилася дурна вівця від череди, зайшла в бур'яни — кропиву та лопушник,— стала та й блеє, і оглядається, чи не знайдеться який добрий чоловік, щоб її вивів із тої біди. Увидівши козла, урадувалася, як рідному братові. «Піду,— каже,— хоч за ним, чей, він мене виведе! Тадже мені не першина за ним іти: у нас наперед череди також водно козел ходить — за ним іди сміло».

Пішла наша овечка, учепившись козла. Він через рів — і вона через рів, він через тин — вона собі через тин, та й забрела з ним у город. Сього разу заглянув

---

* Т. є. череду овець.

якось-то огородник раньше в свою капусту та й побачив їх. Вхопив предовженну хворостину та пустився до непрошених гостей. Козел метчіший — успів перескочити назад через тин, драпанув та й пішов собі у чисте поле. А бідна овечка замоталася, стала кидатися з перепуду на всі сторони та й попалася. Не жалував же і огородник своєї хворостини — зовсім її поломав на бідній овечці, так що вже вона (овечка) стала кричати не своїм голосом, а помогти нема кому. Накінець огородник, подумавши собі — який гаразд: ще уб'єш дурну вівцю та потому господар напастуватиме! — та вигнав її ворітцями, але ще таки на дорогу парнув як вздовж добре хворостиною.

Прийшла вівця додому, в череду, та й плаче на козла. А козел каже: «А хто тобі казав хвостом за мною бігати? Я пішов — та на свою голову, то й мій ответ; коли мужик мені випарить боки, то я ні на кого не буду плакати — ні на господаря, чому дома не годує, ні на пастуха, чому не сокотив * мене, та уже буду мовчати та терпіти. А тебе за чим нечистий поніс за мною? Я тебе не кликав!»

І козел — хоч ледащо, злодій — правий в сім ділі. Смотри кожний своїми очима, розбирай своїм умом, та іди туди, куди лучче.

І у нас також так буває: один пуститься на який-будь гріх, а другий, дивлячися на нього, ну ж собі за ним,— а потому, як попадеться в біду, нарікає на учителя свого. А чи ж у тебе самого не було свого розуму?

II
ШИЛО В МІШКУ, А ГРІХ НА СОВІСТІ НЕ УТАЇШ

Стояв жовнір у вдови Кожушнички на постої. Вдова корталася яко-тако; чоловік не лишив їй великих грошей, але предсі знайшло би ся із півтори тисячі рублів — вдова ними торгувала то сим, то тим та й годувала свою сім'ю. Жовнір наш служив уже не перший і не п'ятий рік, та знали його товариші і начальники як доброго, смирного і чесного солдата. Стояв же він і у вдовиці на постої уже давненько, та вона на нього не скаржилася і лиха від нього не видала.

---

* Сокотити — стерегти, пильнувати.

Тим часом збиралася раз вдова їхати на ярмарок, а було зо сім миль до міста. Зібрала грошенята, що якось скортала за півроку, перелічила їх вечором, не таївшись від постояльця * свого, нарахувала сімсот рублів, поклала їх у скринечку та й стала жовнірові розказувати, що має купувати, як довго забариться; просила його хату доглядати та в вільну годину і до господарства подивитися, бо йому зо всім вірила, як своєму; відтак дала вечерю та й пішла спати.

У тої вдовиці була дочка заміжня і зять — хлопець не зовсім чемний — давно уже приставав до тещі, щоб відокремила його жінку і дала їм їх пай, що на них із батьківщини спадає; а вдова не хотіла: «Доки,— каже,— грошики у мене в руках будуть, то вони цілі, та ще трохи помаленьку їх прибуває. Добро ваше не пропаде, діти ваші, коли біг дасть, одягати і обувати буду, а грошей таки вам не дам — ви і мене, і родину мою знівечите, та самі не наживетесь. Дочка моя мужа в руках держати не уміє, а він любить погуляти, так із того небагато гаразду буде».

Зять ізвечора посварився з тещею, та ще з похмілля пригрозив, але проспався, то, мабуть, і забув за те, що говорив, і серце пройшло. Теща, усердившись на зятя, розказувала при сторонських людях, що от-ді, який у мене зять: і грозить, і шумить, коли,— каже,— обкрадуть мене або, сохрани господи, уб'ють, то уже знайте, люди добрі, що ні з кого більше, як з зятя!

Нашого жовніра, котрий дожив до 35 літ без жодного великого гріха і лихого діла, одоліла грішна гадка та не покидала цілу ніч. «Украду,— гадає,— у газдині гроші та далеко-де запрячу — на мене ніхто не подумає, не скаже: сама господиня відвернула всю відповідь і підозріння на зятя, а я буду свободен!»

Так і зробив. Господиня встала скоро світ та пішла виганяти корову. Жовнір наш чистився в ту пору і збирався на сторожу **. Не встигла вона вийти за ворота, аж він відбив замок у скриньки, вийняв гроші, та скриньку виніс, та кинув у пусту баню на затилках у зятя, а сам пішов буцімто за якою орудою до одного, то до другого товариша, котрі також стояли по квартирах,

---

* Постой (постоя) — квартира; постоялець — квартирник, жовнір, що на квартирі стоїть.

** На варту, страж, чати, на караул.

та й вернувся домів, коли уже господиня повернула і огляділася за скринькою.

Сюди-туди — стали розбирати. Спитали господиню, на кого думає, на кого гріхується — чи не на жовніра? Вона каже: «Ні!.. Хрань мене, боже, від судьби * та напасті — на жовніра свого не думаю! Але ніхто більше не украв, як зять!» Взяли шукати; знайшли у зятя в бані розбиту скринечку. Взялися до мого молодця, посадили у острог **; водили по судах, держали, держали — та й там він десь, неборак, і помер; а жінку молоду лишив на «тих часах»: родила вона уже без нього та й овдовіла.

Жовнір наш мовчить. До нього ні тютьки: ніде на нього поговірки нема, ніхто не догадується — ходить собі чисто та право, мов ми з тобою. Однако ж як поглядить іноді на молоду вдовицю, що зосталася сама-одна на білім світі, подивиться в інший час на малу дитиноньку, що родилася на світ сиротою, без вітця, як ще подивиться на стару господиню свою, котра з дня на день стала нівечитися, відколи украдено у неї і послідне, що було, чим торгувала і заробляла собі на хліб, та як ще до того пригадає, що він всьому тому вина і причина,— то так тяженько йому стане на серці, мовби камінь на грудях положив. Довго він боровся, терпів, перемагався, хворував, не спав по ночах, а як засне, то кидається, та охає, та бредить уголос — зовсім обезсилів, хоч утопитися. Тільки й горе забуде, як достане тишком-нишком горілочки та нап'ється — бо вже став і напиватися, чого перше у нього ніколи не бувало. Відпустить, було, журба, доки принапилий, а відтак знов підступить, та ще гірше прежнього.

Так сидів раз вечором наш жовнір за воротьми, накинув плащ на плече, та закривши кашкетом і лице, і очі, мов йому голову розшибло, та й думав думку про свою біду та горе: що знівечив стару господиню свою, погубив безвинно її зятя та пустив у світ двоє сиротяток. На той час підійшов к ньому однокашник *** і краяни його, присів поруч та й став його розпитувати.

— Що ти,— каже,— Касяне, такий смутний та невеселий? Слабий не слабий, а щось як не свій; кажи, що з тобою сталося?

---

* Судьба — посудження; судити, посудити.

** Острог — арешт; фурдига, темниця; твердиня, кріпость.

*** Однокашник — шльоф-камрад, товариш, що з одного горшка кашу їсть.

Касян підняв голову, подивився на товариша та й вздихнув:

— Так, чогось серце болить.

— А від чого ж воно тебе болить, Касяне? Таж я тебе, хвала богу, з двадцять літ знаю, ба знав ще і до царської служби,— перше того з тобою не бувало, як не бувало і гріха! А нині, бач...

— Мовчи, не говори вголос! — сказав, налякавшись, Касян.— Мовчи, ще люди почують!

— Що ти?! Бог з тобою,— запитав знов товариш,— чи нам з тобою перед людьми таїтися, чи що?

Поглядів на Касяна, а у нього сльози, як горох, посипалися.

— Чуєш,— каже товариш,— покайся хоч в духу, бо ти, певно, зробив якесь лихе діло! Серце у тебе ниє від того, що тебе совість гризе. Ти, небоже, взявся теперка до горілочки, чого у тебе ізроду не бувало, а грошей ізлишніх у тебе дасть біг,— де ти їх взяв? Тут щось не до ладу! От від чого у тебе серце болить та через що не спиться, а хоч заснеш, то плетеш не знать що, та ще й підчас і виговорюєшся. Пам'ятай, як ми з тобою на сторожі стояли, що-сь говорив, заснувши?

— Та що я говорив? — спитав, напудившися, Касян.

— Ну,— відповів той,— що там уже говорив, то говорив. Ти знаєш, що я тебе погубити не хочу, але, мабуть, і жовніри чули, то і гляди: як перекажуть один другому, то не красно буде. Господь з тобою, Касяне! Я не начальник тобі, ані духовник, але таки покайся сам від себе, доки люди не дізналися, а ні — то погубиш душу свою.

Касян заплакав та й у всім признався свому краянові. Сесь зразу не хотів було і слухати:

— Не говори мені, лиш іди або скажи капітанові, або попові, а мені не говори!

Але ж бо Касян не пустив його — казав сидіти та й слухати:

— Я гроші украв у Селівестрової, а скриньку закинув у зятеву баню; я і душу його погубив, та й знівечив дві сім'ї!

— Чи не боїш ти ся бога!? — сказав товариш його.— Чи не боїшся бога, не гадаєш умирати? І що ж тобі за хосен та пожиток із сих грошей? Научив-єс ся п'янствувати, чого вперед не умів, та відшибло тебе від сна, від

їди, та зігнуло, неначе від тяжкої недуги,— от тобі стільки із них радості! Чи не уже-сь всі прогуляв?

— Ні,— відповів Касян,— більш ста рублів не прогайнував, а тоті цілі всі.

— Де ж вони лежать?

— На одваху біля груби, повище примістків, є в деревині гнилий сук та й дуплавина, там я їх заткнув та й оп'ять мохом приткав.

— Як же?.. Що ти теперечки думаєш діяти?

— Сам не знаю, брате, і умом не змудрую. Видкося, що от піду та утоплюся.

— Ні, Касяне: тоте зле придумав, а се ще гірше! Погоди: утопитися невелике діло, як невелике було і сімсот рублів украсти, але що потому буде? Кого оскорбив ти на сім світі, тому від твоєї смерті не буде легше; але душу твою, хоч камінь млинський на шию нав'яжи, не утопиш; як ти станеш на страшнім суді, там тебе лицем к лицю на очную ставку поставлять з тими, кого-сь тут погубив, скривдив, обікрав.

— Що ж діяти, брате? — запитав Касян і знов заплакав.— Що діяти? Дай раду!

— Думай та гадай скільки хочеш,— сказав знов товариш його Воропай,— а уже нехибно признайся перед капітаном, нехай донесе полковникові, та проси, щоб помилували, щоби поладнали самі та й рішили своїм судом. А гроші цілкові порахуй всі, то уже з Селівестровою якось там полагодимо, що тягати не буде.

Касян подумав та так і зробив. За добровільне признання його помилували; до суду не віддавали, лиш укарали своїм судом, а вдова радісінька була, що хоч більша половина грошей повернулася, та дальше позивати і в гадці не мала.

— А що? — спитав Касяна Воропай, коли той покінчив усе і вже відсапнув після кари.— Ну що — чи легше тепер на серці?

— Легко, брате Воропаю: як на світ народився! Господь тебе натхнув та послав — я би був утопився.

— Ну що,— спитав знов Воропай,— чи ти гадаєш, що тепер все скінчено, що уже нам нічим журитися?

— Запевне, що уже,— що ж більше? Гроші віддав, сто рублів лишень не дотікає... Бити — вибили, та то не бідочка: вдруге не опанує мене сатана та не соблазнить.

— Ні, братчику, не скінчено! — сказав Воропай.— Ходи-ко лишень зо мною.

І привів його до вдови, котра жила разом з дочкою, та жила із одного лишень городу.

— Дядино,— сказав він їй,— осьде прийшло два робітники до тебе на панщину. Лихий той чоловік, що украв у тебе гроші, покаявся, як знаєш (а вона не знала, хто украв, лиш тільки знала, що відшукали гроші), покаявся, віддав тобі що було грошей та от ще нас двох найняв, щоб ціле літо, коли ми не в службі, робили у тебе в городі.

— Дай же йому, боже, душі спасіння,— сказала старовина,— хоч він і обікрав було мене! Та і вам спасибіг! А робота вам найдеться: треба грядки копати, треба садити, розсаджувати... Бог заплать вам, бог заплать і йому!

Із сербської

НАРОДНІ СЕРБСЬКІ ПІСНІ

ВІВЧАР І ДІВЧИНА

Заснула дівонька на корні, на дерні.
Аж там іде стадо, два молод вівчарів;
Один пройшов смирно, а другий не хоче —
Говорить дівоньці: «Ой устань, дівонько!
Підемо там долів, на золоте поле,
Пшениченьку жати; будем піджинати:
Підіжнеш ти мене — дам ти моє стадо,
Підіжну я тебе — мойов милов будеш».
Устала дівчина, метне серп на рам'я,
Пішла тамка долів, на золоте поле,
Та жали пшеницю від рання до смерку;
За дівчинов в'яже дев'ять милих братів,
А за хлопцем в'яже дев'ять товаришів.
Дівчина нажала триста і три снопи,
А молодець нажав лиш двісті два снопи.
Каже му дівчина: «Чуєш ти, вівчарю,
Дай же мені стадо, бо я тя піджала!»
Вівчар її молить і так їй говорить:
«Нащо тобі стада з многими вівцями,
Коли не маєш трави стада випасати,
Ні води не знаєш стада напувати,

Холоду не знаєш стадам спочивати?»
А дівчина каже: «Чуєш ти, вівчарю!
Я матиму поле стадонька випасти:
Моя руса коса — зелена левада.
Буду воду мати стадо напувати:
Мої чорні очі — два горні джерела.
А холодом будуть мої чорні брови...»

ВІВЧАР ТА ДІВЧИНА

Жала нивку дівчина-красота
Срібним серпом, а ручка золота.
Як вже було около полудня,
Заспівала дівчина-пустота:
«Ой хто б мені пов'язав снопоньки,
Дала би-м му чорнії бровоньки;
А хто б мені тут приніс водиці,
Дала би-м му мої білі лиці;
Хто же мені зробить салашину,
З тим, молода, сама припочину».
Вна думала, що ніхто не чує.
Учув вівчар, що з стадом кочує.
Зв'язав жито, і склав у копиці,
Та приніс їй студеної водиці,
Салашочок виплів із ліщини,
Відтак каже до красной дівчини:
«Дай, дівчино, що-сь ми обіцяла».
А дівчина та була лукава —
Так, небога, вна ся вимовляла:
«Відчепися, вівчарю мізерний!
Поскладав-єсь снопи у копиці —
Твої вівці пасуться на стерні;
А же мені приніс-єсь водиці —
І ти, молод, ладної * напився;
А же-сь мені вчинив салашину,
То під нею і ти відпочинув».

---

* «Л а д н а вода, г о ж а вода» звичайно у нас говориться. Кажуть, що не годиться казати на воду «д о б р а». Ледве чи не є то забиток із дохристиянського богослуженія — відав, вода Л а д і - богині посвящена була? Може, в сербськім «л а д н а в о д и ц а» не походить від «хладна» — «холодна», але також, як у нас, — від Лади.

ОДИН МИЛИЙ, ТА І ТОЙ ДАЛЕКО

Ой сумна-сь, сумна, темна ніченько!
А ще сумніше моє серденько.
Журюся, тужу,— нікому сказати:
Не маю неньки жаль розважати.
Ні в мене неньки, щоб попестити,
Ні в мене сестри, з ким потужити,
Лиш вден * миленький, й той далеченький;
Доки доїде, й північ минає,
Доки пробудить, й кур заспіває,
З раз поцілує — стане світати:
«Час вже, миленька, домів вертати».

НЕМА ГАРАЗДУ З ВДОВИЦЕЮ

Цвіти, роже, на мя не дивися,
Бо я, молод, уже оженився
Із вдовою, мені нелюбою.
Куди ходить, за першим банує:
«Мужу перший, моя перша доле,
Було ж мені за тобою боле **!
Вчас лягала, нерано вставала;
Коли-сь мя буджав — в личко-сь цілував:
«Уставай, серце, вже встало сонце,
Встала вже й ненька наша старенька —
Хату замела й води принесла».

ЗАРУЧЕНА З ВОЄВОДОЮ СТЕПАНОМ

Дівчинонька зорю посестрила:
«Ой сестрице, зоре-прохіднице!
Ти проходиш з устока на запад,
Ти доходиш над Герцеговину *** —

---

* Вден — вміcто «оден», «воден»; так, як вна, вно замість «она», «оно» говориться.

** Боле значить тільки, що «добре»; від того походять російські слова «более», «болий», «лучше», «лучший». У нас лише одне наріччя заховалося в первіснім значенні, бо більше, більший значить «множое», «вяще».

*** Герцеговина, серб. Ерцеговина, Herzegowina — назва части сербської країни, задержалося забитком Німеччини середніх віків. Однако ж тамошні жителі іменують себе досі старим, предвіцьким назвищем Иро, Его (см.: Вук Ст. Караџића «Српске приповједке», на Цетиню), котре, як коріннe слово, появляється в старинних названіях Eligos (єлі Hgos), Epirus.

Ти видаєш войводу Степана;
Чи стоять му двори повтворяні,
На подвір'ї коні посідлані —
Чи збираєсь їхать по дівчину?»
Зоря дівці тихо відповіла:
«На здоров'я, красная дівчино!
Проходила-м з устока на запад,
Доходила-м над Герцеговину
І видала хату войводину.
Білі в нього двори повтворяні,
На подвір'ї коні посідлані.
Він зібрався, їде по дівчину —
Не по тебе, але по другую.
Три ти люде дали гану тую:
Один каже, що-сь ти роду злого,
Другий каже — злість у ній гадюча,
Третій каже, що сплюча, дрімлюча».
Закляла їм красная дівиця:
«Той, же каже, що я роду злого,
Не діждав би потомства жадного;
Той, же каже — злість у цій гадюча,
Щоб гадюки серце обмотали,
В кучерях му літо літували,
В пазушині зиму зимували;
Той, же каже, що сплюча, дрімлюча,
Тому дев'ять літ тяжко хворати,
А в недузі хвилі не здрімати!»

ЗНАКИ ЧЕМНОЇ ДІВЧИНИ

Сараєво * рано затворено,
А ранньою поров утворено;
Молод хлопець Лазор відтворяє,
Лазореві мати розраджає:
«Лазороньку, мій ти милий сину!
Як си будеш вибирав дівчину,
Не дивися на шиті рукави,
Лиш дивися на хід, на поставу;
Не дивися, чи головка гладка,
Лиш дивися, чи метена хатка» **.

---

* Сараєво — місто у Босні.
** Послідні два стихи — із нашої народної пісні.

ВИХОВАННЯ

Росла іва серед Сараєва;
Вшир розросла на пів-Сараєва,
Вгору пнеться — аж під небо гілля,
А під нею свість з дівером сіла *.
Дівер свісті з шовку сукню крає,
Сукню крає, все на свість зглядає:
«Ой свістонько, рум'яна рожонько!
Чи ти росла, на сосну глядючи,
Чи на яблінь, дерево саджене,
Чи на брата мого гадаючи?»
Діверові свість так відповіла:
«Ні я росла, на сосну глядючи,
Ні на яблінь, дерево саджене,
Ні на брата твого гадаючи;
Лиш мя мати одиначку мала —
Вна мя медом, цукром годувала,
Вна мя сночи ** вином умивала,
Опівночі — медом солоденьким,
Щоби-м була біла й рум'яненька;
Вна тоненьким прутком мя корняла,
Щоби-м росла тонка й височенька».

ДІВЧИНА МОЛОДЦЯМ ВСЛУГУЄ

Любо-мило, як під вечір гляну
Тамка долів, край тихог' Дунаю,
Де козаки шатра розпинають,
А під ними винце попивають,
Та їм служить дівчина красненька:
Що котрому чарочку подає —
Кожний її к собі пригортає.
До них каже красна услуженька:
«Ой ви, хлопці, панове молодці!
Хоч я можу вам усім служити,

---

* Дівер, девір (сербськ. ћевер, старопольськ. dziewierz) — шурин, мужів брат. Зрівн. пісню:

Не дай мене, мамо, де много діверів,—
Волиш мене дати, де хата без дверей;
Де хата без дверей — дам собі зробити,
Де много діверів, там ся будуть бити.

** Сночи, сночики (серб. синоћ) — пізно ввечір; снішний — вчорашній, вечерішній.

Лиш не можу усіх вас любити,
Йно одного, кого серце каже,—
Кого каже, із тотим ся зв'яже».

ЩО КОМУ ДО УПОДОБИ

Заснув Ранко під явором,
Аж там ішли дівки збором,
Межи собов гаморили,
Що би вони над все хтіли.
Найстаршая ісказала:
«Я би перстеня бажала».
Середуща ісказала:
«Я би пояска бажала»,
А молодша ісказала:
«Я би Ранка си бажала;
Бо перстінчик розломиться,
Поясочок ізноситься —
Повік з Ранком не втямиться».

ДОНЬКА РОЗУМНІША

Док' я була в мамочки маленька,
Красно мені розраджала ненька:
Щоб не пити вина червоного,
Не носити вінка зеленого
Й не любити хлопця молодого.
Як, небога, тепер розгадаю —
То всю красу від винця я маю,
Всю утіху з вінка зеленого,
А всю любість з хлопця молодого.

КОТРА НЕНЬКИ НЕ ПОСЛУХАЄ

Мати Марцю заплітала
То вп'ятеро, вдев'ятеро,
А заплівши, наказала:
«Чуєш, Марцю, мила доню!
Коли підеш в поле долів,
Долів в поле, долів в к о л о *,
Не йми Томка зачіпати;

---

* К о л о — знаний сербський танець. У нас також танцюють к о л о, але наше лиш таке, що парубки на початку танця влад обходять наоколо, самі або попарувавшись із дівчатами, та приспівують, охоти додаючи. Є то щось подібне до польського танцю полонеза. А у нас говориться: «Заграй мені к о л о!» або «Заграй мені таки р у с ь к о г о!»

Томко хлопець не жонатий,
А ти, Марцю, не віддана».
Марця неньки не слухала;
Вна пішла си в поле долів,
Долів в поле, долів в коло,
Стала Томка зачіпати.
Томко в танці вимахає,
На служеньки поморгає:
«Підведіте коні д' колі,
І рижого, і гнідого!»
То ся слуги здогадали,
Коні д' колі проводжали,
І рижого, і гнідого.
Томко скочив на гнідого,
Марцю сіпнув на рижого —
Через поле гнеть махнули,
Як звіздочка через небо.
Коль вже покрай поля були,
Тоді каже Томко Марці:
«Видиш, Марцю, сухий явір?
Там тя хочу повісити;
Мут тя вірли крильми бити,
А ворони очі пити».
Взяла Марця нарікати:
«Горе ж мені, милий боже!
Так-то діється негоже,
Як хто неньки не вважає!»
Лиш ю Томко потішає:
«Ой не бійся, Марцю моя!
Не сухі то там явори,
Але білі мої двори;
Там ти милов мені будеш,
Там о матері забудеш».

РАДА МИЛІЙ

Ходи, мила, най тя приголублю,
Де зірчемо *, то там ся зійдемо:
Чи у моїм, чи в твоїм садочку,
Чи під мою, чи твою рожочку,

* В горах говориться «р ч у, р ч ю, р ч е м о», замість «реку, речемо»; від того походить р е ч и н е ц ь — уречений час, Termin (зрівн. чеське určiti, určeny).

Ти ся, мила, перекинеш в рожу,
А я, молод, у бабочку * божу.
Йму літати, к рожі припадати;
Люди скажуть, що я рожу клюю,
А я тайно дівчину цілую.

ЗГАДКА

Тямиш, душко, як-єсь моєв була,
На мим лоні слізоньки ронила,
Сльози лляла, крізь плач говорила:
«Скарай, боже, ту дівчину щиру,
Котра держить парубкові віру;
Бо як чисте воно небо синє —
Хвилю чисте, хвиля го захмурить,—
Так дівчину парубочок дурить.
Дóк' цілує — «Буду ся женити».
Обцілує — «Тра ся обробити».
Мине осінь, та зима настає,
А він, гінтяй **, другу підмовляє».

ШКОДА ЧАС МАРНУВАТИ

Зима минає,
Душенько моя!
Весна настає.
Птиця співає,
Душенько моя!
Цвіте роженька,
Все ся милує,
Все ся цілує,
Душенько моя!
Час ся марнує,
Що ти, миленька,
Душенько моя,
Ні заручена,
Ні залюблена,
Душенько моя!
Літа си губиш,
Мене не любиш.

---

* Бабочка — мотиль.

** Гінтяй, гультяй — несталий, невірний друг; походить від «гонити», «ганяти», «гуляти».

ДІВОЧИЙ СУД

Сіяли цвітки три красні дівки;
Рутку горою, мак долиною.
Та пустий хлопець в зільничок вскочив,
В зільничок вскочив, грядки толочив,
А дівки взяли сіть наставили,
Хлопця-молодця в сітки зловили.
Стали го своїм судом судити:
Перша всудила, щоб го спалити,
Друга всудила, щоб випудити,
Третя всудила, щоб повісити.
Хлопець-молодець так ся в них просить:
«Я не золото, щоб-сте палили,
Ні я не олень, щоб-сте пуджали,
Лиш парубочок — то мя повісьте
На пусту сливку — на красну дівку».

ДАМ'ЯН І ЙОГО ЛЮБКА

Ой в Омера, вище Сараєва,
Там висока гора коло двора,
Під горою левада зелена,
На леваді к о л о розточено.
У тім колі Дам'янова жона
Головою усіх переходить,
А красою усім перед водить.
Та промовив із кола Никола:
«Закрий очі, красна молодичко,
Бо чрез твоє біленькеє личко
Нині твому Дам'яну вмирати!»
Ой не встиг він ті слова сказати —
Грим! — з-за гори зеленой хтось стрілив
Та Дам'яна прямо в серце вцілив!
Ой припала мила в головочку:
«Світле сонце, любий Дем'яночку!
Що-сь так мене освітило ясно,
Та так борзо за гороньку зайшло?!»
«Любко моя, роженько запашна!
Що так красно була-сь ми зацвила,
Та й тяжкому ворогу-сь лишила?!»

УВОЛЕНА ВОЛЯ

«Ой дівонько, рум'яна рожонько,
Ні саджена, ні пересаджена,
Ні студенов водов підливана,
Ані рвана, ані не пахана,
Ні люблена, ані цілована,—
Позволь, душко, най тя поцілую!»
«Мож, молодче, кілько ти ся схоче!
Мій городець при твоїй леваді:
Там я вийду цвітки підливати,
А ти вийди коні напувати;
Цілуй, хлопче, кілько ти ся хоче,
Лиш білого не здави личенька,
Щоби з личка не пізнала ненька».

НЕЩАСНА

Хлопцеві дівчина перстень віддавала,
Перстень віддавала, на рід нарікала:
«На ти, милий, перстень — тебе жене прічка *,
І отець, і мати, братчик і сестричка.
Най ся лиш о мені слава не розходить,
Бо я сиротонька, нещасна дівонька,
Я васильок сію — мені полин сходить.
Ой ти, полиноньку, мій гіркий цвітоньку,
Будуть мя тобою дружбоньки квітчати,
Як мя будуть, тужну, у трунву складати!»

ЗАВИСТЬ

Росли вкупі два явори, росли,
Межи ними шиловата сосна.
То не були явори зелені
Ні між ними шиловата сосна,
Лиш то були два брати роджені,
Один Павло, а другий Радуло,
Межи ними сестриця Єлиця.

---

* Прічка — пріч, преч. Часом вживається як существительне, напр.: «Мене жене прічка із дому мого власного»; «Хто тобі казав іти?» — «Прічка мене вигнала».

Сестру браття так дуже любили,
Що є в світі — гостинці зносили;
Напослідок дали вни сестриці
Красний ножик із самої криці *,
Срібна похва, золота окова.
Як те вздріла молода Павлова,
Завистила вна своїй зовиці
Та кликнула паню Радулову:
«Ятрівонько, по бозі сестронько,
Чи не знаєш отруї якої?
Струїла би-м брата із сестрою».
На то каже Радулова паня:
«Біг з тобою, моя ятрівонько!
Я трутизни ізроду не знала —
Хоч би-м знала, то б ти не сказала;
Таже й мене братоньки любили,
Вони й мені дарунки носили!..»
Як то паня Павлова зачула,
Швидко в поле коником махнула
Та пробила коня вороного.
Відтак каже до муженька свого:
«На зло, Павле, ти сестру кохаєш,
На све лихо гостинці зношаєш —
Вна ти твого коника пробила».
Павло сестру Єлицю питає:
«Нащо-сь, сестро, тоє учинила!?»
Сестра брату клянеться, як може:
«Не я, брате,— так мені дай, боже,
Мені й тобі щастя та здоров'я!»
Сестрі братчик на все віру дає.
Як то паня Павлова уздріла,
Вона ніччю до саду приспіла
Та й убила сокола сивого.
Відтак каже до муженька свого:
«На зло, Павле, ти сестру кохаєш,
На све лихо гостинці зношаєш —
Вна ти твого сокола убила».
Павло сестру Єлицю питає:
«Нащо-сь, сестро, тоє учинила?»
Сестра брату клянеться, як може:
«Не я, брате,— так мені дай, боже,
Мені й тобі щастя та здоров'я!»

* Криця — добра сталь.

Сестрі братчик на все віру дає.
Як то паня Павлова уздріла,
Пізно ніччю із постелі встала
Та зовичин красний ножик вкрала —
Ним дитину в колисці пробила.
Скоро рано зоря зазоріла —
Сама вбігла до муженька свого,
Ручки ломить, крізь сльози говорить:
«На зло, брате, ти сестру кохаєш,
На све лихо гостинці зношаєш —
Вна ти твого синонька убила,
За собов, ді, й слідочки лишила!»
Як сказала те жінка їй брату,
То він скочив в горішню кімнату,—
Сестра спала в перинах імхових,
Злотий ножик її в узголів'ях;
Братчик злотий той ножик виймає,
З срібних піхвів його добуває —
Аж на вістрі кровця обсихає!
А пан Павло скоро то уздрів —
Лютий, сестру за руку збудив:
«Сестро вража, бий тя божа сила!
Най би-сь була коня ми пробила,
Най би-сь вбила сокола сивого —
За що-сь з'їла синонька милого?!»
Сестра брату клянеться, як може:
«Не я, брате,— так мені дай, боже,
Мені й тобі щастя та здоров'я!
Як клятьбі сій не віруєш, брате,
Кажи д' коням живу прив'язати,
Най мя коні в кусні розривають,
Моє тіло вірли роз'їдають!»
Але братчик на клятьбу не дбає,
Сестру в чисте поле проводжає;
Прив'язав ю коневі до хвоста,
Пустив з вітром: «Нажила-с ся доста!»
Ой де крапля їй кровоньки впала,
Там виросли васильки та рожа;
Де вна сама собою упала,
Там постала церковочка божа.

Мало часу по тому минало,
То Павлова дуже-сь розболіла;

Дев'ять років тяженько хиріла;
Крізь реберця трава проникала,
В траві люті гади вилягались,
Очі пили та в траву ся крили.
Тяжко стогне молода Павлова
Та й так каже до муженька свого:
«Чуєш, Павле, ти, мій милий мужу,
Вези мене, хворую, недужу,
Де зовиці церковонька біла —
Чей, би мене церковця спростила?!»
Скоро Павло учув тії слова,
Повіз її до церкви-зовиці.
Як же були близенько дзвініці,
Щось із церкви до них викликає:
«Іди відси в пропасть, негіднице,
Гріхів твоїх й церква не прощає!»
Як те грішна Павлова зачула,
То на свого муженька кивнула:
«Не вези мя у двори біленькі,
Лиш вези мя в поля широченькі;
Нагрішила-м на сім світі доста —
Прив'яжи мя коневі до хвоста,
Най мя коні в кусні розривають,
Грішне тіло вірли роз'їдають!»
Павло жінці во всім послух дає,
В чисте поле ю випроводжає;
Прив'язав ю коневі до хвоста,
Пустив з вітром: «Погуляй си доста!»
Ой де впала їй кровці краплина,
То там виріс будяк та тернина;
Де вна сама собою упала,
Там під нею земля ся запала
Та й широке озерище стало.
А із води коник виниряє,
На нім злота колиска гойдаєсь,
На колисці соколик сивенький,
А в колисці хлопчичок маленький,
Під борідков та з ножиком рука,
Що убила невинятко,— сука.

ТРИ ТУЗІ

Соловей-пташина
Усім спокій дала,
Мені, молодому,
Три тузі задала.
Ой перва ми туга
На моїм серденьку,
Що мя, молодого,
Ненька не женила.
А друга ми туга
На моїм серденьку,
Що мій ворон коник
Підо мнов не грає.
А третя ми туга
На моїм серденьку,
Що ся моя мила
На мя розсердила.
Копайте ми яму
На полі широкім,
Дві стопі широку,
Довгу на чотири.
Вище головоньки
Рожу посадіте,
А нижче ніжечок
Воду іспустіте.
Як молод перейде,
Най ся затикає;
Як старий перейде,
Най ся прохолодить.

СМЕРТЬ МИЛИХ

Двоє милих щиро ся любило;
При одній ся водиці вмивали,
В один рушник личко утирали.
Літенько минає, а ніхто не знає,
А на друге літо усі ся дізнали —
Дізналися і отець, і мати.
Мати не дасть, щоб їм ся любити,—
Розлучила дороге і миле.
Милий милій через звізду каже:
«Умри, мила, вечір у суботу,

А я, молод, рано у неділю».
Що сказали, тоте і вчинили:
Вмерла мила вечір у суботу,
Вмер миленький рано у неділю.
Поховали одне близь другого,
А крізь землю руки їм злучили,
В руки дали яблука зелені.
Мало часу по тому минуло,
А над милим росте яль зелена,
Над милою роженька рум'яна;
Обвилася рожа на ялиці,
Як шовк м'який коло красних цвітів.

ДІДИЦТВО [1]

Місяць гудить звіздоньку-денницю:
«Де ти була, звіздонько-деннице,
Десь ти була, десь ти ся гаїла,
Десь ти ся гаїла три днини біленьких?»
Денниця му так ся висловляє:
«Ой я була, ой я ся гаїла
Верх города Білогорода,
Дивлячися на чудо велике
Там, де ділили вітцівщину браття
Дмитро Якшич з Якшичем Богданом.
Любо-мило браття погодились,
Вітцівщину свою поділили.
Дмитро узяв землю Волоськую,
Волоськую та й Молдавськую,
І весь Банат до води Дунаю.
Богдан узяв Сриєм — рівну землю,
Сриєм-землю, і рівне Посавля,
Та й Сербію до Ужиці-міста.
Дмитро узяв край долішній від міста
І Небойшу-вежу на Дунаї.
Богдан узяв край горішній від міста
І Ружицю-церков серед міста.
О мале ся браття повадили:
О сокола й коня вороного.
Дмитро хоче по старшині мати
Ворон коня й сокола сивого,
Богдан йому не дає жодного.
Коли рання зоря розсвітила,

Дмитро, взявши коня вороного
Та узявши сокола сивого,
Та й на лови їде в полонину.
Прикликає жінку Анджелію:
«Анджеліє, моя вірна любо,
Страви мені мог' брата Богдана,
А коли го струїти не хочеш,
Не чекай мя у біленькім дворі».
Як зачула жона Анджелія,
Сіла вона журна, невесела,
Сама думат і сама говорить:
«Що діяти, зозуленько сива?
Як я струю мойого дівера —
Гріх великий від бога ми буде,
А від людей — сором і догана.
Скаже мені мале і велике:
«Чи видите тую нещасницю,
Що стравила свойого дівера?»
А коли го струїти не схочу —
Мужа в дворі не смію чекати».
Все думала, на одно здумала:
Пішла вона у спідні погреби
Та й узяла питушку весільну,
Уковану з чистого золота,
Що принесла від батька рідного.
Наточила вповнь жовтого вина
Та й приносить дівері свому,
Цілує го в руку і рубочок,
Перед ним ся до землі кланяє:
«На честь тобі, мій дівере милий,
На честь тобі питушка і вино.
Даруй мені коня і сокола».
Богданові жалко ся зробило —
Дарує їй коня і сокола...
Дмитро ловить цілий день по горах,
Та не може нічого вловити.
Аж під вечір падь його нанесла
На зелене озеро у горах,
На озері — злотокрила утка.
Пустив Дмитро сокола сивого
Ухватити утку злотокрилу,
Вона йому й глянути не дала,
Лиш сокола сивого вхопила
І від рам'я крило му вломила.

Як то Якшич Димитрій побачив,
Борзо тяжку одіж зволікає
Та й заплинув на озеро тихе,
Підіймає сокола сивого.
Питається сокола сивого:
«Ой як тобі, соколе сивенький,
Ой як тобі без твоєго крила?»
Сокіл йому писком повідає:
«Ой так мені без крила мойого,
Як одному брату без другого».
Аж тоді ся Дмитро був утямив,
Що там жінка брата іструїла;
Та узяв він коня вороного,
Борзо їде ко Білогороду,
Чи ще брата застане живого?!
Коли прийшов вже на міст Чекмецький,
Напер коня — жене через нього.
Застряг коник межи міст ногами.
Зламав коник обі перві нозі.
Як уздрівся Дмитро у недолі,
Скинув сідло з коня вороного
Та верже го на топір перистий,
Борзо іде в город Білогород.
Ледве прийшов, то на жінку кличе:
«Анджеліє, моя вірна любо,
Чи ти мого брата не струїла?»
Анджелія йому повідає:
«Ой я твого брата не струїла,
Лише я-м ся з братом погодила» [1].

•

АСАН-АГИНИЦЯ

Далматинська пісня *

Що біліє-сь на горі зеленій —
Чи то сніги, чи то лебедоньки?
Якби сніги, вже би покіпніли,

* Ся пісня переведена на італіянське архимандритом (abbé) Fortis і поміщена в його «Путешествии по Далмации», ізданім минувшого століття. Відтак переложена на французьке і напечатана в «Voyage en Dalmatie», par M. l'. abbé Fortis — trad. de l'Italien, 2 tom. avec figures. Berne, 1778, 8°, в томі I, с. 142—146. Є також і німецький переклад.

Лебедоньки давно б полетіли.
Ні сніги то, ані лебедове,
Лиш наметце Асан-Аганове.
Він хорує на тяжкії рани.
Прийшла к ньому мати і сестриця,
Любій жінці чрез стид не годиться.
Як вже трохи йому поліпшіло,
Написав він до жіночки сміло:
«Не жди мене у біленькім дворі,
Ні у дворі, ні у моїм роді!»
Ой як жінка се письмо уздріла,
То як стала, так і скостеніла!
Аж ту й коні дуднять коло хати;
Агиниця хтіла утікати
Хоч віконцем, стрімголов із вежі,
Та за нею дві доньки поспіли:
«Ой вернися, мамо наша мила!
Не прибув то Асан-Ага, батько,
Лишень Бежо Пинторович, дядько».
Агиниця милог' брата стисла,
З люби щирой аж на шию ввисла:
«Милий брате! Чи не стид великий?
Проганяє від п'ятеро дітей!»
Мовчить Бежо, не відповідає,
Лиш в кишеню шовкову сягає
Та розправу на письмі подає:
Щоб їй з мужем навік розвід мати,
К старій неньці одній повертати.
Як письмо се паня прочитала,
То двох синків в чоло цілувала,
Обі доньки в личка рум'яненькі;
Тільки синок в колисці маленькій,
Той лиш неньці серце роздирає.
Аж ю братчик бере за рученьки,
Силоміццю к собі відриває;
Посадив ю на коника свого
Та повіз ю до двору рідного.

Ой не довго вна була в родини —
Ледве тиждень, коротенькі днини;
Красна паня — добрий рід всі знають —
Зо всіх сторін в свати посилають,
А найбільше судія * Імоський.

* У сербськім кадија, із турецького язика.

Паня брата свойого просила:
«Любий брате! Як ти сестра мила —
Не дай мене замуж за нікого,
Най не в'яжу я світонька свого,
Най не тужить журне серце моє,
Дивлячися на сирітки свої!»
Але Бежо ні на що не дбає,
За Ймоського судію віддає.
Тоді паня братчика впросила,
Що біленький листок написала,
Наречену князю го послала:
«Милий князю! Кланяюсь низенько
Й прошу тебе сим листом красненько:
Як ти будеш боярів збирати,
По княгиню з весіллям рушати,
Привези ми завійку довгеньку;
Як йму двори Агові минати,
Щоби-м слізні оченьки закрила,
На сирітки свої не гляділа!»
А князь скоро той лист прочитав,
Пан-боярів живко позбирав —
Гучно, бучно гряде по княгиню.
Гаразд гості туди доходжали
І здорові назад повертали.

Ой вже двори Агові минають —
Аж дві доньці глядять у віконці,
Оба синки надвір вибігають,
Сиротятка к неньці промовляють:
«Ой вернися, люба наша мамо,
Та ми тобі вечеряти дамо!»
Як то вчула Асан-Агиниця,
Скапли сльози на біленькі лиця,
Та старшого бояра просила:
«Боярине, як би рідний брате,
Кажи коні хвилю придержати,
Щоби-м своїх сиріт обділила!»
Стали свати, стали і бояри.
Вона взяла роздавати дари:
Синкам дала мешти * саф'янові,

* Мешти — у буковинських русинів так називаються коротенькі чобітки; у гуцулів — каракати. Сим словом здалося нам найлучче переложити сербське местве, що, власне, значить шкіряні панчішки, підколінниці.

А панянкам сукні атласові,
Ще й послала малому дитяті
Злотом шиті шовковії шати.

Асан-Ага всьому-сь придивляє
Та на діти свої покликає:
«Сюди, діти, то не ваша мати!
Не хоче вже до вас повертати,
В неї серце тверде, гірш каміння!»

Агиниця, як сесе учула,
Білим личком о землю плюснула —
В тяжкім жалю та за сиротами
Тої хвилі і дух іспустила,
На сиріток більше не смотріла!

ГОРДА ДІВЧИНА

Дівчинонька край гори стояла,
А вся гора від лиця сіяла,
І від лиця, й зеленого вінця.
Аж цареве військо проходжає,
Все їй військо «помагай біг» дає,
Лиш не дає хлопець нежонатий,
Тільки пригнав конем до дівчини:
«Поцілуй мя, дівчинонько люба,
Поцілуй мя, заким твоїм буду».
Відказує красна дівчинонька:
«Іди собі, молод, нежонатий!
Не цілую я кращих козаків [1],
Не то таких царевих вояків».

ОЛЕНЬ І ВІЛА

Пасе олень траву на загір'ї.
День ся пасе, а другий болїє,
А на третій гірко нарікає.
Питала го із гороньки Віла:
«Ой олене, лісогірське звіря,
Яка тобі велика недоля,
Коли пасеш траву по загір'ю,

День ся пасеш, а другий болієш,
А на третій гірко нарікаєш?»
Олень Вілі тихенько говорить:
«Сестро моя, Віло із гороньки!
Ой мені є велика недоля:
Мав я свою милую самицю,
Та відійшла за гори, за води.
Відійшла мя та й вже не вертає;
Відай, або зблудила з дороги,
Або її стрільці ухватили,
Або мене зовсім оставила,
А другого оленя злюбила.
Коли вона з дороги зблудила,
Дай ї, боже, знайти мене скоро;
А коли ю ловці ухватили,
Дай їм, боже, мою лиху долю;
А коли вна другого злюбила,
Дай ю, боже, ловцям ухватити!»

КАЛАМУТНИЙ ДУНАЙ

«Ой Дунаю, тиха водо,
Чом ти течеш каламутна —
Чи тя олень рогом мутить,
Чи Мирчета-воєвода?»
«Ні мя олень рогом мутить,
Ні Мирчета-воєвода,
Лиш дівиці-пакосниці:
Всяке рано приходячи,
Перуники [1] зриваючи
І білячи свої лиці».

* *
*

Фіалочко, я би тебе рвала —
Ніт милого, щоби-м йому дала.
Хтіла би-м тя любивому дати,
Не буде-сь любивий тобов затикати:
Він не носить якого-будь цвіту,
Лише одну рожу і [гвоздику] [1].

* *
*

На леваді під явором вода протікає [1],
Ту приходить красна дівка, води набирає,
Попід тини Білгорода воду доносить.
Мирко кинув із города злотим яблуком:
«Візьми, мила, те яблуко — то мойов ти будеш»,
Дівчина го підійняла і назад му кине:
«Не хочу тя, ні яблука — відчепись від мене!»

ПЕРСТЕНЬ — ЗАДАТОК ЛЮБОСТІ

Три путники путьом путьовали,
Путуючи, стрітили дівоньку
І стали їй дари дарувати:
Один дав їй пучечок василька,
Другий дав їй яблучко зелене,
А третій дав золот перстень з руки.
Котрий їй дав пучечок василька,
То той каже: «То моя дівонька!»
Котрий їй дав яблучко зелене,
То той каже: «То моя дівонька!»
Котрий їй дав золот перстень з руки,
То той каже: «Ходімо до суду
Та побачим, чия вона буде!»
А як прийшли на̂ суд перед суддю,
Тоді суддя так відповідає:
«Васильок ся для запаху дає,
Яблуко ся на дарунок дає,
А перстень ся дає по закону.
Чий є перстень, того і дівчина!»

ЛЕВАДА СТОЛОЧЕНА

«Ой левадо, зелена левадо,
Чому-сь ти так полягла раненько?»
А левада тихо промовляє:
«Поневолі полягла низенько:
Вчора вечір стадо проходило,
Нині рано — свати затикані».

В СЕРЦІ СТУДІНЬ

Упав сніжок в день Юра святого,
Не може го птиця пролетіти.
Дівчина го проходила боса,
За нев братчик черевички носить.
«Чи ті, сестро, в ніжки не студено?»
«Мені, брате, в ніжки не студено,
Лиш студено мені у серденько —
Не від снігу того мні студено,
Лиш студено від моєї неньки,
Котра мене за нелюба дала».

КІНЬ НЕ ХОЧЕ ВОДИ ПИТИ

«Ой дівонько, польова цвітонько,
Чи ти мого коня напоїла?»
«Я го пою— він води не хоче,
Лиш поглядат в ту сторону Сави,
Де молодці вином напувають,
А дівчата віночки сплітають».

НАЙКРАЩИЙ

Величався жовтий лимон над морем:
«Нема в світі кращого від мене!»
Те зачуло яблучко зелене:
«Мала хвала, жовтий лимоне над морем,—
Нема в світі кращого від мене».
Те зачула левада некошена:
«Мала хвала, яблучко зелене,—
Нема в світі кращої від мене».
Те зачула пшеничка нежата:
[«Мала хвала, левадо некошена,—
Нема в світі кращої від мене» [1]].
Те зачув хлопець нежонатий:
«Мала хвала вам всім перед мною!
Я оберу жовтий лимон над морем,
Я отрясу яблучка зелені,
Я покошу левади некошені,
Я вижну ту пшеничку нежату
Й поцілую нецілованy дівчину».

* *
*

Город ставить біла Віла
Ні на небі, ні на землі,
Лиш на грані — на облаках.
У городі воріт троє:
Та однії — шкарлатові,
А другії — жемчужнії,
А третії — щирозлоті.
Де ворота шкарлатові,
Віла доню там видала;
Де ворота жемчужнії,
Віла сина там женила;
Де ворота щирозлоті,
Віла сама там сиділа.
Гляне Віла у облаки,
Де із громом грає молня:
Мила сестра з двома братьми,
А невістка, й два дівери.
Молня громи переграла,
Мила сестра — обох братів,
А невістка — два дівери;
А то Вілі мило було!

ЖАДАННЯ ДІВЧИНИ

Коб я була водицев студенов,
Я би знала, де би-м протікала:
Протікала б я під вікном милому,
Де ся милий свлачи и облачи [1],
Коб ся мене мій милий напив,
То би мене на серці носив.

ДВА СОЛОВ'Ї

Два солов'ї всю ніч проспівали
Під віконцем дівки зарученой.
Питала їх дівка заручена:
«Помагай біг вам, два молод соловії [1],—
Чи-сте браття, чи-сте братучеди?» [2]
А говорять два молод соловії:

«Ми не браття, ані братучеди,
Лиш два други з зеленого луга.
Та мали-смо і третього друга —
Та мали-смо, та-смо го згубили,
І чули-смо, що ся вже оженив,
Так ідемо невістку пізнати;
Приносимо золоту пряслицю,
На пряслиці мисирське повісмо».

РАНКО І МИЛИЦЯ

Вітер рожу на поле заносив —
На Ранкове шатро ї заносив,
Там, де Ранко з Милицею були;
Ранко пише, а Милиця шиє[1].
Не стало Ранку білої термітки,
А Милиці золотог' шитяла.
Тоді Ранко Милиці говорить:
«Ой Милице, моя мила душо,
Чи є тобі мила моя душа,
Чи не тверда моя права рука?»
На то Миля йому відповіла:
«Віруй, Ранку, і серце, і душо:
Мильша мені, милий, твоя душа,
Яко мої всі чотири браття;
М'якша мені твоя права рука,
Як чотири подушки найм'якших»[2].

ПОТІХА В ЗГАДУВАННІ

«Моя мила, чи-сь ся вже віддала?»
«Ой вже, милий, й дитину вродила!
А твоє му ім'я надала...
Як го кликну, щоб жалість минула,—
Не закличу: «Ходи д' мені, сину!»
Лиш закличу: «Ходи д' мені, милий!»

ПРИЯЗНЕ ВИЗНАННЯ

Дівчинонько, материне злото,
За що тебе так всі б'ють і гудять?
Коби я знав, душко моя мила,

Що вни тебе так б'ють і все гудять
Через моє часте відвідання,
Я би к тобі приходив частіше,
Щоб тя твоя матінка прогнала
І до мого білог' двора вгнала.

НІЧОГО НЕ УТАЇТЬСЯ

Двоє милих на луці любились,
Та гадали, що ніхто не видить.
Лиш виділа зелена левада
Та й сказала біленькому стаду.
Стадо каже свому пастухові,
Пастух каже в путі путникові,
Путник каже[1] перевізчикові,
Перевізчик — оріховій лоді,
Лодка каже студеній водиці,
А водиця — та дівочій неньці.
Люто клене красная дівонька:
«Ах, левадо[2], не зеленіла би-сь,
Біле стадо [щоб] вовки роздерли,
А пастуха турки посікали,
Путникові ніженьки устали,
Перевізчика вода відносила,
Легкий човен ватра попалила,
А водиця[3]... висохла!»

ХЛОПЕЦЬ І ДІВЧИНА

«Ой дівонько, саджена рожонько,
Коли-сь росла — на що-сь ся дивила?
Чи ти росла, дивлячись на сосну,
Чи на тонку яль...[1],
Чи на мого молодшого брата?»
«Ой молодче, моє ясне сонце!
Ні я росла, на сосну дивлячись,
Ні на тонку гордую ялицю,
Ні на твого брата молодшого,
Лиш, молода, росла проти тебе».

ДОПОВНЕНА ЖАДНІСТЬ

Бога просить хлопець нежонатий,
Щоби став-ся жемчугом край моря,
Де дівчата по воду приходять,
Щоб в пазуху собі го сховали,
Насилили на шовк зелененький,
Та щоб його на шиї носили,
Щоби чував, що котра говорить,—
Чи говорить всякая о своїм,
Чи говорить о нім його мила?
О що просив — дав му біг тоє:
Став-ся він жемчугом край моря,
Де дівчата по воду приходять.
Сховали го у білій пазусі,
На зелений шовк го насилили,
Носили го на шиї,
Чував він все, що котра казала:
Говорила всякая о своїм,
Говорила о нім його мила.

МИЛИЙ І НЕМИЛИЙ

Кінь ворон [1] пасе травоньку зрошену,
Час ся пасе, а два прислухає,
Де дівчина своєй неньки просить:
«Не дай мене, моя нене, за нелюба!
Волю з милим по горі ходити,
Глід дзьобати, листком воду пити,
Студен камінь під голову [класти] [2],
Як з нелюбом по дворі гуляти,
Цукор їсти, на шовку сипляти».

«КОРОЛИЦЬКІ ПІСНІ»

ГАЗДИНІ

Заснула газдиня
Під жовтим перанчем.
Газда її будить
Та в очі цілує:
«Ой устань, газдине,

Прийшли королиці,
Треба їх дарити,
Та не много дати:
Королеві — коня,
Королівні — вінці,
Вінці і обойці;
Молод хорунжому —
Шовкову сорочку,
Білій подруженьці —
Золоту обручку».

ПОПОВІ

Ой прийшли ми горі
На попові двори.
На поповім дворі
Саджені явори;
Під ними гуляє
Красна попадочка,
А за нею ходить
Синджелія, дочка;
Так неньці говорить:
«Ходи, мила мати,
Гостей дарувати:
Королю світлому
Подай ворон коня;
Молод хорунжому
Хоругву шовкову;
Світлій королівні
Два ковточки срібні;
А дівонькам гожим
По квіточці рожі,
По другім — ф'ялочки:
Щоб були красненькі,
Як тая рожочка,
Щоб були любенькі,
Як та фіалочка».

ШКОЛЯРЕВІ

Ой кажуть нам тутки:
Школяр самоукий
Сам книжку читає,

Йому книжка кає:
«Не їзди на коню,
Не убирай зброю,
Не пий горівоньки,
Не люби дівоньки».
Школяр не слухає,
Що в книжці читає,—
Все на коні грає,
Шабельков махає,
Більше п'є горівку
Та й цілує дівку.

ЙДУЧИ СПІВАЮТЬ

Ой вишне, вишенько,
Взнеси вище гілля.
Під тобою Віли
Дивне коло водять.
Вперед них Радиша
Росу бичем трепле,
На дві Віли — воду,
А третій говорить:
«Йди за мене, Віло.
В моєй неньки будеш
В холоді сидіти,
Злотим веретеном
Тоненький шовк прясти».

СТАТТІ

«ЛАСТІВКА. СОЧИНЕНИЯ НА МАЛОРОССИЙСКОМ ЯЗЫКЕ»

Собрал Е. Гребенка, СПб., 1841

Мило нам, що можемо дещо приписати о плодах молодої словесності сусідньої і сородної України. Новішими часами появилося, окрім собраній народних пісень, много сочиненій в народнім южноруськім язиці. Повні дарованій писателі кинулись вслід за несмертельним Котляревським оброблювати ниву отцівської словесності. Від іздання первої часті незрівнянних повістей Основ'яненкових майже без перерви щороку появляються нові плоди то в стихах, то в прозі — содержанія ліричеського, епічеського ба й драматичеського: Основ'яненко, Карпенко, Купрієнко, Бодянський із повістями виступають, Є. Гребінка, Т. Шевченко, Є. Галка, Могила, Тополя — із ліричними, драматичними сочиненіями, Срезневський — ізисканіями народної історії минувших часів, Максимович, Лукашевич, Бодянський собраніями пісень приносять жертву в храмі народності.

Тепер, 1841 года, видав Є. Гребінка «Ластівку» (рід альманаху) і помістив там много сочиненій до цього часу знаних і не знаних писателів. Самого іздателя є предисловіє («Так собі, до земляків») і «До зобачення» на кінці — із звичайною українцям веселістю і жартівливістю написано. В красних образах виставляє [Гребінка] розкоші своєї рідної сторони у всякій порі року.

Головнішу часть прози займає прекрасна казка Основ'яненкова «Сердешна Оксана». Чулий той і глибоко в душу вникаючий писатель виставляє нам образ із домашнього життя — добру мати, слабу як звичайно мати, но поблажливу, добру дочку, утіху своєї матері, але трохи пусту і прегорду; соблазнення нещасної Оксани, зведеної капітаном, і всі страшні слідствія цього блуду недосвіченої дівиці виставляє на перестороrу так мате-

рям, як і дітям. Це щасливо понято, а ще щасливіше виведено із знакомим талантом Г. Основ'яненка.

З незрівнянним духом поняв [Основ'яненко] дух народний, вдивився в життя його (народу) і виливає чистосердечні, прості, чистонародні казки. Яка в них ніжність, яке чувство, яке глибоке знання людського серця, яка поступенність чувств! А язик показався в усіх своїх красотах! Словом, незрівнянний, несказанний Основ'яненко оснував чистонародну словесність, якою жоден народ похвалитися не годен. Всі його казки мають найкращу сторону — що ведуть до моральності. Посмішні дві казочки — «Пархімове снідання» і «На пущання — як зав'язано» [...] — мають прекрасно виведену народну приговорку.

Г. Основ'яненко як в повістях поважних, чулих — що, як вчитаєшся, то так розжалобить, що і на сльози збирає, що за душу хапле,— так і в посмішних незрівнянний. О нім можна сміло сказати, що хтось сказав о Крилові,— що він перший розказав нам казку на руський лад, руським говором, руським словом, і зділав його [слово] так народним, як є пісня народна.

В стихах перед прочими виникає Т. Шевченко (знаний із «Кобзаря»). В його творах «Вітре буйний», «Причинна», а особливо «На вічну пам'ять Котляревському» показуються особливо глибоке чувство і дар прекрасного народного вислову і буйного ізображення. К ньому ближиться В. Забіла, також так чувствітельний. Його твори «Голуб» і «Пісня» незрівняною провівають тугою чисто руською. Лев Боровиковський відличається від других силою помишленій, величними гадками і короткістю слова. В своїм «Чорноморці», «Палію», «Волоху» є він точно сильний, як лев. У байках знов показує замислуватість і сильно володіє язиком. Прочі, менші кавалки також не без ціни; особливо сильний стих «До коня» Мартовицького і Чужбинського «Прощання» — одинакові силою і тугою істинно руською. Котляревського із винятків і поему [Т. Шевченка] «Гайдамаки» тяжко осудити — лише дають догадатися о красотах цілості.

Словом, усе воно красне, все народне, без найменшого знаку наслідування чужини — все виплило із щирої груді русина. Одну лиш, гадав би, і можна догану дати писателям українським — що часом для виразистості де доберуть прикметного слова так, що не раз одне слово всю повагу і красоту попсує. Блуд той особливо

показується в Гребінковій «Полтаві»... Місцями вона зовсім закидає на лад Котляревського «Енеїди». Але все красне, коли на своїм місці,— і здається справді, що пилке виучування і послідування цього учителя і передводителя було і причиною мішання жартівливих вираженій в поважне діло. Ледве і в Основ'яненку не придибати часом подібних прикладів. Котляревський «Енеїдою» закляв школярську класичність навіки, а отворив новий світ народної поезії, ще до романтики у поляків і росіян він уже поняв народну поезію...

ПАМ'ЯТЬ МАРКІЯНУ-РУСЛАНУ ШАШКЕВИЧУ

Така доля народу галицько-руського, що годі і годі йому розвинути свою красу й силу в народній словесності! Ледве забликла зірничка з-поза густих хмар, замеркотіла на проясненім небі, та й тут і погасла. Такою зірничкою розсвіту нашого був недавно померлий наш Шашкевич. Бистрою мислю обняв він бувше і теперішнє, кинув гадок кілька в будуче — на час, на годинку порадував він своїми піснями свій рід, свою братію — та й замовк навіки!..

Маркіян Шашкевич уродився 1811 року в селі Княжю[1], недалеко Золочева. Перше виховання і перша наука його була в дому отцівськім; отець його (на ім'я Іоанн[2]) був священиком руським у тім же селі. Відданий ще дитиною до німецьких (нормальних) шкіл до обводового міста Золочева, а по скінченні цих до Бережанської гімназії, вчився добре. Зарано, ба ще ледве не в дитячих літах, утратив отця свого[3]; бідна мати, як могла, так зі своїми сиротятками короталася, з останнього тягнулася, аби їх до людей допровадити. Маркіян, старший з чотирьох братів, сам учився і ще молодшим давав привід у науці; на нім всю надію покладала журна мати. Скінчивши латинські (гімназіальні) класи, прийшов молодий молодик на університет до Львова, але нічим було утриматися: мати мала ще менших синочків, котрим також треба було дати підмогу, щоби на люди випровадити, та й донечкам яку долю обдумати. Прийшлося — вступив Маркіян до руської семінарії уже на курс любомудрія, в наміренні посвятитися станові духовному. В таких заведеніях треба піддатися гострим правилам,

на світі не знаним, котрі доконче потрібні для захования порядку, для уложення в карби і на будуче життя воспитанників,— і за малий проступок цих правил такого заведенія слідує утрата того добродійства. От і Маркіяна нещастя спіткало, що мусив виступити із того семенища духовного. Теперечки лишився сам як палець; сам мусив старатися на себе — мати не чимало могла йому допомогти; помагав трохи по мамі дідо — парох руський із Підлисся, отець Авдиковський,— но більше о своїм кінчив науки любомудрія. Але нещастя навчило його о себе самого дбати, дало йому случай оглядітися в світі, пізнати різних людей; боровся він не з одним лихом, але сам становився певнішим, стальшим — розвивав свої сили. Сам зачав бажати власного образованія, закушав і засмакував у книжках — дух його спрагнений усе дальше та дальше сягав. За короткий час познайомився добре зі словесностями класичними — латинською і німецькою, котрих в школах, може, лише прихапці покушав, вивчив основно польську — пізнав, поняв, полюбив народність і народну словесність. Книгохранилища — університетське і Оссолінського — достарчали немало поживи для його все більше лакнучого духу. Допав Добровського сочинення про Слов'янщину, його «Institutiones linguae Slavicae» [4], Шафарикову історію слов'янських язиків [5], діла Лінде [6], Раковецького [7], Вука Стефановича [8] — і нитка по нитці дійшов до самого клубка. Тут йому отворився великий світ — Слов'янщина зі своєю поважною, величною стариною, з відмолодженими, відживаючими паростками. Все те переймала молода, повна сили і надії душа: з живим запалом молодецьким слідив, іспитував, загортав цілу Слов'янщину і заодно розпросторонював свої відомості.

Розваживши все і роздивившись, предці не знаходив ніде того, що дух його віщий передчував, а душа так сильно бажала; все він тужив за чимсь, шукав, чого у школах не учили, чого не знаходив ні в старих, ні в нових словесностях, бо він шукав своєї народної, банував за своєю родимою. Як [немов] півсонно снувалася перед умом якась нова, питома своя народна словесність, але не було відваги без приводу самому пуститися в незнайому путь! Пригодою лучилась Котляревського «Енеїда», «Малороссийские песни» Максимовича та, либонь, Павловського граматика; урадуваний, найшов те, за чим так давно глядів, побачив живий приклад, переконався

о можності народної руської словесності; загадав велику гадку — утворити чисто народну словесність южноруську — і цій гадці вірен остався до кінця. В тім-то часі наіменувався слов'янським іменем — Русланом, обіцявши собі в душі під цим іменем працювати для слави слов'ян, для пожитку свого народу. Живко взявся він до свого діла: почав збирати пісні народні, випитувати за звичаї і обряди народні, шукати, питати за стародавніми рукописами і другими пам'ятниками старовини, розбирав народний язик, зрівнюючи з другими слов'янськими, сам, без учителя, учився свого язика, своєї історії і пр. Не споро іде така наука, особливо коли у нас із русчини тільки і знаємо, що з рідного дому принесемо, бо в школах нічого не прибуде. Але чоловік-родолюбець, понявши ту велику мисль, полюбивши серцем і душею свою народність, готов на все: посвятити і час дорогий, і здоров'я, і маєток, і все для хісна свого любого народу. Що сам поняв наш Маркіян, о тім бесідувалося і голосило між побратимами і соученикаміі не чудно, що, маючи за собою добрі докази та й умію чи до серця промовити, знайшлися між молодими побратимами одномислячі і сочувствуючі з ним: мав-бо Маркіян дарування когось навчити, переконати, дух в другім обудити, піднести, мав дар відкривати завмерлий талан. Тим часом, скінчивши любомудрія курси, записався знов на богослов'я, бо обрав собі стан духовний [...], в котрім найбільше міг би жити з народом, йому милим, і робити для просвіщення його.

Ледве не першим (хоч, може, ще недоспілим) плодом цього прочумання була «Русалка Дністровая», котру небіжчик видав у Будимі 1837 года. Але в нещасливу годиноньку уродилася тая Русалка! Замість помочі та підохочування, найшлися посмівки та недовольність, ба й ворогування. Показалося же, що голова — то розум. Були такі, котрі би радо її вітали, але не в тім строю; одному за се, другому за те невподоба; одному в сім, другому в тім недогода. Не взяв враг і таких, що зовсім цуралися такою невидальщиною і бісом на неї дивилися. А нікому стільки біди терпіти, стільки гризи зносити, як бідному іздателеві. Зарозумілість, односторонність, невіжество від ровесників і неровесників не раз доїдали йому до живого. Але Шашкевич, переконаний о правості своїй, в чистоті серця, терпеливо зносив усі наруги і укори, лишень часом з-під жалісного серця вирівала-

ся яка журна думка. Не упав він був на дусі, лиш замкнув зранене своє серце несвідомим, а отворив лише невеличкому кругові приятелів і знайомих, котрі поняли його гадку і горнулися до нього, як до старшого соколонька молодша братія. І від того часу не опустив Маркіян жодної пригоди, де би ся дало щось зробити для свого язика, коли би можна піднести рух народний, де би можна хоч дорогу показати або провести колибаючихся. Незважаючи на слабовитість здоров'я (бо навіть із семінарії мусив виїздити на село весну веснувати і лічитися), робив, що здужав, у всякім заводі. Чи стихом *, чи словом ко потомцям і соученикам ** старався погострити увагу краян своїх. Одне було в нього завсіди на думці: свій рід, свій язик, своя словесність, своя народність!

Сперва був робив Шашкевич над словарем етимологічним церковнослов'янського язика, котрий гадав як підвалину всіх своїх язикослівних робіт покласти. Але, видячи, що би то його далеко завело, що є більше дечого потрібнішого, та й поміркувавши, що не його здоров'я було до так трудної, неперестанної праці, лишив ту роботу другим, а сам пустився на поле діянь. Зачав збирати матеріали до «Історії навернення слов'ян до віри християнської»; недокінчене се діло не знать в чиї руки попалося. Видячи великий недостаток книжок учебних для народу і не мавши на кого здатися, написав сам «Читанку» — книжку до читання для народних руських училищ.

Головніші його творіння були поезії, бо він був істинний поет з високим даруванням. Думки його не були ніколи печатані (лиш кілька початкових у «Русалці Дністровій»), но десь, розсипані поміж приятелями та знайомими покійника, в рукописах знаходяться. Велику би прислугу народній словесності той зробив, хто би їх позбирав і видав у цілості. Ми кілька таких подаємо тут, у сій книжці [10], читателям. Шкода, що не можемо ще одної привести дуже красної думки, починаючоїся сими

---

* Напр., «Печаль по смерті його величества блаженної пам'яті цісаря, нам щасливо панувавшого, Франца І». У Львові, в печатні Ставропигійській, 1835 [9].

** Слово к питомцям семінарії руської у Львові говорив небіжчик 1834 року по-руськи — з великим восхіщенієм прийняте слухателями; не знати, у чиї руки дісталася рукопись його.

словами: «Вздовж, поперек зійди світом...» От із неї кілька рядочків, котрі тямлю:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова ей не мила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?..

Шашкевич писав також історическу поему «Перекинчик бісурманський», із котрої до мене лишень сесі уривки дісталися (см. с. [49]). Думки Маркіянові, повні глибокого чувства, пливуть із-під самого серця гладким, звучним, чистим руським язиком. Рідко в них свобідна, безжурна мисль — найчастіше глибока сердечна туга; жаль та скарга на недолю аж серце розриває. От, словом, істинне п'ятно нашої народної поезії руської. В одній думці припоминає Підлисся, де в молодості пробував, і сам розказує:

Як там грало серце моє,
Світала година.
У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Окрім думок першотворних, переложив також із чеського цілу «Кралеводворську рукопись» із «Судом Любушиним» * (см. «Časopis českého Museum», 1838, sv. III, с. 363), кілька сербських пісень і уривки із польської поеми «Zamek Kaniowski». Мав також переробити нинішнім наріччям піснетворіння староруське «Слово о полку Ігоря» свобідною мірою українських козацьких дум. Із німецького на польське переложив «Das Leben Jesu von J. P. Silbert» [11] (не печатане).

По-польськи написав розправу «Azbuka i abecadło. Odpowiedź na zdanie J. Łozińskiego «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego». W Przemyślu, 1836» [12].

Не опустив Шашкевич і тої важної пори, коли у нас заносилося на роздвоєння словесності двоякою азбукою,

* По слову госп. Із. І. Срезневського, перевів сі дорогоцінні пам'ятники старослов'янщини на южноруський язик г. Єремія Галка і Амвр. Могила — так тепер оба переводи знаходяться у Харкові, бо і Маркіянів дістався в цілості г. Срезневському; надіємося на їх скоріше ізданіе.

і простував на праву дорогу тих, котрі на чужі сліпанки * пустились.

Аби ще лучче пізнати душу небіжчика, його тверду віру, а разом довідатися, в яких іскушеніях бував з якимись людьми-недовірками, а як непоколибимо, певно устояв при своїм, приводимо тут кілька розправок його, котрі нам на листочку дісталися під написсю «Псалми Русланові»[13]:

«...Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любові. І смуток твій знидіє, а радість сліди його позмітає; а сумна північ буде ясним полуднем — і звеселишся, а око твоє заблищить зірничкою в бурній пітьмі життя твого — і огорнешся зоревою свитою тихомиря; і линяє над тобою милість божа, бо надія із серця твого не втекла,— бо хто, яко бог!

Сполошиш мені долю і проженеш щастя, день мені споморочищ, і світ мені западе, нуждою мене вдариш і нашлеш мені злидні, світ мені спустіє і йме ворогувати, знидіє радість, і плач мене огорне, туга мені ранком і вечором журба, і ніч мені не сонна, і горювання з сонцем; вирвеш мені очі і душу мені вирвеш, а не візьмеш милості і віри не візьмеш, а не видреш любові і віри не видреш, бо руське моє серце та й і віра руська!» **

Шашкевич, скінчивши в семінарії богослов'я 1837 року, не пристав на лестні предложення, які йому дано,— аби висвятився нежонатий і лишився при консисторії в надії заслуг. Він заодно тужив за селом, за життям родинним — не був ні гордий, ні пишний, не бажав ні достоїнств, ні слави, лишень домашнього спокою і гаразду. В тій мислі подружився 1838 року з Юлією, дочкою священика, отця Крушинського в селі Деревні. Того ж року ще поставлен в чин єрейський — був адміністратором у Гумниськах, відтак перенісся до Неста-

---

* Сліпанки — манівці, бездорож.

** Кажеш, приятелю, що простим язиком нашим не можна, лиш о домашніх, щоденних речах бесідувати, що руський народний язик зовсім не спосібний до вираження вищих понять. От тобі показав живим приміром Шашкевич, як можна взнестися високо, як можна своїм наріччям, без чужої примішки, і найвищі поняття о бозі гладко виговорити — та ще як сильно, як мудро, як положительно, основно! Не язик народний винен, але ти сам, бо (вдарся в груди) не знаєш його, не вмієш по-руськи! Шашкевич не рік, не два виучував і розбирав народну бесіду — тепер видиш, як йому гнеться всюди під лад!? Не лінуйся, працюй, то і тобі легше піде,— але знай, що без праці само до берега твого не приплине.

нищ, а напослід постановлен парохом в Новосілках (Золочівського обводу); працював у винограді господнім і там закінчив своє життя навесні 1843 року, в 32 годі віку свого.

В послідніх літах життя взявся було до переводу священного писання на южноруський язик і розпочав від чотирьох євангелій. 1841 року уже мав переложеного цілого євангеліста Іоанна і другого (котрого, не тямлю) зачав. Не знаю, чи дозволила йому слабість докінчити, чи ні. Ще в молодих літах, либонь, упав і, здається, щось собі в грудях ушиб, і через те затягнув собі якусь грудну болу, на котру в'одно слабував і котра потім в дихавицю перейшла і сталася причиною смерті. Книжки його, старі рукописи слов'янські, котрих назбирав немало, власні письма і рукописи, либонь, лишилися у вдовиці небіжчика або по приятелях його.

Маркіян був чоловік середнього зросту, щуплий, але меткий, волосся ясно-русе, очі сині, тужні, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якусь тугу і болість. Сам був м'якого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе веселим і шаловливим. Лиш коли розговорився за русчину, народність, за рідний язик, родиму словесність і пр., тоді показалася вся сильна душа його, котра в тім слабовитім тілі жила, очі блискнули живістю і якимсь святим вотхновенням, чоло трохи приморщилося, і лице набрало якоїсь грізної повáги; говорив сердечно, сильно переконував, бо йому з серця йшло,— він цілий тим духом жив і віддихав.

Тяжко, правда, самому доходити, іспитувати, учитися. Кожний самоук великі труди підносить — він сам за десятьох робить, хоч, може, такої признаки нема. Як деревина, сама собі лишена, пізніше і менше плодів видає, ніж тота, що рукою старанливою садівника підливана, від вітру та морозу захищувана, пильно викохана,— так і чоловік-самоук стоїть против ученикові многих учителів не дивно ж би було, якби той припізні або не так дуже торонкі плоди видав, як сесь, котрий убитою дорогою іде, та ще його десять за руки ведуть. Потомність найлучче оцінить заслуги, для того не хочемо багато розводитися.

Най же буде і Маркіяну Шашкевичеві від нас щира подяка за його труди і роботи, а коли не за множество і докональність його діл, то за щире родолюбиве серце,

за вплив і науку його, за те, що сам дорогу праву знайшов і другим показав, і що твердо устояв напротив супротивних хвиль. Від усіх добрих русинів честь і вічна слава!

НАРОДНІ СЕРБСЬКІ ПІСНІ

Сербські народні пісні, ті самородні запахущі цвіточки, возникли під теплим полудневим небом, виросли у душі буйного слов'янського народу. Слава їх уже давно розляглася по цілій Європі, на всі язики їх перекладано, розхвалювано і досить оцінено. Ба і другі слов'янські наріччя присвоювали собі побратимську їх красоту до своїх зільників народної поезії: читали-смо красні переводи сербських пісень по-чеськи, по-польськи і по-великоруськи. Але ледве хто удасть так переложити їх, щоб зовсім задержалася краса первісна. Не на уйму високих дарувань переводителів то сказано, но, думаю, причина тому є в самім язиці, в ступені і роді його образування. Слов'янські наріччя, книжно образуючися при розвиванні і зрості своїх словесностей, підлягали впливові різних сторонських язиків і переймали багацько чужого, неслов'янського, і так одні більше, другі менше насякали чужими ізворотами, ненаським духом. Насупротив, сербське наріччя, подібно малоруському, ні книжно образоване, ні ученими витребеньками перекрашуване, ні на чужий лад пристроюване, заховало свою старосвітську стать, свою природну красоту. Для того, думаю, ледве котре із слов'янських наріч є спосібніше до переводу сербських пісень, як наше *. Малорусчина одна година перейняти ті краснозвучні народні утвори та й разом заховати вірно ту просту красу без всякої принуди.

Малорусь і Сербія — дві сестриці слов'янські, близькі собі по ступені просвіщення: в обох розвинулося образовання природно в цілім народі, обі заховали багато пам'яток передвіцької Слов'янщини у своїх обрядах, звичаях, обичаях, переданнях і розцвіли прекрасним цвітом народної поезії. Прочі слов'янські наріччя через

* На малоруське перекладав сербські пісні А. Могила (Метлинський). Див.: «Думки, пісні та ще дещо» Амвр. Могили, Харків, 1839. У нас був переложив кілька пісень покійний М. Р. Шашкевич.

вплив чужоземщини більше-менше утратили свою давню природжену красоту. Для того у переводах народних пісень показується якась принука — якийсь виговір звисока, ніби з-панська. Простий, хоч прекрасний стрій народних пісень не йде їм к лицю, так як в ноші селянки пані не яло би ся *.

Пісні сербські женські подібнісінькі до наших обрядових: одні й другі того ж складу, в одних і других той же дух провіває — дух сердечної любові, дух домашнього гаразду, в обох подібні дитинячі жарти й іграшки, подібна краса дівоча. Читаючи ті сербські пісні, здається тобі, що якийсь знайомий, родимий голос дзвенить у вухах твоїх; а навідворот — слухаючи наші колядки, гаїлки, ладкання і проч., переноситься душа твоя із студеної сторони нашої на якусь любу тепличину, десь на тоті райські долини, де зими не знають, де заодно весна цвіте, а буйні цвіти розкішно розвиваються, красою своєю за очі хватаючи та запахом всю долину наповняючи. Часом лиш якась глибоко в серденько вкопана туга проколюється наскрізь і пригадує нещасну долю — утрачений рай!

Пісні юнацькі (богатирські), очевидячи, іншого строю, ніж южноруські козацькі думи. Сербин оповідає велично, але спокійно, без участі в ділі, красним повіствовательним говором пригоди або чудні діла своїх юнаків, приводить слова людей, описує все до одробини, не раз і маловажні речі; не дуже знов чудується над дивними чудесами своїх утворів: в його казці за одним розмахом падуть тисячі голів — він січе турків, як капусту. Насупротив, у наших думах представлено саме важне: півець русин вибирає лиш самі занимательніші речі, дух його самих високих вершків досягає — ніколи йому знижатися нижче або оглядати все до кореня; він лиш уздрів, поняв велич, і так чудно та велично оповідає, що око увиділо, що серце учуло,— злишнє догадайся. Що скаже — то в кожнім його слові вага і сила, бо і в ділі була сила не чимала; на дрібні речі він слів не теряє — він по самих глибинах плавле, по плесі гуляє, а де мілкі броди — він перескочить. Для того і пісні

* Такі ж самі уваги снували ми ся, читаючи переводи і наслідування наших руських пісень на польське — Б. Залеського або «Dumki» A. Bielowskiego і Lucyana Siemieńskiego, w Pradze, 1835. Видко, що все красне, але на своїм місці.

наші того роду такі коротенькі, а сербські довгі-предовженні.

У сербів юнацьких пісень між усіма найбільше. Кількавікова їх борба з ворогами християнства ум і серце цілого народу так займила, що всі другі чувства приглушені, вся старосвітчина забута, обрядові пісні зіллялися частями у повіствовательні — словом, богатирська пісня, як бистра ріка, розлявшися із берегів своїх, загорнула під себе всі річки і потоки різнорідних співанок *.

Дивно мені, що в сербських піснях так мало знаходимо подібного содержання з нашими, коли тим часом стільки їх є між польськими, словацькими, ба деякі і між чеськими, навіть українськими. Запевне, для того, що серби, відділені від сіверної Слов'янщини чужими племенами, звернули очі в іншу сторону — на юг, і своїм строєм образували поезію. В одиноких уривках знаходимо предці ледве не ті самі слова, що в наших піснях. Ось, напр., сі слова **:

У Инђији тешко безакоње,
Не поштује млађи старијега,
Не слушаје ђеца родитеља;
Родитељи пород погазили,
Црн им био образ на дивану
Пред самијем богом истинијем!
Кум свог' кума на судове ђера,
И доведе лажливе свједоке,
И без вјере, и без чисте душе,
И оглоби кума вјенчанога,
Вјенчанога, или крштенога;
А брат брата на мејдан зазива,
Ђевер снаси о срамоти ради,
А брат сестру сестром не дозива [1].

Зрівняймо з нашою колядкою:

Ой чому ж нема, як було давно,
Як було давно — та з первовіку?
Ой, бо вже давно, як правди нема:

---

* Щось подібне показується і в українських піснях, де в одній пісні козак, підмовляючи дівчину, щоби йшла з ним на Україну, каже:

У нас гори золотії,
А травоньки шовковії,
А річеньки медовії —

[1] пр. Ледве чи не з весільної пісні сесі слова вибрані.

** Народн. српске пјесме» Вука Стеф. Караџића. у Липисці, 1823, кн. II, с. 2.

Бо вже ся царі повоювали;
А цар на царя військо збирає,
А брат на брата мечем махає,
Сестра сестриці чари готує,
Ой кум на кума все ворогує,
Сусід сусіда збавляє хліба,
Донька на матір гнів піднімає,
А син на вітця право тягає.

Або із пісні «Женитьба Павла Плетикосе» *:

Чарне очи, што ме не гледате?
Бјеле руке, што ме не грлите?
Медне уста, што ме не љубите?
Што ли сте се на ме наљутила? [2]

А послухаймо в нашій співанці **:

Ніжки мої скоропаднії,
Чом не підете?
Ручки мої біленькії,
Чом не пригорнете?
Очі мої чорненькії,
Чом не глянете?
Уста мої приязненькі,
Чом не промовите?

Чи не одне й те саме?

Я старався тут сими пісеньками показати краянам своїм чисте джерело народної поезії наших побратимців, де можна брати приклад до наслідування, аби не казився чужеязичним духом. В моїм переводі я, скільки можна було, держався першотвору, однак декуди трохи слобідніше,— старався показати правдиве лице, але аби знов не було з ускорбом свого народного язика: бо хоч оба наріччя покревні собі, то у кожнім є стільки питомого, що тяжко віддати все у другім. Сама міра стиха і будова його відмінні від наших; гласоудареніе сербського язика зовсім відмінне, та не так розличне, як наше.

У сербів найбільше уподобаний розмір десятисложний чи п'ятистопний трохейський [3] — по другій стопі має бу-

---

* «Нар. српске пјесме» В. Ст. Караџића, у Бечу, т. IV. с. 269.

** Вацлава з Олеська «Pieśni [polskie i ruskie] ludu galicyjskiego, we Lwowie, 1833, с. 492. У г. Максимовича «Малоросс. песни», Москва, 1827, пісня XXV, кажеться: «Уста мої сахарнії, чом не мовите?»

ти січеніе (caesura, Einschnitt). Є він самий природний (як п'ять пальців у руці) і найдавніший у слов'ян, уживаний ще в «Суді Любушинім» і «Краледвірському рукописі». У нас подобен йому є також в самих давніх піснях, напр., в колядках, частю і в ладканнях, і обжинкових співанках; лиш у нас не трохейський розмір, но дактилотрохейський — зовсім, май, так, як у словацьких піснях. [...]

Не від речі тут припімнути, що у нашім піснетворенні не доконче держатися самого гласоударенія, бо воно у прозі інакше, а в піснях (у співі) інакше, часом зовсім противне простій бесіді — саме так, як о сербських піснях Вук Стеф. Караджич каже *. Піснетворці южноруські, задивившися на російську (великоруську) міру стихів, постановили гласоудареніє само за підставу цілого розміру, не уважаючи, що то не зовсім згідне з нашим язиком. Але приглядімося ліпше составові наших народних пісень і співові їх, розберім слог за слогом, вникнім глибше в природу нашого язика, зрівняймо з побратимськими наріччями — а покажеться, що розмір прекрасних пісень наших не на гласоудареній основан, але, як у чеській і сербській поезії, на природженій питомості согласних **.

Накінець і то доложити маю, що пісні сербські зовсім не мають рифми (складу), а у нас без складу, а принаймні без созвучія (Assonanz) була би пісня не пісня; для того позволили-смо собі в переводі нашім відступити від першотвору і переробити в тім взгляді на наш руський лад.

---

* «Народн. сербске пјесме» Вука Стеф. Караџића, у Липисці, 1824, кн. I, с. LIII.

** От що пише И. Бодянський о піснях наших: «Песни южнорусские, единственные в своем роде, стоят выше песен всех прочих славянских племен и пр. Кроме того, они выше прочих и своей музыкой, напевом, голосами, языком в высокой степени поэтическим и музыкальным (который в том случае сравнивать можно из древних с греческим, из новых — с итальянским), стихосложением, заключающим в себе и размер, и тонику, и рифму, удивительно свободным и вместе с тем стройным, разнообразным и богатым, своею многочисленностию и разнородностию и т. д.» См: «О народной поэзии славянских племен» Иосифа Бодянского, Москва, 1837.

ПОДІЛ ЧАСУ У РУСИНІВ

Народи слов'янські позаяк із давніх-давен досягли уже досить високий ступінь образования і просвіщення, вони запевно знали і поділити час на годи, місяці і пр. Є також подібність, що і знали якусь ер у, ч а с о с л о в і є, як то учений проф. Кухарський[1] із пісні Ігоря доводив, із слів «н а с е д м о м в і ц і Т р о я н о в і м». Але нічого певного не маєм; проте нам лиш того льзя догадуватися, що в старині розличали в і к, с т о л і т т я, якоби вік життя чоловічого.

Слова р і к, г о д, л і т о і від тих же похожі — в т о р і к, в т о г і д, т а к р і к, н а б е з р і к, р о ч и н и (roczniса), п і в р о к у, п і в г о д а, р о к о в и й, г о д о в и й, р і ч н я к, г о д о в и к, потім головний поділ року на чотири пори — в е с н а, л і т о, з и м а, о с і н ь і від них похожі — в е с н я н и й, л і т н і й, з и м о в и й, о с і н н і й, в е с н і, л і т і, з и м і, в о с е н и — суть слова не тільки у нас, русинів, уживані, але і всім прочим слов'янам спільні, і показують давнину виображення о поділі часу.

Легко також у всіх народів слов'янських вислідити, що у предків їх же із давніх-давен було поділення року на місяці, т. є. же іміли місячний рік, і, видиться, зачинали від літа — для того кажеться «н о в е л і т о». Місяці свої числили від нового до нового, так як і досі наш народ числить і розличає місяць небесний (на небі) від книжного. Мають також наші люди імена на міни місячні: н і в, новий місяць, в піснях — м о л о д и й м і с я ц ь (російськ. «молодик»). Місяць повний називається п і д п о в н я; в четвертях місяць не має іного назвиська, лише як в піснях — «м і с я ц ь - п е р е к р і й»:

Ой місяцю-перекрою! *і пр.;*

або як в приговірці:

Коли місяць в с е р п —
То чарівниці
Ідуть на границі.

Здається, що місяць величано колись іменем «к н я з я», для того у поляків і досі ще називається księżyc. У нас в пісні також каже дівчина:

Ой місяцю, місяченьку,
Ой місяцю-к н я з ю!

Скажи мені щиру правду,
Із ким я ся зв'яжу?

Імена місяців нашого народу, як звичайно народу господарського, хліборобного, всі брані із природи або із робіт, які робляться в котрий час, напр.:

Січень*, здається, від того так названий, що в той час звичайно сніги, інеї з вітром січуть, або борше від слова сербського сѣча, сјеча — вітки, суччя, котрі дають взимі маржині (вівцям) і дроб'яткам. Просимець — слово, повторяєме у других слов'ян: чехів, корутанів, знане і в староболгарськім (церковнослов'ян.) язиці, годі витолкувати. Знать, найборше — від прошення, що в тім часі свята Коляди, Новий рік, щедрий вечір і поновальниця припадають, то молодіж колядує, щедрує і сим якісь подарки, поновальники (поновальне) просить, випрошує.

В лютім — лють, студінь, люта зима, великі морози. А же найчастіше по великій люті попускають морози і відволож наступає і дорогу псує, а броди, відтаявши, пускають, і зима ніби перемагається, то народ називає казибрід, казидорога і к тому приговорює: «На стрітення стрітилася зима з літом».

Марот, марець, мартові хвилі — із латинського Martius, або, може, від мору, помору, умерти — що в тім місяці старці, дихавичні, сухотники, ядушні і пр., переснядівши який рік і перезимувавши, на недозимках, під весну звичайно гірш занедужують і вмирають; відти то і в поляків приказка повстала:

Nastaje marzec —
Umze nie jeden starzec[2].

Слов'янського імені нема в нас, хіба в церковнослов'янськім — сухий.

Березень — від того, що на березах брость пускається.

Цвітень — від цвітів, що перше цвіття із землі добувається; часом і дерева цвітуть, коли рання весна.

Май — від латинського Majus, або борше від маю, которим луги і ліси, покрившися, зеленіють, мають. Травень — від трави; тоді найдужче трава росте і сіножаті запускаються.

* Зоветься також лютий, бо звичайно коло йорданських свят найбільші морози, лють, велика зима буває; тоді вторий місяць називають палютий, ніби по лютім слідуючий.

Червень, червець — в тім місяці добувають червець до крашення вовни на вироби ткацькі. По мнінію нікоторих, стародавні червенські городи преімущественно займалися ізисканієм і торгівлею сього предмета і від нього получили своє названіе. Також в тім місяці із черву вилягаються молоді бджоли і найраніші рої бувають. Кедзень, бидзень — що товар, рад тепличині весняній, по пасовищах бидзкається, кзиться, гедзь його нападає.

Липень — що липа цвіте, найлуччий пожиток для бджіл. Косень, сінокос — від сінокосів, коло котрих в сім місяці пораються, заким жнива у полях настануть.

Серпень — до серпа беруться і жнуть жита, пшениці і пр.; головні жнива. Кивень — від того, що коні через велику духоту, спеку і оводи не пасуться вдень, лиш головами кивають і оводів обганяються.

Маїк — від того, що декотрі зела цвітуть, часом і деревина також; а від сівби — що ся озимина засіває, називають сівень. Вересень — від ягід верес, котрі тоді пристигають та збираються. Зовуть також сей місяць бабське літо — для того, що баби свої роботи порають: колопні отіпають, полотна добілюють, дещо в городах викопують і пр.

Жовтень — холодні вітри, то лист жовтіє, а в листопадні*, або падолисті, облітає; також приморозки бувають, а як прийде

Грудень, то змерзлі груди дорогу возову псують; не раз сніг потрусить — для того трусим; часто і крепкі морози потягнуть, уже зовсім зима — для того студень.

З давніх-давен прийнято в письмі латинські назви місяців, котрі від найдавніших часів так у нас, як у других народів слов'янського ісповідання, не йно в церковних книгах уживалися і уживають, але і до урядових, гражданських діл прийняті були. Насупротив, слов'яни латинського обрядку мають із першопочатку питомі слов'янські наіменування місяців.

Без догаду можна сказати, що давні предки наші уміли розличати місяці і називали їх своїми іменами.

---

* В листопадні, кажуть, коні найслабші, а як кобилі лист на голову паде або [як вона] на груді спіткнеться, то жереб'я скине:

На Симеона-Юди боїться кінь груди.

Те доводять досі уживані місяців імена, ледве не у всіх слов'ян повторяємі, напр., у чехів, ляхів і іллірських слов'ян; доводять назви, заховані в старих рукописах слов'янських, як в Остромирській євангелії * і в євангелії Галицькій з 1144 г. **, і по других книгах стародавніх, як самі найшли-смо в книгохранилищі монастиря Святоонуфріївського в Львові (см.: «Русалка Дністровая», у Будимі, 1837); доводять, накінець, імена місяців, які ще народ южноруський до сього часу задержав у пам'яті. Так, Карамзін в «Истории государства Российского», т. I, а за ним Раковецький в «Правді руській», с. 56, і Левицький у «Граматиці язика руського», с. 211, приводять названія малоросійські.

Ми тут ще доложимо, що-смо в походженнях наших по різних сторонах розвідалися у народу нашого, і приведемо так зібрані імена простого нашого народу, нині употребляємі, і помістимо їх для зрівняння біля Карамзінових і прочих слов'янських, яких слов'яни, особливо латинського обрядку, ще і досі уживають[...].

Зрівнявши тоті назвища між собою, задивуємося, що у так віддалених від себе положенням і діянням розличних народів слов'янських одні і ті же самі імена повторяються, хоч і не в тім порядку — чого, запевне, причиною є різниця піднеб'я (клімату) широко і далеко сягаючих областей слов'янських, почасти і недогляд слов'ян самих. Роздивившись між сими іменами хоч би лише оком, мимохітне насунеться тоді гадка, що всі слов'яни суть паростки одного кореня, а імена ті були колись общим їх імінієм, як і много інших без ліку. Вслід за тею снується і друга гадка на ум — що годило би ся слов'янам, котрі старини лишилися, до давнього неізчерпаємого питомо слов'янського істочника уміній повернутися!

Ім'я тиждень ледве від слов'ян стародавніх переховалося, хоча й се слово безмаль не у всіх слов'ян знаходиться. Також імена днів, напр., неділя; понеділок, понедівнок; уторок, вівторок; середа; четвер; п'ятниця; субота, показують явно початок християнський. Слово день уживається у нас також і в женському роді — днина; відтак проізойшло

* См. Карамзіна[«Историю государства Российского»],т. I, [1818], і Раковецького «Правду руськую» [«Prawda ruska...»], т. I, 1820; т. II, 1822.

** См.: Glagolita Clozian «Собр. памятн. слов'ян», Кеппена, СПб., 1827.

слово днині, нині — так, як від день проізойшло днесь.

День рахується звичайно від сходу сонця до заходу. На означення часу перед сходом є слова: зорі (на зорях), бряск, досвіт (з досвітом, досвіта), світ. Потім кажуть: з сонцем, раненько, ранісько, рано; під полудне; полудень; з полудня. Далій — підвечір; надвечір; вечір; сумерки; смерком. Потім зачинається ніч, але тут ще розличають, кажучи: сночі (сербськ. синочь), відти снішний (снічний); також даві, замість вчора ввечер; о пізній вечері; первосни; північ (глуха, глупа); перші півні (кури), другі.

Година, або час, знане у нас на дальше поділення дня і ночі. (У гуцулів значить година — погана погода, сльота або сніжниця, а верем'я — красна погода). День з ніччю зоветься доба; день сам або ніч сама — півдоби. Годину ділять на півгодини, чверть години і пр.; кажуть також: хвиля (мала хвилина; зрівн.: хвиля, фаля на воді і нім. Weile, Welle); нута, миг (мигом, миттю), на мглі ока.

То є поділ часу і декотрі слова, знакомі у нашого народу щодо поділу часу. [...]

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Іван Петрович Котляревський родився в Полтаві 29 серпня[1] 1769 г. Учився в Полтавській духовній семінарії, де між соучениками його був знакомитий перекладатель «Іліади» Гомерової М. І. Гнєдич[2]. Вже в тій школі Котляревський показував велику клінність до складання стихів і вмів до кождого слова добирати остроумні рифми, за що його соученці називали рифмачем. Скінчивши біг науковий, Котляревський деякий час займався вихованням дітей по часних домах обивателів земських.

У ту пору життя свого образувався він в малоруськім язиці після мови народної, уважав обичаї, звичаї, повір'я і преданія своїх земляків українців, бував на зборах, іграх і забавах простого народу, між котрий і сам, перебраний, мішався, пильно підслухував і записував слова і реченія малоруські. З часом показалося, що то було слідствієм його поетичної діяльності. Предметом поезії обрав собі Вергілієву «Енеїду», котру ще в моло-

дості перелицював (травестував) на малоруський язик [3]. В тім перекладі слабо держався чтення латинської «Енеїди», але найбільше ізображав домашнє життя українців у свободних і оживлених строфах. Посмішність «Енеїди» незрівнянна: всюди отдихає невинуждена сатира, іграюча невишуканою веселістю і остротами природженого остроумія. Легкість оповідання, вірність барвистості, милі жарти були істинно чимтось новим, очаровательним. Описуючи природу, ніколи не прогрішив против правди; народність відбивається в його поезії, як в дзеркалі. Ціла Україна читає «Енеїду» з розкішшю, від письменного селянина до багатого пана. Перші три книжки «Енеїди» були видані без його відомості в С.-Петербурзі 1798-го і повторно там же 1808 года з многими помилками і опущеннями. Автор поправив її, доложив 4-у книжку і посвятив С. М. Кочубеєві [4], котрий видав її своїм іждивенням в С.-Петербурзі 1809 року під надписом «Вергилиева Энеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским». Найновіше видання вийшло в Харкові 1842 року, в котрім (виданні) поміщена ще п'ята і шоста часть — а так ціла поема.

Знаємость Котляревського в діяннях малоруських і вообще во всім дотикаючімся народного биту України була дуже обширна. Для того многі писателі російські, пишучи о малоруських предметах, вступали в переписку з Котляревським і получали від нього докладні і вірні об'яснення на запитання свої. Котляревський перший умів взбудити у образованих краянах своїх любов к родимому наріччю і любов к народності. Перелицювавши Енея на козака, волочив з ним ватагу козацьких бурлаків по всіх усюдах, посмішив цілий Парнас, котрий ще до його часу так багато служителів мав між усіма християнськими поетами, показав неуклюжість мнимого класицизму, намигнув на істинне джерело народної поезії — в своїй рідній зємлиці, у свого родимого народу. І ди'! як з легкої руки його появилися многі прекрасні повісті і поезії: Грицька Основ'яненка, володіючого народним гумором, Гулака-Артемовського з його незвичайною мелодією малоруського язика; а вслід за ними з самобитними даруваннями явилися: Амвросій Могила з глибоким поетичним чувством, Іеремій Галка з іскренньою любов'ю к Україні, Гребінка з живим і бистрим розсказом, Тополій [5], передавший поетичеськи кілька сцен із народної жизні,

Після «Енеїди» написав Котляревський із звичайним йому талантом 1819 года «Наталку Полтавку» і «Москаля-чарівника» — дві опери малоруські, котрі з великим успіхом були часто представляні не тільки по українських, але і в столичних театрах. Господин проф. І. І. Срезневський видав їх під слідуючим заголов'ям: «Наталка Полтавка. Малороссийская опера И. П. Котляревского», кн. первая «Украинского сборника» І. І. Срезневського, Харков, 1838 (посвящено: «Любителям Славянщины»), і «Москаль-чаривник. Малороссийская опера И. П. Котляревского», друга кн. збірника українського, Москва, 1841.

Обі ті опери представлені були і у нас любителями драматическього іскуства. «Наталку Полтавку», перероблену Іоанном Озаркевичем[6] під надписом «На милування нема силування», представлено кількократно в Коломиї, а пізніше много разів у Львові і в Перемишлі. Другу оперу грали також в Перемишлі і у Львові під названням «Жовнір-чарівник». Перша навіть була напечатана в Чернівцях під надписом: «На милування нема силування. Комедіо-опера з співками. Соч. І[вана] О[заркевича]. В Чернівцях, 1848».

Котляревському маємо також подякувати за захованя багато прекрасних пам'ятників народної української поезії, за вказання дороги до світлого пізнання і докладного научення життя-буття і обичаїв малоруських, що позоставив своїм наслідникам. У письмах небіжчика не найшлося більше жодного подлинного утвору, лише перевод на малоруський язик обширного французького діла «Євангельські розмишлення»[7].

«Пісня на Новий год 1805 Олександру Борисовичу Куракіну»[8] (губернатору полтавському), котра досталася мені в рукописі і досі печатана не була, либонь, також чи не пера Котляревського. Ось початок її:

Гей, Орфею, небораче![9]
Де ти змандрував від нас?
Як би тільки ти, козаче,
Мні під сей згодився час!
Кажуть про тебе іздавна,
Що у тебе кобза гарна,
Кобза дивная така,
Що лиш забряжчиш руками,
То і гори з байраками
Стануть бити гопака.

Глянь, Орфею, глянь із неба,
Дай кобзури мні своєй,
Мні іграти пісню треба,
Пісню гарную на ней.
Треба голос подимати,
З Новим годом поздравляти
Пана любого того,
Що і паном буть уміє,
І, як батько, не жаліє
Живота для нас свого...

Занімавшись літературою, Котляревський з честю пройшов і поприще служби. Вступивши кадетом 1796 г. в карабінерний, а пізніше кінно-стрілецький полк, служив у виправі руських військ до Бессарабії і Молдавії, був при взятті Бендерів, при штурмі Ізмайлова [16] і в других воєнних потребах з турками, де отримав за отличіє похвалу від самого царя. 1806-го року поручено йому було генералом Меєндорфом склонити буджацьких татар к покірності Росії. Котляревський исповнив те порученія з совершенним успіхом і взяв від їх улусів закладників, за що нагороджен орденом св. Анни. У відставку виступив 1808 г. як капітан, а 1810 г. призваний був князем Лобановим-Ростовським за надзирателя дому воспитанія бідних, за поправлення котрого дістав у 1817 р. чин майора і 500 руб. жалування.

В 1827 году був назначений, при занятті прежнього місця, попечителем полтавського богоугодного заведенія і обі довжності исповняв до послідньої возможності. Од січня 1835 року вже не опускав свого дому.

В часнім житті був Котляревський щирий зі своїми приятелями, завсігди готов помогти ближньому — многим і втайні благотворив. Під скромною простотою українця укривав душу високу і повну ніжних і благородних чувств. Він був душею бесід дружеських, говорив умно, весело, легко і часто до речі уживав місць із св. писання; ніхто лучче від нього не умів пересказувати народних приказок. Зріст його був середній, собою був худощавий, лице мав продовгувате, очі невеличкі, чорні і бистрі, волосся також чорне, в виразі лиця був ум і багато простодушшя. Котляревський, як хоробрий воїн, як учитель молодіжі, як щирий исповнитель повинностей в общественнім житті, заслужив на чесне ім'я ужиточного сина отечества, а як істинно народний писатель — славу знаменитого стихотворця. З рідким терпінням зносив

послідні дні страдання і тихо угас в 70 р. жизні 29 жовтня 1838 г.

Ціла Україна з почестю споминає Котляревського... Кожний малорусин з глибини душі вздихає за ним. Дорогоцінне ім'я його заховане буде назавсігди в пам'яті народній, як пісня народна, котра не умирає ніколи *.

О ЖИТТІ І СОЧИНЕНІЯХ ГРИЦЬКА ОСНОВ'ЯНЕНКА

Коли в літературах європейських зачали старатися о народну словесність, стали намагатися в ній своє життя народне, свій характер, своє родиме п'ятно якнайясніше виставляти, коли слов'яни видали поетів народних, виобразивших істинне лице народу свого,— і наша Южная Русь не лишилась послідня, а видала також своїх народних писателів.

Котляревський перший ступив на сю дорогу; так зарано, що ще в сусідніх словесностях ледве було забряскло на народну словесність. Другим ділателем на полі малоруської словесності був наш незабутній Основ'яненко. Той посмішками, жартами повалив дряхлий будинок класицизму — сей поклав нам сильну основу храму чисто народної словесності: глибоко проникаючим духом заглянув в руське серце, бистрим оком роздивився в народних забитках, обичаях і проч. і виніс цілу скарбницю народної поезії, ніким досі не кивану. Вслід за сими і попри них появилося багато писателів українських, котрі найкращу будучність нашій словесності предвіщають. [...]

Григорій Федорович Квітка народився 18 листопадня 1778 года в дідичних добрах своїх предків, недалеко Харкова, в селі Основі. Від того села підписувався на своїх сочиненіях Грицьком Основ'яненком. Рід Квітків належить до знаменитших козацьких родів українських; декотрі з предків небіжчика були полковниками козацькими **, а другі занімали різні почотнії уряди в старшині слобідських полків.

Домашнє воспитання, хоч у научнім огляді і недо-

---

* Зрівн. «Москвитянин» — журнал, ізд. М. Погодіним, Москва, 1841, II т., с. 562, і «Časopis českého Museum», w Praze, 1839, str. 377.

** Григорій Семенович Квітка (Квитка, як великоруси пишуть) «поставлен полковником Харьковского полка 1703 года», а Іван Григорович — «Изюмского полка в 1737 г.».

статочне, мало сильне і благодатне вліяння на ціле життя Гр. Квітки [...].

В п'ятнадцятім році возросту (1793 г., 11 грудня) вступив Квітка в воєнну службу — вахмістром прибочної гвардії в кінний полк, з котрого (1 січня 1794 г.) уволений був капітаном для поступлення в гражданську службу, і від того часу находився при герольдії не у діл до 13 жовтня 1796 г., тоді знов призначен зістав у військову службу — ротмістром в Сіверський карабінерний полк. Із сього полку в січні слідуючого (1797) года на просьбу знов був уволений капітаном. За тим часом мисль постригтися в ченці не покидала його ще в 1802 році. Після оженіння брата свого старшого він удалився в Курязький монастир і оставався там два роки, заховуючи з прикладною старанністю устав монастирського життя [1]. Непреклонна воля доброго і гаряче любившого його отця, зажуреного тим наміренням, визвала Квітку із монастирської самоти. В грудні 1806 г., при творенню міліції, вступив він знов, по виборі дворянства, в службу — провіантським комісаром в Харківськім повіті і в тій довжності зоставався до червня слідуючого (1807) года.

В січні 1812 года установлене було в Харкові «Благотворительное общество», і Квітка (в липні того ж року) вибраний правителем того «общества»,— а пробував у нім до 1817 года. За його старунком, трудами і жертвами відкритий зістав при «Благотворительн-ім обществ-і» Институт благородних дівиць, в котрім мали ся виховувати і вчити по дві панночки шляхетного проісходження із бідніших сімейств (фамілій) із кожного повіту Харківської губернії, щоби потім могли бути наставницями і учительками доньок у маючих дідичів. Із самого утворення інституту було Квітці поручене совітом общества завідування учебною і господарською частю в тім новоустановленім заведенії, а через усердну діятельність його заслужив собі той інститут на таке довір'я, що, окрім воспитанниць общества, бували уміщені в заведенії і доньки многих обивателів на власнім їх іждивінні.

Від січня 1817 года начинається служба Гр. Квітки по виборах дворянства [...]. На чотири триліття рядом (1817—1829) був вибраний Квітка харківським повітовим предводителем дворянства (маршалком) [...], в серпні 1826 года за вислугу літ произведений в чин колезько-

го асесора [...]. Будучи вибраний дворянством Харківської губернії совісним суддею в січні 1832 года і пробуваючи в тій службі 9 літ, удостоєн був (у лютім 1836-го) нагороди — брильянтового персня, а в грудні слідуючого года наділений чином надвірного совітника.

У вересні 1840 года був вибраний предсідателем Харківської палати уголовного суду на 6 літ і в тім званні состояв до самої кончини своєї, бувши ще вибраний в послідніх місяцях жизні членом новоустановленого тюремного попечительного комітету в Харкові.

Окрім сих вичислених довжностей, був Квітка ще внішнім членом 1817 року при Харківськім університеті установленого «Общества наук» і членом-кореспондентом статистическього совіту міністерства внутренніх діл від 1 грудня 1835 года. Така була служебна діятельність Григорія Квітки. Їй посвятив він ледве не цілу жизнь свою — від наймолодших літ все своє старання і все усердіє, і всюди заслужив собі на ім'я чесного, чоловіколюбного мужа, правого і родолюбивого обивателя.

Приступаючи до обозріння літературного поприща Гр. Ф. Квітки, упоминаєм наперед, що первотворність таланту і діятельність надали йому почотне місце в крузі чолнійших словесників руських. Кожний те знає, хто лиш читав «Марусю», «Божі діти», «Сердешну Оксану» і другі луччі произведенія того трудолюбивого ділателя на поприщі руської словесності. Глибоке знання серця чоловіческого, теплота чувства, котрою наповнені його созданія,— і разом [з тим] замічательна способність імати смішну сторону предмету і вабити непіддільним гумором ледве не заодно до сміху склонений ум читателя.

Небіжчик начав своє літературне поприще участієм в «Українськім вісник у», видававшімся у Харкові від 1816 до 1818 року[2] (по-російськи),— зразу як сполуіздатель його із молодими харківськими ученими Гонорським і Філомафітським, а потім тільки як сотрудник посліднього. Важними розправами сього ізданія були гумористическі письма Фалалея Повинухіна к редакторам: вони були Основ'яненкові і в свій час мали велике вліяння на круг читателей «Вісника».

Потім, ледве не до 1830 года, зайнятий трудами служби, не міг часу свого посвячувати заняттям літературним, але не лишав їх предці зовсім. Плодами вільних хвиль сього часу були декотрі із «Писем к Лужницкому старцу», напечатані без імені автора в «Вестнике Евро-

пы», і комедія «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе», напечатана в одній із книжок «Пантеона русского театра» за 1840 г. і представляюча так близьке подобеньство із «Ревізором» Гоголя, далеко пізніше появившимся в світі.

Першими віддільно вишедшими в світ сочиненіями Основ'яненка були дві комедії під общим заголов'ям «Дворянские выборы», напечатані в Москві (1829 і 1830) безіменно в двох частях; вторая із них, окрім общого заголов'я, носить ще віддільне: «Выбор исправника». За сими першими утворами появилась 1834 року в Москві [3] нова комедія в 3-х дійствіях — «Шельменко — волостной писарь», також без імені автора. В сих комедіях, як і в пізніше вишедшій — «Шельменко-денщик»,— відгравається роль Шельменка зовсім в малоросійськім язиці. Потім, в 1836 році, були видані в Харкові «Сватання на Гончарівці»[4]. Малоросійськая опера в 3-х дійствіях», другий раз напечатана 1840 года [...]. Відтак в Москві 1835—1837 рр.[5] видані дві книжки «Малороссийских повестей» *, котрі так борзо розхоплені, же в 1841 г. напечатано вторим ізданням в Харкові. В 1838 г. явилась в світ «Козир-дівка», а в слідуючім — «Ганнуся» (росказ Грицька Основ'яненка, Харков, 1839) — обі повісті по-малоруськи; остання далеко перше напечатана була в російськім переводі в «Телескопі» 1832 року в Москві. В тім же годі (1839) були видані «Листи до любезних земляків» — об'ємом невеличка, але досконально написана книжка для малоруських простолюдинів, заслуживша общє одобреніе і заставляюча щиро жалувати, що автор її не успів осуществити свого наміренія о ізданні і других книг малоруських для народного читання. Пізнаваючи вповні важність і необходимість сих пособій для умственного, духовного образованія народу, обладая при тім в совершенстві познанієм бита українців до найменших подробностей і неподражаємим іскуством приноровлюватися к образу мислей, ступені понятій, вкусу, накінець, володіючи досконально язиком своїх родимців, Основ'яненко

---

* «Малороссийские повести, рассказываемые Грыцьком Основьяненком», Москва, 1835 [6], кн. I, займаюча в собі твори «Салдацький патрет, латинська побрехенька, по-нашому розказана», «Маруся» і «Мертвецький великдень»; в кн. II, 1837 г. виданій, є слідуючі казки: «Добре роби — добре й буде», «Конотопська відьма» і «От тобі і скарб».

міг запевне представити образцові проізведенія в сім роді. А з якою любов'ю, з яким гарячим усердієм він стремився до сеї возвишеної цілі! [...]

В 1840 годі вийшли на світ два утвори Основ'яненкові: в Харкові «Шельменко-денщик» — комедія в 5-ти дійствіях, перероблена автором із його власної повісті «Украинские дипломаты», напечатаної в «Современнике», а в Петербурзі «Пан Халявский» — повість в двох частях, із котрих перша напечатана була перше в «Отечественных записках» 1839 года. Послідним оддільно за життя Основ'яненкового виданим проізведенієм були «Похождения Столбикова»[7] — роман в 3-х частях, виданий при кінці 1841 року в С.-Петербурзі, но написаний автором ще уперед «Пана Халявского».

При такій постоянній діятельності Основ'яненко був ще одним із усерднійших сотрудників найновіших часописей російських. Участіе теє началося від 1838 року, коли в «Современнике» явилася його «Маруся», імівша такий блистательний заслужений успіх. Від того часу многі із часописей украшалися постоянно його утворами. В тім взгляді перше місце приналежиться «Современник-ові». Через кілька літ рядом ледве не в кожній книжці сеї часописі печаталися проізведенія Основ'яненкові. Там поміщені були: 1838 р.— «Маруся»; 1839 — «Праздник мертвецов» («Мертвецький великдень»), «Делай добро — и тебе будет добро» («Добре роби — добре й буде»), «Конотопская ведьма», переведені із малоруського В. Н. С.[8]; 1840 — «Вот любовь!» («Щира любов»), «О слободских полках», «Козырь-девка», «Украинские дипломаты», «Панна сотниковна», «Ложные понятия», «Званые гости», «Город Харьков», «Ярмарка»; 1841 — «Фенюшка», «Герой очаковских времен»; 1842 — «Предания о Гаркуше». Розправи його, крім містних «Губернских ведомостей», найдете також в «Отечественных записках»: 1839 — «Головатый», превосходний історическький росказ, і 1-ша часть «Пана Халявского»; 1843 — «1812-ый год в провинции»; в «Литературной газете»: 1839 — «Вот тебе и клад»; 1841 — «Ботфорт»; 1842 — «Друзья вояжеры»; в «Пантеоне русского театра»: 1840 — «Приезжий из столицы, или Суматоха в уездном городе»; в «Маяке»: 1840 — «Перекотиполе»; 1842 — «Быль, рассказанная по-малороссийски»; в «Москвитянине»: 1841 — «Маргарита Прокофьевна»; 1842 г.— «Сердечная Оксана»; в «Звездочке»: 1843 —

«Умные дети...» і в других часописах. [...] Таким образом статтями його були оздоблені «Утренняя звезда»: 1843 — «Салдацький патрет», по-малоруськи; «Молодик»: 1839 — отривок із «Столбикова»; «Утренняя заря»: 1840 — «Божие дети»; «Ластівка» (малоруський збірник): 1841 — «Сердешна Оксана», «На пущення — як зав'язано» і «Пархімове снідання», по-малоруськи; [...] «Русская беседа»: 1842 — «Рассказ»; «Сказка за сказкой»: 1843 — «Солдатский портрет», в великоруському переводі; «Наши»: 1843 — «Знахарь»; «Молодик»: 1843 — «Основаніе Харкова» і пр. Доложім ще до того, що він не забував також обагащати харківський театр драматическими произведеніями. Так, в 1841 році представлена була на сцені його комедія «Бой-жінка», а в 1842 — «Щира любов», драма, перероблена із непечатаної малоросійської повісті його під тим же надписом «Щира любов» — перший [Квітчин] опит драми в малоруській мові, пристроєна на сцену, безспорно приналежить до луччих драматичних творінь сього автора. Оба сі произведенія ще досі не печатані.

Обізрівши літературну діятельність Основ'яненка, признає кожний, що мало їй найдеться подібних в современній словесності руській, і в особенності між повістеписателями. Несмотря, однако ж, на ту плодовитість, на ту бистроту, з котрою слідували творіння Основ'яненкові одне за другим, кожне з них має в собі многі достоїнства. Сли часом ізложеніе (говоримо о статтях великоруських; в малоруських він є і зістане заодно класическим писателем) не зовсім удоволяє требованням взискательної критики, то той недостаток надгороджується з ізбитком другими високими достоїнствами його созданій. Краски у Основ'яненка всігди живі, яркі. Він володіє особенним іскуством увлікати вніманіе читателя, не глядячи вже і на ізлишество в розвитті де-некотрих частей його произведеній. А причина того увліченія скривається, запевне, в вірності поетическього ізображенія природи і жизні Україні, куди найчастіше любить він вести свого читателя, в глибокім знанні общества, із котрого брав дійствуючі лиця повістей і драм, в теплім сердечнім чувстві, розлитім в його созданіях, до сліз порушаючім читателя, і, накінець, в висркім непіддільнім комізмі і іскуствї виставляти на вид смішні дивацтва, котрі уважний взгляд його умів відкривати в предметах і речах, нас окружаючих.

Ті достоїнства, рідко соєдиняющіїся в однім і тім же писателі, борзо зискали Основ'яненкові почотне ім'я в руській словесності і зблизили його з вибраним кругом писателів — так що, не виїжджаючи із Харкова, він був у близьких відношеннях і постоянній переписці із ізвістнійшими писателями російськими, заодно шанувавшими в нім і оригінальність таланту, і хісновиту діятельність.

Говорячи о тій діятельності, не можна і того пропустити, що Основ'яненко вступив на поприще словесності без жодного особного приготовлення, що літературні заняття були для нього джерелом постоянних огорчений, тому що люди, котрі могли і повинні були приймати сердечне участіє в успіху його трудів і радуватися тому, смотріли на те з точки зрінія совершенно противоположної, що він з благородною твердістю умів зносити ту тяжку недолю — участь всіх істинних дарувань — і, не находячи ободрення к дальнішим трудам у близьких, найшов його в чужих і далеких, і достиг всього при помочі одних тільки своїх дарувань і трудів, що, накінець, із близьких к ньому тільки любима супруга уміла вповні поняти і оцінити важність тих трудів і, приймаючи сердечне участіє в успіху його занятій, була, по словам небіжчика, найлуччим його совітником і суддею... [...]

Жизнь Г. Ф. Квітки як обивателя і сім'янина була приміром для всіх і кожного[...]. Займующа гречність при строгій простоті в обращеній зо всіма безрозбірно, всігдашня готовність к помочі ближньому і содійствію у всім, тикаючімся добра родини і отечества, прямота душі, не терпівша пересудів і лихослів'я, ум світлий і обширний, досвідчення, приобретене довгим життям і зорким уваженням людських поступків, пам'ять, обагачена множеством воспоминаній о бувалім, так розличнім від нашого времені, і о лицях, бувших тоді головнішими дійствователями, прелесть простого, остроумієм оживленого і теплотою сердечною огрітого розказа — ото, що в кожнім, перший раз видівшим покійника, поселяло іскренню душевну прив'язаність к ньому, возбуждало чувства глибокого уваження і назавше оставляло в душі видівшого неізгладиме сладостне воспоминаніє о незабутніх хвилях, проведених в бесіді з покійним...

В молодості був Основ'яненко великим любителем музики і театральних представленій. Сам добре грав на різних інструментах, а особливо любив флавту, і сам писав

невеличкі музикальні п'єси; тужні, журно гармоническькі звуки найбільше чувствовало ніжне, добре серце його. Ще більше любив він участвувати в представленнях у домашнім театрі, в домі своїх родичів, і завсігди вибирав собі веселі комічеськi ролі. Треба прикмітити, що та двійственність сердечних наклонностей, відразившись у проізведеніях Основ'яненка, де простодушні, чулі сцени, винуждаючі сльози з очей читателя, переміняються другими, веселими і смішними до розпуку, оставалась в нім до послідніх днів жизні. Часто за дотепним розказом, оживленим прелестю жартів і комічності, виривався із груді його тяжкий, тужний вздох, і печаль помрачила його спокійне чоло...

Не мавши дітей, на старість був щасливий любов'ю доброї, умної, образованої жони, ціло умівшої оцінити його рідкий талант, і душевним почтенням всіх, знавших його. Дім Г. Квітки був завсігди тихим приютом науки і іскуства. Там не було місця для світового балагурства, але зате бесіда частіше оберталася к предметам і новостям літературним; там знаходили ласкавий прийом і обворожительне вниманіє молоді таланти, котрі він любив завсігди поощряти; там стрічалися і люди, звісні вже своїми дарованіями і трудами, мавші за обов'язок поклонитися рідким талантам ума і серця хазяїна. І ніхто із них не виходив відти без відрадного, сладосного воспоминанія о його привітливості, доброті серця і возвишенності мислей. Чесна наружність господаря назавше запечатлилась в пам'яті кожного; і хто з любов'ю не покланявся тому світлому образу в тиші власного серця?

Одинадцять день продовжалась тяжка болізнь, котра спровадила в гріб Г. Ф. Квітку. 8 серпня 1843 г. в Харкові [...] тихо скінчився на руках любимої супруги і де-некоторих рідних, поспішивших к ложу страдальця [...].

Густа, многочисленна глота стісняла шествіє погребальної коляси і проводжала її аж на саме кладбище. Те множество зібраного народу (хоч в робочий день) всіх званій і состояній убідительно доказувало кожному, що небіжчик мав немало іскренних почитателів возвишенного благородства прекрасної душі його.

На цвинтарі над гробом, готовим прийняти і навіки скрити смертельні мощі його, професор університету І. І. Срезневський сказав кілька слів, повних чувства, о нежданій утраті і глибоко тронув усіх притомних.

Печальним гомоном погребального дзвону розляглася скорбна вість о смерті Основ'яненка по всій Україні, котру він так пламенно любив і для котрої добра так щиро посвящав свої сили... Вдячна Україна за життя платила йому щиросердечно, преданим серцем, і по смерті пам'ять його не загине, но перейде в далекі сторони, де лиш мова руська засягне. Слава його не перестане, доки русинів на світі стане! Русини свого найлуччого писателя повіки шанувати будуть!

ФРАГМЕНТИ

РУСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ

Молодцям
і красавицям руським
посвящаю

сей вінець, сплетений з народних цвітів. Вони збирані на питомій ниві, ізросли на дорогій нашій землі, під родимим небом, вибуяли в щасливу годиноньку, а хоч нині приглушені бур'янами,— не потеряли смирної краси своєї. Любуйтеся красотою рідних голосів! Вони пристануть, прилягнуть до невинної душі. Ваше чисте серце учує любозвуччя народних голосів, вилляних із невинного серця, прибраних в чистий материнський язик. Суть то відголоски, котрі відізвуться глибоко в серцях ваших — нагадають щасливі дитинячі літа, коли вас рідна ненька голубила, бавила і до сну уколисала. О щасливі, незабутні години! Вам і теперка весна сміється, ваших вольних грудей не стискає ніяка журба ні болість, ваша доля росте на потіху милої вам родини. Ви-сте щасливі, ви співайте! Співайте, кажу, но не забувайте, що в сих піснях зложений весь бит наш, що через них промовляє народ до вашого серця, тужить за дорогими утратами і надіється в вас відживитися. Майтеся гаразд.

Пісні народні є плоди із родимого зерна, на рідній землі вирощені, рідними соками підволожувані. Народ зложив у них весь свій бит, життя. Стільки віків перемчало, як хвиля, перед його умом. Він півець: що пере-

йняв з дідівщини, прадідівщини, так виспівує, його потіху одгадає. Є то як би дерево велике, котре широко розп'яло розложисте галуззя і прикрило народ, котрий своє рідне дерево викохав; не є воно ні пересаджуване, ні прищеплене, лиш своя плоть, своя кров. Пісні є найдокладніше ізображення народності, життя народного.

В нашім язиці, в наших піснях переховалася ще в устах народу оная передвіцька велична простота і ядерність, котру книжно образовані під різними вліяніями давно втратили.

Скільки скарбів нашої словесності струпішіло і погнило в негідних і недбалих руках, скільки згоріло по городах, замках і монастирях, скільки пожерла війна пристрасна! Але ще багато, може, лежить. Небачні виродки загибнути позволяють. Часом на дошках других книг найдуться дуже давні і важні кавалки. Коби ся відкрили так пам'ятні пісні, як «Цар. дв. рук.» [1], були би нам многі міста нашого отечества тим дорожчі, тим мильші пригадками.

Чи за помершими під Калкою, в Києві і других [місцях] не було заводів, плачу, думок? Думки ті, пісні ті переллялися в пізніші козацькі: так мати за сином розщибалася над Дніпром, Сяном, Дністром за Батия, як пізніше її праправнучка плакала-лебеділа за своїм милим козаченьком. Чорна рілля заорана...

Чехи мають «Цареводворськую рукопись» [2] із XIII століття, а чи ж Русь наша тоді без пісні була, коли сильне рам'я Даниїла над Калкою або Романа володіло? Чи ж їх виправи до Греції, в Київ, на Литву, Ятвяги, в Польщу мали так глухо перегомоніти і лише в сухих словах черця-літописця потомності пересказати? Чи Романової смерті богатирської ніхто із родолюбної дружини не поплакав гласом голубиним, як Ярославна за Ігорем, коли півець далекий із Новгорода Сіверського чужого князя славив? Має ж то все бути, що півець Ігоря до Ярослава Осмомисла звертає!?

Ніт, браття, були пісні! Були, та минулися, і лишилися, може, хоч в уривках між народом, як находяться споминки в колядах о сотворенні світу, о ловах на тураоленя, о виправах на Цареград. Але збираймо кавалки

докупки, а чей, біг пошле созидателя, котрий, зложивши то, вистроїть народну епопею!

Міра найстарших пісень — як о Івасеньку на полов.(?) і укр. дум — не одностайна, дика здається бути, первісна, природна співакова, сохтуючася до його духу, до його чувств. Народ, перейнявши то, укладав з часом для легшої тямки в однакові склади, як в колядах, ладканнях...

Дивно, що коли у прочих образованих народах більше поетів находиться в мужеськім полі, у нас насупротив — більше женщини мають поетическього направлення: у них більше чулості а більше серцю приступних чувств, вони в домашнім сімейнім крузі [більше] запиляються, ніж мужик, виставлений на всю біду, на невзгодини, котрі його ніжність затупіють. Його увага розщибається на всі сторони: заклопотаний господарством, не має часу в пам'яті переховувати тих ніжних пісеньок, як жінки при кужелі, при легших роботах домашніх. Хіба часом в неділю або при празнику, підгудивши, нагадає собі молодецькі свої літа та заспіває.

Пісенність наша вже не в своїй силі: вже відцвітають прекрасні цвіти народної поезії, особливо козацькі, бо як козаччина давно проминула, так і ті пісні — лише обламки давнього образу. Збираймо, складаймо старанно, щоби хоч по сих куснях відгадати мисль великих творців народних пережитої старини. Що за красота була десь, коли вони в своїй повноті блиснули перед буйними товаришами, коли нині самі кавалки такі красні — бо рідко нині подибати пісню в своїй цілості! Збираймо сі останки, дорожчі нам, як забитки твореній класичеської Греції або Риму, бо то наше, братія любезная, наше родиме — наша кров, наше життя...

Треба пісні збирати, бо гинуть між народом. Сли лиш народ зачинає читати, уже інше стремління дістане його умове образованіє, тупіє пам'ять і спускається на книжку. Много з книжок прийде в пам'ять речей, противних ізображенію і діятельності самоістної. Для того у народів письменних нема піснопінія народного — так як

знаючий лічити письмом не зуміє в пам'яті зрахувати так легко...

Моє собраніє не повне[3], і далеко йому до того — бо хто годен вичерпати живе джерело: що начерпне, то прибуде; із землі що відіймеш, то знов надасть природа-мати...

Не кажу я, щоби се собраніє було вже доскональне. Ще йому багато не стає. Є то ледве, може, десята часть тих пісень, які заховуються в пам'яті народу і в свою пору виливаються із тужних грудей співного русина. Я те лише подаю як наведення для будучих собирателів, щоби могли роздивитися, лучче розпитати.

Кожний повіт, ба кожне село має свої окромішні співанки, свої помістні відміни і переклади. В кожнім селі суть співаки — парубки і баби, молодиці, котрих пам'ять щаслива не раз і піснетворне направленіє переховує, кожне село відсвіжує в пам'яті давні пісні і обряди або творить нові на основі старих — виучені, лагодять, ніжать мужеське серце. Кожне село має своїх сукромих переховательов поезії з більшими або меншими даруваннями.

Народ сам не знає, відки му ся беруть пісні. Співаночки, де ж я вас подіну?..

Чужий, не знайомий із внутренньою історією нашого народу, не свідомий його внутренності, нашої помістності, не годен учути тих красот, які часом в найменшій співанці знаходяться. Але русин, зроджений на тій самій землі, пізнає свою околицю — чи дикі гори із настороженими склепітами і ущовбами скал і глибокії звори із шумлячими яловими, смерековими лісами і гримлячими прудами рік, чи буйні луги наддністрові, чи лани подільські, гаї, горби і пригорбки, підпасіччя, [русин], в тім самім язиці виколисаний, тою ж самою природою, тими самими основами красного язика,— що той учує, сли лиш перечитає співанку, без співу, без тої красної содруги, без котрої чужому пісня є деревом без листу? Свому кожне слово повідатиме діяння народу чи терпіння, страсті його.

До сього часу прославляли Україну, що є невичерпана на пісні. Наші і ненаські зітхали: «Ей, коби-то зібрати їх та не дати загинути!» А я вам скажу, браття; нащо за далеким уганятися — збираймо, що ближче! От тутки у нас є досить пісень. Скільки їх не розлягається в кожнім закутку! Підслухайте на полі, по лісах; співає мир божий в кожній хаті — при колисці дитини, при обрядах, при роботі, під кужелем; як настане літенько або весна, співає народ, як ті птиці небесні. В радості і тузі не замикаються уста його. Що переспівається в кожній селині на весіллі, на коляду, на гаївку! Кажуть декотрі, що маєм уже два собранія пісень — і досить: уже все, що лучче, зібрано. Не слухайте, добрі люди! Є ще співанок сила,— і кращих, о котрих ані ся снило собирателям! Всяка дорога, кожний уголочок має їх, в кожній селині найдете їх, але їх треба збирати уміти — треба ловити в ту щасливу хвилю, коли утруджений і склопотаний чоловік віддихне цілими грудьми, запіє від щирого серця...

Нащо нам забагати укр. поезії!? Правда, що у нас не знайдуться так красні воєнні пісні, як укр. рапсоди, але зате маєм множество своїх, домашніх — тихих, ніжних (ідилічних). Тадже не сама буйна, дика поезія є красна! Є красоти незрівнянні, несказанні у обрядових піснях. У наших піснях споминаються давні часи, якісь виправи Дунаєм — до Царгорода, якісь виправи в Угорську землю, о котрих історія і згадки не має, якесь полювання на «дивне звіря, тура-оленя», котрий від нетямки загублений у наших лісах; стріли, соколи, яструби, сокольниця — все тото забитки старосвітчини. Іспитаймо їх — а більше нам толку, більше світла дадуть на об'яснення старини руської, як сухі, худощаві літописи.

Собираймо старанно пісні народні, збираймо старосвітські ігри, звичаї, обичаї, обряди. Вникаймо в духа народного, учімся тут його старини, а на тих підвалинах на питомій землі, на народних плодах, забитках старосвітчини, віри, обичаїв і чувства красоти постане своя народна поезія — ізящна (класическа), але своєю родимою ізящністю.

В пісні отвирається серце народу, його спосіб думання, його гадки, його віра, його чувство.

Збираймо ті пісні, ті пільські й лісові цвіти. Пісні цвітуть і відцвітають, як ті степові цвіти, як те зілля полонинське, дихнуть прекрасним своїм запахом на всю долину — і перенесуться з вітром; а як весна мине, то і пов'януть, і ніхто їх не бачив, і ніхто не утішався тим запахом, кромі заблудженого пастуха або вівчаронька [...]. Треба знати, які пісні збирати.

Собиратель пісень не повинен думати, що та або ова пісня є вже напечатана,— все має приспособляти собі. Часом один стих, одне слово багато знайому уже пісню об'яснить, доповнить. Рідко учуєте пісню від одного співака цілу, докінчену,— по більшій часті уривками: то тут трохи, то там (як рапсоди). Собиратель мусить кілька або кільканадцять різнопіній (variant) зрівняти, доповняти з одного [варіанта] в другий, але ніколи не сміє доложити, бо і ледве удасться йому так підточити який стих, щоби знаток не пізнав або народ прийняв. Наука, положення, виховання, образование наше так нас відстрихнуло від народності, що не можемо одного стиха під дух народний підставити — а куди народну пісню утворити; коли навідворот — простий, неписьменний в пригідну пору сотнями натворить пісень, а кожний так, як би ся там уродив, як би уляв, так пристає до цілості.

В піснях знайдуть мої читателі природний образ того, що їм не раз представляли іноплеменці в своїм строю. Тут є живе джерело, з котрого вони черпали, тут-то оне живе джерело, з котрого лучча поезія польська напувалась від Зиморовича до живучих нині поетів, і вас тою живістю в своїх переіначених, перероблених утворах задивляли, вас голубили рідними красотами в їх строю...

В других, вищих станах утратили смак правдивої красоти і більше вганяють за смішками. Розпусні двораки повидумували непристойні, незвичайні пісні. Є то шумовиння чистого народу. А буває таке шумовиння, спузою перемішане, і в образованих класах. Лише череп'я утримує його, щоб не впало і не розлялося на землю.

Зрештою, нам о то ходить, щоби зібрати все, дотикаючеся народності, що не одповідає естетическому вкусові. Що не є ніжне, то придасться для повіствувателя, для опису народних образів, для драматическьких положень; все-таки воно шкода, щоб загибло.

З давніх-давен жваві молодці, покинувши родину, йшли на пограничну Україну до козаків. Там були соділателями смілих подвигів козацьких проти бусурман. Ціла Южна Русь складалася на таких богатирів, витязів, яких нам історія Укр. так чесно представляє. Але найважніша епоха була за Хмельницького. Тоді наш мир наочним свідком був славних битв під Зборовом, Збаражем, осади Львова. Тоді козацька воля розіллялася, як широкий Дунай, на всю Червенську Русь. Тоді-то зав'язалося стільки любовних союзів із козаками — тогдашні-то майже всі битові козацькі думи. [...]

Стільки віків поражали козаки диких бусурман своїми грудьми, відпирали весь навал татарської дичі і хистили-хоронили ними (грудьми) цілу Польщу, ба й Запад. А яку ж подяку мали від неї?.. Довгу би ся то пісню дало о тім співати! Але що було, то було — все ся минуло; минулося все лихо, а козацька слава гуде в піснях народних, перехованих в вірних поколіннях, і доки наших стане, гудіти не перестане. Стільки-то пам'яті, стільки-то слави!

Полягла козацька молодецька голова,
Як від вітру у степу трава.
Слава не вмре, не поляже —
Лицарство козацьке всякому розкаже!

Яке життя, така й смерть. Козацька слава, побоїще — як усе битіє козака в буйних предприятіях: брязк мечів, свист куль, гукіт, стукіт — то була музика козацька, котра му все грала в ушах; танець молодецький на коні із татарами на степу — то погуляночка його. В брязку шабель, в свисті куль, в пилу битви знаходив він свою розкіш — то все у нього було, вся його душа упливала в тім бенкеті. Так смерть його тут і спіткала. Товариші славно похоронили. Нікому доглянути козацької смерті. Жалує того, що на самоті чорний ворон смерті доглядає.

НАРОДНЫЯ ПѢСНИ

ГАЛИЦКОЙ И УГОРСКОЙ РУСИ

СОБРАННЫЯ

Я. Ѳ. ГОЛОВАЦКИМЪ.

ЧАСТЬ I.

ДУМЫ И ДУМКИ.

ИЗДАНІЕ
ИМПЕРАТОРСКАГО Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ
при Московскомъ Университетѣ.

МОСКВА.
Въ Университетской типографіи (М. Катковъ),
на Страстномъ бульварѣ.
1878.

Титульна сторінка першої частини «Народных песен Галицкой и Угорской Руси» Я. Головацького.

Ті пісні дуже разительні. Зрівняння смерті зі сватьбинами, з весіллям і потішання тужної, журної матері ще гірше за серце хватає, і разить чуле серце.

Конаючи, просить до неньки або милої знати [дати], посилає вірли-посли, або вірний кониченько домів прибігає і, заржавши, величається.

Все козацьке — якблагородніше: козацька зброя, козацький коник, навіть козацька мова, козацькі уста — усе те не просте [...].

В сього роду піснях описані похорони з обичаями козацькими...

Пісь наша історична здивує своєю повагою. Належить вона часам давнім, тогдашнім, колишні суть діла. Відличається від козацької думи. Є то козацька поезія, але своя родима, руська,— одголосок давньої богатирської, боянської, передкозацької думи. Козацька є дитиною її [...].

В многих піснях, опівуючих пригоду якого богатиря руського, не можна признати, кому іменно приналежить і котрому вікові. Товариш, хто її складав,— або тужна мати, що за сином убивається, люба, що за милим на смерть затужила, або жінка, що її посвятила пам'яті свого сина,— не потребував вираження імені його: чуло його серце добре, кому приналежать діла його; а товариш пізнав свого богатиря, котрий при боці його поліг.

Поет письменний може собі знайти у книгах основу до піснетворення, но народна поезія не має ні жодної підстави, лише очевидячне досвідчення — діла такі, котрі сам поет видів і соділаючим був цілий засіб його в пам'яті, в народнім житті. Для того, коли нема діянь народних, не творять пісень; а лише придадуться які пригоди народні, то десь ся і нових пісень народить, що приглушать давніші, стародавні, які народ співає, сли до нових нема основи в діяннях.

Багато є пісень, в котрих оспівується забійство. Народ, не маючи нічого славнішого в діяннях своїх, бо відлучен був від всього права, опівав пригоди, котрі му важнішими здавалися, потрясли його серце. Не простив, що

злодіяння осталося в пам'яті на будучі потомні часи,— для пересторороги, науки, для пострахy. В одній пісні описана просьба убиваємого, в другій — пересилення совісті, щоби скрушити серце; в більшій часті при згубі відзивається нещасний стратенець до народу, дівка — до матерів, щоби стерегли, учили свої діточки. В пісні № 1 [4] перемагає материнське серце всю правість, і каже синові-убийці утікати, і ще погоню оплакує. Стільки може материнська любов! І переступника не покарає, а ще боронить.

Не диво, що пісень сього отділу так багато. Суть то забійства кількох, може, віків, бо пісня не загине, але далеко і широко розголоситься. Декотрі мають бути дуже давні, як № 0 [5], в котрій згадується голосний дзвін (може, вічовий). Війти судять самі, а присудили таку кару, щоб за утоплення дитини її утопити. Голова за голову (зр. «Правду руську»). Опроче сія пісня повторяється у других слов'ян, але наша так викінчена, що думаємо, же є у нас первісна, ніколи не перенесена від других. В одній заказано, щоб не розповідати, але пісня пережила і беззаконня суддів.

Треба о піснях сього роду сказати, що в них находиться викінчене піснеповіствування (епіка): всі окольності описані до найдрібнішого з якоюсь простотою, поєдинчістю.

Початок «Чи чули ви, добрі люди?» — від слова, якими співаки, бандуристи голосили перед громадою собраною пригоди із билей народних. От яким способом діяння народні розширялись, яким повзбуджали народ до війни, в'язали розряди в один рід, в один народ! Зр.: «Zwěstuju wam powěst mnohoslawnu» [6].

Подібними словами півець Ігоря відзивається: «Не лѣпо ли ны бяшеть, братіє, начяти старыми словесы трудных повѣстій о пълку Игоря». Минулася боязнь, минулися і злетіли із пам'яті народної великі діла їх, пропали діяння, і півці їх загибли, і пісні. Слабі послідувателі піють слабшим потомкам пригоди новіші. І що ж випіти? Які діяння, такі пісні.

Колись-то соловій старого времені Боян «свої віщії персти на живії струни вскладав, они же самі князям славу ряхкотали», а нині порвались струни і Боянів не чувати.

Початок «Чи чули ви, добрі люди, о такій новині?» показує, що з давніх-давен прийнятий спосіб співаків, тому посвячених, перед народом голосити пригоди. Правдиві барди слов'янські! З давніх-давен співаки, бандуристи співали славні діла современних їм богатирів, як найдавніші, о котрих історія згадує,— Боян, соловій старого времені, півець полку Ігоря, Митуса і другі, потім бандуристи-козаки — запалювали до бою. При кінці упадку козаччини держали собі пани лядські козака-бандуриста для забави...

Пісня яко твориння поетическое в слові і співі має непомітний вплив на серце чоловіка, і чим більше народ пісень має, тим ліпший норовственно він є. Одна пісня —

Чужа кровця — не водиця,
Розливати не годиться! —

співана устами матері, сестри або милої, не одного дикого молодця відвела від лихої гадки. Обрядні пісні розм'якшують серце, зв'язують родину ближче, розводять чувства сімейні домашньої добродітелі [...].

Тим ся дає витолкувати, чому народ далекий — на усторонні в Бескидді живучий — ліпший, ніж тота чернь міська, що щоденно о просвіщення старається; розбійницьких пісень зовсім нема і не може бути у народу пісенного, де правдиве слово Шіллера, котрий каже своїм краянам:

Wo man singt, da lass dich fröhlich nieder:
Böse Menschen haben keine Lieder[7].

Навіть в гайдамацьких декотрих [піснях] є наука. Напр., розкаяння в'язника в Станіславі, як його мати проклинає...

Сам Добош каже розходитися.

Мати синові наказує: «Чужа кровця — не водиця, розливати не годиться!»

Родинні чувства пробиваються крізь дикі, страшні розбійническі строгості... в Анні і Романі.

Прекрасна [пісня] о попаді Рябівській (чи Грабівській) описує нужду її, жаль за домом, за дитиною, а через

роздроблення і поволі, поступенно вичислювання (вичергування) ще більший жаль за серце хапає.

Із якого часу можуть бути пісні наші обрядові? Пісня переходить в устах народу слово в слово: виучується внук від діда, донька від матері переймає. Роздумаймо: язик в устах народу переіначується поволі, незначно-незначно. Так і пісня.

Дитина ще маленька учиться від старших пісні — ще у віці, коли йно годно лиш пам'яттю задержати, затямити слова і голос: а то змалу уб'ється в пам'ять так, що не переіначить і потім. Рідкі дарування поетическькі — парубок або дівка (котрі не так торонко лучаються) переділає часом співанку до свого серця, до своєї долі, до свого горя — або переіначить, або зовсім нову утворить, або і нову видумає; але змолоду насякла душа його своїми рідними піснями (без чужого), так що як і утворить сам, то вона буде чисто народна і пристане до ума і серця народного.

Хто чув благонький голос, солодку тиху гармонію колядки або щедрівки, свобідну, тиху, роздольну радість в напіві, хто розважив маленькі невинні слова в того роду піснях, зрівняє їх з думками тужними і думами, той увірить, що давно час уплинув, коли вони могли бути утвореними, бо і характер народу відмінився,— але перенесеться [думкою], і охітно, в ту стару Слов'янщину, в племінний первісний бит народу, в те ельдорадо, котре народи золотим віком називали, бо істинно для чистого серця був він золотий.

Щодо основи і содержання наші колядки мають велику подібність із великоросійськими «святочними підблюдними піснями». У росіян звичай: на різдво вони співаються; але в них лучче доховалися всі обряди. У них ще знають і толк кожній пісні, коли насупротив — у нас лише по давньому преданню співають, не знаючи, до чого воно співається; але зате в нас щодо самих пісень, то кращі задержалися, різнообразні — багате множество.

Весна розвивається із цілою красою своєю: цвіти розцвітають, деревина розвивається, всякі зела добувають

росточки свої, сонечко пригріває, всяка живина одзивається і чує весну. А чоловік же не порушений дивитися буде на те, душа ж його не врадується, серце не звеселиться, уста ж його, як німака, будуть замкнені на голошення всього сотворіння божого? Ніт, милі браття! Руський наш народ ще не онімів, але тисячу голосами видає свою радість. Прийдіть і подивіться на свята великодні, як челядь, поубирана, поукрашувана, як цвіт миру християнського, згромадилася коло церковці божої *, як веселенько розігралася: співає співаночки, радується вставшій весні. От, одним словом, бо звичай: так з давніх-давен було. І не про богів поганських, але про радість невинну, про утіху, забаву приспівує їх [...]. Не смотріте на народ свій оком чужинців і не суділе їх судом ворогів або перекинчиків. Ліпше, що коло церкви сходиться, як би коло [...] корчми, де їх пиятика і всяке лукавство жде. Бодай би все їх життя так невинне, веселе було, як великодні забави! Другі зовсім боронять, кажучи, що то поганство,— але ж наш народ уже чисто християнський, не боїться упасти у забобони поганські, а імена богів якихсь, котрі споминає, сам не знає, відколи вони є...

Колись, знать, відправлялися (у слов'ян, як хліборобного народу) і зажинки, закіски, обкіски, заорки, виорки, засівки, обсівки з якимись обрядками. Нині лише імена голі лишилися. Толоку справляють пани звичайно в суботу, вигнавши на лан всіх хатою, а по цілоденній роботі, ввечір, почастують горівкою, закличуть музику; молодіж, запаморочивши голову парухою, співає — тішить свою біду.

Весілля — ціла драма народна, котру стільки разів представляємо. Кого не займе лиш самий почот і та вистава: молодята князі або князь, княгиня, король, королівна, старости, дружби, свати, свахи, свашки, дружки, свитьки, бояри!? Кому не впаде в очі та величність? Все говорять о золотих замках, о паволоках, жемчугах, мармурних порогах, соболіх, куніх шубах і пр.

* Не коло корчми, бо гріх, кажуть, на великдень до корчми іти, лиш до храму божого або де на улиці сходяться на невинні іграшки свої. Декотрі священики боронять на цвинтарі сим іграшкам і забавам, але що ж боронити бідному народові і тої невинної забави, на котру він жде цілий рік?..

Те добування замку, те продавання сестри із безконечними, безчисленними обрядами — який-то прекрасний образ старосвітчини, чим воно було колись, за свого величчя!

Нема в селі парубка ані дівки, котрий би не знав з кільканадцять коломийок, а декотрі і сотками знають. При танці виговорює страсний молодець своїй красавиці любов свою, приобіцює, змовляється, а ніхто не зрозуміє, іно двоє серденька: люблячі серця одне другого понімає.

Часом один парубок заспіває коломийку, другий підхватить основу і додає, прикладає або відповідає йому, третій, четвертий ще своє доложить, доправить — і так, як стій, утвориться пісня.

Множество ніжних, любовних, пещених, дитинячих, голубливих слів — мила, миленька, милий, любко солоденький, солодюнько, солодятко, білявочка, чорнобрива, чорнобривець, кучерявка — придають сим пісенькам непорівняну красоту, простоту. Любко своїй милесенькій або товаришеві, як рідному брату...

Порадь мене, дівчинонько, як рідная мати.

Зраджена любов не раз проклинає — до розпуки приведена, мече клятьби, що аж волосся встає, аж страшно слухати.

Не раз дуже сильно виражено.

На Буковині волохи також співають і танцюють коломийку. Їх пісні також такі тужні, як руські, ще майже тужніші.

Шумки, чабарашки, козаки — пісні, в жару любові, гульні вириваються із серця гуляючих парубків. В них нема образів, зрівнаній, як в коломийках або думках. Нема часу оглядатися, вертячися в танці із милою: він нічого не видить, світ йому закрутився, нічого не чує, лиш одну любов до своєї милої, котру в руках держить. Відразу виспівує чувство своє сильними короткими

словами. Лаконізму сильне чувство причина. Пісня коротка, і сам стих короткий — ніколи розводитися. Два, чотири або шість стихів — і все, що в одну хвилю переповнило чувства і висипалося із душі його, відірвалося від серця. Послідні стихи звичайно або поправляють, доказують положення перших, або контраст — відвіт на перші — чим сильніше видається. В сих наших дифірамбах, сли годиться назвати, перші строфи до других маються, як строфа до антистрофи. Форма внешня відмінніша від других. Рифма мужеська:

Там-то було, там-то мило,
Там ся з нею говорило...

Часом і сатирицького содержання: туга розвіється — та веселість, гумор... Часом не зовсім благопристойні. Но подумаймо: танець, гульня має своє право; що — у сербів «поскочицу» ніхто не буде співати без тежту(?).

Шалалайки в Сяноцькому окрузі [...] — плясові пісні, від припіву «шалалай, шалалай» і пр. на ноту пісень, подібно як польське:

Dána mója, dána, dána, mója dána,
Dána mója, dána, dána, dána, dána.

Шумки, думаю, від пісні «І шумить, і гуде...». «Заграй мені тої...» — і співає стих, два...

[«Любовні думки»]. Непробранії цвіти любовної страсті, як цвітні садки вишневі, в котрих соловейчик щебече, вибуяні за весноньки житія, повні красот, ніжності. Любов чиста, туга, розпука тяженька, нарікання — от чого повно в сих співанках.

Легенькі, дрібненькі, як цвіти весняні, блискають своїми красотами перед очарованими очима. Прості а прекрасні, чисті, як із невинного серця виливаються.

Пісня без напіву — як образ без барви, як сади без листя і цвіту, як околиця красна взимі.

Пісня народна не гине так борзо, як утвори одиноких поетів, бо має свою підставу в народнім ізображенні, відзивається в народі, знайде завсігди у вірних обичаям людях одголосок і сочувствіе.

ЛИСТИ

1. ДО П. Я. ЛУКАШЕВИЧА

Милостивий пане! Милий побратиме Платоне Якимовичу!

Відколь уже ждаю від Вас листа, а годі діждати! Як гаразд від'їхали-сте ізі Львова, так і чутки о Вас нема, а не знати чому — чи листи не доходять, чи, мабуть, о нас позабули-сте?.. Ох, не забувайте,— будьте ласкаві на свою хоч положенням далеку, але серцем дуже близьку братію! Пригляділи-сте ся вблизі нашій нужді, пізнали-сте, як у нас все руське наопівсонно лежить, ледве де зачути якесь нерухаве життя,— а годі ся пробудити, годі підвестися на ноги. У нас все, як з каменю: що день, то тяжче, що день, то гірше. Особливо з цензурою: вона, як видко, ледве що пропустить касающогося історії народної,— відтак, будьте ласкаві, старайтесь, щоби хоч у Вас та «Літопись Львівськая», що я Вам поручив, могла бути напечатана [1]. Донесіть же нам, що із нею діється: чи віддали-сте ю на руки господина Максимовича, чи самі думаєте іздати; чи вже одобрена цензурою, чи ні, і коли печататиметься? О тім всім не забувайте нас ізвістити, бо не так я, як господин Зубрицький о ню клопочеться. При тім дайте нам знати що нового — як стоїть [справа] із нашою словесністю. Чи не іздали дещо Основ'яненко, Карпенко, Гребінка, чи не вийшло що із сочинений покійного Котляревського або і других яких українців? Чи нема якої літописі, дотикающейся історії давньої або новішої України або Южной Русі? — і проч., проч. От таких-то відомостей від Вас бажаєм.

Я сими днями гадаю пуститися в дорогу помежи наш нещасний руський мир, бо наші вже усі пороз'їздилися на села, куди хто знав: Малиновський — в Стрийщину, у гори, Вагилевич попхався на востік, в Буковину, Бірецький потяг на запад, в свої сторони, збирати пам'ятників народних діяній. Відтак усі розсипалися, як тії

пчоли, по цілім краю, а, дасть біг діждати, колись соберуть пожиток — а все то до одного отечественного улія. [...]

Я. Головацький

Львів $\frac{2}{14}$ *липня, [1]839*

2. ДО П. Я. ЛУКАШЕВИЧА

Любезний побратиме Платоне Якимовичу!

Будучи недавно у Львові, я получив присланую мені від Вас книжечку «Украинские сцены», за що Вам усердно дякую — що не забуваєте нас, свою братію. Спасибіг вам, українцям, що ви не цураєтеся тим паростком, відділеним від рідного кореня, приглушеного чужими бур'янами, але ще живим, продирающимся крізь колючі бодаки до світлого соненька і обіцяючим цвіт, а колись і торонкії плоди видати. Поможіте, братія, продратися до сонця, щоби цвіт у пупляшках не загиб.

Прошу Вас, напишіте мені, що нового в книжнім южноруськім світі, що в Харкові або Києві іздається нóвого; дайте мені вісточку о ізданію якогось «Украинского сборника», іздаваємого господином Срезневським,— що то є за діло і скільки вже частей вийшло? Напишіть, чи не відкрилося яких пам'ятників давнішої словесності.

Не забудьте возвістити мене, чи видана уже «Літопись Львівськая», Вам до ізданія поручена; а сли би вже готова вийшла із печатні, то, прошу Вас, будьте ласкаві, як ся лучить через кого, не занехайте передати нам з кілька екземплярів — що ми вдячно приймемо. Я би дуже рад, щоб хоч та одна літопись світу оголошена була, бо, як самі, бувало, чули-сте, як то у нас тяжко, щоби дещо цензура перепустила, то теперки ще гірше [...].

Із сим прощайте, майтеся гаразд — що Вам зичить Ваш поважатель, покірний слуга

Яків Федорович Головацький

Броди $\frac{13}{1}$ *липня, [1]840*

3. ДО М. О. МАКСИМОВИЧА

Милостивий господине!

З великим врадуванням прочитав-єм лист Вашої милості до пана Зубрицького, котрий мені сей чесний старець, а наш добрий русин уділив за буття мого у Львові. Всі Ваші уваги і пересторогі для виклювающоїся нашої словесності зовсім правдиві, і я з моєї сторони майже ціло согласен.

Іздавання Вашого «Киевлянина» буде для всієї Южної Русі средоточієм умственного сообщенія і розширення світла, котрого промені, дасть біг, і на галицьких сусідів падатимуть.

Жадаєте від нас, щоби-смо присилали розправи для Вашого «Киевлянина». Я не то що не відказуюся від сього, але і найрадніше, що сила зможе, помагати буду. Ах, жалко, що теперка нема у мене нічого, так сказати, готового! Для того вибачайте, будьте ласкаві, що Вам не можу при сесім письмі послати; але дасть біг, скоро упораюся дещо з ділами моїми, то вже конче щось приготовлю.

За тим часом прийміте завдячно хоч деяке описаніе «Ветхого завіту», хоронящогося в монастирі св. Онуфрія у Львові. [...] [1].

Накінець, прошу Вашої милості: коли ласка, пришліте мені дещо із новіших плодів южноруської словесності — чей, Основ'яненка, Карпенка, Котляревського, Гребінки, Срезневського, Могили, Іська Матворинки [2] чи як вони ся звуть, бо коли не можу сам відвідати України — нехай хоч пізнаюся в книжках з народом і язиком наших одноплемінців.

Із тим остаюся з глибоким почтенієм. Вашої милості похильний слуга

Яків Головацький

Броди $\frac{27\ серпня}{8\ майка}$ [*1*]*840*

4. ДО О. М. БОДЯНСЬКОГО

Милостивий паноньку!

По желанію Вашому посилаю Вам народних пісень галицько-руських і кілька поезій, досі ще ніде не печатаних. Всі пісні збирані із уст миру в різних сторонах Галицької Русі. Я знарошне Вам вибирав із різних сторін, а іменно — із Задністрянського підгір'я і горішшя (погір'я) Надвислоцького і дві із Угорської Русі,— щоб лучче показати розмаїті відміни бесіди галицького піднаріччя. На листку А — думки або співанки, на В — самі обрядові пісні (цвіт народної поезії). Коляди номери 1 по 10 збирані на підгір'ї над рікою Стриєм, 10-а, 11-а, 12-а — над Вислоком, у горах Сяноцьких; весільні пісні (або ладкання, від слова Л а д о; відти «ладкати» — пісні весільні співати) також там зібрані. [...]

Коли Ваша воля і потреба, то більше найдете пісень, а може, і кращих, в печатних збірниках. Не дивуйте, що так мало поезій вищого слогу посилаю. У нас піснетворення народне багатше, як книжне, учене; мало маємо поетів правдивих. Віршоробів найшло би ся доволі, бо є того цвіту по всьому світу, та й у нас чимало, бо й не так цвіту, як бур'яну. Прошу імена авторів лишень початковими буквами назначувати. У нас в Галіції все поволі йде — мало новин літературних, бо і давнини небагато.

Господина Зубрицького «Літопись города Львова» по півтреті года вийшла із цензури — і що диво, же все, що львівська цензура помазала, то у віденській зовсім пропущено, на злість панам ляхам!

Заносилося було щось на часопись малоруську, котра мала видаватися у Відні, але ж бо тяжко упросити, аби друкувалося кирилицею (гражданськими буквами),— та тому мало до неї охоти, бо русини воліли би, щоби жодної не було словесності, як би мала бути латинськими (польськими) буквами. Та, відав, із того або крапне трохи, або борше ті хмари зовсім розійдуться.

Більшу надію маємо на своїх молодих братів у своїм краї — усе то більше розпространяється дух руський, всі раді би, скільки сили, помагати і підносити, будити народність, всюди займається русчина, молоді і старим дрімакам не дають заспати, але принукують до ділання. Є в роботі [проект], аби язик руський міг бути запроваджен до тривіальних, і коби можна, і до нормальних ні-

мецьких шкіл у цілій Галіції, де Русь переважує. Щось чутка ходить (та ледве правдива), що граматика і словесність польського язика мають бути заведені до гімназії і філософських заведеній. За шість літ, чую, упросили собі пани у його величества цісаря ту ласку, щоби те проізволення при новім розпорядку шкільнім, котрий колись наступити має, у діло ввійшло. А за бідними русинами нікому ся вступити, аби для них хоч одну кафедру, хоч одну школу випросити, хоч русинів є за п'яту часть всіх слов'ян, австрійському жонду підвласних.

Дякую Вам дуже красненько за казки Іська Материнки. Коли Ваша ласка, то і на потім не забувайте мене. Тою самою дорогою пришліть дещо для голодних бідняків, що для них всяка руська книжка — невидальщина. Присилайте, з ласки Вашої, що з нових малоруських сочиненій або із великоруських історическьких, назидательних і пр.— Скальковського [1], Снєгирьова [2], Сахарова [3]; або що з пам'ятників давньої літератури і пр.— «Русские достопамятки», Нестора літопис або другі літописи, Даниїла Паломника, хоч би і Карамзінову історію із доповненням господина Строєва [4]. Що ласка Ваша — все прийме братія галицька завдячна і буде старатися Вам чим добрим відслужити.

Пробачте, що так пізно посилаю пісень: не я виноват, но мені так пізно знати дали.

Прощайте і нас не забувайте.

Ваш щирий побратим

русин *Яцько Чепеленько*

Коломия, 4 листопада (22 жовтня), [1]843

5. ДО І. М. ВАГИЛЕВИЧА

Любезний приятелю!

Пробачай, що я на твій лист зараз не відповів ні поштою, ні через господина Кобринського [1], котрий перед від'їздом своїм до Львова вступав до мене. Він квапився дуже, то ніколи було — тому-то ся відтягало аж до сього часу.

Дякую тобі дуже красненько за відомості літературні, але на другий раз просив би-м тебе, щоби-сь докладні-

ше мені розповів, як, де, що видано, напр.: «Нова Волинська літопись, або козацька...» і пр.

Просиш-єсь мене, щоби тобі дещо написати о угорськоруськім язиці. От я гадаю, що язик угорських русинів (відшибнувши деякі окрайки на восточній часті Мармарощини, де зовсім по-гуцульськи говорять, і на западі, де Словаччина удворилася) творить осібне піднаріччя южноруського язика, котре із малими перемінами переходить і на галицький (руський) бік, до лемків у Самбірщині, Сяноччині і проч. Питомості його по більшій часті тобі знайомі. [...]

Просиш мене, щоб виписати дещо із книжки другої Основ'яненка. От тобі кавалок із першої казки, дві послідні — обі гумористическі, а такого, як усхід сонця, нема ні крихти. Більше не виписую, бо і так, може, багацько затяжить на пошті.

Оставайся здоров, працюй для свого рідного язика; для питомого народу, а подяка, сли не в нинішнім премудрім поколінні, то, певно, в потомках вдячніших не мине тебе.

Майся гаразд.

Твій приятель *Ярослав*

$\frac{13}{1}$ грудня 1843

6. ДО І. І. СРЕЗНЕВСЬКОГО

$\frac{8 \text{ серпня}}{27 \text{ липня}}$ *1844*

Милостивий господине!

Посилаю Вам жадані приповідки, витовкувані коротенько, як можна було помістити, може, дещо закоротко, якось прихапці, неясно, але що ж було робити? І так назбиралося багато, а хотів об'яснити їх як належить,— то бог знає, який би лист був великий. От Вам ще кілька приповідок, що у книжці [1] не були помі-щені:

«Громада — великий чоловік: як плюне, то і війта втопить», «Доки по́па́ — попадя, як не стане попа — попа́дя», «За попом дзвонять, а попадю з села гонять», «Лях — дев'ятденник», «Ляше, ти блудиш!», «Однаково їздити»,

«Мудрий лях: по шкоді, як кобилу украли, він стайню замкнув», «Страхи́ — на ляхи́, а русин не боїться» або «Страхи — на ляхи, та і русинові дістанеться», «Німець-голоколінець», «Німець а верба — де посадиш, то ся прийме», «Німця не перепишеш, жінки не перелюбиш», «Без приносу нема фолосу (Wirkung[2])» (кажуть ворожки, аби їм що дати).

Я Вам ще не подякував за ласкаво прислані книжки — скажете, невдячен! Ніт, не невдячен, але ніщо було писати, а так, на пусто-дурно Вас замітувати моїми листами не потрібно. Я получив «Укр. балади»[3], «Запор. стар.»[4], «Думки...» Могили[5], «Нат. Полтавку», «О премете стат.», за що дякую сердечно. Дисертації Костомарова, о котрій мені пишете, я не дістав. В будуче, коли ласка якими книжками обдарити, прошу: надпишіть на кожній книжці, кому посилаєте.

Матеріалів до історії Хмельницького у мене нема; сли хто їх має, то, певно, пан Зубрицький,— до нього прошу удатися.

Недавно писав мені Далибор, що дістав від Вас лист, у котрім жадаєте записків кстаті жизні народу южноруського. Не мале то завдання — поле широке. Найшло би ся і в мене дещо, та не знаю, з якого кінця починати, не знаю, чого Вам іменно треба і в якій барві, яким способом.

Не споминаєте ні слова за грамоти і пісні, котрі я ще ізпочатку 1843 года одним чехом (Гавлічком), їдучим до Москви, переслав. Знать, не получили-сте?

Із новин літературних від нас небагато сподівайтеся. У людей нові книжки рахуються сотнями, тисячами, а в нас і на пальцях нема що лічити. [...]

«Марусю» Основ'яненкову не позволила цензура — не так про содержаніе її, як про правописання та українські слова (!!!), «нам не понятні». Даремний мій захід!

Із сим зостаюся

Ваш щиросердечний друг і поважатель *Яцько Чепеленько*

7. ДО І. М. ВАГИЛЕВИЧА

$\frac{1}{9}$ 1844

Любезний побратиме!

Не моя вина, що не в свій час получаєш приобіцянку мою. Я зараз, вернувшися ізо Львова, було, взявся до пера і написав довгий лист із словарем рідко уживаних слів, як-єсь жадав у мене. Аж ось мені і чудно, і дивно стало, коли отримав-єм від тебе письмо, і виджу, що желаєш у мене знов того, що-м тобі уже давно послав. Не інакше, як запевно не одержав-єсь мого листа. Різні перепони (о котрих тобі і не сниться, і не будеш знати, аж коли, дасть біг дочекати, будеш і душпастирем, і учителем, і порадником, і батьком дітям, і господарем, і орачем, і скотарем, і підпомічником, і підписчим, і найбільшим паном у селі, і найбіднішим слугою, і проч., проч.— без кінця і міри). Різні перепони, кажу, не дали, не дали мені зібратися до повторної роботи — і так відвелося аж до сьогодні. Коли, може, пізніше дістав-єсь мій лист, то уже сесь мій і не потрібен, однак не вадить ізвідатися, що діється у божім світі; лиш якби-сь той зовсім не мав получити, то сей тобі буде на руку.

Вибачай, що не списані азбучним порядком тоті слова — я уперед задавав собі труда і упорядив, а нині, бачу, було би для мене забавно, а тобі не з великим хісном. Прошу тебе, наоборот: будь ласкав, пришли мені грамоти руські, котрі переписав-єсь від графа Дідушицького,— ні на який ужиток, лиш для пізнання язика. Також наповни лист відомостями літературними із цілої Слов'янщини, а особливо за нашу народну [літературу] скажи багато.

Поклонися чесному отцю Сергію і скажи йому, коли требує «Русалку», то її може дістати від Венедикта, слов'янських книг продавця у Відні,— у мене нема ні одного екземпляра. Чесному отцю Малиновському мій поклін і всім чесним знайомим по поклонові. Проси пана Запа, щоби він був ласкав до мене писати; чи нема яких нових книжок із Праги? Міг би переслати через новопосвятившихся пресвітерів хоч до Коломиї. Поклонися панові Зубрицькому, поклонися від мене; чи получив він посилку книжок від мене?

Бувай здоров, майся гаразд, святися борзо та сідай коло мене.

Твій приятель *Я. Головацький*

8. ДО І. М. ВАГИЛЕВИЧА

Любезний приятелю!

День за днем, рік за роком минає, а ти не відзиваєшся до свого давнього содруга, сотрудника, соученика. Хто приїде ізо Львова, все довідуюся за тебе. Казали мені, що пробуваєш у Львові. Рад би-м до тебе написати, та не знаю, куди і як адресувати. І тепер пишу наугад — не знаю, чи дійде письмо се моє рук твоїх.

Ти живеш в самім середоточії всіх новостей літературних нашого краю, усе тобі приступне. Будь ласкав, возвісти і содругові твому дещо, котрого доля запхала в такий тісний куточок, що о світі божім нічого не знаю та марно свій вік коротаю. Не раз я баную, що ні з ким побесідувати о речах, дотикаючихся народної словесності, не раз бажаю, коб-то із тобою ізійтися, наговоритися, бо нема з ким що говорити — люди звичайні, самолюбні, без ідеї [...].

Будь ласкав, відпиши мені довгий та довгий лист, спиши всі твої гадки, замисли, роботи і проекти, котрих у тебе завсіди досить, всі новості, які знаєш, із польської, чеської, іллірійської і пр. словесностей.

Подумай собі, яке то лихо. Вийшла твоя граматика; питав-єм — ні в Станіславі, ні в Чернівцях не можна її і за гроші купити,— та ще, до біса, за півроку не розпродали всіх екземплярів! Просив-єм кількох знайомих, щоби у Львові купили мені ту книжку, але чужими руками лишень огонь грабати. Будь ласкав, коли ще який екземпляр заваджається, пришли мені її через пана Кобринського,— я тобі за ту прислугу вдячен буду.

Чи не можна би якось зробити, щоби книжок склади були коли не у кожного намісника, то хоч по одному на кожний округ? Інакше із нашої словесності нічого не буде!

Прощай, за мене не забувай.

З приналежною почестю
твій щирий приятель *Я. Головацький*

Микитинці, 6 грудня, 1845

Просив-єм тебе, щоби-сь був ласкав послати яку розправочку моєму братові у Відні до його новогодника[1] — аж, бачу, нічого з того. Всі польські часописьма вспираєш твоїми розправами — годило би ся і нашу руську сиротину чимось вспомогти, тадже у тебе розправок подостатком в засобі! Пошли йому ще дещо, йому здасться. Адреса його: Jan Głowackij, Magister der Chirurgie St. Ulrich-Vorstadt, N 103.

9. ДО П. Ф. ГОЛОВАЦЬКОГО[1]

Любий брате Далиборе!

Не відписував-єм тобі зараз на твоє письмо, бо жадав-єсь від мене докладного толку на теперішні проісшествія в світі і у нас. Тяжко було зразу собі розміркувати, як, що, куди йде, і куди, і за що братись, але ще і нині годі провидіти, який кінець всьому буде.

У нас голос наданої конституції[2] не був глухим пустодзвоном не тільки для поляків, але й для русинів. І русинам просвіщеним заскоботіла свобода конституційна коло серця. Але зразу подіялося немало непорозуміння. Поляки, розрадувані кликами народів європейських і потакуванням дворів, що Польща буде і мусить бути, і то в давніх границях, забули за нас, русинів,— прагнули лише Польщі, а наш язик назвали їх наріччям, а нам навіть і назви «русин» заперечували. Те покривдження зразу остудило русинів до справи польської, а пізніше викликало сильне сопротивлення. Відомо тобі, як правління уміло ужити тої болящої сторони руської і утворити раду руську у св. Юрія[3], щоб під плащиком народності і язика руського, під барвою Червоної Русі (!) свою бюрократію усадовити. Але не удасться їм! Русин звітрив письмо носом — свого ся доправляє; а з ляхами не зриває зв'язку, но спільно хоче добиватися всіх пунктів конституції.

Не увірив би-сь, які дивеса поробилися! Німці басують русинам, як можуть; я сам чув, як комісар циркуловий говорив, що тут Червона Русь, і поляки не мають нічого діяти, що, каже, лишень ви, русини, піднесіть свою народність, свій язик — а ляхів викинете аж за Сян (!). В Станіславі офіцери і циркулові говорять всі по-руськи (чи довго того буде!?). Там же німці кажуть,

що вони всі перейдуть на руський обрядок, бо він є ліпший; ба найшлися і такі, котрі белемонять: нащо нам папу римського слухати — ми приймемо руський обрядок і зробимо цісаря головою церкви, так як в Росії! [...] Най собі безглуздники плетуть, що хотять, але правда мусить звитяжити!

Чехи зізвали до себе на раду на 31 мая 1848 [року] всіх слов'ян, щоби всім слов'янам спільно порозумітися, зв'язатися напротив бюрократії, котра нині вже неправних, бунтівничих способів добирає, аби своє панування удержати, перетворити Австрію в панство слов'янське свободне, від жодної чужої політики независле, залагодити інтереси всіх слов'янських племен і пр. От що діється — дай, боже, щоби гаразд повелося! Там і наша надія, наше спасіння... брат брату не дасть загибнути. [...]

Із Відня не маю ніякої відомості. Маю рецепис на лист, підписаний 1 цвітня, але письма ані відпису нема — знать, не вільно йому[4] писати, чи що? Ото би конституція!

У Львові виходить руське часописьмо «З о р я г а л и ц ь к а я» — пренумеруйтеся на пошті. Видає А н т о н і й П а в е н ц ь к и й. Ціна на рік із поштою 3 зр. 30 кр. ср., на півроку — 1 зол. 45 кр. ср.

Мене просив один із приятелів, Гр. Боднар, щоби видрукувати його поезію «Л і с — д у б и н а». До Відня далеко, у Львові ніяк, а я гадаю, у Чернівцях є також гражданські букви — можна би напечатати. Будь ласкав, затрудися там — попитай, чи мають букви, такі, як треба [...]. Автор жадає, щоби було напечатано на однім боці руськими, а на другім польськими буквами. Для того вже сам чистенько перепиши по-польськи. Видання най буде 1000 екземп. у 8-ці. Запитай, що буде коштувати, крайнім уже словом, і донеси мені якнайборше. Ще дописати мушу: пиши або на тоншім, або на меншім папері, щоби вдвоє за лист не платити пусто, дурно, коли дешевше може бути.

Бувай здоров, майся гаразд.
Цілуємо тя всі, цілим домом.
Я. Головацький

Хмельова, 25/10 мая, [1]848

10. ДО О. М. БОДЯНСЬКОГО

Високопочитаємий господине, милостивий пане!

Вже кілька місяців минуло, як я получив від Вас так миле для мене письмо, в которім ласкаво обіцяли-сте частіше переписку продовжати із моєю милостію. Но після відпису мого надаремно я ожидав від Вас дальших писем, накінець рішив-єм ся сам перший перервати так довге мовчання і наприкрятися Вам моїм листом.

Від посліднього мого листа багато перемінилося. Русини наші поступили наперед більше за півроку, як давніше за десять [років]. Не говорю тут о політическім виступі і значенні, но в літературнім відношенні. Позаяк я ніколи не занимався політикою [1], тою пошестю нашого времені, так і теперка зіставляю її другим. Я занимаюся науками і не гадаю відступати ніколи від них. Нехай собі другі (звані і незвані, котрих-то — послідніх — далеко більше) голову ломлять над проісшествіями политическими, у мене своє діло. Для того, не во гнів Вам, не учуєте від мене ні жодного політики касающогося ізвістія, а самі літературні, котрі-то Вам по возможності моїй розлучно описати гадаю.

Якоби предтечі нашого воскресіння, кілька літ тому взад ялися луччі русини покріпляти свою народність — старанно ізучувати свій язик, упражнятися в писанні сочиненій в народнім язиці,— чули своє возрожденіє, як тая билинка, що паростки пускає, чуючи весну зближающуся. Нині те старання, та наука увінчані найлуччим успіхом — бо пожитком для цілого народу. Високе правительство ізрекло рівноправність нашого малоруського язика [2] із другими Австрійської держави. Вслідствіє того має бути язик руський заведен в школах, судах і урядах нашої Русі Галицької. Тепер пора русинам всіма силами робити, щоби все те в життя ввести, що правительством ласкаво дано. І о те тепер русини стараються. Хоч для малості ученых людей к тому спосібних поволі той поступ діється, но, споглянувши навпаки,— за один ще несповна рік много ся зробило. В школи заводиться руський язик. Молодіж охотно береться до науки руського язика. В народних і городських училищах ледве не всюди уже в нашій Галицькій Русі обучають читанню і писанню руському. При гімназіях також учреждені кафедри руського язика, де вся молодіж д о л ж н а учитися по-руськи. Сього року по більшій часті тільки релігія

може бути в руськім язиці преподавана — за неіменієм учебних книг, но на другий шкільний рік будуть старатися руські учителі гімназії і другі предмети учити по-руськи. В Львівськім університеті учреждена кафедра язика і словесності малоруської, котрих-то предметів я маю честь бути публічним ординарним професором. А же сього року шкільного факультети філософський і правний суть замкнені, то преподаванія відбуваються в ліцеальному академіческому класі, на которі лекції множество слушателів ходить. В ліцеї Перемишльськім уже сього року преподаються науки релігії і філософії в обох годах філософського факультета по-руськи. Найшло би ся і більше професорів, котрі би желали по-руськи преподавати, але для совершенного недостатка учебних руських книг тяжко їм приходить переводити або переділувати свої предмети для руських лекцій. В богословських заведеніях у Львові і в Перемишлі преподається уже більша часть предметів в руськім язиці. Всюди відзивається руське слово, руський дух — коли перед роком ніхто не учув слова руського в жоднім школьнім заведенії, кромі хіба-нь приходських училищ.

Від місяця червня завелася у нас Матиця галицько-руська [3], з подібним наміренієм, як-то чеська і другі слов'янські, і має уже сто кількадесят сочленів. Не маючи, однако ж, значительних грошей, не могла ще більших сочиненій видавати. Першу увагу звернуло те общество на ізданіє добрих учебних книжок для дітей. В тім наміренії видала Матиця «Буквар язика малоруського», написаний Ант. Добрянським [4], парохом із Валяви, і зачала печатати «Граматику малоруську», мною сочиненную. Вийде також небавком кілька моїх преподаваній о руській словесності [5] ізданієм Матиці галицько-руської. Тая ж Матиця созвала була в місяці жовтні минувшого году собраніє учених руських, котрі нараджували над піднесенням народних шкіл і народної словесності. Собор той, поділившися на відділи, держав свої засідання через цілий тиждень і працював у відділах. Накінець установив «Общество галицько-руське просвіщенія народного». Діланія того собору вчених будуть напечатані іждивеніем Матиці. Матиця має наміреніе видавати часописьмо наукове, но недостаток фонду ділає ще таке ізданіє невозможним. Міністерство справедливості [юстиції] учредило перевід закладів государственних

австрійських на руський язик, і комісія, зложена із 10 членів, роботає неустанно над тим.

У Львові виходить дві політичеські газети руські: а) «Зоря галицька» [6], двічі на тиждень, півтора листа, в котрій поміщаються політичеські ізвістія і розправи, також поезії і розправи, простонародно ізложені від тутейшого общества земледільческого руського; б) «Новини» [7] — також двічі на тиждень, по чверті листа — печатають, кромі політичеських ізвістій, також поезії, між которими находяться часом дуже красні. Левицький [8] печатає в Перемишлі граматику язика руського. «Маруся», повість Основ'яненка, перепечатується у Львові із життєописанієм Квітки. Гадають також ще «Енеїду» Котляревського перепечатати, бо книжок із Росії не спосіб получати. Келестин Скоморовський [9] оголосив передплату на «Єрмака» Хомякова [10], который переложив стихом на малоруську [мову]. М. Устиянович, соловей руський, як тут звичайно називають сього талановитого нашого поета, переложив драму Коженьовського [11] «Верховинці» («Górale Karpaccy»), а любителі драматичеського іскуства, котрі вже кілька разів представляли Котляревського «Наталку...», і «Москаля...», і інші драм. кавалки, гадають ту драму представити. О, як би нам ся теперка придали драми Основ'яненка і других малорос. авторів — а навіть і великоруські сочиненія драматичні, особенно представляющі сцени із України, козаччини або древньої Русі! Охотників до переділки, переводів і представленій найшло би ся, коби лиш книжки. А представленія, особливо народні, сильно дійствують на піднесення духу, в великій мірі і на уничтоженя передрозсудків. У Перемишлі також часто представляють малоруські кавалки.

Йосиф Скоморовський [12] собрав словар малоруського язика, до 30 000 слів, із фразеологією і толкуванням польським, і гадає пренумерату оголосити на те діло, бо ні сам, ні Матиця не мають такого фонду, щоб так обширне діло випечатати. Ів. Гушалевич, учитель руського язика при гімназії Львівській, видав «Стихотворенія» і думає видавати «Розсвіт» — журнал белетристичний.

В Коломиї завелась «Читальня руська», тоже і у Львові таке общество заводиться. Но всюди одна гадка і одна скарга — що не можна книжок дістати малоруських і вообще руських.

То все, що досі зділалося в піднесенні народності. Мало воно, мало, але сли подумаємо, яка тиха глуш перед роком була, то увидимо, що дуже багато зробилося, а по крайній мірі підстава сильна для будучності положилася [13].

Ще осміливаюсь відізватися до Вас із просьбою. Як давно мені радісно, мило було мати надію, що Вашим родолюбним трудом вийдуть в світ народні малоруські пісні, так тепер більша потреба такого ізданія і сообщенія нашому народові його твореній дається чути. Позвольте спитатись, чи борзо можемо надіятись на ізданіє їх? Тепер пора для них! [14]

Прошу також ласки Вашої, коби-сте благоізволили прислати мені продовження лекцій о словесності руській неоціненного писателя господина Шевирьова [15]. Вони мені як були провідником в моїх преподаваннях, так і надалі необходимі. Також, може, найдуться які другі сочиненія для об'яснення словесності (особенно від XV до XVIII століття).

У нас збираються учені до переводів учебних книг для гімназій і ліцеїв на руський язик. Мають польські і чеські книжки того роду, но я думаю, для такого діла необходимі нам [велико]руські книжки — із них можемо добути істинно руських, коренних наіменувань, которі повинні бути одні для всіх русів. Будьте ж ласкаві, поможіть нам в тім!.. Кажіть, кому зробити список всіх учебних книжок (ісключая язики), які уживані в [велико]руських гімназіях, ліцеях і університетах, і будьте ласкаві прислати його під моєю адресою сюди, а ми уже будем старатися яким чином виписати їх із Росії. Пробачте моїй смілості, але що ж діяти — до кого ся удати, як не до свого рідного!?

Маю честь бути Вашого високоблагородія щирим почитателем.

Я. Головацький

Львів $\frac{28\ марта}{9\ цвітня}$, [*1*]*849*

11. ДО ВАЦЛАВА ГАНКИ

Ваше высокоблагородие, милостивый господин Вячеслав Вячеславович!

В здешней университетской библиотеке нашелся древний чешский молитвенник, написанный для женщин. Рукопись писана, по всякому правдоподобию, во второй половине XIV или в начале XV столетия. Я занялся описанием ее и пересылаю статью мою на Ваши руки с уверением, что для Вас, как ревнейшего любителя отечественной старины и ученого — издавателя древнейших памятников литературы чешской [1],— всего интереснее будет открытие этого памятника. Рукопись во всяком отношении любопытна — так по своим прозаическим, как в особенности по поэтическим статьям. Поляки имеют свою «Książeczkę do modlenia Królowéj Jadwigi» [2]; может быть, и предлежащая рукопись имеет хотя не ровную, так по крайней мере сходную оной ценность. Самым нынешним красавицам-чехиням, без сомнения, любопытно будет узнать, на каковых молитвенниках молились их праматери 400 — до 500 лет тому назад.

По той причине предлагаю мое подробное описание рукописи вместе с снимком оной Вашему благосклонному рассмотрению — и, если Вы узнаете сообразно, благоизвольте напечатать, или же, когда угодно и прилично, извольте предложить ее «Обществу наук», коему я одолжен за честь быть членом, но по сю пору не имел случайности сложить мою лепту на олтар ученого действия его. В случае, когда бы нужны были пояснения или дополнения, я охотно предлагаю мой труд и ожидаю в том наставления. Статья написана на русском языке потому, что я не владею чешским в той степени, чтобы я мог написать что-нибудь безошибочно; на нашем же, галичско-русском наречии я не писал, опасаясь обмолвки или недоразумения с Вашей стороны, которого при недостатке словаря избегнуть трудно. Следовательно, благоизвольте, если нужно будет, перевести ее на чешский язык.

При той случайности пересылаю несколько книжонок из нашей новейшей литературы. Поэзии Устияновича [3] любопытнее всего; важно и предисловие, изображающее заслуги реченного поэта в нашей словесности. Вообще надеемся, что настоящий год плодороднее будет в литературные произведения, чем предшественники его: рев-

ность к своеродному растет, появляются молодые таланты, дух народности ободряется и крепится с каждым днем.

Извините, что я опять осмеляюсь при снадобившейся случайности просить Вас об передаче подписки на II том «Научного словаря», изданного Ригером, в цене 4 fr 34 kr. австр. мон., на мое имя.

Известие, поданное газетами об Шафарике, опечалило нас всех; благоизвольте при случайности сообщить мне, что привело ученнейшего мужа к таковому расстройству ума и есть ли надежда об излечении недуга.

С принадлежным высокопочитанием имею честь пребывать Вашего высокоблагородия, милостивый господин, покорный слуга

Я. Ф. Головацкий

Львов
25 мая (7 июня) 1860 года

12. ДО Ю. А. ФЕДЬКОВИЧА

Многоповажаємий господине!

Найшовши в «Ниві» кілька пісень народних, од Вас присланих [1], і увідавши, що Ви много їх знаєте наізусть, удаюся к Вам з просьбою, щоби Ви були ласкаві списати пісні народу, которі знаєте, і переслати мені. Я з молодих літ собирав між нашим людом народні пісні, і рівно тепер напечатано уже дві часті із мого збірника. I часть содержить на 388 стор. думи і думки (коло 500); II часть, 468 стор.,— обрядові пісні: колядки, щедрівки, гаїлки, весільні пісні і накінець — шумки, чабарашки і коломийки (1500 пісень). Із усіх околиць Галицької і Венгерської Русі є у мене співанки, тільки із Буковини дуже мало.

Тепер саме печатається III часть, в которій будуть доповнення і варіанти поміщені. Ви би мене вельми одолжили, єслн би-сте ласкаві були списати Вам відомі пісні і які ще зможете зібрати поміж миром. Пісні прошу писати точно, так як народ голосить, без наймеиьшої переміни. Я хочу печатати точ-в-точ, як із уст народу виходить, щоби читатель пізнав наглядно люд, який він є,— чи гуцул, чи поляниця,— і як во всякій околиці

говорить, і як співає. Прошу записати, в котрім селі співанка записана і, єслu можна, хто іменно співав. Імена півців і собирателів будуть также виражені при кожній пісні. Всяка пісня, хоч би і найменша, мені буде на руку — як доповнення і варіант. Я рад би, щоби мій збірник був як можна повний і совершенний. При тім добре би було додати описання обрядків, напр., коляди, щедрівки, весільних обрядів — як, напр., Ігн. Галька [2].

Після ізданія пісень перешлю Вам екз. збірника мого як знак признательності і благодаренія, а тепер остаюся в ожиданні успішного одвіта Вашого.

Ваш почитатель і
слуга *Яків Ф. Головацький*,
публічний ординарний університетський
професор

Львов $\frac{13}{25}$ *січня, [1]866*

13. ДО М. І. КОСТОМАРОВА [1]

Милостивый государь, Николай Иванович!

Препровождая при сем экземпляр моего сборника народных песен Галицкой и Угорской Руси в знак моего высокопочитания и преданности, питаюсь надеждой, что Вы, как изрядный знаток и любитель народной поэзии, схотите посвятить несколько времени разбору и оценке моего сборника и обратите внимание равнодушной русской публики на забытых галичан и карпаторусов — наших родных русских братьев, изнывающих под тяжким игом врагов Руси.

Примите уверение в моем высокопочитании и преданности.

Вашего превосходительства
покорнейший слуга *Я. Головацкий*

Вильно, 22 свнт. 1880 г.

ПРИМІТКИ

Перше зібрання творів членів «Руської трійці» з'явилося в 1884 році — майже через півстоліття після виходу «Русалки Дністрової», котрій судилося почати нову українську літературу на Західній Україні. Воно мало назву: «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького». В живих на той час був лише Головацький.

Більше в такому, сказати б, рівноправному складі ці три письменники не видавалися. Однотомник, що пропонується читачеві,— друге подібне видання, але значно ширше й різноманітніше щодо матеріалу.

У майже столітньому проміжку між «Руською бібліотекою» І. Онишкевича і нашим однотомником були різні видання творів «трійці» — хай і не так багато. Назвемо головні з них. Це насамперед три перевидання «Русалки Дністрової» (Тернопіль, 1910; Київ, 1950 і 1972). Потім: «Твори Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького» (Львів, 1906), «Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького. З додатком творів Івана Вагилевича і Тимка Падури» (Львів, 1913). Далі: окремі видання творів Маркіяна Шашкевича, упорядковані К. Лучаківським (Львів, 1911), М. Возняком (Львів, 1912), В. Дмитруком (Львів, 1954; Київ, 1960), М. Шалатою (Київ, 1973). Нарешті, кілька антологічних видань, де члени «Руської трійці» поряд з іншими письменниками представлені більшими чи меншими добірками. Останнє в цьому плані антологічне видання — «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.» (Київ, 1965).

Однотомник будується в основному на автографах та першодруках творів М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького. Подаємо ужиті в примітках скорочення бібліотек, із відділів рукописів котрих публікуємо матеріали: Бібл. ім. Леніна — Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна у Москві; ЦНБ у Києві — Центральна наукова бібліотека АН УРСР; ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (Київ); ЛБ — Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР.

У цьому виданні дотримуються лексичні, фразеологічні та синтаксичні особливості творів М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького. Правопис у певній мірі осучаснено. При підготовці текстів узято до уваги принцип, вироблений редакційною колегією 50-томного видання творів І. Франка.

Усюди в книзі застосовано сучасну пунктуацію.

Твори М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького розміщені хронологічно в межах кожного розділу.

Малозрозумілі слова пояснюються у доданому в кінці книги словнику.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

ОРИГІНАЛЬНІ ХУДОЖНІ ТВОРИ

Поезії

Слово до чтителей руського язика. Вперше надруковано у львівському журн. «Беседа», 1887, № 1, с. 9.

Подається за автографом: ЛБ, архів А. Петрушевича, п. 117, од. зб. 889.

Автограф підписаний криптонімом «М. Ш.» і входить до рукописної збірки «Син Русі».

[1] ...руського язика — тобто української мови (русинами називали себе в минулому столітті українці Галичини, Буковини й Закарпаття).

До L*.** Вперше надруковано в альманасі І. Головацького «Вінок русинам на обжинки», ч. І, Відень, 1846, с. 80.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. зб. 33.

Син любимому отцю. Вперше надруковано в журн. «Вестник Народного дома», 1905, № 4, с. 55—56.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 31.

У 1830 році за порушення семінарських правил і (є підстави гадати) за вільнодумство М. Шашкевича було виключено з Львівської семінарії. Звинувачуючи сина в легковажності, батько, на утриманні якого було ще шестеро дітей, розгнівався на нього й відмовився подавати будь-яку матеріальну допомогу.

Батько М. Шашкевича помер 30 січня 1833 р. Десь до того часу й написано цей вірш.

Туга. Вперше надруковано із значними змінами в «Вестнике Народного дома», 1905, № 5, с. 73—74.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 27.

Вірна. Вперше надруковано із значними змінами в «Вестнике Народного дома», 1905, № 4, с. 56.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 18.

«Місяченько круглоколий закрився хмарою...» Вперше надруковано в «Записках Наукового товариства імені Шевченка» (далі — ЗНТШ), т. 65, с. 18—19.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 26.

О. Наливайку. Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», Львів, 1912.

Подається за автографом: ЛБ, архів «Народного дому», п. 13, од. зб. 106.

[1] Наливайко Северин (? — 1597) — керівник антифеодального селянсько-козацького повстання на Україні і в Білорусії в 1594—1596 рр. проти гніту польської шляхти, литовських, українських і білоруських феодалів. Брав участь у поході запорожців проти кримських татар і турків. З іменем Наливайка пов'язано багато народних пісень і легенд.

В основу поезії ліг історичний епізод про битву козаків із військами Речі Посполитої під Білою Церквою та Острим Каменем.

[2] У Гумані... — В місті Умані.

[3] Уставляються... — Варіант у автографі — «шерегуються».

Хмельницького обступленіе Львова. Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича».

Подається за автографом: ЛБ, архів «Народного дому», п. 13, од. зб. 106.

[1] ...обступленіє Львова. Після славетних перемог над польсько-шляхетськими військами під Жовтими Водами та Пилявцями Богдан Хмельницький розпочав 26 вересня 1648 року облогу Львова. Попавши в безвихідне становище, львівська міська верхівка почала з гетьманом переговори про відкуп. Про цей епізод і говориться у вірші.

[2] Строєм народної пісні. В основі твору лежить колядка, записана Шашкевичем, яка у публікації стала називатись думою про облогу Львова і зазнала окремих відступів.

Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139. Вперше надруковано у «Зорі галицькій», 1849, № 7, с. 44.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 75.

[1] Болеслав Кривоустий (Болеслав III) — польський король, що прославився в першій половині XII ст. як хоробрий полководець. Болеслав Кривоустий був одружений з дочкою руського князя Святополка (біля 980—1019) Збиславою і допомагав тестеві у міжусобних війнах.

[2] Бескид — частина Карпат на межі України і Польщі.

[3] Ярополк Володимирович (1082—1139) — син Володимира Мономаха (1053—1125), київський князь, що допомагав галичанам у боротьбі проти Болеслава Кривоустого.

[4] Сорок восьма кровава справа... — За деякими джерелами, Болеслав Кривоустий виграв сорок сім битв підряд і здобув титул Непереможного. Однак у сорок восьмій битві, під Галичем, його війська були розгромлені, а сам він ледве врятувався втечею.

[5] Сян — ріка, що починається в Східних Бескидах на кордоні Польщі та України і впадає у Віслу.

Згадка. Вперше надруковано в альманасі «Русалка Дністровая», Будапешт, 1837, с. 61—64.

Подається за першодруком.

[1] Слави дочка... — Задум твору виник у зв'язку із славнозвісною в той час поемою Яна Коллара (1793—1852) «Дочка Слави». Слава — опоетизований образ вільної Слов'янщини.

Ян Коллар звеличує у своїй поемі віковічну боротьбу західних

та південних слов'ян проти іноземного поневолення і пророкує їм свободу. Твір М. Шашкевича, природно, стосується долі східних слов'ян.

М. Шашкевич творчо використав лише перші три частини поеми «Дочка Слави», які вийшли 1824 року. Повне видання величезної (на 615 сонетів) поеми «Дочка Слави» з'явилося в 1832 році, але до «Руської трійці» дійшло лише весною 1836 року.

З поеми «Дочка Слави» М. Шашкевич запозичив імена давніх слов'янських богів, окремі географічні назви.

[2] ...«Desky prawdodatne»; зри «Kraledworsky rukopis»: «Soud Libušin».— Мається на увазі звід законів легендарної засновниці Чехії княгині Любуші. Із цим зводом М. Шашкевич порівнює збірник законів Ярослава Мудрого (978—1054), відомий під назвою «Руська правда». У посиланні на джерело поет, однак, помилково відніс «Суд Любушин» із «Зеленогірського рукопису» до іншого — «Краледвірського рукопису».

Сумрак вечірній. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 78—79.

Подається за першодруком.

В українському письменстві це перший друкований оригінальний сонет.

Погоня. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 65—68.

Подається за першодруком.

Розпука. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 70—71.

Подається за першодруком.

На текст твору С. Людкевич написав «солоспів для високого голосу».

Веснівка. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 71—72.

Подається за першодруком.

На слова поезії композитор Віктор Матюк створив мелодію для сольного співу, яку згодом опрацював для хору Микола Колесса.

Туга за милою. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 76—78.

Подається за першодруком.

Лиха доля. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 101—103.

Подається за рукописною копією Я. Головацького: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 20. Копія датована 1836 роком.

До милої. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 104.

Подається за першодруком.

Думка. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 98.

Подається за рукописною копією Я. Головацького: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 9.

Поезія покладена на музику А. Кос-Анатольським.

Підлисся. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 99—100.

Подається за першодруком.

До твору у різний час написали музику Сидір Воробкевич, Станіслав Людкевич, Василь Якубяк.

[1] Підлисся — село на Золочівщині, Львівської області, де народився Маркіян Шашкевич. Назва походить від сусідньої гори, що з одного боку поросла кущами, а з боку села біліє вапняком, через що називається Білою, або інакше Лисою.

Нині у Підлиссі є Музей М. Шашкевича, неподалік якого височить пам'ятник письменнику.

Над Бугом. Вперше надруковано в тижневику «Вечерниці», 1862, № 20, с. 153—154.

Подається за факсиміле з автографа: «Зоря», 1887, № 21—22, с. 383. Сам автограф невідомий.

[1] 13 майка...— 13 вересня.

A wiesz ty?... Moje niebo. Вперше надруковано в альманасі «Зоря галицкая, яко альбум на год 1860», Львів, с. 492—493.

Обидва вірші подаються за першодруком.

[Безрідний]. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 78—79, під заголовком «Нещасний». Обидві назви походять від Я. Головацького. У цьому виданні збережено заголовок, написаний у поетовім автографі, за котрим подається поезія: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 19.

[1] ...з'їдає мислі, як змія зірочки...— У примітці до публікації поезії Я. Головацький пояснює цей вислів народними повір'ями, за якими нібито чарівниці знімають зірки з неба.

Опихане, пане? Вперше надруковано в альманасі «Зоря галицкая, яко альбум на год 1860», с. 493, за автографом.

Подається за виданням: «Писання Маркіяна Шашкевича», с. 15—16.

[Бандурист]. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 73—77. Заголовок та уточнення під ним — Я. Головацького, який в рукописному оригіналі зазначив: «С этого автографа напечатано в «Венке...». Более Шашкевич не написал. У него был только план написать поэму.— *Я. Г.*».

Центральною постаттю задуманої поеми мав стати граф Вацлав Ржевуський (1765—1831) — об'єкт захоплення тогочасних польських романтиків.

Ржевуський був одним із організаторів варшавського повстання 1830—1831 років, під час придушення якого й загинув.

Подається за автографом: ЛБ, колекція «Народного дому», № 350.

Побратимові, посилаючи йому пісні українські. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 69—72.

Подається за першодруком.

[1] Николай — Микола Леонтійович Устиянович (1811—1885), близький приятель М. Шашкевича з часів Львівської семінарії, згодом відомий український письменник-романтик.

[2] ...гостинець вже інший — от вже думку несе.— З наступних рядків поезії, а також із тогочасних листів М. Шашкевича не важко здогадатися, що він посилав М. Устияновичеві поетичну збірку Амвросія Могили (А. Метлинського) «Думки і пісні та ще дещо» (Харків, 1839). Врешті, не тільки в змісті, але й у формі коментованого твору відчутний вплив А. Метлинського.

Перед тим «гостинцем» М. Устиянович отримав від М. Шашкевича альманах «Ластівка», виданий Є. Гребінкою в Петербурзі 1841 року.

«Пісеньки і грачки діточії»

Так називається поетичний розділ читанки, складеної М. Шашкевичем в середині 1830-х років. Повна назва підручника — «Чи-

танка для діточок в народних училах руських». Підручник вперше видав Я. Головацький під титулом: «Читанка для малих дітей, до школьного і домашнього употребленія, сочинена Маркіяном Шашкевичем», Львів, 1850. Там і надруковані вперше «Пісеньки і грачки діточії». Виняток становить мініатюра «Марусенька мила...», яка ще до того друкувалась у «Вінку русинам на обжинки», ч. І, с. 97.

Вірші подаються за рукописом читанки: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 50.

«Вже сонце красно...» Подається скорочено.

«Марусенька мила...» Починаючи з першопублікації, твір часто друкувався під назвою «Дністрованка» і відкривався рядком «Дністрованка мила...».

Мініатюра покладена на музику С. Людкевичем.

«Не хочу багатства...» У змісті читанки, а також у деяких пізніших виданнях твір має назву «Істинне щастя».

[1] Величковський Юліан — активний учасник гуртка «Руська трійця». До розділу «Пісеньки і грачки діточії» читанки М. Шашкевича Величковський запропонував свої оригінальні твори, а до розділу «Басні» — переклади з польського байкаря І. Красіцького. Два оригінальних твори Ю. Величковського М. Шашкевич відредагував і вмістив у своїй читанці за підписом «Ю. В.». Інші запропоновані поезії він докорінно переробив — поряд з автографами написав власні нові варіанти, а тому не поставив під ними прізвище друга.

Ось твір Ю. Величковського, на основі якого постала коментована поезія:

Невинне жаданіє

Не хочу багатства
Ані грошей мати,
Ні паном золота,
Ні королем бути;
Но в ряд добрих душей
Най мя небо прийме,—
Потом мене щастє
Та й весь світ обійме.

(Див.: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. зб. 8).

«Отець ся один...» У змісті читанки аналогічно до назви попередньої мініатюри цей вірш позначено словом «Також» («Істинне щастя»).

Пізніше твір друкувався під заголовком «Як бути щасливим?».

Наводимо тут вірш Ю. Величковського:

Отець а учитель

Некий отець учителя ся питав,
Як би свому сину щастя дав
В найкоротший спосіб?
А він му чинити каже:
«Учи його бога знати,
І читати, та й писати;
Дай му в ім'я розум ясний,
А так буде син твій щасний».

Фрагменти

«Відкинь той камінь, що ти серце тисне!» Вперше надруковано в газ. «Вестник для русинов Австрийской державы», 1852, № 38, у статті друга М. Шашкевича по «Руській трійці» Михайла Козановича «Цвітка воспоминанія на гроб Маркіяна Р. Шашкевича» як своєрідний епіграф до неї. Вважається, що це остання строфа з присвяченої публікатору в 1836 році поезії Шашкевича.

Подається за першодруком.

«Руська мати нас родила...» Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. І, с. 57, у статті Я. Головацького «Пам'ять Маркіяну Р. Шашкевичу».

Подається за першодруком.

«Перед зорями в люту непогоду...» Вперше надруковано в брошурі Ярослава Гординського «Невідомі писання Маркіяна Шашкевича», Коломия, 1911, с. 13, під заголовком «Вірителеві».

Подається за першодруком.

Проза

Олена. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 89—100.

Подається за першодруком.

[1] Казка — це авторське жанрове визначення в літературознавстві інколи замінялося такими назвами, як «повість», «побутова новела» і т. п. Насправді твір має виразні ознаки романтичного оповідання.

[2] ...сивий кудався волос... — сивий куйовдився волос.

[3] ...о недоступленних про змії... — про недоступних через змій.

[4] ...думка українська... — Тут у розумінні «пісня українська».

[5] ...завинув ясним топірцем... — замахнувся ясним топірцем.

[6] ...лиш не вдав запро радість — лиш не зміг через радість.

[7] Осафатова (Йосафатова) долина — місце, де, за християнською міфологією, має відбутися страшний суд, на котрий з'являться всі живі й мертві.

ПЕРЕСПІВИ ТА ПЕРЕКЛАДИ

Із давньоруської

Плач Ярославнин. Вперше надруковано у ЗНТШ, т. 58, 1904, с. 22—23 (за окремою пагінацією).

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 51.

М. Шашкевичу належить перший повний переспів «Слова о полку Ігоревім» в українській літературі. Більш ніж столітні пошуки цього переспіву досі не дали наслідків.

Із сербської

«Пісні народні сербські»

Під такою рубрикою вперше надруковані ці переклади в «Русалці Дністровій», с. 103—106. Пісні «Дівчина і риба» та «Дівчина

до рожі» подаються за першодруком, усі інші — за автографами: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. зб. 35.

Із чеської

[«Краледвірський рукопис» і «Суд Любушин».

Думи і пісні старочеські, на южно-руське наріччя переложені М. Русланом Шашкевичем].

Цей заголовок написав Я. Головацький в автографі коментованих перекладів, що зберігся в сімейному архіві Срезневських. І. Срезневському переклади дісталися від автора «Краледвірського рукопису» і «Суду Любушиного» В. Ганки, котрий, у свою чергу, одержав їх від чеського приятеля М. Шашкевича Яна Коубека десь у 1838—1839 роках.

Відомий поет і слов'янський культурний діяч В. Ганка (1791—1861) палко вболівав за долю свого народу. Він не міг змиритися з посяганнями німецьких колонізаторів на його рідні землі, а тому написав і видав, як пам'ятки давнього чеського письменства, так звані «Краледвірський рукопис» (1818) і «Зеленогірський рукопис» (1819). Обидва вони були створені під впливом слов'янського народного епосу, а також «Слова о полку Ігоревім», котре В. Ганка переклав чеською мовою, обидва підносили національно-патріотичні ідеї.

Підробка була майстерна. «Краледвірський рукопис», зокрема, навмисне був позбавлений початку, а думка підхоплювалася десь із середини твору (розділ «Ольдріх і Болеслав»).

Фальсифікація В. Ганки була розкрита лише в кінці 80-х років минулого століття, коли вже його твори відіграли важливу роль у боротьбі з асиміляцією чеського краю.

За життя М. Шашкевича чотири «пісеньки» з «Краледвірського рукопису» в його перекладі побачили світ у «Русалці Дністровій» (с. 109—112): «Китиця», «Олень», «Лишена» (пізніша назва в автографі — «Сирота») і «Зозуля».

Переклад під назвою «Рожа» вперше був надрукований у празькому журн. «Časopis Českého Museum», 1838, № 3, с. 399. Публікація чеською транскрипцією. Українським друком цей переклад з'явився у «Вінку русинам на обжинки», ч. І, с. 108.

Дві «пісеньки» — «Ягоди» і «Жайворонок» — опубліковані в ЗНТШ, т. 65, с. 19—20.

Усі інші частини «Краледвірського рукопису», а також уривок «Любушин суд» із «Зеленогірського рукопису» в перекладах М. Шашкевича були опубліковані в ЗНТШ, т. 68, 1905, с. 6—43 (за окремою пагінацією).

Уперше всі його переклади з чеської мови були надруковані 1912 року у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», с. 25—61.

Оскільки М. Возняк, готуючи до друку «Писання Маркіяна Шашкевича», спирався на рукопис, одержаний з родинного архіву Срезневських, то всі тексти зазначених перекладів подаються тут за цим виданням. При цьому беруться до уваги чорнові автографи з перекладеними «пісеньками»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. зб. 21.

Германів Бенеш

[1] Хто нас ворогам видре...— Хто нас від ворогів врятує?

Забой, Славой, Людик

[1] ...піти богам-спасам...— співати (хвалу) богам-спасителям.

[2] Сі нам розтрискали боги...— Ці нам потрощили богів (кам'яних, язичницьких).

Честмир і Власлав

[1] ...в сесім кроку сонця — о цій порі дня.

Людиша і Любор

[1] ...скудерлений у перстенці — кучерявий.

[2] ...довго заспіл ся водили...— довго водив один одного.

[3] ...скушай, Любор, му хоробрість! — Випробуй, Люборе, мою хоробрість!

Ярослав

[1] ...аж буря од всходу сонця встала запро доч татарського хана...— аж зі сходу сонця встала буря через дочку татарського хана.

[2] ...рідноз красов і стрійнов сіяла... — своєю красою і прикрасами сяяла.

[3] Стали трості сполу воювати...— стали палиці між собою воювати.

[4] Вергуть наспи...— зводять земляні вали.

[5] Лютше жаждов, як мечем, згибати...— гірше від спраги, ніж від меча, гинути.

[6] ...і пилував, хто вдав втечі скоро...— і закурилося за тим, хто швидко тікав.

Пісеньки

Збигонь

[1] Був би-сь кругавцеві видер сву дорогу, коби в тебе були драві острі еми.— Був би ти в яструба вирвав свою милу, якби мав дряпучі гострі пазурі.

Китиця

[1] Ялася діва киту ловити...— Стала дівчина китицю ловити.

Любушин суд

[1] Оба рідні браття Кленовичі...— З цього рядка до купюрних крапок, як свідчать ті, хто бачив автограф, переклад дописаний рукою Я. Головацького.

[2] Купюра зроблена відповідно оригіналу. Дальшу частину твору М. Шашкевич переклав окремо під назвою «Сойма» із такою приміткою: «Сей кусник, видиться, є вломок пісні о суді Любушинім».

З польської

С. Гощинський. **Уривок з поеми «Zamek Kaniowski».** Вперше надруковано в газ. «Основа», 1870, № 27, с. 105—106, разом із супровідним листом сина поета, В. Шашкевича.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. II, од. зб. 52.

Гощинський Северин (1801—1876) — поет, представник

так званої української школи в польському романтизмі, учасник варшавського повстання 1830—1831 років.

[1] «Zamek Kaniowski» («Канівський замок») — поема С. Гощинського про рух українських селян проти польської шляхти у 1768 році, відомий під назвою «Коліївщина».

[2] A najczęściej kończyło się wszystko tuhą, ...za Tadeuszem.— *Тадеуш* (Тадей) *Василевський* — польський поміщик, власник села Княжого на Золочівщині, де батько М. Шашкевича був священиком. По відношенню до селян займав ліберальну позицію. Брав участь у тогочасному культурному житті Львова. Після смерті батька поета, Семена Шашкевича, взяв опіку над сиротами. До Маркіяна ставився приязно: відвідував його у Львівській семінарії і охоче приймав у себе дома, в Княжому, де мав велику бібліотеку, котрою поет вільно користувався.

Є думка, що вступне слово польською мовою до перекладу уривка з поеми «Zamek Kaniowski» — це лист М. Шашкевича до Т. Василевського.

[3] Небаба — один із персонажів поеми «Zamek Kaniowski», сміливий козак.

[4] ...я в бандурку труну — я заграю на бандурці.

Помста і великодушшя. Це оповідання опубліковане в перших двох номерах журн. «Правда» за 1872 рік як твір В. Шашкевича, написаний на основі батькового запису дійсної події. Згодом було розшукано автограф і встановлено, що це оповідання М. Шашкевич не записав, а переклав. (Див.: ЗНТШ, т. 58, 1904, с. 21, за окремою пагінацією).

Невідомий нині автограф використав М. Возняк, готуючи «Писання Маркіяна Шашкевича». За цим виданням (с. 94—95) і подається тут Шашкевичів переклад анонімного польського оповідання.

[1] Z «Rozm.»...— Переклад М. Шашкевича здійснено з польського тижневика «Rozmaitości» (25.III 1833), що виходив як літературний додаток до «Gazety Lwowskiej» з 1817 року.

З грецької

Анакреонтика

Обидва переклади вперше надруковані в кн.: М. Й. Шалата. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність, К., 1969, с. 218. Подаються за автографною копією Я. Головацького: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. зб. 20.

[1] Анакреонтика — давній грецький збірник життєрадісної лірики (переважно на теми кохання), створений у дусі поета Анакреонта (біля 570—478 рр. до н. е.) і приписаний йому.

[2] ...заєць метом лиха входить...— Заєць втечею рятується від лиха.

СТАТТІ

Азбука і абецадло. Стаття написана польською мовою. Вперше надрукована анонімно окремою брошурою: «Азбука і abecadło. Uwagi nad rozprawą «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego», napisaną przez ks. J. Łozińskiego, umieszczoną w «Rozmaitościach» Lwowskich z roku 1834, N-ro 29», Перемишль, 1836.

Автограф невідомий.

Український текст подається скорочено за виданням: «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.», с. 113—120.

[1] «Думки з приводу статті... написаної ксьондзом Й. Лозинським.— Стаття М. Шашкевича з'явилась як відповідь на проект «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego», з яким виступив у тижневику «Rozmaitości» (1834, № 29) філолог та етнограф Й. Лозинський (1807—1889).

Маючи загалом добрі наміри щодо української літератури, Й. Лозинський вирішив замінити в ній кирилицю на польський алфавіт. Тим самим він хотів наблизити рідне письменство до «європейських літератур», писаних переважно латинкою.

М. Шашкевич чи не найкраще розумів, що стаття Й. Лозинського була на руку недругам української мови, її асиміляторам, а тому взяв найактивнішу участь у так званій «азбучній війні». Він аргументовано довів шкідливість і неспроможність вказаної реформи і невдовзі, у «Русалці Дністровій», запровадив замість кирилиці «гражданку», якою вже давно творили літературу наддніпрянські письменники.

[2] ...автор цієї історії...— Й. Лозинський.

[3] «Gazeta Lwowska» — польський періодичний орган, виходив з 1811 р.

[4] «Pielgrzym Lwowski» — щорічний календар, видавався у Львові польською й німецькою мовами.

[5] Вацлав з Олеська — псевдонім польського етнографа Вацлава Залеського (1798—1849), згодом губернатора Галичини.

У 1833 році у Львові вийшла збірка Вацлава з Олеська «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» з нотним додатком в окремій книзі, упорядкованим відомим тогочасним скрипалем і композитором Каролем Ліпінським (1790—1861). До збірки ввійшло кількасот українських пісень, у тому числі й записаних М. Шашкевичем. Користь видання незаперечна: в ньому зафіксовані духовні скарби, що могли бути втрачені для поколінь. Але разом з тим воно наробило й певної шкоди. У передмові до збірки Вацлав з Олеська категорично висловився проти будь-яких спроб творити українську літературу в Галичині, оскільки вважав цю споконвічну частину України польською землею, а мову місцевого населення — діалектом польської мови. Українські пісні він опублікував «абецадлом», що, власне, й наштовхнуло Й. Лозинського на хибну думку про можливість застосування латинських літер до рідної писемності.

[6] «Dostrzegacz austryacki» — «Австрійський оглядач», польська газета, що виходила в цісарській Австро-Угорщині в 30-х роках XIX століття.

[7] Подібний недолік тяжить і на творі Й. Лозинського «Ruskoje wesile», Перемишль, 1835».— На підкріплення свого проекту «O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego». Й. Лозинський видав польською транскрипцією запис українських весільних пісень. М. Шашкевич не обминув увагою і цього видання, піддавши його критиці в «Русалці Дністровій».

[8] Копітар Варфоломій (1780—1844) — філолог-славіст, за походженням словенець. Довгий час працював бібліотекарем при королівському дворі у Відні й цензором слов'янських та грецьких книг. У 1834 р. цензурував альманах «Руської трійці» «Зоря».

[9] Кирило (до чернецтва — Костянтин, 827—869) — болгаро-візантійський вчений, який разом з братом Мефодієм (близько 815—885) багато зробив у справі слов'янського просвітительства. Його

іменем названо один із двох давніх слов'янських алфавітів — кирилиця (другий — глаголиця).

[10] Ця цитата з Копітара, а також наступні цитати з Шафарика та Берлича подаються в праці М. Шашкевича німецькою мовою.

[11] Шафарик Павел Йозеф (1795—1861) — чеський і словацький філолог, етнограф та історик, професор Празького університету, видатний славіст.

[12] Гротефенд Георг Фрідріх (1775—1853) — німецький лінгвіст, автор посібників з латинської мови, дослідник древньоперсидських клинописних пам'яток.

[13] Кляпрот Генріх-Юліуш (1783—1835) — один із співавторів двотомної праці «Aziatischen Magazin» («Азіатський магазин», 1802—1803), німецький мандрівник, учений-орієнталіст.

[14] Добровський Йозеф (1753—1829) — чеський лінгвіст та історик, видавець кількох мовно-літературних журналів, один із зачинателів слов'янознавства.

[15] Метелько Франц Серафим (1789—1861) — автор праць про словенську мову, викладач цієї мови у Лейбахському ліцеї.

[16] Дайнко Петро (1787—1873) — словенський письменник, автор мовознавчих підручників.

[17] Берлич Ігнатій Алоїзи (1795—1855) — хорватський учений, дослідник південнослов'янських мов.

[18] Калайдович Костянтин Федорович (1792—1832) — російський історик, археограф та філолог, видавець фольклорних та літературних пам'яток.

[19] ...у розвідці до книги «Песни малороссийские».— Точна назва збірника «Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем», Москва, 1827.

[20] Могильницький Іван (1777—1831) — педагог, засновник українського культурно-освітнього товариства в Перемишлі (1816), автор першої на західноукраїнських землях граматики («Граматика язика славено-руського»).

Руське весілля. Вперше ця рецензія надрукована в «Русалці Дністровій», с. 130—133.

Подається за першодруком.

[1] «Руське весілля, описане через Й. Лозинського, в Перемишлі, ... 1835».— Див. прим. 117 до статті М. Шашкевича «Азбука і абецадло».

Передслів'я. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. III—VI.

Подається за першодруком.

[1] У цій примітці М. Шашкевич припускається деяких неточностей. Повна назва третього видання української «Енеїди» — «Вергілієва «Енеїда», на малоросійський язик переложеная І. Котляревським»; до виходу «Русалки Дністрової», ще в 1835 році, з'явився п'ятий збірник І. Срезневського «Запорожская старина», який М Шашкевич також не врахував. «Малороссийские пословицы и поговорки, собранные В. Н. С[мирницким]» (у Шашкевича скорочено: «Малороссийские пословицы...»), вийшли не 1833, а 1834 року; книжка байок Є. Гребінки, видана в Петербурзі у 1834 році, називається «Малороссийские приказки», а не навпаки; перший українсько-російський словник Івана Войцеховича має назву «Собрание слов малороссийского наречия» і був надрукований у збірнику «Сочинения в прозе и стихах. Труды общества любителей российской

словесности при императорском Московском университете», ч. III, Москва, 1823 (у Шашкевича — 1818); «Гуляка-Артемовський», як і «Гребенько»,— перекручені маловідомі тоді в Галичині прізвища П. Гулака-Артемовського та Є. Гребінки; граматика О. Павловського надрукована не в Москві, а в Петербурзі.

[2] Верещинський Микола Михайлович (1793—1882) — український культурний діяч і педагог, довголітній директор Коломийської окружної школи; на його кошти, за винятком 20 дукатів М. Шашкевича, видана «Русалка Дністровая».

[3] Ількевич Григорій Степанович (1801—1841) — учитель Коломийської так званої тривіальної школи, український етнограф і фольклорист, відомий під прибраним ім'ям Мирослав. До «Русалки Дністрової» потрапило більше десятка записаних ним пісень. У 1841 році Я. Головацький видав у Відні «Галицькі приповідки і загадки, зобраніе Гр. Ількевичем».

[4] Коубек (Ковбек) Ян Православ (1805—1854) — чеський вчений, поет і перекладач, деякий час жив у Львові, приятелював з М. Шашкевичем, і консультував його під час роботи над українськими перекладами «Краледвірського рукопису» і почасти «Зеленогірського рукопису».

У «Русалці Дністровій» опублікована знайдена Коубеком українська грамота 1424 року (с. 121).

[5] Білинський Іван — учасник гуртка «Руської трійці», збирач народної творчості. До «Русалки Дністрової» увійшло кілька весільних пісень, записаних І. Білинським.

[6] Кульчицький Маркел — семінарський товариш М. Шашкевича, збирач фольклору. В кінці 1830-х років був заарештований і висланий на каторгу за участь у польському конспіративному русі.

У «Русалці Дністровій» надруковано близько десяти весільних пісень, записаних М. Кульчицьким.

[7] Мінчакевич Михайло (1808—?) — активний учасник гуртка «Руської трійці», автор віршів у рукописній збірці «Син Русі», збирач фольклору. Завдяки йому в «Русалці Дністровій» з'явилась історична пісня «Кляла цариця, вельможна пані...» (с. 118—119). За участь в антикріпосницькій конспірації був засланий на каторгу.

Старина. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій» як вступне слово до однойменного розділу, с. 115—116.

Подається за першодруком.

Фрагмент

До читателя. Вперше надруковано у виданні «Писання Маркіяна Шашкевича», с. 142—143.

Подається за першодруком.

[1] Шишков Олександр Семенович (1754—1841) — російський письменник, державний діяч. Засновник літературного товариства «Беседа любителей русского слова». У 1803 році видав велику працю «Рассуждение о старом и новом слоге российского языка», яку цитує М. Шашкевич.

ЛИСТИ

І. **До губернії.** Лист писаний німецькою мовою. Опублікований у ЗНТШ, т. 106, 1911, с. 93—94. Українською мовою друкується вперше (зі скороченнями).

[1] ...необдуманий крок, який суперечить статуту семінарії.— 15 і 16 лютого 1830 року М. Шашкевич не був присутній на заняттях, що й послужило нагодою для його виключення з семінарії. Проте справжньою причиною була вільнолюбність поета.

[2] ...змушений був залишити і свої університетські студії.— Навчаючись у семінарії, М. Шашкевич був водночас і слухачем філософського факультету університету, звідки його теж виключили на початку 1830 року.

2. **До Тадея Василевського.** Лист писаний польською мовою. Вперше надрукований у львівській газ. «Руслан», 1906, № 2, с. 3—4.

Український переклад подається за виданням «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.», с. 121.

[1] Василевський Тадей.— Див. прим. 2 до перекладу з поеми «Zamek Kaniowski» С. Гощинського.

[2] ...архів у Дикові...— Село Диків лежить на правому березі Вісли, напроти міста Сандомира. Тут мав маєток знайомий Т. Василевського — палкий любитель старовини, граф Ян Тарновський. Він просив Василевського прислати в Диків для упорядкування його домашнього архіву двох-трьох львівських студентів, які добре знають старослов'янську мову. М. Шашкевич порекомендував для того І. Вагилевича та Я. Головацького. Обидва були вражені багатством слов'янських рукописів у бібліотеці Тарновського, зокрема писаних кирилицею руських грамот, і ретельно взялись за їх описи. (Див.: «Литературный сборник...», вип. І, Львів, 1885, с. 15—17).

Це було приблизно в 1834 році.

У 1835 році Т. Василевський знову звернувся до М. Шашкевича з проханням попрацювати в диківському архіві: Відповіддю на це прохання і є коментований лист.

[3] Пулави — місто в Люблінському воєводстві, один із давніх центрів слов'янської культури.

3. **До дружини.** Лист писаний польською мовою. Опублікований у ЗНТШ, т. 58, с. 32—33 (за окремою пагінацією). Український текст подається за виданням «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.», с. 122—123, з виправленнями відповідно до автографа: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. об. 2.

[1] Деревня — село, звідки була родом дружина поета Юлія Федорівна Крушинська.

4. **До консисторії.** Лист писаний латинською мовою. Опублікований у ЗНТШ, т. 106, с. 124—125. Українською мовою друкується вперше.

5. **До Михайла Козловського.** Вперше надруковано в альманасі «Зоря галицкая, яко альбум на год 1860», с. 495—496.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. І, од. зб. 3.

[1] Козловський Михайло — далекий родич і приятель М. Шашкевича, священик с. Утішків.

6. **До Михайла Козловського.** Вперше надруковано в альманасі «Зоря галицкая, яко альбум на год 1860», с. 495—496.

Подається за першодруком.

Збереглася датована відповідь М. Козловського на цей лист: «Утішків, дня 5 декемвр[ія], 842»: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 6; публікація: ЗНТШ; т. 58, с. 37 (за окремою пагінацією).

[1] «Ластівка» — український літературно-художній альманах, виданий Є. Гребінкою у Петербурзі 1841 року. Тут побачили світ твори Л. Боровиковського, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, В. Забіли, І. Котляревського, О. Афанасьєва-Чужбинського, Т. Шевченка, С. Шерепері (С. Писаревського) та ін.

[2] Могила — літературний псевдонім Амвросія Метлинського. Разом з «Ластівкою» М. Шашкевич посилав М. Козловському збірку Могили «Думки і пісні та ще дещо» (Харків, 1839). Про ці самі книги писав поет і в ліричному посланні до М. Устияновича. (Див. прим. 2 до поезії «Побратимові, посилаючи йому пісні українські»).

[3] Може, з моїх нісенітниць знайшов-єсь дещо... — Маються на увазі невідомі автографи М. Шашкевича, що зберігались у М. Козловського.

[4] ...пришли мені, щоб я передав Головацькому... — Я. Головацький декілька разів навідувався до М. Шашкевича в останні роки його життя і, певна річ, цікавився літературними справами хворого друга. На 1843 рік Головацький готував збірник «Галичанка», для якого, мабуть, і просив твори Шашкевича (збірник друком не вийшов). Основні матеріали з нього ввійшли до першої частини альманаху «Вінок русинам на обжинки» (Відень, 1846), ідею народження якого пов'язують з іменем Маркіяна Шашкевича. (Див.: «Неділя», 1911, № 45, с. 5).

[5] М. і Ю. — Маркіян і Юлія (дружина поета).

[6] Основ'яненкових повістей другу книжку... — Як видно з дальшого переліку героїв («Маруся», «Нечипір», «Живісінький на патреті солдат»), мова насправді йде про першу книжку «Малороссийских повестей, рассказываемых Грыцьком Основьяненком», Москва, 1834. Отже, спочатку М. Шашкевич познайомив М. Козловського з другою книжкою цього видання, що вийшла у Москві 1837 року.

[7] Наш маленький... — другий син М. Шашкевича, Святослав, що помер немовлям незадовго до смерті поета.

7. **До Михайла Козловського.** Вперше опубліковано в альманасі «Зоря галицкая, яко альбум на год 1860», с. 496—497.

Подається за автографом: ЛБ, архів М. Шашкевича, п. I, од. зб. 3.

[1] Тимняк — Тім'як Михайло, товариш М. Шашкевича; священик з сусіднього села. Гаї.

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

ОРИГІНАЛЬНІ ХУДОЖНІ ТВОРИ

Поезії

Do L*, Rozpacz.** Обидва вірші публікуються вперше. Автографи зберігаються в ЛБ, архів І. Вагилевича, п. I, од. зб. 14. Зошит з віршами, очевидно, був подарований якомусь «L» — товаришеві юних літ поета.

У зошиті є ще один твір — «Śmierć», з епіграфом із швейцарського поета Й. Заліса-Зевіса (1762—1834). Це найраніша з відомих поезій І. Вагилевича (датована 15 жовтня 1829 р.).

Мадей. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 72—76. Подається за першодруком.

Жулин і Калина. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 79—88.

Подається за першодруком.

Wspomnienie, Życie, Tęsknota, Stance do M[arii] Z[arzyckiej]. Усі вірші друкуються вперше. Автографи зберігаються у саморобній збірці з художнім написом на титулі: «Poezie D. J. Wagilewicza, 1 т.» (ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 12, од. зб. 43). Ці й наступні польські вірші входять до розділу збірки «Lirыka» і мають жанрову рубрику «Dumki».

[1] M[a r i a] Z[a r z y c k a] — Марія Зарицька, наречена І. Вагилева якою він не одружився.

Spotkanie. Вперше надруковано в журналі «Dziennik mód paryskich» 16 лютого 1842 р. (№ 4, с. 29) з деякими, очевидно, редакційними, правками.

Подається за автографом: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 12, од. зб. 43.

Teraźniejszość. Вірш друкується вперше. Автограф — у рукописній збірці: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 12, од. зб. 43.

«Д у м и»

Усі «думи» І. Вагилевича (насправді, олітературені в «ключі» «Слова о полку Ігоревім» легенди) публікуються вперше. Польські автографи «дум» — у розділі «Lirыka» рукописної збірки «Poezie D. J. Wagilewicza, I т.» (ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 12, од. зб. 43). Українські переклади здійснив упорядник.

ПЕРЕКЛАДИ

Із давньоруської

Повість о полку Ігоревім. Уперше надруковано у виданні «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького», с. 119—128. Подається за фільмокопією з автографа, який зберігається у відділі рукописів Бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві (ПНР), № 2411/1.

З листів І. Вагилевича до П. Шафарика і М. Погодіна відомо, що український переклад «Слова» він завершив у 1836 р. Це не перший переклад пам'ятки в українській літературі. Перший належить М. Шашкевичу.

[1] Див.— Одні вважають, що це зловісний птах, другі — міфічна істота, треті — замаскований поганин-половець (від «дивий» — дикий).

[2] ...т м у т о р о к а н с ь к и й б о л в а н е.— Звертання, очевидно, до кам'яного бога (ідола) в давньоруському місті Тмуторокані, що знаходилось на Таманському півострові.

[3] ...О л ь г о в е х о р о б р е е г н і з д о...— Руські князі, учасники описаного в «Слові» походу проти половців, були нащадками Олега Святославовича (Гориславича).

[4] Гзак, Кончак — половецькі хани, які робили набіги на Русь.

[5] ...чотири сонця — руські князі Ігор, Всеволод, Володимир Ігоревич та Святослав Ольгович — учасники походу проти половців.

[6] ...життя Дажбожа внука...— *Дажбог* — за легендою, внук бога сонця. Тут у значенні: життя руського народу.

[7] Карна і Жля — уособлення скорботи, плачу і жалю.

[8] ...веремя Бусово...— Прийнято вважати, що тут ідеться про князя антів — предків східних слов'ян — Буса, якого в 375 р. до н. е. розбили війська готів.

[9] ...леліють помсту Шаруканеву.— Готи мріють про помсту русичам за їх перемоги над ханом Шаруканом (дідом Кончака).

[10] ...зазнів стрикусами.— У тексті «Слова» — «...воззни стрикусы». Найпоширеніше тлумачення — ударив сокирами.

[11] ...юноші князю Ростиславу затворив Дніпр темні береги...— Двадцятидвохрічний внук Ярослава Мудрого, переяславський князь Ростислав у 1093 р. був поранений половцями і потонув у річці Стугні — притоці Дніпра.

[12] ...ми сокольця опутаєм красною дівицею.— Син князя Ігоря Володимир одружився з дочкою хана Кончака. У 1187 р. разом з дружиною і дитиною він утік на Русь.

[13] Пирогоща — київська церква богородиці, збудована в 1132—1136 рр.

Із чеської

[З «Краледвірського рукопису»]

З листів І. Вагилевича до П. Шафарика і М. Погодіна відомо, що в 1836 р. він мав повний переклад «Краледвірського рукопису». Про це пише Ян Православ Коубек у своїй статті «O Králodworskem rukopisu» z obzwláštnjm ohledem na ginoslowanské překlady geho», (журн. «Časopis českeho Museum», 1838, sv. 3). Там же, як приклади, Коубек подав чеською транскрипцією Вагилевичеві переклади «пісеньок»: «Китиця» (с. 397—398), «Рожа» (с. 399—400), «Опущена» (с. 400—401), а також уривка «Суд Любушин» із «Зеленогірського рукопису» (с. 409—413), звідки й передруковано їх у цьому виданні.

Опущена. У перекладі М. Шашкевича чеський заголовок має два відповідники: «Сирота» (в друку) і «Лишена» (в рукописі).

Суд Любушин

[1] Купюра зроблена відповідно оригіналу.

«Винятки з «Слави доньки» Івана Коллара, переложені на юго-руське наріччя»

Так озаглавив І. Вагилевич свої переклади з поеми Яна Коллара «Дочка Слави» в автографі, додавши ініціали Д[алибор] В[агилевич]: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 2, од. зб. 19. Це одна з найперших спроб І. Вагилевича писати українською мовою — очевидно, в 1833—1834 рр.

Переклади Вагилевича з Я. Коллара друковані в ЗНТШ, т. 70, 1906, с. 173—176.

Подаються за автографами.

[1] «Слави донька» Івана Коллара — «Slávy dcera» Яна Коллара. (Див. прим. 1 до поезії М. Шашкевича «Згадка»).

[2] Лелик — слов'янське божество поганських часів.

[3] ...з женена облака... — з летючої хмари.

[4] Саля — назва ріки.

[5] Токмо нас сворність і освіт цураєсь. — Бракує нам тільки єдності й освіти.

СТАТТІ

Передговір к народним руським пісням. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій» (с. IX—XX) як вступ до розділу «Пісні народні». В кінці публікації зазначено: «Виймено із ширшої розправи Далибора Вагилевича». Подається за першодруком. Ні «ширшої розправи», ні автографа статті не знайдено.

[1] ...руський... — тут і далі розрядка за першодруком.

[2] ...були засіком народу — не чим іх... — були захистом для народу, тому їх...

[3] Мужацькі думи — чоловічі думи.

Програма [газети «Дневник руський»]. Стаття (програма) опублікована в першому номері названої газети 18 серпня 1848 р.

Подається за першодруком.

[1] «Дневник руський» — Одна з найперших газет українською мовою, видавалась під час революції 1848 р. за редакцією І. Вагилевича у Львові (всього вийшло 9 номерів). Частина тиражу друкувалася латинським шрифтом, а частина — кирилицею. У «Дневнику руському» публікувалась відозва «Руського собору», політична інформація й белетристичні твори. В ній вперше в Галичині подаються відомості про Т. Шевченка.

[2] «Руський собор» — культурно-політична інституція, створена в революційному 1848 р. у Львові. Складалася переважно з консервативної інтелігенції, але потрапляли до неї й люди з демократичними сторінками в біографії, як Вагилевич. Мала на меті спрямувати український національний рух в інтересах польських поміщиків.

Замітки о руській літературі. Досі ця стаття друкувалася за публікацією в газ. «Дневник руський», 1848, № 5, 6, 9. Закінчення написане польською мовою вже після «Дневника руського» і вміщене М. Возняком у другій частині книги «У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича» (Львів, 1936, с. 301—303) як звичайна літературна замітка. Стаття подається в скороченому вигляді за публікацією в «Дневнику руському».

[1] У «Дневнику руському» тут трапилась друкарська помилка — перестановка слів: «a ruskich słoh jej jasnyi osobennosty, ożywienyj...» — і далі за текстом. Подається це місце за першопередруком статті: «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького», с. 146.

ЛИСТИ

1. **До М. П. Погодіна.** Це другий лист І. Вагилевича М. Погодіну.

Лист уперше опубліковано в кн. «Письма к М. П. Погодину из славянских земель», вип. III, М., 1880, с. 622—626.

Подається за автографом: Бібл. ім. Леніна, ф. М. Погодіна; II, п. 6, од. зб. 46, лист № 1.

[1] 9 кивня — 9 серпня. У першодруку чомусь «10 кивня».

[2] ...в львівських «Розмаїтостях».— «Rozmaitości» — літературний щотижневий додаток до «Gazety Lwowskiej», виходив з 1817 р.

[3] Туровський Казімеж-Юзеф (1813—1874) — польський філолог і фольклорист, видавець, бібліотекар Інституту Оссолінських у Львові. Знайомий М. Погодіна.

[4] ...Шафарик не знайшов ключа до оних письмен.— У листі до П. Шафарика І. Вагилевич подає копії печерних, як йому здавалося, давніх знаків. Насправді це були розмиті негодою «письмена» тогочасних туристів.

[5] Килесинський — Келесинський Каєтан-Вікентій (1808—1849), гравер і бібліотекар. Серед його гравюр — краєвиди, зображення старих монет, печатей, зразків народного одягу.

[6] Унилів — місто Войнилів (тепер Івано-Франківської обл.).

2. **До М. О. Максимовича.** Відомі три листи І. Вагилевича до цього адресата.

Фрагменти даного листа опубліковані у виданні «Русский филологический вестник», т. 68, Варшава, 1912, с. 409—413.

Подається за автографом: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 1, од. зб. 53.

[1] «Die Bücher russinische oder hochrussinische Sprache» — «Книга русинської [української] або верхньо-русинської мови».

[2] ...котра [борба] тепер і наших краян яла вихрити.— Певно, тут натяк на польське збройне повстання 1830—1831 рр. і на перехід багатьох повстанців у Галичину.

3. **До П. Й. Шафарика.** Вперше надруковано у виданні «Українсько-руський архів», т. XV, Львів, 1921, с. 16—22.

Подається за цим виданням.

[1] Прикметно до Вашого послідування о землі «бойки»...— Стаття П. Шафарика «O zemi, gmenowané «Bojky» була надрукована в журн. «Časopis českého Museum», 1837, I, с. 23—36.

[2] «Цілу точку «2/» Шафарик зачеркнув олівцем». *(Прим. першопублікатора листа).*

[3] Бельовський Август (1806—1876) — польський буржуазний історик, поет і перекладач. Жив і працював у Львові. Дружив з діячами «Руської трійці».

[4] ...заслане до временнопису чеського Музею.— Стаття І. Вагилевича про печери в Розгірчі опублікована в перекладі з польського у журн. «Časopis českého Museum», 1838, sv. 2., с. 196—219 («Rozhorecké geskyné».) Прізвище автора не вказане.

[5] ...милим побратимом К. Л. Заппом.— Тут неправильно подано ініціал і прізвище чеського літератора і вченого Карела Владислава Запа (1812—1871). К. Зап жив у Галичині і немало зробив у справі зміцнення українсько-чеських культурних зв'язків. Автор етнографічної праці «Мандрівки і прогулянки по Галицькій землі». Завдяки Запові-перекладачу чеською мовою зазвучали дослідження І. Вагилевича і Я. Головацького.

[6] «Кормча книга» — пам'ятка канонічного законодавства Київської Русі. Рукописна копія XVI ст. була в бібліотеці Тарновського у Дикові.

4. **До М. О. Максимовича.** Вперше надруковано в «Русском филологическом вестнике», т. 68, с. 413—416.

Подається скорочено за автографом: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 1, од. зб. 53.

[1] Ліпінський Кароль (1790—1861) — польський знаменитий скрипаль, композитор і фольклорист. Деякий час жив у Львові. Записав і упорядкував мелодії до збірника Вацлава з Олеська «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» (додатковий том видання, Львів, 1833).

5. **До П. Й. Шафарика.** Це останній з відомих листів І. Вагилевича Шафарикові. Вперше надрукований в «Українсько-руському архіві», т. XV, с. 31.

Подається за цим виданням.

[1] Медаль... зі спижу — медаль з бронзи. У виданні «Biblioteka Ossolińskich» (т. 4, Львів, 1842, с. 174—175) І. Вагилевич опублікував статтю «Medal ruski».

[2] Думаю щось о нім (про давній меч) написати...— Того ж 1841 р. І. Вагилевич написав статтю «Miecz buzki».

[3] Зубрицький Денис Іванович (1777—1862) — галицький історик і публіцист буржуазного напряму. Писав польською мовою і «язичієм». Проповідував т. зв. теорію «офіційної народності».

[4] «Граф Адам Т. Дзялинський (1798—1861) — культурно-політичний діяч, бібліофіл і меценат». *(Прим. першопублікатора листа).*

6. **До М. О. Максимовича.** Вперше надруковано в «Русском филологическом вестнике», т. 68, с. 416.

Подається за автографом: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. І, од. зб. 53.

[1] ...Ваш «Киевлянин»... де много воспоминаній о Галицькій Русі.— У другій книзі альманаху «Киевлянин» (1841) М. Максимович вмістив свою статтю «О стихотворениях червонорусских» з прихильною оцінкою «Русалки Дністрової»; друкувалися тут також листи князя Острозького до львівського братства і до львівських міщан.

[2] ...не хочу мати ніякої зв'язі із ним (Зубрицьким) з многих причин, опроче його лицемір'я.— У листі до М. Максимовича 13 січня 1841 р. Д. Зубрицький писав: «Вагилевич, странствуя пешком по дворам священников в крае, везде открывает руны, кумиры, демоны и черт знает какие безмозглые, им выдуманные небылицы... Он дал мне целый лист сего рода вздору для пересылки к Вам, но это не стоит издержек почтовых и, может быть, такое большое письмо не дошло бы до рук Ваших». («Русский филологический вестник», т. 68, с. 409).

[3] Хома Гребенько — так по пам'яті І. Вагилевич назвав Є. Гребінку.

7. **До Я. Ф. Головацького.** Вперше лист надрукований у виданні: «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49», Львів, 1909, с. 85—87.

Подається скорочено за автографом: ЛБ, архів Я. Головацького, п. 7, од. зб. 127.

[1] До «Символіки»...— Захопившись проблемами мовознавства, І. Вагилевич, очевидно, дослідження «Symwolika słowiańska» не закінчив. Збереглися начерки праці й численні виписки до неї: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 7, од. зб. 34.

[2] До «Демонології»...— Праця Вагилевича «Demonologia

słowiańska» теж, певно, не була написана, відомі тільки підготовчі матеріали до неї (ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 9, од. зб. 39).

[3] До «Коляди»...— Вагилевич мав багате зібрання народних колядок та щедрівок і збирався описати свято Коляди. Проте дослідження про це свято з-під пера Вагилевича не вийшло. Матеріали вченого про колядування на Вкраїні, в Росії, Польщі, Болгарії, Чехії, Сербії збереглись до наших днів: ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 5, од. зб. 29.

8. **До Я. Ф. Головацького.** Вперше лист надрукований у виданні: «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49», с. 91—93.

Подається скорочено за автографом: ЛБ, архів Я. Головацького, п. 3, од. зб. 44.

[1] Лукашевич Платон Якимович (бл. 1806—1887) — український фольклорист і видавець. Був знайомий з Т. Шевченком, читав йому «Русалку Дністровую». Через жорстоке ставлення Лукашевича до кріпаків Т. Г. Шевченко порвав з ним стосунки.

[2] «Платон Акимович Лукашевич, издатель книги «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (СПб., 1836), путешествуя по славянским землям, познакомился с нами во Львове в 1839 или 40-м году. Я передал ему приготовленную к печати рукопись «Львовской летописи», с моим предисловием. Лукашевич не печатал ее, а только 1871 г. о. А. Петрушевич, переписав с моего черновика, поместил выписки из ней в своей «Сводной летописи» («Литерат. сборн.», 1872 і 1873)». *(Прим. Я. Головацького).*

[3] Домбровський Василь Федорович (1810—1845) — український вчений-історик.

[4] Я пишу сочиненіє «Писателі польськії — русини».— Ця праця написана І. Вагилевичем в 1843 р. Зберігається в ЛБ, архів І. Вагилевича, п. 6, од. зб. 32.

[5] ...владика...— «Суфраган Григорий Яхимович». *(Прим. Я. Головацького).*

[6] «Кирилл Б[лонский (1803—1852)] — священник в Шешорах, отец Тита Кирилловича Блонского в Доре». *(Прим. Я. Головацького).*

[7] «Православний священник во Львове, русский из Буковины, с которым мы жили в дружбе». *(Прим. Я. Головацького).*

9. **До І. І. Срезневського.** Вперше надруковано в кн.: «Материалы по истории возрождения Карпатской Руси, I... Собрал И. С. Свенцицкий», Львов, 1905, с. 175—179.

Подається скорочено за цим виданням.

10. **До Я. Ф. Головацького.** Вперше надруковано у виданні: «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49», с. 126.

Подається за автографом: ЛБ, архів Я. Головацького, п. 3, од. зб. 44.

[1] «Томович. Экземплярей «Русалки...» у меня не было. Они лежали заграблены в цензурном комитете, и только по уничтожении цензуры, в 1848 г., пущены в свет». *(Прим. Я. Головацького).*

11. **До Я. Ф. Головацького.** Лист публікується вперше. Автограф: ЛБ, архів Я. Головацького, п. 3, од. зб. 44.

[1] ...нове сочиненіє Шафарика.— Що просив І. Вагилевич — невідомо. Скоріше всього, двотомну працю Шафарика «Слов'янські древності», яка 1847 року вдруге вийшла у Москві в російському перекладі.

[2] Лобаржевський — польський учений, професор ботаніки й мінералогії.

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ

ОРИГІНАЛЬНІ ХУДОЖНІ ТВОРИ

Поезії

Весна. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, Відень, 1847, с. 109—112.

Подається за цим виданням.

Туга за родиною. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, с. 113—116.

Подається за цим виданням.

У збереженому автографі (ЛБ, архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 30) 6, 7 і 8 строфи вірша спочатку стояли перед останньою строфою.

[1] Іграйте си, розкошуйте...— В автографі: «Іграйтеся, чужі люди...»

Два віночки. Вперше надруковано в «Русалці Дністровій», с. 68—70.

Подається за передруком у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, с. 117—118, оскільки тут автором внесені деякі зміни.

Річка. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, с. 119—120.

Подається за цим виданням.

Моя доля. Вперше надруковано в журн. «Вестник Народного дома», 1905, № 6, с. 87—88. Подається за цим виданням. Це — варіант вірша «Над Прутом», опублікованого у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, с. 121—122.

[В альбом Ізмаїлу Срезневському].— Вірш виявлено в альбомі Срезневського і опубліковано в зб. «Материалы по истории возрождения Карпатской Руси, I...» Собрал И. С. Свєнцицкий, Львов, 1905, с. 172, без заголовка. Автограф підписаний одним із псевдонімів Я. Головацького — «Яцко Чепеленько» (від села Чепелі, де народився письменник).

Подається за першодруком.

[В альбом Вацлаву Ганці].— Вперше цю виписку з альбому надруковано у виданні «Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель», Варшава, 1905, с. 222.

Подається за цим виданням.

Братові з-за Дунаю. Вперше надруковано в газ. «Слово», 1861, № 76.

Подається за першодруком.

Цей вірш є виявом прагнення галичан до єдності з братами-наддніпрянцями.

Приказочки, байки і небилиці

Усі твори цього циклу вперше надруковані у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, і підписані одним із псевдонімів Я. Головацького —

Я Балагур. Все це грунтове літературне опрацювання фол лор-ного матеріалу.

Подаються вибірково за першодруком.

ПЕРЕКЛАДИ

З російської

Казки із «Солдатских досугов» Владимира Даля-Луганського

Обидва переклади з В. Даля і вступне слово Я. Головацького до них уперше надруковані у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, с. 318—331.

Подаються за першодруком.

[1] Даль Володимир Іванович (літер. псевдонім Козак Луганський; 1801—1872) — російський лексикограф, письменник і етнограф, автор відомого «Тлумачного словника живої російської мови» в чотирьох томах.

Із сербської

Народні сербські пісні

Найраніші переклади Я. Головацького сербських народних пісень — «Три тузі» і «Смерть милих» — з'явились у «Русалці Дністровій» (с. 107—108).

У другій частині «Вінка русинам на обжинки» побачила світ ще 21 сербська пісня в перекладах Я. Головацького (с. 166—193, 197—204), крім вказаних двох із «Русалки Дністрової». Усі ці переклади подаються за «Вінком русинам на обжинки». Із статті Я. Головацького, яка передує перекладам, взято й назву: «Народні сербські пісні».

22 невідомі переклади Я. Головацького сербських народних пісень виявлено дослідником М. В. Гуцем у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (архів Я. Головацького, п. 51, од. зб. 753). Вони опубліковані в журналі «Радянське літературознавство», 1965, № 2, с. 74—79. Із цих перекладів, такі, як «Олень і Віла», «Перстень — задаток любості», переклади від пісні «Найкращий» до пісні «приязне визнання» включно, друкуються за автографами, всі інші — за першопублікацією.

Ще 8 перекладених Я. Головацьким сербських пісень виявив упорядник цього видання у тій же Львівській бібліотеці (архів М. Шашкевича, п. 1, од. зб. 34) і опублікував у журналі «Радянське літературознавство», 1968, № 9, с. 82—85.

(Переклади, знайдені М. В. Гуцем та М. И. Шалатою, до видання включаються вперше).

Дідицтво

[1] Варіант у автографі: «Помирила».

Горда дівчина

[1] В автографі спочатку було «ліпших молодців».

Каламутний Дунай

[1] Перуники — ірис, касатик. У автографі це слово олівцем закреслено й виправлено на «косички».

«Фіалочко, я би тебе рвала...»

[1] У тексті пропущено не перекладене слово карапериl — гвоздика.

«На леваді під явором вода протікає...»

[1] М. В. Гуць опублікував цей переклад під заголовком «Перстень — задаток любості», хоча насправді він стосується наступного перекладу — про трьох путників.

Жадання дівчини

[1] Не перекладено: «одягає й роздягає».

Два солов'ї

[1] Варіант в автографі: «Ой бога вам, два молод солов'ї».

[2] Слово «братучеди» в автографі стоїть у дужках (за браком відповідника).

Ранко і Милиця

[1] Варіант в автографі — «в'яже».

[2] Варіант в автографі — «імхових».

Нічого не утаїться

[1] Вгорі — пояснення у дужках: «на воді».

[2] Варіант в автографі: «Бодай, лука...»

[3] Вгорі у дужках — неперекладене «ти, га», з рядка сербського оригіналу — «А водице, ти га усанула!»

Хлопець і дівчина

[1] Тут у дужках — не перекладене слово «поноситу», по-українськи — «горду».

Милий і немилий

[1] Вгорі надписано слово з сербського оригіналу — «зеленко».

[2] Тут у дужках не перекладене слово: «метати».

СТАТТІ

«Ластівка. Сочинения на малороссийском языке». Друкується вперше. Автограф знаходиться в ЛБ, архів Я. Головацького, п. 27, од. зб. 578.

Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 49—66.

Подається за цим виданням.

[1] ...уродився... в селі Княжю... — *Тут помилка — М. Шашкевич* народився в селі Підлиссі.

[2] ...на ім'я Іоанн... — Ім'я батька М. Шашкевича Семен (Симеон).

[3] Зарано... утратив отця свого... — Семен Шашкевич помер 30 січня 1833 року.

[4] Добровський Йозеф. — Див. прим. 14 до статті М. Шашкевича «Азбука і абецадло». Тут ідеться про працю Й. Добровського «Основи старослов'янської мови» (1822).

[5] ...історію слов'янських язиків... — Мається на увазі праця П. Шафарика «Історія слов'янської мови і літератури на всіх наріччях» (1826).

[6] Лінде Самуель Богуміл (1771—1847) — польський лінгвіст, автор шеститомного «Словника польської мови».

[7] Раковецький — Раковецький Ігнатій Бенедикт (1782—1839) — польський історик-славіст.

[8] Вук Стефанович — Караджич, видатний сербський фольклорист, філолог і громадський діяч.

[9] Напр., «Печаль по смерті... Франца I... 1835» —

Вірш під такою назвою невідомий. Скоріш за все, так помилково названо оду М. Шашкевича «Голос галичан», надруковану 1835 року.

[10] ...у сій книжці...— У першій частині «Вінка русинам на обжинки», де публікувалась коментована стаття.

[11] «Das Leben Jesu von J. P. Silbert» *(нім.)* — «Життя Єзу фон Й. П. Зільберта».

[12] «Азбука і abecadło...» — «Азбука і абецадло. Відповідь на статтю Й. Лозинського «Про застосування польського алфавіту для українського письма». В Перемишлі, 1836».

[13] «Псалми Русланові».— Тут Я. Головацький публікує псалми «Хто з богом — бог з ним», «Великий єсть бог» і «Віра серця мого, як Бескид...». Друкуємо лише третій псалм — з уваги на примітку Головацького до нього.

Народні сербські пісні. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. I, с. 153—165, як вступну статтю до публікованих тут сербських народних пісень у перекладах Я. Головацького. Розділу передує епіграф із Я. Коллара про значення народної пісні. Подається скорочено за першодруком.

[1] В українському перекладі М. Рильського ці строфи звучать так:

У Індії тяжке беззаконня,
Не шанує молодий старого,
Не слухає родичів дитина;
Батьки дітей під ноги узяли,
Почорніло б їм обличчя на суді
Перед самим істинним богом!
Свого кума кум по судах тягає,
І приводить свідків він фальшивих,
І без віри, і без чистої душі
Обдере і вінчаного кума,
Вінчаного або хрещеного;
А брат брата на двобій викликає,
І дівер приводить до гріха невістку,
А брат сестру не кличе сестрою.

[2] В українському перекладі М. Рильського:

Чом твої не бачать очі чорні?
Білі руки чом не обіймають?
Чом уста медові не цілують?
Тільки мертва голова німує.

[3] Трохейський — хореїчний.

Поділ часу у русинів. Вперше надруковано у «Вінку русинам на обжинки», ч. II, с. 240—254. Подається скорочено за цим виданням.

[1] Кухарський Андрій — польський дослідник історії слов'ян.

[2] По-українськи:

Настає марець —
Умре не один старець.

Іван Котляревський. Вперше надруковано в тижневику «Пчола», 1849, № 3, с. 37—41. Стаття подається за виданням: «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III. Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького», с. 349—352.

[1] 29-го серпня — 9 вересня за н. ст.

[2] Гнєдич Микола Іванович (1784—1833) — російський поет і перекладач, родом з Полтави. Не міг учитись разом з І. Котляревським у Полтавській семінарії, оскільки вступив туди в 1893 р., коли Котляревський уже закінчив навчання. Помилка пішла від біографа І. Котляревського С. П. Стебліна-Камінського.

[3] ...Вергілієву «Енеїду», котру ще в молодості перелицював (травестував) на малоруський язик.— Над «перелицюванням» «Енеїди» давньоримського поета Вергілія (70—19 рр. до н. е.) І. Котляревський працював майже тридцять років, а в молодості, принаймні до початку XIX ст., написав тільки перші три частини.

[4] ...і посвятив... Кочубеєві.— У виданні «Енеїди» І. Котляревського 1809 року зазначено: «С. М. К-ю усерднейше посвящает сочинитель». Полтавський поміщик М. С. Кочубей фінансував це видання.

[5] Тополій — Тополя Кирило, український драматург першої половини XIX ст.

[6] Озаркевич Іван (1795—1854) — засновник аматорського театру в Коломиї в 1848 р., дід письменниці Наталії Кобринської.

[7] «Євангельські розмишлення» — російський переклад книги французького автора Дюкена. Точна назва перекладу Котляревського — «Размышления о расположении, с каким должно приступать к чтению и размышлению о святом евангелии Луки».

[8] «Пісня... Куракіну» (в першопублікації «Курякіну») — твір І. Котляревського «Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку, князю Олексію Борисовичу Куракіну».

Повністю «Пісню... Куракіну» опубліковано у 16-му номері «Пчоли» за 1849 рік з приміткою Я. Головацького: «Достала нам ся тая пісня в руки цілая, отже, преподаємо нашим читателям знова сначала, хотя перві дві строфи напечатано в «Пчолі» в статті о Котляревськом».

[9] Гей, Орфею, неборач'е! — Після цього рядка у виданні «І. Онишкевича «Руська бібліотека», т. III...», звідки передрукована стаття, стоїть позначка: «Слідує 20 стихів». Сама ж поетична цитата не наводиться.

[10] Ізмайлов — місто Ізмаїл.

О житті і сочиненіях Грицька Основ'яненка. Стаття написана на основі праці К. М. Сементовського «Г. Ф. Квитка. Биографический очерк» («Москвитянин», 1843, ч. V, № 10).

Вперше надрукована як передмова до книги «Маруся. Повість малоруська, розказана Грицьком Основ'яненком», Львів, типом Михайла Францішка Поремби, 1849.

Подається скорочено за першодруком.

[1] ...заховуючи... устав монастирського життя.— Як відзначають дослідники, Г. Квітка-Основ'яненко часто порушував монастирський «устав». Я. Головацький робить Г. Квітку занадто «релігійно послушним».

[2] ...до 1818 року.— «Украинский вестник», один з перших журналів на Україні, виходив у Харкові до кінця 1819 року.

[3] ...1834 року в Москві...— Комедія Г. Квітки-Основ'яненка «Шельменко — волостной писарь» надрукована 1831 року в Харкові.

[4] «Сватання на Гончарівці».— У першому виданні ця п'єса Г. Квітки-Основ'яненка називалась «Сватанье».

[5] ...1835—1837 рр.— Перша книжка «Малороссийских повестей» Г. Квітки-Основ'яненка вийшла 1834-го, друга — 1837-го року.

[6] ...1835.— Див. попередню примітку.

[7] «Похождения Столбикова».— Повна назва твору — «Жизнь и похождения Петра Степанова сына Столбикова, помещика в трех наместничествах. Рукопись XVIII века».

[8] В. Н. С.— один із криптонімів І. Квітки-Основ'яненка.

Фрагменти

Руські народні пісні. Такий заголовок задуманої праці зберігся в паперах Я. Головацького. Передруковуємо вибірково під цим заголовком висловлювання, замітки Я. Головацького про народну пісню, зібрані з різних його паперів і опубліковані в першій частині книги Михайла Возняка «У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича», Львів, 1935, с. 81—104.

[1] «Цар. дв. рук».— «Краледвірський рукопис». (Див. вступну прим. до перекладів М. Шашкевича з чеської літератури).

[2] «Цареводворська рукопись».— Див. попередню прим.

[3] Моє собраніе не повне...— Я. Головацькому належить тритомне (в чотирьох книгах) видання «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (Москва, 1878), куди ввійшли і його, і чужі пісенні записи.

[4] «Правдоподібно, тут мав Головацький на думці пісню, з початком: «Чи чули ви, добрі люди, таку новиночку // Ой, що забив Кулинич син Прокопову дочку?» *(Прим. М. С. Возняка).*

[5] «Тут є мова про пісню «Три братчики-рибарчики рибоньку ловили». Про цю пісню єсть іще інша замітка Головацького, а саме: «Пісня тая показує давность свою з цілого укладу, де війти найстарші були, і дзвін голосний (вічовий?). Віночки, котрі колись всі дівиці слов'янські носили, як ще теперка на Угорщині [...], а у нас ледве в неділю або в свято закосичаться квітками. Кара назначена показує давность: голова за голову. За смерть тим самим способом карати. Як Правда. У других слов'ян така піснь находиться. Зрівн. «Правд. Руськ.» *(Прим. М. С. Возняка).*

[6] «Зр.: «Zwěstuju wam powěst mnohoslawnu» *(чеськ.)* — Зрівняй: «Сповіщаю вам повість многославну».

[7] В українському поетичному перекладі:

Де співають, там лишайся жити:
Злі люди не мають пісень.

ЛИСТИ

1. **До П. Я. Лукашевича.** Вперше надруковано в кн.: «Записки... т. 16. Український науковий збірник, т. І», с. 43.

Подається скорочено за автографом: ЦНБ у Києві, ф. III, од. зб. 6512.

[1] ...щоби хоч у Вас тая «Літопись Львівська»... могла бути напечатана.— Див. прим. 2 до листа І. Вагилевича Я. Головацькому (лист № 8).

2. **До П. Я. Лукашевича.** Вперше надруковано в кн.: «Записки... т. 16. Український науковий збірник, т. 1», с. 44.

Подається скорочено за автографом: ЦНБ у Києві, ф. III, од. зб. 6513.

3. **До М. О. Максимовича.** Вперше надруковано в кн.: «Записки... т. 16. Український науковий збірник, т. І». Подається за автографом: ЦНБ у Києві, ф. III, од. зб. 5133.

[1] Тут опускається малоцікавий опис «Ветхого завіту».

[2] Ісько Матворинка — правильно: Ісько Материнка (псевдонім О. Бодянського).

4. **До О. М. Бодянського.** Вперше надруковано в зб.: «За сто літ», кн. 5, 1930, с. 125—126.

Подається за виданням: «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.», с. 288—290.

[1] Скальковський Аполлон Олександрович (1808—1899) — російсько-український дворянський історик і літератор.

[2] Снєгирьов Іван Михайлович (1793—1868) — російський етнограф і фольклорист, прихильник реакційного слов'янофільства.

[3] Сахаров Іван Петрович (1807—1863) — російський етнограф, фольклорист і археолог; учений-самоук.

[4] ...Карамзінову історію із доповненням господина Строєва.— Ідеться про дослідження археографа та бібліографа Строєва Павла Михайловича (1796—1876) «Ключ к «Истории государства Российского Н. М. Карамзина, ч. I—II», Москва, 1836.

5. **До І. М. Вагилевича.** Вперше надруковано в кн.: Михайло Возняк. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича, ч. II, с. 313—314.

Подається скорочено за цим виданням.

[1] Кобринський Йосафат (1818—1901) — культурно-освітній діяч. У 1842 році видав перший в Галичині буквар (гражданським шрифтом), та брошуру «Способ борзо виучити читати».

6. **До І. І. Срезневського.** Лист писаний на останній сторінці зошита з приповідками і прислів'ями, надісланими Я. Головацьким І. Срезневському. Вперше надруковано в кн.: «Материалы по истории возрождения Карпатской Руси, I...», с. 172—174. Подається скорочено за цим виданням.

[1] ...ще кілька приповідок, що у книжці не були поміщені.— Ідеться про видані Я. Головацьким «Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем» (Відень, 1841).

[2] Die Wirkung *(нім.)* — дія, наслідок.

[3] «Укр. балади» — поетична збірка М. Костомарова «Українські балади» (Харків, 1839).

[4] «Запор. стар.» — збірник І. Срезневського «Запорожская старина», у двох частинах, в шести книгах (Харків, 1833—1838).

[5] «Думки...» Могили — поетична збірка А. Метлинського «Думки і пісні та ще дещо» (Харків, 1839).

7. **До І. М. Вагилевича.** Вперше надруковано в кн.: Михайло Возняк. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича, ч. II, с. 320—321.

Подається за цим виданням.

8. **До І. М. Вагилевича.** Вперше надруковано в кн.: Михайло Возняк. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича, ч. II, с. 323.

Подається за цим виданням.

[1] Просив-ем... послати яку розправочку моєму братові у Відні до його новогодника...— І. Головацькому, для альманаха «Вінок русинам на обжинки».

9. **До П. Ф. Головацького.** Вперше надруковано у кн.: «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49», с. 248—250.

Подається за цим виданням.

[1] Головацький Петро Федорович (1821—1853) —

брат Я. Головацького, викладач гімназії. Був співробітником «Зорі Галицької», перекладав українською мовою «Тараса Бульбу» М. Гоголя. Як і Вагилевич, мав прибране слов'янське ім'я Далибор. Велику громадську активність виявив у революційний 1848 рік.

[2] ...голос наданої конституції...— У квітні 1848 року, наляканий революційними подіями в Європі, австрійський уряд видав конституцію, а 3 травня того ж року скасував кріпосне право.

[3] ...раду руську у св. Юрія...— Мається на увазі т. зв. «Руський собор». (Див. прим. 2 до статті І. Вагилевича «Програма [газети «Дневник руський]).

[4] ...знать не вільно йому...— Ідеться про І. Головацького, який тоді жив у Відні.

10. **До О. М. Бодянського.** Вперше надруковано із скороченнями в збірці «За сто літ», кн. п'ята, 1930, с. 141—143. Подається повністю за автографом: ІЛ ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 99, од. зб. 70.

На першій сторінці позначка О. Бодянського: «Пол[учено] 12. IV. 1849 г., во вторник ввечере».

[1] ...я ніколи не занимався політикою...— Будучи під наглядом австрійських властей, особливо за зв'язки з Наддніпрянщиною та Росією, Я. Головацький змушений був у листах «декларувати» свою байдужість до політики.

[2] ...правительство ізрекло рівноправність нашого малоруського язика...— Під час революції 1848 року австрійський уряд дійсно наобіцяв багато для розвитку української мови, але це був лише тимчасовий політичний маневр.

[3] «Галицько-руська Матиця» — культурно-освітнє товариство, створене влітку 1848 року у Львові з метою піднесення освіти народу та розвитку літератури і мистецтва. Скоро, однак, у «Матиці» забули про цю високу місію, а почали вислужуватися перед австрійським цісарем та запобігати перед російським царем, усе більше скочуючись на реакційні позиції.

[4] Добрянський Антін (1810—1877) — культурно-освітній діяч, автор шкільного букваря, граматики, багатьох історичних статей.

[5] ...кілька моїх преподаваній о руській словесності...— брошура Я. Головацького «Три вступительні преподавання о руській словесності» (Львів, 1849). Це три лекції, прочитані на новоутвореній українській кафедрі Львівського університету.

[6] «Зоря галицька» — перша українська газета, започаткована у Львові 15 травня 1848 р. як орган Головної руської ради, дотримувалась проавстрійської орієнтації, хоча й має певні заслуги в боротьбі проти асиміляції українського народу, в обороні прав на розвиток національної культури, у підтримці соціальних вимог трудящих. Припинила своє існування 1857 р.

[7] «Новини» — газета, що виходила у Львові в 1849 році.

[8] Левицький Йосиф (1801—1860) — один із просвітніх діячів напередодні і в часи «Руської трійці», до якої загалом ставився негативно, маловідомий поет і перекладач, автор першої друкованої в Галичині граматики української мови (німецькою мовою).

[9] Скоморовський (Долиняненко) Келестин (1820—1866) — галицький поет, перекладач і лексикограф.

[10] Хомяков Олексій Степанович (1804—1860) — російський поет і публіцист, слов'янофіл. Єдина його прижиттєва збірка поезій («24 стихотворения», 1844) зазнала критики В. Белін-

ського. Автор відомих у свій час трагедій «Єрмак» і «Дмитрій Самозванець».

[11] Коженьовський Юзеф (1797—1863) — польський прозаїк і драматург. Тісно зв'язаний з Україною; народився недалеко від м. Бродів, навчався і жив у Кременці, викладав класичну філологію в Київському університеті, був директором гімназії в Харкові. Микола Устиянович переклав одну з кращих його драм «Каррассу górale».

[12] Скоморовський Йосиф (1815 — кінець XIX ст.) — укладач руcько-польського словника в п'яти томах, який лишився в рукописі.

[13] Звідси аж до кінцевих слів «Маю честь бути...» лист друкується вперше, якщо не рахувати публікації чорнового варіанта. В автографі ці рядки написані на полях та у вільних місцях як вставки.

[14] Тепер пора для них! — Народні пісні із зібрання Я. Головацького О. Бодянський з 1863 по 1877 рік публікував у збірнику «Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете» під заголовком «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», а в 1878 році під цією ж назвою видав у Москві окремим виданням (три частини в чотирьох книгах).

[15] Шевирьов Степан Петрович (1806—1864) — російський історик літератури, критик і поет. Я. Головацький має на увазі його «Историю русской словесности, преимущественно древней» (1846).

11. **До Вацлава Ганки.** Це останній з відомих листів Я. Головацького до В. Ганки. Опублікований у кн.: «Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель...», Варшава, 1905, с. 236—237.

Подається за цим виданням.

[1] ...Вас ... издавателя древнейших памятников литературы чешской.— Тут Я. Головацький має на увазі «Краледвірський рукопис» і «Зеленогірський рукопис» — в дійсності підробки В. Ганки.

[2] В українському перекладі: «Поляки мають свою «Книжечку молитовну королеви Ядвіги».

[3] «Поэзии Устияновича...» — Йдеться про перше видання поезій М. Устияновича з передмовою Б. Дідицького (Львів, 1860).

12. **До Ю. А. Федьковича.** Вперше надруковано у кн.: «Матеріали до життєпису Осипа-Юрія Гординського-Федьковича. З першодруків і автографів, упорядкував і пояснив д-р Осип Маковей», Львів, 1910, с. 121—122. Подається за цим виданням.

[1] Найшовши в «Ниві» кілька пісень народних, од Вас присланих... — Мається на увазі публікація Ю. Федьковича «Буковинські пісні з голосами» на сторінках львівського журналу «Нива» за 1865 рік (№ 1, 8 і 9).

[2] Галька Ігнатій — збирач фольклору. У другій частині видання Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (с. 625—676) є розділ «Обрядовые песни, в окрестностях Збруча — в селах Дубковцах, Роштовцах и Сороке собранные Игн. Гальком». У цьому розділі подано докладний опис весілля.

13. **До М. І. Костомарова.** Лист друкується вперше. Автограф зберігається у Києві, в ЦНБ, ф. XXII, од. зб. 107.

[1] Костомаров Микола Іванович (літературний псевдонім — Єремія Галка; 1817—1885) — український і російський буржуазно-ліберальний історик, письменник, етнограф і публіцист.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А л ф а б е т — алфавіт, абетка.

Б а л ў в а́ т и с я — вовтузитися, мучитися.
Б а р д и ц я (барда) — бойова сокира.
Б а р и с т в о — торгівля.
Б а р к и — плечі.
Б е р д а — скеля.
Б и н д а — стрічка.
Б о д л а к — будяк.
Б о в д и — кам'яні стовпи, гостроверхі скелі.
Б о л о н я — оболонь, просторий майдан.
Б о р з о — швидко, хутко.
Б о р ш е — швидше, скоріше.
Б р і д н я в и й — багнистий, болотистий.
Б у т а — буйність, пихатість, бундючність.

В а д и т и с я — сваритися.
В д а в а́ т и — могти.
В е р г н у т и — кинути.
В е р у ш и т и — бешкетувати.
В з д и х а т и — зітхати.
В з м і н к а — згадка; увага.
В и ж, в и ш — вище, понад.
В и ч и н я т и с я — чванитися, нахвалятися.
В і д а в — мабуть, видно.
В і д л і в — зліва.
В і т н и й — батьківський.
В к р а д ь ц е — нишком.
В н о ш е н н я — внесок.
В о б е ц — взагалі, ради того, перед.
В о в н я, в о л ѝ н я — хвиля.
Б о л о с у в а т и с я — боротися, мірятись силами.
В о н н и й — пахучий, ароматний.
В о р о ш н и й — спільний, гуртовий.
В п е р в і — насамперед.
В п р е м — швидко, стрімко.
В р і ч и — ніби, немов.
В с т е к л о — люто, завзято, запекло.
В т о р і д — торік.
В ч а х н ў т и — зламати, відчахнути.

Г а д ж и й — гадючий.
Г е й — ніби, наче.
Г и б і т и — гинути, пропадати.
Г л і т н и й — голосний.
Г л о т а — тіснота, давка; натовп.
Г н е т ь — миттю, негайно, зараз.
Г о м о т і т и — лунати, бриніти.
Г о р н и й — гірський, верховинський.
Г о р о ї ж н и й — чванливий, задерикуватий.
Г о с н у в а т и, х о с н у в а т и — користати.
Г о с т и н е ц ь — битий шлях.
Г р а н — кут.
Г р а н ь ц і — іскри.
Г р е х і т — дрібне каміння, рінь.
Г р у н о к — горбок, пригірок.
Г у д ь б а — гул, шум.
Г у л и т и — глузувати, ганити.

Д а в і — давно, колись, давніше.
Д а с ь — даси.
Д а ч — данина.
Д в и г ч и — двигати, нести щось важке.
Д е б е л а — старовина.
Д е б е л н и й — тихий, мертвий.
Д е р е в и́ щ е — труна.
Д ж у м а — чума.
Д и в — вид.
Д и.в и й — дикий, лютий.
Д и к — дикий кабан.
Д и м н я — комин, димохід.
Д і д и ч — пан, поміщик.
Д і д и ц т в о — майнова спадщина.
Д н е с ь — тепер.
Д о б у р и т и — докипіти.
Д р а ч а — податок.
Д р е н к о т а т и — деренчати.
Д у б о т — тупіт.
Д у г а — райдуга, веселка.
Д у ф а т и — вкладати у щось душу, тремтіти над чимось.

Є г л о н ь к а — голочка.
Є д а м а ш к и — шовки.
Є н ч и й — інший.

Ж а ж д ь — спрага.
Ж е — що.
Ж е б, ж е б и — щоб, щоби.
Ж и р — їжа, пожива.
Ж о н д — уряд.

З а б а в н и к — жартівник, штукар.
З а б и т о к — залишок (старовини).
З а в и н у́ т и — замахнутися; загорнути.
З а д у м е н н и й — здивований.
З а ж е г н е н и й — запалений.

Зазір — підозра, донос.
Закервлити — закривавити.
Замітувати — закидати, засипати.
Запро — через.
Заскипіти — заклекотіти.
Засковитати — заскиглити.
Заспіл — разом.
Затиканий — прикрашений, заквітчаний.
Збигонь — яструб.
Збір — громада.
Зветочіти — зістаритися.
Звори — глибокі яри, ущелини.
Зганути, наганути — згадати, нагадати.
Здохнýти — зітхнути.
Злобний — злий.
Зломок — уривок.
Зміннык — зрадник.
Змора — зловіщий привид; смертельне виснаження.
Знатель — знавець.
Знорити — виснажити.
Знурати — заплямувати, вимазати.
Зовиця — чоловікова сестра.
Зьде — тут.

Ізлиняти — злинути, злетіти.
Ізм'язкати — розчавити, розплющити.
Імити, ймити — зловити, піймати, взяти.
Іміне, ймене — майно.
Інний — інший.
Іно, йно — лише, тільки.
Інуди — поза тим.
Істне — правда.

І — їй, її.

Кавка — галка.
Каленый — гартований.
Канюка, каня — птах з родини яструбових.
Кивень — серпень.
Китиця — букет.
Кметі — незакріпачені селяни.
Колопні — коноплі.
Комонник — вершник.
Корець — центнер.
Корняти — підганяти; будити; бити.
Кортатися — перебиватися (з біди); стягатися.
Кречет — хижий птах.
Крівля — кров.
Кругавець — яструб, шуліка.
Крупник — горілка.
Кстаті — стосовно.
Кудатися — кучерявитися.
Кудерний — кислатий, кучерявий.
Кур — півень.
Курище — тліюче вогнище, згарище; курява.

Л а д к а н н я — весільні пісні.
Л а к н у ч и й — прагнучий.
Л а я — зграя.
Л е л и т, л и л и к — кажан, летюча миша.
Л е л і я т и — гойдати, пестити.
Л и н я т и — літати.
Л і м — лом (у лісі).
Л і п о т а — краса.
Л і т а л а — птахи.
Л у н и — заграви.
Л ю б о м у д р і є — філософія.
Л ю т ш е — гірше.

М а й — мабуть; більше, дужче, ще.
М а л ж о н к о в е — подружжя.
М а п а *(географ.)* — карта.
М а р ж и н а — худоба.
М е р е — мабуть; справді; майже.
М е р ш а — мерці; полеглі в бою.
М и — мені.
М и м — моїм.
М и с а — велика миска.
М і с т о — замість.
М і ш м а — суміш, мішанина.
М о в н я — блискавка.
М о ж н и й — владний, сильний.
М р а ч к а — дрібний мокрий туман, мряка.
М у — йому.
М у с а т — точило, брусок.
М у т и т и с-я — сумувати, смутитися.
М я — мене.

Н а б и л и н я т и — нагадати, натякнути.
Н а в і д в о р о т ь — навпаки.
Н а г а н у т и — пригадати.
Н а й — хай, нехай.
Н а м і с т ь — замість.
Н а м і т и — намети.
Н а п р е т и т и — наказати.
Н а п у д и т и с ь — налякатись.
Н а с п и — насипи.
Н е б а ч н и й — необачний.
Н е д о с т у п л е н н и й — недоступний.
Н е з м у щ е н н и й — чистий, неспотворений.
Н е м н о — невиразно.
Н е о б а в і — незабаром.
Н е с м е р т е л ь н и й — безсмертний.
Н е т я м к а — забуття.
Н е х а т и — переставати.
Н и д і т ч — танути, щезати.
Н і г д и — ніколи.
Н і м — поки, доки.
Н і т — немає.
Н о с а д и — дерев'яні гостроносі човни з нарощеними бортами.
Н ю — неї.

О б к и т и т и — заквітчати.
О б к л ю ч и т и — оточити.
О б о л о г а — покриття, склепіння.
О б о л о к и — небеса.
О д в а х — гауптвахта.
О д е н — один.
О ж е — що.
О к р о п н е — дуже.
О к у п — викуп.
О м л і в а т и — перемагати.
О н а к и й — різний.
О п а к — навпаки.
О п и х а н и й — стовчений у ступі (про зерно).
О п о к а, о п е к а — кам'яна брила; тверда грудка.
О с т і ж о м — притьмом.
О т р у х л і т и — завмерти, заніміти.
О щ і п — ратище, спис, піка.

П а в о л о к а — коштовна привозна тканина з орнаментом.
П а д ь, н а п а д ь — навала; нещастя.
П а к — знову.
П а р д у ж н и й — леопардовий.
П а р н у т и — вдарити, лупонути.
П а х о л о к — слуга.
П е н я з і — гроші.
П е р е д а т и с я — здатися.
П е р е д в і ц ь к и й — прадавній, передвічний.
П е р е к и н ч и к — відступник; перевертень.
П е т л ь о в а н е ц ь — білий пшеничний хліб.
П и т о м и й — рідний, свій.
П і д л я — на основі (чогось).
П і д у ф а л и й — зухвалий.
П і н є (оруд. відм.— п і н ь о м) — спів (співом).
П і т и — співати.
П о л о х — переполох.
П о р а н є — досвіток.
П о р х к и й, п о р х о н ь к и й — пухкий, пухкенький (грунт).
П о с п о л у — спільно, разом.
П о т и ч к а — сутичка.
П о х о д и т и — бути подібним.
П р а с л и ц я — прядка.
П р е д к л а д а т и — пропонувати, радити.
П р е м — зовсім, певно, дійсно, невідкладно.
П р е н у м е р а т а — передплата.
П р и л у ч к а — пригода.
П р и н о с — дар, жертва.
П р и с о х т у в а н н я — готування, лагодження.
П р и т о к м и т и — прилучити.
П р о — через.
П р о г а л е н и й — відкритий.
П р о к л и к а́ т и — викликати.
П р о л и в — злива.
П р о щ о — навіщо, чому.
П у к а т и — стукати.
П у л ь к и — пташата.

Пупляшок — пуп'янок (нерозквітла квітка).
Путувати — подорожувати.
П'ятичі — уп'ятеро.

Рахкотіти — гуркотіти.
Ревати — ревіти.
Рецепис — квитанція.
Ридза — рижик (гриб).
Рінець — дрібне каміння, галька, рінь.
Розвовнити — розхвилювати (про воду).
Роздоли — прірви.
Роз'їстися — розізлитися, розсердитися.
Розроняти — розбивати, розсівати.
Руба — сорочка.
Ругатися — насміхатися, знущатися.
Ружа — троянда.
Ружовий — рожевий.

Салаш — намет, курінь.
Самоголосний — голосний (звук).
Сань — змія.
Саси — німці.
Сваненьки — свашеньки.
Свійня — рідня.
Свість — жінчина сестра.
Своячина — рідні місця; рід.
Сегід — цього року.
Сесь, сеся, сесе, сесі — цей, ця, це, ці.
Си — собі.
Сила — ледве.
Скальнатий — скалистий.
Сколотати — лоскотати.
Сковитати — скиглити.
Скрвлений — закривавлений.
Скрізь — крізь, через.
Скудерлений — закучерявлений.
Скруха — біда, скорбота.
Сли, сли-м — якщо, коли; якщо я, коли я.
Смілок — сміливець.
Снідий — смуглявий, засмаглий.
Содригління — зворушення.
Сойм (сойма) — державна (громадська) рада.
Сомкати — ковзати.
Сомкнути, цомкнути — брязкнути.
Сороківці — монети (різної вартості).
Сохтувати — готувати, лагодити.
Спади — спадщина.
Спиж — бронза, мідь, метал.
Сполу — між собою.
Спорий — чималий.
Спуза — гарячий попіл.
Сража — битва.
Срібельний — срібний.
Станище — позиція, місце розташування.
Станлі — стремена.

Старунок — старання, турбота.
Стиг — мить.
Стремена́ — стрімкість.
Стріп — стеля.
Строїти — отруїти.
Суголосний — приголосний (звук).
Сукромий — окремий.
Суть — є.
Схиди — спадщина; схили.
Схнюритися — насупитися.

Таляр — срібна монета.
Тамка — там.
Твар — обличчя.
Тельмом — швидко, притьмом.
Термітка — папір.
Ти — тобі.
Тин — місто-фортеця.
Тиратися — мучитися.
Тілько — стільки.
Товар — худоба.
Токмо — лише, тільки.
Торонко — часто, густо.
Тот — той.
Трісте — трясовина, болото, нетрі.
Троскливо — ревно, пильно.
Трунок — напій.
Трунути — порушити, торкнути; штовхнути.
Ту — тут.
Тужчий — тяжчий, гірший.
Туча — буря.
Тя — тебе.

Убігатися — заходитися, домагатися.
Удобрухатись — подобріти, полагіднішати.
Ужевка — тонка вірьовка
Ужище — груба, міцна вірьовка.
Ужжя — мотуззя.
Улеглий — м'який, лагідний; підлеглий.
Умрети — умерти.
Усток — схід.
Утвори — твори, картини.

Хрлибатися — хитатися, коливатися.
Хосен — користь, зиск.

Фаля — хвиля.
Флавта — флейта.

Царина, царинка — засіяне поле на підгір'ї і в горах; вигін біля хат, огороджений для сінокосу.
Ципля — вершина.
Цюра — джура, слуга.
Четверга — четверик (коней).
Чо — чого.

Ч т и т е л ь — шанувальник.
Ч у р к а л о — джерело.

Ш а б а т и с я — тинятися.
Ш а й н и й — буйний, лютий.
Ш а р е н ь к и й — сіренький.
Ш е п ш і т и — метушитись.
Ш и б а т и — линути, ганяти.
Ш и л у в а т и й — шпилькуватий.
Ш и р и й — широкий.
Ш н и т и — нишпорити.

Ю *(род. відм.)* — її.

Я в л е н і е — явище, видіння.
Я л м у ж н а — милостиня.
Я р и й — весняний.
Я р к і с т ь — лютість.
Я т и — починати, стати.

ЗМІСТ

«Перші будителі народного духу в Галичині». *Михайло Шалата* 5

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

ОРИГІНАЛЬНІ ХУДОЖНІ ТВОРИ

Поезії

Слово до чтителей руського язика 25
До *** 25
Син любимому отцю 26
Туга 26
Вірна 27
«Місяченько круглоколий закрився хмарбю...» 28
О Наливайку 28
Хмельницького обступленіе Львова 30
Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139 31
Згадка 32
Сумрак вечірній 34
Погоня 35
Розпука 37
Веснівка 38
Туга за милою 38
Лиха доля 40
До милої 40
Думка 41
Підлисся 42
Над Бугом 43
A wiesz ty?.. 44
Moje niebo 45
[Безрідний] 46
Опихане, пане? 46
[Бандурист] 47
Побратимові, посилаючи йому пісні українські *(Дума)* . . . 49

«Пісеньки і грачки діточії»

«Вже сонце красно...» 51
«Марусенька мила...» 52
«Не хочу багатства...» *(За Юліаном Величковським)* . . . 53
«Отець ся один...» *(За Юліаном Величковським)* 53

Фрагменти

«Відкинь той камінь, що ти серце тисне!» 54
«Руська мати нас родила...» 54
«Перед зорями в люту непогоду...» 54

Проза

Олена *(Казка)* 55

ПЕРЕСПІВИ ТА ПЕРЕКЛАДИ

Із давньоруської

Плач Ярославнин 63

Із сербської

«Пісні народні сербські»

Дівчина і риба 63
Дівчина до рожі 64
Пуста дівчина 64
Дівчина, лице мнюча 65
Ангелчині ворота 65
Знатель 65

Із чеської

[«Краледвірський рукопис» і «Суд Любушин»...]

Ольдріх і Болеслав 66
Германів Бенеш 68
Забой, Славой, Людик 70
Честмир і Власлав 77
Людиша і Любор 84
Ярослав 87

Пісеньки

Збигонь 95
Китиця 97
Ягоди 97
Олень 98
Рожа 99
Зозуля 99
Сирота 100
Жайворонок 100
Любушин суд 101

З польської

С. Гощинський. [*Уривок з поеми «Zamek Kaniowski»*] . . . 104
Помста і великодушшя 108

З грецької

Анакреонтика

Сила невісти 110
Жалість 111

СТАТТІ

Азбука і абецадло 112
Руське весілля 118
Передслів'я (до «Русалки Дністрової») 121
Старина 122

Фрагмент

До читателя 123

ЛИСТИ

1. До губернії 125
2. До Тадея Василевського 126
3. До дружини 126
4. До консисторії 127
5. До Михайла Козловського 128
6. До Михайла Козловського 129
7. До Михайла Козловського 130

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

ОРИГІНАЛЬНІ ХУДОЖНІ ТВОРИ

Поезії

До L*** 133
Rozpacz 134
Мадей 138
Жулин і Калина (*Казка*) 140
Wspomnienie 147
Życie 148
Tęsknota 149
Stance do M[arii] Z[arzyckiej] 150
Spotkanie 154
Teraźniejszość 158

«Думи»

Пліснесько 159
Добрилів 160
Бич 161
Дністер 162

ПЕРЕКЛАДИ

Із давньоруської

Повість о полку Ігоревім 164

Із чеської

[З «Краледвірського рукопису»]

Китиця 173
Рожа 174
Опущена 174
Суд Любушин 176
Винятки з «Єлави доньки» Івана Коллара... 179

СТАТТІ

Передговір к народним руським пісням 183
Програма [газети «Дневник руський»] 188
Замітки о руській літературі 189

ЛИСТИ

1. До М. П. Погодіна 192
2. До М. О. Максимовича 194
3. До П. Й. Шафарика 199
4. До М. О. Максимовича 202
5. До П. Й. Шафарика 204
6. До М. О. Максимовича 205
7. До Я. Ф. Головацького 206
8. До Я. Ф. Головацького 207
9. До І. І. Срезневського 208
10. До Я. Ф. Головацького 209
11. До Я. Ф. Головацького 210

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ

ОРИГІНАЛЬНІ ХУДОЖНІ ТВОРИ

Поезії

Весна 213
Туга за родиною 215
Два віночки 218
Річка 219
Моя доля 220
[В альбом Ізмаїлу Срезневському] 221
[В альбом Вацлаву Ганці] 221
Братові з-за Дунаю 222

Приказочки, байки і небилиці

Приказочки 223
Байки і небилиці . . . . . .
I. Рак і Ворона 226
II. Вовк і бабині телята 226

ПЕРЕКЛАДИ

З російської

Казки із «Солдатских досугов» Владимира Даля-Луганського

I. У тебе самого є свій розум 227
II. Шило в мішку, а гріх на совісті не утаїш 223

Із сербської

Народні сербські пісні

Вівчар і дівчина 233
Вівчар та дівчина 234
Один милий, та і той далеко 235
Нема гаразду з вдовицею 235
Заручена з воєводою Степаном 235
Знаки чемної дівчини 236
Виховання 237
Дівчина молодцям вслугує 237
Що кому до уподоби 238
Донька розумніша 238
Котра неньки не послухає 238
Рада милій 239
Згадка 240
Шкода час марнувати 240
Дівочий суд 241
Дам'ян і його любка 241
Уволена воля 242
Нещасна 242
Заздрість 242
Три тузі 246
Смерть милих 246
Дідицтво 247
Асан-Агиница. *(Далматинська пісня)* 249
Горда дівчина 252
Олень і Віла 252

Каламутний Дунай 253
«Фіалочко, я би тебе рвала...» 253
«На леваді під явором вода протікає...» 254
Перстень — задаток любості 254
Левада столочена 254
В серці студінь 255
Кінь не хоче води пити 255
Найкращий 255
«Город ставить біла Віла...» 256
Жадання дівчини 256
Два солов'і 256
Ранко і Милиця 257
Потіха в згадуванні 257
Приязне визнання 257
Нічого не утаїться 258
Хлопець і дівчина 258
Доповнена жадність 259
Милий і немилий 259

«Королицькі пісні»

Газдині 259
Попові 260
Школяреві 260
Йдучи співають 261

СТАТТІ

«Ластівка. Сочинения на малороссийском языке» 262
Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу 264
Народні сербські пісні 271
Поділ часу у русинів 276
Іван Котляревський 280
О житті і сочиненіях Грицька Основ'яненка 284

Фрагменти

Руські народні пісні 292

ЛИСТИ

1. До П. Я. Лукашевича 307
2. До П. Я. Лукашевича 308
3. До М. О. Максимовича 309
4. До О. М. Бодянського 310
5. До І. М. Вагилевича 311
6. До І. І. Срезневського 312
7. До І. М. Вагилевича 314
8. До І. М. Вагилевича 315
9. До П. Ф. Головацького 316
10. До О. М. Бодянського 318
11. До Вацлава Ганки 322
12. До Ю. А. Федьковича 323
13. До М. І. Костомарова 324

Примітки 325
Пояснення слів 355

МАРКИАН СЕМЕНОВИЧ ШАШКЕВИЧ,
ИВАН НИКОЛАЕВИЧ ВАГИЛЕВИЧ,
ЯКОВ ФЕДОРОВИЧ ГОЛОВАЦКИЙ

Сочинения

Составитель *Михаил Иосифович Шалата*

Киев, издательство
художественной литературы «Днипро», 1982.
(На украинском языке)

Редактор *Л. М. Кирилець*
Художник *В. С. Василенко*
Художній редактор *І. М. Гаврилюк*
Технічний редактор *О. Г. Тализіна*
Коректор *Л. Г. Лященко*

ІБ № 1285.

Здано до складання 18.08.81. Підписано до друку 07.05.82.
БФ 46295. Формат 84×108$^{1}/_{32}$. Папір друкарський № 1.
Гарнітура літературна. Друк високий.
Ум. друк. арк. 19,32. Ум. фарб. відб. 19,582. Обл.-вид. арк. 20,036.
Тираж 100 000. Зам. 438 Ціна 1 крб. 70 коп.

Видавництво художньої літератури «Дніпро». 252601,
Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

З матриць Головного підприємства
на Київській книжковій фабриці.
252054, Київ, вул. Воровського, 24.

Шашкевич М. С., Вагилевич І. М., Головацький Я. Ф.
Ш32 Твори / Упоряд., вступна стаття та прим. М. Шалати.— К. : Дніпро, 1982.— 367 с., 3 л. портр., іл.

До книги ввійшли кращі твори трьох найвизначніших письменників Західної України першої половини XIX ст., активних борців проти соціального і національного гноблення слов'янських народів, за об'єднання українських земель.

Ш $\frac{70500—071}{M205(04)—82}$ 71.81. 4702590100 У1

:

1 КРБ. 70 К.